

DÜNYA GIDA GÜNÜ 2009

**KÜRESEL KRİZ, TÜRKİYE ve
GIDA GÜVENCESİ SEMPOZYUMU**

15 EKİM 2009

ANKARA

Bu kitapta yer alan görüşler yazarlarına aittir. Bildiriler, kaynak göstermek koşulu ile çoğaltılabilir, yeniden yayınlanılabilir ve dağıtılabilir.

ISBN- 978-605-01-0021-1

YAYINLAYAN

TMMOB KİMYA MÜHENDİSLERİ ODASI

Selanik Cad. Çamlı Apt. 17/14 Kızılay Ankara 06650

Tel: 0 (312) 417 65 20 Faks: 0 (312) 417 35 63

www.kmo.org.tr kmo@kmo.org.tr

TMMOB ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Karanfil Sk. 28/12 Kızılay / ANKARA

TEL: (0312) 425 05 55-418 55 97-418 25 79 FAKS: (0312) 418 51 98

www.zmo.org.tr zmo@zmo.org.tr

BASIM

ÖZDOĞAN MATBAACILIK YAYIN LTD. ŞTİ.

İvedik Organize Sanayi Matbaacılar Sitesi 558. Sokak No.29
Yenimahalle/ANKARA

TEL: (0312) 395 85 00 FAKS: (0312) 395 85 01

500 Adet Basılmıştır. 10 Ekim 2010

İÇİNDEKİLER

AÇILIŞ KONUŞMALARI	5
Mehmet BESLEME	
TMMOB Kimya Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı	7
Dr. Gökhan GÜNAYDIN	
TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı	11
Melek ÇAKMAK	
FAO Temsilcisi	17
Prof. Dr. Ahmet ÇOLAK	
Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dekanı	19
Prof. Dr. Cemal TALUĞ	
Ankara Üniversitesi Rektörü	23
Prof. Dr. Oğuz OYAN	
CHP Ankara Milletvekili	25
Dr. Masum TÜRKER	
DSP Genel Başkanı	27
I. OTURUM: KRİZ, TÜRKİYE, TARIM ve GIDA	35
KÜRESEL GIDA KRİZİ VE TÜRKİYE	
Prof. Dr. Gülcan ERAKTAN	37
İKLİM DEĞİŞİMİ VE TÜRKİYE'DE TARIM	
Prof. Dr. Erol ÇAKMAK	43
TARTIŞMA BÖLÜMÜ	49
BESLENME YÖNTEMLERİYLE TOPLUMLARIN YÖNETİLMESİ ve TOPLUM	
KARAKTERİNİN BELİRLENMESİ/Coşkun ARAL	53
TARTIŞMA BÖLÜMÜ	59
II. OTURUM: KRİZ ORTAMININ TARIM ve GIDA SEKTÖRÜNE YANSIMALARI	61
BİTKİSEL ÜRETİM	
Doç. Dr. Melahat AVCI BİRSİN	63
TARIM VE GIDA SEKTÖRÜNDE HAYVANSAL ÜRETİM	
Mehmet ERTUĞRUL-Numan AKMAN- Erkan PEHLİVAN	79
SEKTÖREL DIŞ TİCARET	
Yrd. Doç. Dr. Bahadır AYDIN	109
TARIM VE GIDA SEKTÖRÜNDE YABANCILAŞMA	
Dr. Necdet ORAL	127
SU VE GIDA ÜRETİMİ İLİŞKİSİNDE YENİ BİR DÖNEM: "SANAL SU KULLANIMI"	
Dr. Gaye Yılmaz	151
TARTIŞMA BÖLÜMÜ	159
III. OTURUM: TARIM ve GIDA SEKTÖRÜNDE YENİ ARAYIŞLAR	163
YOĞURTTA KALİTE STANDARDI DEĞİŞİMİ VE SONUÇLARI	
Prof. Dr. Emel SEZGİN	165
GENETİĞİ DEĞİŞTİRİLMİŞ ORGANİZMALAR	
Prof. Dr. KENAN DEMİRKOL	169
HAVZA BAZLI ÜRETİM MODELİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER	
Ali Ekber YILDIRIM	173
GAP BİR HAYAL Mİ, UMUT MU?	
Dursun YILDIZ	179
TARIMSAL ALTYAPI VE SULAMA	
Prof. Dr. Belgin ÇAKMAK-Prof. Dr. Turhan AKÜZÜM	189
TARTIŞMA BÖLÜMÜ	215
PANEL GIDA GÜVENLİĞİNİN SAĞLANMASI VE TÜRKİYE	221
İlknur MENLİK	223
Salim ALTAY	231
Turhan ÇAKAR	253
Fatih TAŞDÖĞEN	261
TARTIŞMA BÖLÜMÜ	267

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Mehmet BESLEME
TMMOB Kimya Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı

Sayın Parti Başkanı, Sayın Rektörüm, Sevgili Dekanımız, FAO'nun değerli temsilcisi, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliğinin sevgili yöneticileri, odalarımızın değerli emektarları, sevgili oda yöneticileri, sevgili meslektaşlarım; hepinizi Kimya Mühendisleri Odası adına saygı ve sevgiyle selamlıyorum.

Değerli arkadaşlar; sempozyum duyurumuzu yaparken, altında bir dipnot vardı. Neredeyse gelenekselleşen, Ziraat Mühendisleri Odası ve Kimya Mühendisleri Odası tarafından yapılan bu sempozyumun ana teması o dipnotta gizliydi. Birleşmiş Milletler Tarım Örgütü, bu dönem Gıda Günü kapsamında, 2009 Gıda Günü'nü "Krizin Eşiğinde Gıda Güvencesi" olarak belirlemişti. Biz de bu ana temayı bu yılki sempozyumumuza taşıyalım ve bu ana tema üzerinden, küresel kapitalist krizin, Türkiye'de gıda güvencesine yansımalarını belirleyelim istedik.

Sevgili arkadaşlar; 5 yıldır sürekli bunu söylüyoruz, bütün dünyada olduğu gibi, hepimiz bugün küresel krizle baş başayız. Her gün biraz daha işsizlik, her gün biraz daha açlık, her gün biraz daha örgütsüzlük olarak karşımıza çıkıyor. Bu küresel krize yönelik birkaç şeyi tekrar hatırlatmakta fayda görüyorum. Kesinlikle bu kriz bizim yarattığımız bir kriz değil; ama ekonomi bilimcilere kulak verdiğimizde, bu krizin ana nedeninin şu olduğunu çok rahat görebiliyoruz: Dünyada "mali sektör" dedikleri, benim kendi literatürümün "finans kapital" dediği üretim ya da reel sektörün önüne geçtiğine yönelik belirteçler söz konusu. Bu kriz kesinlikle bu üretim ekonomisinden gelen bir kriz değil; sanal bir kriz, finansal kriz ya da mali sektörün kendi belirlemelerine yönelik bir kriz. Bunun farkında olmamız gerekir diye bir kez daha hatırlatmak istiyorum.

Küresel krizden çıkma bahanesini yaparken, ülkemizin genel koşullarına dikkat etmek gerekiyor. Siyasi parti temsilcisi arkadaşlarımız da hazır yanımızdayken, birkaç şey hatırlatmakta fayda görüyorum.

Değerli arkadaşlar; IMF, Dünya Ticaret Örgütü veya Avrupa Birliği gibi, her şeyi piyasanın serbest, kutsal tanrısına bırakmaya çalışan küresel kapitalistler ister istemez bu krizin doğrudan belirleyicisi olmuş; dünyayı daha fazla paylaşabilmek için, diğer ülkelere el atmak için de kendilerince Avrupa Birliği gibi benzer siyasi ya da politik düzlemdeki birlikteliklerle dayatmalarla karşımıza çıkmaktadır. Sermayenin serbestliği ya da özgürleşmesi pahasına her şeyini bu dayatmalara açmış olan ülkeler, çokuluslu diyebileceğimiz ulus ötesi şirketlere kendi alanlarını açmaya başladılar. İşte tarım, işte sanayi ya da hizmet sektörlerinin tamamı. Piyasanın bu serbestliğine açılmış olan alanlarda da ister istemez o ülkelerin kendi bağımsızlıkları, kendi ekonomik ya da politik belirteçleri ne yazık ki askıya alınmış durumda. Yeniden hatırlatmak gerekiyor; üretim olmadan hiçbir şey olmaz. Bizim meslektaşlarımız, bizim meslek alanlarımız bize bunu öğretti. Bunu hatırlatmakta fayda görüyorum.

Dünya Ticaret Örgütü gibi, Avrupa Birliği gibi örgütlerin dayatmaları ile, özellikle tarımı, gıdayı yönetebilmeniz de mümkün değil. Bir ülke kendi gıda egemenliğine sahip çıkmak istiyorsa, bu dayatmaların tamamına karşı durmak durumunda. Bir ülke kendi ulusal öncelikleriyle tarımını, gıdasını yönetebilmeli. Yok, Avrupa Birliği ülkeleri gibi ülkelerin ortak gıda ve tarım politikaları gibi politikalara entegre olursanız, işte, başımıza gelen bu olur. Sevgili Gökhan Başkan, “Çiftçi, tarım bizim kara deliğimiz” diye çoğu yerde dillendiriyor. Sanırım, biraz açmak gerekecek Sayın Başkanım...

Bu küresel kriz döneminde, örneğin Amerika Birleşik Devletleri’nde 2 trilyona yakın yatırım yapılıyor mali sektöre. Bir başka şeyi yeniden hatırlatmakta fayda görüyorum. Örneğin, o 2 trilyon dolarlara yakın olan yatırımlar dünya halkları için kullanılsa, dünyada açlık ya da gıdaya ilişkin hiçbir sorunun olmayacağı da açık seçik ortadadır.

Sevgili arkadaşlar; yaklaşık 5 yılı aşkın bir süredir odalarımızca Gıda Günü kapsamında gıda konusunu ele almaya çalışıyoruz. Söyledik, yine söylemekte fayda var, bugün ve yarın da söyleyeceğiz: Biz mühendislerin, meslek elemanlarının, mesleklerinden hareketle neler yapılması gerektiği, nasıl politikalar üretilmesi gerektiği noktasında söyledikleri öneriler eğer mevcut iktidarlar tarafından ya da Türkiye'nin politikasına yön verenler tarafından hayat bulmuyorsa, çok da anlamlı olmayacak. Ancak, aydın kimliğimizle, samimi yurtsever kimliğimizle, meslek kimliğimizle bunları söylemeye bugün de devam edeceğiz, yarın da devam etmek durumundayız.

Peki, küresel krizden çıkmak noktasında bizim ülkemizde durum nasıl? AKP iktidarı kendince orta vadeli bir plan sundu. Plana şöyle bir göz attığımızda şunu görüyoruz: Batı cenahında değişen bir şey yok; ne yazık ki, bugün ve yakın gelecekte de çok fazla şeyler değişmeyecek ülkemizde. Bu orta vadeli plana baktığımızda, küresel sermayenin ya da AKP'nin kendi iktidarsızlığını da karşınıza koyuyor. Öngördükleri şu: Elektrik dağıtımlarını özelleştirmek istiyorlar. Kendi mesleğimizle ilgili olarak, şeker fabrikalarının özelleştirilmesi gündemde. Bu programda, yakın gelecekte enerji santralleri, Türkiye'nin suyu özelleştirme kapsamı içerisinde. Hatta Türkiye'nin lojistik olan liman işletmelerinin bile krizden çıkmak adına özelleştirilmesi gündemde. Yeniden söylüyorum: Bizde değişen hiçbir şey yok. Gelecek çok daha fazla işsizlik, gelecek çok daha fazla açlık, hatta çalışanlar ya da emekçiler yönünden de çok fazla örgütsüzlük anlamına gelecek. Bunu bir kez daha üstüne basarak söylemekte fayda görüyorum.

Gıda Günü Sempozyumu kapsamında çok şey söylenecek. Sayın Başkanım da eksiklerimi tamamlayacaktır.

Sayın Rektörümüz ve Dekanımız da buradayken, biraz kimya mühendisliği özeliyle ilgili bir şeyler paylaşmak istiyorum sevgili arkadaşlar. 2009 yılı öğrenci alımlarına baktığımızda, kimya mühendisliğinin öğrenci alım puanlama sistemi MF 4'ten MF 2'ye düşmüş. Çoğunuz için belki hiçbir şey ifade etmiyor, ama kendi mesleğimle özelleştirmeyi birazcık da bütünlüştürmeye çalışacağım ya da geleceğimizin ne olduğunu anlatmak anlamında söyleyeceğim. Bu ülke sanki 1950'lerden, hatta Kurtuluştan sonraki 1980'lere kadar olan süreçlerde hiç mühendislik deneyimi

yaşamamış gibi, halkının çıkarlarına yönelik alanları belirlemeye yönelik hiç faaliyetlerde bulunmamış gibi, bugün koskoca Yüksek Öğrenim Kurumu halen daha kimyagerle kimya mühendisinin farkını görememiş.

Sevgili meslektaşlarım; biz her zaman, dönemin her koşulunda, Odamız olarak, TMMOB olarak, Birlik olarak, özelleştirmeye karşı çıktık. Bu, yurttaş olarak, aydın olarak görevimizdi. Kimya Mühendisleri Odası olarak da yeniden söylüyorum: Türkiye'de özelleştirmeden söz ettikleri şeyin kendisi kimya mühendisliği mesleğidir aslında. Yeniden söylüyorum Sayın Rektörüm; ilgili kurumlarda lütfen dillendirin. Sanayi mühendisinin, proses mühendisinin kimyagerle aynı olmayacağını bilen arkadaşlarımız o özelleştirdikleri şeylere baktıklarında, kimya mühendisliğinin ne olduğunu yeniden anlasınlar.

Üç tane ismi saygıyla anmak gerekiyor burada; madenci, sayın rahmetli Tahsin YALABIK; Enerji Bakanlığı yapmış tek kimya mühendisi sayın İhsan TOPALOĞLU, ve sayın Muammer AKSOY. Bu üç delikanlı, dönem içerisinde, devlet yatırımlarında ya da ülkenin kalkınmasına yönelik olarak, kimya mühendisini doğrudan alana koymuşlar. Eğer bugün özelleştirdiğiniz Türkiye Petrolleri Anonim Şirketiye, PETKİM'se, TÜPRAŞ'sa, Petrol Ofisiye, yarın Şeker Fabrikasıya, çimento fabrikalarıya, demir-çelik sanayisiye, bunun bir karşılığı var; öncü mesleği kimya mühendisliğidir. Kimya mühendisliğini özelleştirdiniz zaten, alan olarak bize bir yer bırakmadınız. Halen anlamak istemiyorsanız, yeniden yüksek sesle söylüyorum: Kimyagerlerle kimya mühendisleri etle tırnaktır. Ancak, mühendislik farklı bir argüman. Kalkınmasını tamamlamış ya da sanayisini tamamlamış olan ülkelere bir bakarsanız, ne demek istediğimizi doğru dürüst anlayacaksınız. Gayri Safi Milli Hâsılasının yüzde 30'unu elde eden gelişmiş ülkelerde kimya mühendisliği MF 4'ten MF 2'ye düşürülerek, bilimin özelleştirilmesi getirilmeye çalışılıyor aslında. Polimer mühendisliği çıktı; mesleği parçaladık. Seramik mühendisliği çıkıyor, petrokimya mühendisliği var, biyomühendislik var, biyoloji ve kimya mühendisliği var. Bilimle bu kadar oynamanın anlamı yok. Hemen şunu yeniden söylüyorum: Ülkesini düşünen bir siyasi iktidar samimiye eğer, bunlarla oynamaz diye düşünüyor.

Benim annemin bir lafı vardı; "Gözü namazda olmayanın kulağı ezanda olmazmış." Bu ülkenin kalkınmasını istemedikleri için, bu küresel krizde ya da bu entegrasyonda yaşadıklarımız için, bu ülkede bugünden yarına çok şeyin değişmesi mümkün değil. Özellikle emperyalistlerden devşirdikleri yeni açılımlarla, sözüm ona yeni ekonomik politikalarla ve bu anlamıyla daha da kutsala ya da dine döndükleri bir dönemde, AKP gericiliğiyle bunların olmayacağı da açık; ama her koşulda da bunu söylemekte fayda var.

Bizler mühendisiz. Mesleğimizi icra ederken, önümüzde bir tek kılavuz var; o da bilimin kendisi. Bizler mesleğimizle beraber meslek örgütümüze sahip çıkmaya çalışıyoruz. Bizim bir tek kılavuzumuz var; o da bilimsel düşüncenin kendisi. Bunu yeniden paylaşmamız gerekiyor sevgili arkadaşlar. Bunu TMMOB ortamlarında meslektaşlarımızın tümüyle de paylaşmak gerekiyor.

Evet, bilim gittikçe kompleksleşmeye, ayrıntılara inmeye başladı, meslekler gittikçe birbirine yakınladı. Ama bu, şu anlama gelmiyor: Her öğrenim ayrı bir meslek olarak tanımlanamaz. Dünyada, mastır dedikleri, doktora dedikleri,

yükseklisans dedikleri programlar var; sanırım, YÖK'ün bunu yeniden hatırlaması gerekiyor.

Sözü çok fazla uzatmayalım. Dünya Gıda Gününde bir kez daha üstüne basarak şunu söylüyoruz: Gıda, gıda egemenliği, halkların gıdaya ulaşması kesinlikle insanın en temel haklarından bir tanesi. Devletin burada düzenleyici ve çok daha önemli denetleme yetkisi vardır. Ne yazık ki Türkiye gittikçe bunu kaybediyor. Devlet, denetimlerinden vazgeçildiği sürece de halkımızın sağlıklı gıdaya ulaşması, halk sağlığına yönelik doğru adımlar atılması riske giriyor. Söylediklerimizin özü aslında bir anlamda buydu.

Denetleme görevi olan kurumların içi boşaltılmaya devam ediyor. Koruma Kontrol Genel Müdürüyle tanışma şansımız oldu. Keşke burada olsaydı da, neler yapamadıklarını paylaşabilseydik. Ziraat Mühendisleri Odamız daha iyi anlatacaktır. Sorumlu müdürlük mesleği nereye gidiyor, bunları yeniden sizlerle paylaşmak gerekiyor diye söylüyorum.

Bir ironi, bir de espriyi sizlerle paylaşarak sözlerimi tamamlamak isterim. Pabuç deyip geçmeyin arkadaşlar, pabuç çok önemli. O, ayaklarınızı korur karda kışta; ama doğru dürüst kullanabiliyorsanız, bazılarının da başına geçer. Ayakların baş olması umuduyla, bu sempozyuma emeği geçen bütün arkadaşlarıma teşekkür ediyor, hepinizi saygı ve sevgiyle selamlıyorum.

Dr. Gökhan GÜNAYDIN
TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı

Demokratik Sol Partinin çok değerli Genel Başkanı ve Genel Başkan yardımcıları, yöneticileri; çok değerli Milletvekilim, Ankara Üniversitemizin çok değerli Rektörü ve çok sevgili Dekanı, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliğinin Sayın Yönetim Kurulu üyesi ve yöneticileri; Gıda, Kimya ve Ziraat Mühendisleri Odamızın çok değerli yöneticileri, yönetim kurulu üyeleri; değerli akademisyenler, çok sevgili meslektaşlarım, sevgili öğrenci arkadaşlar ve basınımızın seçkin temsilcileri; hepinizi, 2009 Dünya Gıda Günü etkinliğinde, hem şahsım, hem de temsil etme onuruna sahip olduğum Odam adına saygıyla selamlıyorum.

Değerli katılımcılar; Türkiye için son derece önemli bir konudan söz etmek üzere bir araya gelmiş bulunuyoruz. Bir ülkenin siyaset gündeminde, teknik gündeminde her hafta değişen çok farklı konular yer alabilir; ancak, gıda güvencesi kavramının hem dünya için, hem de bu ülke için kalıcı bir gündem oluşturması gerektiğini söylemekten hiç bıkmadık. Bunu bir kez daha ifade etmeyi gerekli ve yararlı görüyoruz.

Biz bugünü, hatırlamakta zorlanacağımız bir zaman dilimi boyunca, odalarımızla birlikte düzenliyoruz. Bu yıl Kimya Mühendisleri Odamız ve Ziraat Mühendisleri Odamız beraber düzenledi. Türkiye'nin birçok yerinde Gıda Mühendisleri Odamızın şubeleri de bu etkinliklerde bizlerle beraber oluyorlar. Onlara, dayanışmaları, dikkatleri ve özenleri için huzurlarınızda teşekkür ediyorum.

Bir şey galiba hepimizin dikkatini çekiyor. Bugün burada, DSP'nin anlamlı katılımını ayrıksı tutarak, siyasetçi ilgisinin ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı yöneticileri ilgisinin eksikliğini saptıyoruz. Bu eksiklik, burada konuşulanların etkinliği açısından bir zafiyet yaratmayacaktır; ama bu eksiklik, bu kadar uzmanın bir araya gelerek görüşlerini, fikirlerini karşılıklı analitik bir ortamda paylaştığı, tartıştığı bir sürecin doğuracağı zenginlikten buraya katılmayanların yararlanamadığı bir durum yaratacaktır. Dolayısıyla eksiklik, katılmayanların eksikliğidir. Bunun mutlaka saptanması gerektiğini düşünüyorum.

Değerli katılımcılar; bugün kayıt masasında, geçen sene yaptığımız Dünya Gıda Günü'nün kitabının yanında, 1960'lı yılların ikinci yarısında "Gıda Emperyalizmi, Açlık Korkusu, Savaş Korkusu" gibi kitapların yazarı olan Osman Nuri KOÇTÜRK'ün bazı kitaplarından yaptığımız tıpkıbasımları da sizlerin bilgisine ve bir kez daha okumalarınıza sunduk. Neden aradan 40 yıl geçtikten sonra böyle bir tercihte bulunduk, bunu açıklamak isterim. Eminim, bu salonda bulunan belirli yaşlardaki dostlarımız bu kitapları o dönemde ayrıntılarıyla okumuşlardır. Bir kez daha bunlara göz attığımızda görüyoruz ki, 1968'den bu yana Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu üretim ve paylaşma, bölüşüm sorunları açısından değişen çok fazla bir şey yok. Bir gen bankası niteliğindeki Türkiye'ye o gün de yabancı tohumları satmaya çalışıyorlar ve bunun için bir lobi oluşturuyorlarmış. Dünyanın en nitelikli, en yararlı yağı olan zeytinyağına sahip olan bu memlekete margarin yağını

sokabilmek için, koca koca bilim adamları, aslında zeytinyağının çok da yararlı olmadığını, margarinin yararlı olduğunu söylüyorlarmış, radyasyonlu buğday depolama aygıtlarını Türkiye'de yaygınlaştırmaya çalışıyorlarmış...

Bunu yapan siyasi otoriteye karşı, Osman Nuri KOÇTÜRK ve arkadaşlarının ciddi bir entelektüel mücadelesi olmuş. O gün -okurken bunu hissediyorum- kendisinin yanında çok fazla insan yokmuş. Ziraat mühendisleri, veteriner hekimler, kimya mühendisleri, yurtsever bir grup, bunun mücadelesini hep birlikte veriyormuş; ama onun karşısında, "Bir şey olmaz kardeşim, margarin iyidir" diyenler, "Radyasyonlu buğday bir şey yapmaz" diyenler, gerçekten yine toplantılara büyük kalabalıklar halinde giriyor ve çıkıyorlarmış. Un ve şan sahipleriymiş onlar. Bugün, o kalabalıklar halinde dolaşanları, radyolarda beyanat verenleri ve toplumun tüm kesimlerine seslerini tüm kanalları kullanarak duyuranların isimlerini bile hatırlamıyoruz. Ama o haklı mücadeleyi, yanında kaç kişi olduğuna bakmadan yapan bilim insanlarını, meslek insanlarını, kitaplarını yeniden basacak kadar hatırlıyoruz. Bu, insanlık tarihinin insanlık adına çalışanları unutmadığını gösteriyor. Bir kez daha huzurlarınızda, Osman Nuri KOÇTÜRK'ün ve ona katkı sunan tüm meslek insanlarının, bilim insanlarının huzurlarında saygıyla eğildiğimi ifade etmek istiyorum. Ruhları şad olsun.

Değerli katılımcılar; dünyada gıda güvencesi sorununu tartışıyoruz bugün. Çünkü gerçekten bu, özellikle 2007'den itibaren çok yakıcı bir nitelik kazandı. Dünya Gıda ve Tarım Teşkilatı FAO -ki, Temsilcisi Melek hanım bugün bizlerle beraber- bu yılı Gıda Güvencesi yılı ilan etti. Bir kavram kargaşası üzerine çok kısa zamanınızı almak istiyorum. Bunu karşılayan food security ve food safety denilen iki tane kavram var. Biz, Türkiye'de bugüne kadar gıda güvencesinin karşılığını food security olarak kullandık ve safety sözcüğünün karşılığını da "Gıda güvenilirliği" olarak kullandık. Yani birisinde gıda arzının kesintisiz ve sürekli olması, diğesinde ise üretilen gıdanın sağlıklı bir şekilde tüketici sofrasına ulaşmasının hedeflenmesini anladık. Bu yıl birdenbire Tarım ve Köyişleri Bakanlığı security kavramının gıda güvenliği olarak anılmasına karar verdi. Acaba gıda mühendisliği, ziraat mühendisliği fakültelerinin hangi uzman akademisyenleriyle ortak toplantılar yaparak bu kavram değişikliğine karar verdi? Kavramlar, üzerinde kolayca oynanabilecek şeyler değildir; çünkü insanlara bir şey anlatır. Huzurlarınızda çok açık bir şekilde ifade etmek istiyorum ki, kavramlarla oynamak yerine, onları değiştirmek yerine, keşke Türkiye'nin bu alandaki kötü gidişini değiştirebilseydik, keşke bu alanda bir gayret içerisinde olabilseydik. Bunu huzurlarınızda tüm açıklığıyla ifade etmek isterim.

Gıda güvencesi sorunu ta Malthus'tan bu yana dünyanın gündeminde. Çünkü Malthus şunu söylemiş zamanında: "Gıda ürünleri aritmetik olarak artar, buna karşılık nüfus geometrik olarak artar ve dünya kaçınılmaz olara bir açlığa doğru gider." Peki, nüfus teoreminin yazıldığı günden bugüne gelişmeler acaba bu savı doğruluyor mu? UNESCO'dan alınan bir grafiği sizlerle paylaşmak istiyorum. Bu grafik, aşağı yukarı 1960-2008 aralığında dünya gıda fiyatları endeksinin değişimini gösteriyor. Bir kez daha hatırlatmakta yarar var; 1950 yılında dünyada 2,5 milyar insan yaşıyordu, bugün 6,5 milyar insan yaşıyor. Yani 4 milyar nüfus artışının olduğu bir dünyadan

bahsediyoruz. Bu, doğal olarak gıda talebini arttıracaktır. Gıda talebi arttığı için, iktisadın en temel kuralı olarak fiyatların da artması gerekiyor, 1970'lerdeki petrol krizi bir tarafa bırakıldığında, neden dünyada gıda fiyatları tarihin en düşük seyirinde sabitlenmiş 50 yıl boyunca? O halde burada, artan talepten, başka bir deyişle dünya nüfusunun artmasıyla doğan ilave gıda talebinden daha fazla gıda arzının yapılabildiğini görüyoruz. Bunun içindir ki bu fiyatlar bu düzeyde seyretmiş.

2007 sonundaki gelişmeleri birazdan sizlerle paylaşmaya çalışacağım; ancak, bir başka konunun daha altının çizilmesi lazım. Bugünden sonra ne olacak? Bunu FAO'nun tahminleriyle söyleyebiliriz.

Değerli katılımcılar; 20. yılın son çeyreğinde yıllık nüfus artışı yüzde 2.2 düzeyindeydi. 2015 yılında bunun yüzde 1.6'ya düşeceği, 2015-2030 döneminde yüzde 1.4'e gerileyeceği ve 2030-2050 döneminde de dünyadaki bu düşme eğiliminin binde 9 olarak devam edeceği öngörülmekte. Demek ki, dünya nüfusu bir popülasyon patlamasına doğru gitmiyor; tam tersine, tedrici olarak artmakla beraber, önümüzdeki yıllarda, belki bizlerin göremeyeceği bir dönemde tekrar azalma eğilimine doğru döneceğini görüyoruz. Peki, buna karşılık gıda üretimi nasıl olacak? Yine FAO'nun tahminlerine göre, 2000-2015 aralığında dünyadaki gıda arzı yüzde 36 oranında artacak. O halde, yerküre hâlâ kaynakları itibarıyla içinde bulundurduğu yurttaşlarını doyuramayacak, insanları doyuramayacak durumda değil. O halde neden 850 milyon insan 2006 yılında açtı ve 2009 yılının sonlarına geldiğimiz bugünlerde dünyada aç insan sayısı 1 milyarı aştı? Demek ki bunun nedenini klasik Maltus teoremiyle açıklayabilecek durumda değiliz. Bunun nedeninin, dünya gıda fiyatları artışının nedenselliği altında aranması gerektiğini düşünüyoruz.

İşte burada, 2007'nin sonundan itibaren özellikle tahıllarda başlayan, et ve sütle devam eden, bakliyatla kendisini önemli ölçüde hissettiren gıda fiyatları artışını görüyorsunuz. Bunu nasıl açıkladılar bizlere? Dediler ki, "Hindistan ve Çin gayri safi milli hâsılasını arttırdıkça daha nitelikli diyetlere doğru yöneldi, ondan dolayı da gıda fiyatları arttı" veya "Biyoyakıtlar için daha fazla üretim alanları ayrıldı, onun için arz kısıldı ve fiyatlar arttı" veya dediler ki, "Sulama yatırımları yetersiz, dünya tarım alanlarının yalnızca yüzde 20'si sulanabiliyor ve bu 275 milyon hektar alanın dışında kalan sulanamayan alanlardaki verim düşüklüğü bu sorunu doğuruyor." Evet, bunların tümü doğrudur; ama bunların tümü, bu kadar hızlı bir fiyat artışını açıklayabilmekten uzaktır. Bu kadar hızlı fiyat artışının, özellikle emtia borsalarında gıda ürünleri üzerinden yapılan spekülasyonlarla bağlantılı olduğunu artık hepimiz biliyoruz. Gıda fiyatları tavan yaptığı dönemden sonra gerileme eğilimine girmiştir; ancak görülmektedir ki, artık eski düşük dönemine hiçbir zaman dönmeyecektir. Daha yüksek bir gıda fiyat endeksi önümüzdeki dönemde dünya için etkilerini göstermeye devam edecektir.

Peki, yerküre için kabaca çerçevesini çizdiğimiz bu koşullar acaba Türkiye'ye nasıl yansıyor? Bu, bizim için, bu memleketin yurtseveri, aydını, meslek insanı için en temel, en yakıcı konulardan bir tanesidir. Her yerde söylüyorum, dinleyenler bıkkınlık içerisinde olabilirler bu sözleri söylediğimiz

için; ama Ziraat Mühendisleri Odası olarak bunları bıkmadan açıklamak durumundayız.

1980 yılında bu ülkenin yalnızca 44,5 milyon nüfusu vardı. 1968 yılında nüfusumuz 33 milyonmuş. Bugün Türkiye'nin nüfusu 71,5 milyon. Türkiye, 2025'te Avrupa'nın en kalabalık ülkesi olacak, 90 milyonluk nüfusuyla Almanya'yı da geçecek. Çeşitli projeksiyonlara göre, bu ülkenin nüfusunun 100 milyonu bulacağından söz ediliyor. O halde biz, bu topraklarda yaşayacak ilave 30 milyon yurttaşımızın gıda talebini nasıl karşılayacağımızın hesabını bugünden yapmak zorundayız.

Bugün durumumuz nedir, şöyle kısaca sizlere arz edeyim: Türkiye, 2008 yılında 6.4 milyar dolarlık tarım ürünü ithalatı yapmak zorunda kalmış bir ülkedir, ihracatı ise 4.1 milyar dolardır. Yani Türkiye, 2008'i 2.3 milyar dolar tarımsal hammadde dış ticaret açığıyla kapatmış bir ülkedir. Biraz sonra uzmanları söz edecekler. Gıda maddeleri dış ticaretinde Türkiye'nin fazlası vardır, evet; ama dünyadaki yeni işbölümü çerçevesinde, Türkiye, hammaddeyi dışarıdan alan ve katma değeri düşük olan gıda sanayiiyle işleyerek yurtdışına satan bir taşeron konumuna doğru gerilemektedir. Eğer Türkiye, en temel gıda maddeleri olan tahıllarda, bakliyatla yavaş yavaş ve kalıcı bir şekilde dışalımçı bir niteliğe doğru dönüşüyorsa, bunun bir hesabının verilmesi lazımdır. 1970 yılıyla karşılaştırıldığında, Türkiye'nin ekilebilir alanları 2,5 milyon hektar gerilemiştir. Bugün 24.8 milyon hektar ekilebilir alanı ancak kullanabiliyoruz.

Yine 1980-2008 karşılaştırmasını yaptığımızda, 16 milyon büyükbaş hayvan varlığı, 11 milyona gerilemiştir. Küçükbaş hayvan sayısı 50 milyon baştan 25 milyona düşmüştür. Yani nüfusunuz hızla artacak, daha az alan ekeceksiniz, daha az hayvan kullanacaksınız ve üstelik de verimliliklerinizde bir sıçrama olmayacak! Bunun Türkiye için, bunu anlayabilenler açısından bir korkulu rüya olduğunu görmek gerekiyor ve Türkiye'yi bu korkulu rüyadan mutlaka uyandırmak gerekiyor. Bu görev hepimizin, bu çağrı hepimizin... Bu çağrının muhatapları da elbette başta bugünkü Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı yetkilileri, ayrıca da iktidardaki, muhalefetteki tüm siyasi partiler. Bu çağrının mutlaka bir uygun yanıtının olması lazım ve bu uygun yanıt da elbette daha fazla yatırım, daha fazla üretim ve dolayısıyla daha fazla mühendislik faaliyeti şeklinde kendisini gösteriyor.

Bir açış konuşması için bir miktar uzattığımın farkındayım. İzninizle birkaç konuya değinerek sözlerimi tamamlayacağım.

Türkiye'nin bir Biyogüvenlik Yasa Tasarısı Taslağı var; Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne henüz sevk edilmedi. Biz diyoruz ki, Türkiye, tohumda bağımsızlaşmalı, tarımda bağımsızlaşmalı, daha çok üretmeli ve insanlar, tüketiciler, ucuz, sağlıklı gıdaya her an ulaşabilir durumda olmalı. Oysa Türkiye'ye yılda 2 milyon tonun üzerinde genetiği değiştirilmiş soya ve mısır elini kolunu sallaya sallaya giriyor ve 800'ün üzerindeki çeşitle tüketici sofralarına ulaşıyor. Tüketicilere "Genetiği değiştirilmiş ürün yemek istiyor musunuz" diye soran bir siyasal yapı var mı? Hani, "Biz halkoyuna, halk iradesine güveniyoruz, onun üzerindeki dalga bizi burada tutuyor" diyoruz. "Genetiği değiştirilmiş ürün yemek istiyor musunuz ey halkım" diye sormak,

bir siyasetçinin en temel görevlerinden bir tanesi değil mi? Biz, bu sorunu ortadan kaldırmak için bir Biyogüvenlik Yasası istiyoruz. Meclise sevk etmek üzere oldukları Biyogüvenlik Yasası bu alanda hiçbir düzenleme getirmediği gibi, genetiği değiştirilmiş tohumların Türkiye'de ekilmesine de izin vermeye çalışıyor. Bu, anlaşılabilir bir şey değildir, kabul edilebilir bir şey değildir, Osman Nuri KOÇTÜRK'ün bıraktığı mücadelenin bugün devam etmekte olduğunun en açık örneğidir.

Çağdaş Sanatlar Merkezi'ne girerken bir mısır balonu gördünüz. O mısır balonu, genetiği değiştirilmiş tohumdan üretilmiş mısırı temsil ediyor ve bu alandaki tüketici ve halk duyarlılığının ve elbette üretici duyarlılığının artırılması için yürüttüğümüz bir kampanyanın işareti olarak orada. Biz kendi tohumlarımızı geliştirerek, verimliliğimizi, üretimimizi arttırmak durumundayız. Başkasının bize verdiği, üstelik de üreme yeteneğini içinden aldığı tohumu ekerek, her yıl firmalara daha fazla bağımlı hale gelerek, Türkiye'nin tarımda bir kurtuluş yolunun olmadığı açıktır.

Bir diğer önemli düzenleme de, Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Yasa Tasarısı. Ziraat Mühendisleri Odası, Kimya Mühendisleri Odası, TMMOB'ye bağlı tüm odalar hiçbir zaman bir meslek taassubu içerisinde olmamışlardır. Bir veteriner hekim olan Osman Nuri KOÇTÜRK'ün kitabını basıyor olmamız, bizim bugün böyle bir meslek taassubu içerisinde olmadığımızın en açık göstergesidir. Ancak, Cumhuriyet tarihinde hiçbir zaman bakanların meslekleri üzerinden bir yasal düzenleme çalışması kurgulanmış değildir. Bugün Türkiye bu tehlikeyle karşı karşıyadır. Veteriner hekim dostlarımızın yanlış anlamamasını özellikle rica ederek, gıda alanındaki multidisipliner, disiplinlerarası çalışmayı mutlaka ve özenle korumamız gerektiğini ve bunu hep beraber istememiz gerektiğini bir kez daha ifade ediyorum.

Biz, acaba restoranlarımızda bize sunulan yemekleri, gıda ürünlerini içimiz rahat bir şekilde yiyebilecek durumda mıyız? Size birkaç şey anımsatmak isterim. Daha 15 gün evvel, Konya'da bir restoranda tüketiciye sunulmak üzere mutfakta at eti bulundu. Bu memlekette, yediğiniz her türlü yemeğin sağlığa uygun olarak üretilip üretilmediği konusunda ciddi tereddütleriniz olmalıdır; çünkü gıda sektörünün aşağı yukarı yarısı kayıt dışıdır. Biz, bu alanı nasıl düzenlemeliyiz? Alanın tümünü kayıt içine alan ve kayıt içine aldığımız bu sektörü de denetleyen bir yapılanmaya dönerek, bunu yeniden organize etmeliyiz.

Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Yasa Tasarısı, sorumlu yöneticiliği tümüyle kaldırıyor. Ancak, yine bu üç odanın ortak faaliyetiyle, 3 binden fazla arkadaşımızı yalnızca bir basın açıklaması için Ankara'ya çağırıp, bu açıklamayı etkinlikle yaptıktan sonra bugün öğreniyoruz ki, evet, bu Yasa Tasarısı sorumlu yöneticiliği yeniden kapsama alıyor; ama bütün küçük işletmeleri kapsam dışında bırakıyor. Yani şöyle bir kabulümüz var mı: "Büyük işletmeler denetlenmelidir, ama küçük işletmelerin denetlenmesine gerek yoktur; onlar sağlığa uygun üretim yaparlar." Aslında gerçeğin bunun tam tersi olduğunu biliyoruz ve elbette bir halk dayanışması niteliği içerisinde, o küçük işletmeye yük olmayacak bir sorumlu yöneticilik, bir mühendislik

denetiminin kurgulanmasının zamanı gelmiştir. Bunun yöntemleri vardır; yazılı olarak, basınla ve Bakanlıkla paylaşılmıştır. Yeter ki bu, artık gün yüzüne çıkartılıp yeniden organize edilebilsin.

Değerli katılımcılar; Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliğinin sevgili Başkanının bu sabah aramıza katılamamasının bir rahatsızlıktan kaynaklandığını öğrenmiş bulunuyoruz. Kendisine buradan geçmiş olsun diyoruz, acil şifalar diliyoruz. Bizimle beraber olan tüm dostlarımıza, başta sayın protokol olmak üzere tüm katılımcılara bir kez daha huzurlarınızda saygılar sunuyorum. Sağ olun efendim.

Melek ÇAKMAK
FAO Temsilcisi

Değerli katılımcılar; FAO'nun Türkiye Temsilcisi Sayın Mustafa Sinan SIR'ın selam ve saygılarını ileterek ve burada bugün sizlerle buluşmaktan büyük mutluluk duyduğumu ifade ederek, sözlerime başlamak istiyorum.

Sizlere, FAO Genel Direktörü Jack Duef'un 2009 Dünya Gıda Günü vesilesiyle göndermiş olduğu mesajı okumak istiyorum:

“Son 3 yıl içinde gerçekleşen son derece vahim olaylar bizlere küresel gıda sistemimizin ne kadar kırılgan olduğunu göstermekle kalmadı, aynı zamanda bizim de ne kadar savunmasız olduğumuzu gösterdi. Tarihte ilk kez dünya genelinde 1 milyardan fazla insan yetersiz beslenmektedir. Bu rakam, geçen yıla göre 100 milyon daha fazladır. Bu da her gün her 6 kişiden birinin açlık çektiğini göstermektedir. Açlık rakamlarındaki bu artış, yetersiz küresel hasadın sonucu değildir; bu artış, yoksul kesimin gelirini ve istihdam olanaklarını azaltan ve bu kesimin gıdaya olan erişimini kısıtlayan küresel ekonomik krizin sonucudur. İşte bu nedenle bu yıl Dünya Gıda Günü için seçilen konu, ‘Kriz dönemlerinde gıda güvenliğini sağlamak’ olmuştur.

Küresel ekonomik krizin yaşattığı sıkıntıların neredeyse tüm haberlerin konusu olduğu bir dönemde, herkesin ofislerde, fabrikalarda veya bankalarda çalışmadığının hatırlatılması gerekmektedir. Bu kriz, dünyada açlıkla boğuşan kesimin yüzde 70'inin yaşadığı ve çalıştığı küçük ölçekli tarım işletmelerini ve kırsal alanları da olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Mevcut kriz, birçok açıdan eşi benzeri görülmemiş bir krizdir. Öncelikle bu kriz, 2006-2008 dönemlerinde temel gıda ürünlerinin fiyatlarında küresel ölçekte hızlı ve çok büyük bir artışın ardından gelmiştir. Fiyatların şimdilerde aşağı çekilmesine ilişkin düzenlemeler, gıda krizinin sonu geldiği şeklinde yorumlanmamalıdır.

Alt Sahra Afrika bölgesinde FAO tarafından 27 ülkede izlenmekte olan tüm tahıl fiyatlarının yüzde 80-90'ı, iki yıl önce başlamış olan gıda fiyatları krizinden evvelki fiyatlara göre hâlâ yüzde 25 daha yüksektir. Asya ve Latin Amerika'da ve Karayipler'de, toplamda 31 ülkede fiyatlar izlenmektedir. Gıda krizi öncesi dönemle karşılaştırıldığında, tahıl fiyatlarının yüzde 40-80'i halen yüzde 25 daha yüksek seviyelerdedir. Bununla birlikte, bazı ülkelerde yerel temel gıda ürünlerinin fiyatlarında hiçbir düşüş gerçekleşmemiştir. Ayrıca üretim, girdi maliyetlerindeki artış nedeniyle hâlâ sekteye uğramaktadır. Girdi maliyetlerindeki artış, gübrede yüzde 76, tohumda yüzde 70, hayvan yeminde yüzde 75 olarak seyretmekte olup, tarımsal yatırımı zora sokmaktadır. Bu tür artışlar sonucunda milyonlarca çiftçi bu tür girdilere ulaşamamaktadır.

İkinci olarak, gelişmekte olan ülkeler dünya ekonomisiyle mali ve ticari anlamda geçmişe göre daha entegre olduklarından, küresel talep ve arzdaki düşüş ve kredilerin sağlanmasındaki kısıtlar gelişmekte olan ülkeler üzerinde halihazırda hissedilir sonuçlar doğurmaktadır.

Üçüncü olarak, krizin küresel nitelikte olmasından dolayı, ekonomik krizlerle başa çıkmada hane halkı tarafından normalde başvurulan mekanizmalar yetersiz kalmaktadır. Tarım sektörü de dahil olmak üzere doğrudan yabancı yatırımların 2009 yılında yüzde 30 oranında düşmesi beklenmektedir. İstihdam rakamlarının kentlerde düşüş göstermesi nedeniyle, iş arayanların kırsal alanlara geri dönmesi söz konusu olabilir. Önceki dönemlerde yüzde 20'lere varan yıllık artış oranıyla işçi dövizleri 2008 yılında 300 milyar ABD Doları olarak kaydedilmişken, 2009 yılında bu rakamın yüzde 5-8 arasında düşmesi muhtemeldir.

Uluslararası Para Fonu tarafından en yoksul 71 ülkeye sağlanan yabancı yatırımların miktarında yaklaşık yüzde 25 oranında bir azalma beklenmektedir. Mali piyasalarda daha sıkı risk denetimi değerlendirmesi sonucunda, kredi imkanı sağlanamayabilir ve artan risk primi söz konusu olabilir. En çarpıcı gerçek ise, tüm bu gelişmeler karşısında, durumu iyileştirmek için, somut ve sürdürülebilir adımlar ivedilikle atılmazsa, Dünya Gıda Zirvesinin, 2015 yılı itibarıyla aç insanların sayısının 420 milyarı geçmeyecek şekilde yarıya indirilmesi hedefine ulaşamayacağıdır. Yine de politikalarda cesaret verici değişikliklerin olduğu yönünde birtakım işaretler vardır. Bu yıl temmuz ayında gerçekleştirilen Lakila G8 Toplantısında açıklanan Küresel Gıda Güvenliği Ortak Bildirisinde, küçük ölçekli çiftçilere odaklanan kapsamlı bir strateji için 20 milyar ABD Dolarının 3 yıllık bir süre için ayrılması kararı yer almaktadır. Bu sözün somut eyleme dönüştürülmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, uluslararası donör Topluluğunun mümkün olan en kısa süre içinde resmi kalkınma yardımının yüzde 17'sini bir kez daha tarıma ayırması şarttır. 1970'lerde, aynen bu seviyede yapılmış yatırımlar sayesinde Asya ve Latin Amerika'nın açlıktan kurtarıldığının unutulmaması gerekir.

Açlıkla boğuşan 1 milyarın üzerindeki kişinin beslenmesi ve 2050 yılında 9 milyara ulaşması tahmin edilen dünya nüfusunun o tarihte yeterli gıdaya erişiminin temin edilmesi için benzer seviyede kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır. İhtiyaç duyulan yalnızca mali kaynaklar değildir. Mevcut krizi ağırlaştırılan faktörlerin yanında, çözülmesi gereken bir dizi temel sorun da vardır. Bunların içerisinde, yardımın nasıl yönlendirildiği ve etkili bir şekilde küçük ölçekli çiftçilere nasıl ulaştırılabileceği, dünya gıda güvencesi yönetim sisteminin, yardım kuruluşlarının, ulusal bütçelerin, özel sektör yatırımlarının reformu ve işçi dövizlerinin tarıma yatırılması hususunun desteklenmesine yönelik tedbirlerin gözden geçirilmesi gibi birçok sorun vardır. Yalnızca büyümekte olan tarım dışı ekonomi, etkili güvenlik ağları ve sosyal koruma programlarıyla birleşmiş sağlıklı bir tarım sektörü sayesinde bu küresel resesyona göğüs gerilebilir ve gıda güvencesi sorunu ve yoksulluğu yok edebiliriz.

16-18 Kasım tarihlerinde Roma'da gerçekleştirilecek olan Dünya Gıda Zirvesi, gıda güvencesi sorununu uluslararası gündemin en öncelikli maddesi haline getirmeyi amaçlamaktadır. Dünya Gıda Günü vesilesiyle, gelin, hep birlikte, kriz döneminde olsun ya da olmasın, küresel bir öncelik olan gıda güvencesi sorununu hep birlikte çözelim. Saygılarımla.”

Sayın Genel Başkan, sayın milletvekilleri, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliğinin değerli yöneticileri, TMMOB Kimya Mühendisleri Odası ve Gıda Mühendisleri Odasının değerli başkanları ve yöneticileri, Ziraat Mühendisleri Odamızın değerli Başkanı ve yöneticileri, değerli konuklar, meslektaşlarım, sevgili öğrencilerimiz, değerli basın mensuplarımız, sevgili paydaşlar; sözlerime, Dünya Gıda Gününüz kutlu olsun diye başlamak istiyorum; ancak, içinde bulunduğumuz süreçte çok da parlak bir Dünya Gıda Günü yaşamadığımız çok açık. Yine de geleceğe umutla bakmak lazım diyorum.

Canlı yaşamını sürdürmede en önemli unsur olan gıdaya ulaşmada sıkıntılar yaşanmakta. Bu, hepimizin malumu artık. Sayıları 900 milyonu aşan aç insan ve bence o aç insanlar kadar önemli olan ve eksik gıda, gıda yetersizliği ve beslenme yetersizliği yaşayan 2 milyarın üstündeki insan, sağlıklı nesiller yetiştirmek açısından son derecede vurgulayıcı. Bu rakamlar, güzelim dünyamızda gıdaya ve güvenli gıdaya ulaşmada yaşamsal bir sorunun hüküm sürdüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Artan nüfus, hızla kirlettiğimiz ve tükettiğimiz, hatta zaman zaman yok etme noktasına getirdiğimiz doğal kaynaklar, küresel ısınma ve tarıma olumsuz etkileri, belki de artık dünyada yeni ekonomik dengelerin kurulması gerekliliğini işaret etmektedir. Artık bu küresel sorunlara küresel çözümler düşünülmeli, dünya bilimi bu alanda el ele vermelidir.

Sayın Oda Başkanımızın çok haklı olarak vurguladığı bir-iki noktaya da tekrar vurgu yapmak istiyorum. Üniversitelere, bilim insanına düşen çok önemli görevler vardır burada. Bilim insanı, kalemini, doğruların dışındaki hiçbir erkin önünde eğmeyen insandır ve bilimin doğruları dışında hiçbir erke de eğilmeyen insandır. Biz, Cumhuriyetin ilk üniversitesi olarak böyle gördük ve böyle gideceğiz. (Alkışlar)

Değerli konuklar; tarım ve gıda birbirinden ayrılmaz alanlar kuşkusuz. Tarımsal üretimin yeterli ve sürdürülebilir olması, gıdaya ve güvenli gıdaya erişimi kolaylaştırmakta. Ancak, az önce de sayılan kuraklık, sıcaklık artışı - ki, bunlar gerçekten bilimsel gerçeklerdir- bu küresel sorunlara eklediğimiz azalan ve küçülen tarım arazileri, tarımsal ürünlerin gıda dışı kullanımı, tarımsal verimlilikte azalma gibi sorunlar, gıda üretiminde çok ciddi problemler yaratmakta. Hepimizin malumu, 2000-2008 yılları arasında buğday fiyatları 3 kat, mısır ve pirinç fiyatları 2 kat artış göstermiş; dünya ekonomisinde 2006 yılından bu yana, petrol, metal, tarımsal ürün fiyatlarında meydana gelen yüksek artışlar temel gıda fiyatlarındaki artışlarla paralel olmuştur. Artan gıda fiyatlarının fakir hane halkına etkisi kaygı verici düzeylere ulaşmış; kriz, birçok ülkede sosyal sorunlara ve siyasal istikrarsızlığa neden olmuştur.

Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası, yüksek gıda fiyatlarının, ek olarak 100 milyonun üzerinde bir insan kitlesini daha günde 1 dolarlık fakirlik çizgisinin altına çekeceğini ileri sürmektedir. Dünyada, Afrika gibi temel ürünlerde

ithalatçı olan ülkelerin, artan gıda fiyatlarıyla önümüzdeki dönemde çok zor durumda kalacakları bilinmektedir.

Bu gıda krizinin temel nedenleri incelendiğinde, yüksek kalkınma hızlarına sahip ülkelerin neden olduğu yüksek küresel talebi görmekteyiz. Yine gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere bağlı olarak gözlemlenen hızlı kalkınma sonucu, aynı zamanda temel tüketim ürünlerindeki talebe yönelik baskılar da artmaktadır. Yüksek seyreden petrol ve enerji fiyatlarıyla küresel ısınma dolayısıyla çoğalan kaygılar ve dışa bağımlılıktan kurtulma isteği gibi nedenlerle birtakım ürünlerin biyoyakıt üretiminde kullanılması gibi nedenler de buna eklenince, tarımsal ürünlere olan talep baskısının arttığını görmekteyiz. Artan petrol fiyatları doğrudan tarımsal ürünlere yansımıştır. Son yıllarda ortaya çıkan küresel iklim değişikliği, kötü iklim koşulları, kasırgalar, kuraklık, önemli gıda üreticisi ülkelerde düşük verim alınması nedeniyle arzda daralma meydana gelmiştir. Yine küresel finans piyasalarında meydana gelen dalgalanmalar sonucunda yatırımcılar emtia borsalarına akın etmiştir. Bütün bunlar bir gerçek, ama bunun dışında da başka nedenler olduğunu zaten Sayın Başkan da burada ifade ettiler. Bunlara katılmamak gerçekten mümkün değil.

Sözü edilen bütün bu konular kısa vadede gıda fiyatlarının artışına neden olan faktörler olarak karşımıza çıkmakla birlikte, orta ve uzun vadede gıda krizlerinin devam edeceğini de göstermektedir. Bu nedenle, küresel ısınma, enerji darboğazı, tarımsal verimlilik, nüfus artışı ve değişen tüketim alışkanlıkları gibi faktörlerin uzun vadede değerlendirilmesine yönelik ulusal ve uluslararası planlamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkemiz de bu süreçte dünyadaki gelişmelerden kuşkusuz olumsuz etkilenmiştir.

Türkiye'de gıda sektörü, içeceklerle birlikte, tüm olumsuzluklara rağmen, ekonominin 4. büyük sektörü olmaya devam etmektedir; ancak, gıda sektörü, talep elastikiyeti düşük ürünler üretmesine karşın krizden payını almıştır. Gıda sektöründe istihdam yarı yarıya azalmış, 2006 yılında 881 bin kişinin istihdam edildiği sektörde sayı 2007'de 639 bine, 2008'de ise 471 bin kişiye kadar gerilemiştir. Çoğunluğunu KOBİ'lerin oluşturduğu sektörün kapasite kullanım oranı ise yüzde 68'lere kadar inmiştir. Bir yıl içinde kapanan imalathane sayısı 1184'e ulaşmıştır. Ülkemizde kriz, sektöre sadece ekonomik anlamda zarar vermekle kalmamıştır; gıda güvenliği açısından, kayıt dışılık ve ucuz ürüne yönelme gibi eğilimler ortaya çıkmıştır. Fırsatçılık yaparak ortaya çıkarılan ucuzluk marketleri ve bazı markalara yönelim, markasız ve denetimsiz ürüne talebin artması, ülkemizde gıda güvenliğinin güvensiz bir hal almasını âdeta kışkırtmıştır.

Sürdürülebilir, kaliteli ve güvenli gıda üretiminin kaynağı tarımdır. 50 milyar dolar değerindeki tarımsal üretime sahip olan Türkiye'nin dünya krizinden büyük miktarda tarımsal ürün ithalatı yapan ülkelere göre daha az etkileneceğini düşünmekteyiz. Ancak, Türkiye'de tarımsal verimliliğin arttırılmasına yönelik hızlı adımlar atmak, orta ve uzun vadede önemli bir strateji olarak mutlaka belirlenmelidir. Gıda krizinden de bağımsız olarak, Türkiye'de kırsal kesimde yaşayan insanların hemen hemen tek geçim kaynağı tarımsal faaliyetler olduğundan, kırsal gelişimin en önemli koşulu

tarımsal kalkınmadır. Birim hayvandan elde edilen verimin arttırılması ve bunun için, modern tarımsal girdilerin en uygun bileşimi, teknoloji kullanımı - hassas tarıma özellikle vurgu yapmak istiyorum burada- tarım işletmelerinin modernizasyonu, eğitim düzeyinin yükseltilmesi -ki, bu konuda en büyük görev ziraat fakültelerine düşmektedir- ve Türkiye'de eğitim-öğretim seviyesinin yükseltilmesi, tarım alanında bütün bu saydıklarımızı gerçekleştirecek olan tarım gönüllüleri ordusunun yetiştirildiği fakültelerde dünya standartlarında eğitim verilmesi; kendi ürünüme yönelik çalışmaların, oluşturulan bilgi birikiminin, bilimsel bilginin artık ürüne dönüştürülmesi ve üniversitelerin teknoparklarında, ülkemizi tarımsal anlamda dışa bağımlılıktan kurtaracak çok güzel çalışmaların yapılması; eğitimde akreditasyon, günümüzde ele aldığımız, üzerinde yoğunlaştığımız, çalıştığımız ve yakın gelecekte de meyvelerini göreceğimiz konulardır. Bu konuda, siz değerli paydaşlarımıza söz veriyoruz.

Tarımın yeniden yapılandırılmasına yeniden değinmek istiyorum. Tarımın, az önce saydığım konularda yeniden yapılandırılması mutlaka gerekmektedir.

Değerli paydaşlar; vahşi kapitalizmin, yaşanılabilirliğin sınırına adım adım yaklaştırdığı dünyamızda, biz tarımın paydaşlarına düşen en önemli sorumluluk, kuşkusuz, gelecek nesillere, çocuklarımıza, yaşanabilir bir çevre, güvenilir ve güvence altına alınmış gıda üretimi ve yalnızca kapitali değil; gelenekleriyle değerleriyle sürdürülebilir kaliteli yaşamı temel alan bir ekonomik sistem bırakmaktır.

Hepinizi saygıyla selamlıyorum. Gıda Gününüz kutlu olsun.

Sayın Genel Başkan, sayın milletvekilleri, sayın dostlar; hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Üniversiteler, odalar gibi, eleştiriyi ve itirazı çok severler. Bir kere, şu “Kriz döneminin yarattığı sorunlar” sözüne itirazım var. Kriz dediğimiz şey, 2007 yılı ipotekli konut piyasasında çıkan gerilimin daha sonra bir finans krizine dönmesi ve önce Batı dünyasında, giderek Doğu ve Güney coğrafyalarında kendisini göstermesidir. Tabii, burada en önemli metropol Amerika Birleşik Devletleri çok ilginç bir şekilde ortaya çıkıyor. Yani borç içinde bir ülkedir, bizden fazla da farkı yoktur, en borçlu ülkedir; ama kendi parasıyla borç alıyor, istediği zaman borcunu da para basıp ödeyebiliyor, kendi parasıyla borç ödüyor. Böyle bir ayrıcalıklı konumu var. Dünya piyasasında rezerv para dolar. Böyle bir konumla da bu küresel sistemin başında.

Tarımın sorunu, tarımda yaşanan sorunlar bu kriz dönemiyle ilgili bir şey değildir. Tarımın sorunu, neoliberal politikaların yükselmesiyle birlikte başlıyor. Kriz, onun içinde, yükselen, alçalan bir şeydir; yani üretimin geriye atılması ve finansın öne geçmesiyle ortaya çıkmıştır. Yani kapitalizm, bizi Ortaçağ’dan çıkararak güçlerden biridir belki; ama bizim Alpaslan hocamızın deyişiyle, yeni Ortaçağ yaratıyorsa, tarım bundan çok kötü etkilenmektedir. Bu anlamda Türkiye, tarımına sahip çıkmak zorundadır.

Osman Nuri Koçtürk’lerle, diğer bir sürü değerli bilim insanlarıyla, gün görmüş Anadolu insanının emeğiyle bütünleşmiş tarımda önemli atılımları gerçekleştirdik; ama geldiğimiz noktaya baktığımız zaman, Gökhan Başkanın dediği gibi, kendi tohumlarımıza, kendi damızlığımıza, kendi gücümüze dayanan, Ar-Ge’ye dayalı, yeniliğe dayalı, katma değer odaklı bir tarımı ortaya çıkartamadık. Türkiye’yi bir üretim üssü olarak gördük, ama üretim üssü derken, “Buğday üretelim, bakliyat üretelim” dedik; bilgi üretmeye, teknoloji üretmeye yeterince önem vermedik. Üniversiteler de burada bir özeleştiriyi yapmak durumundalar. Üniversiteler, Türkiye’deki bilim alanında çalışan araştırmacıların büyük çoğunluğunun yer aldığı kurumlar ve çok sayıda üniversitemiz var; ancak, üniversitenin araştırmalarında da kariyer kaygılarının, kariyerde ilerleme kaygılarının, toplumsal değer yaratmanın zaman zaman şu veya bu nedenle, ama hep insani kaygılarla öne çıktığını da görüyoruz.

Ziraat fakültelerimizle ilgili iki güzel haber vereyim. Bir tanesi, uzun yıllardır içimizi acıtan, üzerimize bir dayatma olarak gelen eğitim programlarını ziraat fakültelerinde kaldırdık. Tabii, Sayın Dekan bunu çok daha açık söyleyecektir; ama artık ziraat fakültelerimiz kendi koşullarını da içeren, biraz daha esnek, biraz daha özgür programlar yapabilecekler ve geleneksel bölümlere dayalı programları açıyoruz. Akreditasyon alanında ziraat fakülteleri geç kaldı, bunu biliyoruz; ama dünyada ziraat fakülteleri her yerde sıkıntı çektiler, her yerde kendilerini yenilemekte zorlandılar; kimi kapandı, kimi isimlerini değiştirdi ve ortak bir akreditasyona doğru gitmek çok zordu. Ama Türkiye’nin ziraat fakülteleri şimdi kendi istekleriyle akreditasyon

alanında adımlar atıyorlar, kurul kararlarını aldılar, ilk toplantılarını yapıyorlar. Tabii, bu alanda yapılacak çalışmaların mutlaka Odayla birlikte olması gerektiğini biliyorum. Umuyorum, arkadaşlarım da bunu Ziraat Mühendisleri Odasıyla birlikte yapacaktır. Tabii, sektörün ve toplumun da görüşlerini alarak, ziraat fakültelerinin bir yenilenmeyi ortaya çıkarması lazım. Türkiye'de, tarımla ilgili her kurumun bu özeleştirisi ve yeniden yapılanma süreçlerinden geçmesi gerektiğini düşünüyorum ve bunu da başarmamız gerekiyor.

Aslında bu dünya gıda günleri hiçbir zaman bayram gibi kutlanamadı son yıllarda. Yine diyor ki FAO'nun Sayın Genel Başkanı, "Hedefi koyduk, hedefimiz şu; ama şurada yakalayamayacağız." 2050'yle ilgili en son çıkan rakamlar var. "2050'de aç kalınmayacak herhalde, ama yoksulluk devam edecek" diyor. Bu nasıl bir dünya? 2050 yılında hâlâ dünya açlıkla mücadele etmekte başarısız olarsa, yoksulluk olarsa; sağlığa erişmede, eğitime erişmede ve gıdaya erişmede insanlar arasında uçurumlar yaratan bu düzen hâlâ değişmeyecekse 2050'ye kadar, işimiz zor. Ama "Bu düzen değişsin" demekle de olmaz; bu düzenin değişmesi bizlerin de elindedir, bizlerin de bunda payı vardır. Hepimiz payımıza düşeni eksiksiz gerçekleştirmek zorundayız.

Ziraat Mühendisleri Odasının diğer kardeş odalarla birlikte düzenlediği bu toplantıda, aranızda bulunmaktan onur duyuyorum. Ankara Üniversitesinin öğretim üyeleri, öğrencileri adına hepinizi saygıyla selamlıyorum. Dünya barışıyla da ilgilidir tarım. Barış içinde bir dünya dilekleriyle saygılar sunuyorum. Sağ olun.

Demokratik Sol Partinin değerli Başkanı, değerli meslektaşlarım, değerli katılımcılar; öncelikle Dünya Gıda Gününü böylesine ilginç ve önemli bir toplantıyla anma sorumluluğunu yerine getiren Kimya Mühendisleri Odası ve Ziraat Mühendisleri Odası başkanlarını ve Düzenleme Kurulu üyelerini kutluyorum ve hepinize saygılar sunuyorum.

Dünya krizi vesilesiyle tarımın krizi ortaya çıkmış değil; aslında dünya tarımındaki dengesizlikler, gıda güvencesi açısından ortaya çıkan dengesizlikler, bugünün sorunu değil. Ancak, bu küresel kriz, bize birtakım ikiyüzlülüklerin daha kolay görünmesi, birtakım çelişkilerin daha kolay kavranması fırsatını verdi. Bunlardan bir tanesi de son İstanbul Zirvesi oldu. Dolayısıyla bu tür kriz anları, aslında birtakım şeyleri kavramak açısından bir fırsat da sunuyor. Bakınız, dünyada krizden bahsediliyor, ama tarımın adı yok. Kriz neyin krizi? Sistemin krizi. Peki, bu krizde nelerle uğraşıyoruz; birtakım finansal kuruluşların kurtarılması ya da birtakım dev şirketlerin kurtarılması ya da ekonominin canlandırılması için çok büyük kamu fonlarının sisteme enjekte edilmesi, canlandırma programları. Ki, orada da çifte standartlar var; yani gelişmiş ülkeler için bu böyle, ama dış açık veren Türkiye gibi ülkeler için sakın ha, orada canlanma filan yok, kemer sıkmaya devam. Yani bir taraftan ekonomi daralırken, bir taraftan Amerika'da olduğundan neredeyse 2,5 kat daha ciddi bir küçülmeye karşılaşıırken, bizde, "Daha da küçülün" denilen daralma politikaları... Ki, orta vadeli program budur ki, IMF onayından geçmiştir- zaten IMF'le program yapılırsa da, yapılmazsa da IMF programı uygulanacaktır. Bunun adı eğer samimiyetsizlik değilse, bunun adı ikiyüzlülük değilse, bunun adı çifte standart değilse nedir?

Tabii, burada tarım meselesi bir kez daha öne çıkıyor. Neden çıkıyor; çünkü dünyada gelir dağılımı bozuluyor. Sadece ülkeler arasında değil, ülkelerin kendi içinde de. Bir taraftan gelişmiş ülkeler, onların içinde yoksullaşan kitleler, işini kaybeden kitleler, öbür taraftan bizim gibi gelişmekte olan ülkeler açısından benzer tablolar, yeni işsizlikler; iş bulma yaşına gelmiş, ama bir türlü iş bulma umuduna kavuşamayan kitleler ve öbür taraftan da artık tarımın o koruyucu şemsiyesi altında tutunma pozisyonunu sürdüremeyen kitleler. Bu bir kriz ortamıdır, bir kriz tablosudur; ama ne yazık ki, tarımın adı yoktur. Azgelişmiş ülkelere baktığımızda, özellikle Sahra altı Afrika ülkelerine baktığımızda, buralardaki politika canlanma ya da daralma değil, "Ne halin varsa gör" politikası. Yani bunlar zaten mono-kültüre alıştırılmış, kendi gıda güvencelerini sağlamaktan iyice koparılmış kitleler.

İstanbul kongresinde ne diyor bize Dünya Bankası Başkanı Robert Zoellic; "Bir büyük açlık krizi kapıda bekliyor ve bu, savaflara yol açabilir." Dolayısıyla, bugünkü krizin aslında akut duruma getirdiği çok önemli bir şey var; dünyada zaten yaşanabilir gelirin altında olan kitleler bunu da ellerinden kaçırma durumuyla karşı karşıyalar. Artık bu, en üst birtakım sorumlu ağızlardan -her bakımdan sorumlu, krizin de sorumluları- açlık krizi savaşlarının olabileceği vurgusunu yapabilme noktasına geliyor.

Ekonomist Joseph Stiglitz, önemle vurguladı; “1 saatte 700 milyar dolar çıkıyor Amerika’da, ama yoksul ülkelere, açlık çeken ülkelere gıda yardımları azalıyor. Herhalde ancak böyle dönemlerde böyle bir çelişkiyi yakalamak, görmek imkanı vardır.

Değerli Gökhan GÜNAYDIN çok iyi söyledi; 2007’den itibaren tarımsal hammaddelerdeki fiyat spekülasyonunun -tıpkı 1970’lerde petrolle birlikte uç verdiği gibi- artık kendi geçimlik tarımından kopmuş olan kitleleri çok daha derinden etkilediğini... Türkiye, 2000-2009 arası, tam 10 yıldır bir tarımsal dönüştürme programı içinden geçiyor. Bunun bir versiyonu Doğrudan Gelir Desteği biliyorsunuz; 2001-2007 arasında 7 yıl uygulandı ve düzeltmeye çalıştığı her şeyi daha bozarak sistemden çıkıp gitti. Türkiye tarımı ne oldu bu dönem içinde? 2009’a geldiğimizde, tarıma destekler milli gelirin yüzde yarımına, hatta biraz daha altına düşürüldü. 2006 yılında çıkmış Tarım Kanunu, tarıma destek için bütçeye konulacak ödenekler yüzde 1’in altında olmayacak diyor; ama yüzde yarıma düşürülmüş. Biliyorsunuz, bütçe geçen yılın son günlerinde oylanırken, pek görülmemiş bir şeyle, iktidar kendi bütçesine önerge vererek, tarımsal destekleri yüzde 10 azalttı. Niye verdi; çünkü IMF’in görünmez eli müdahale etmişti. Dolayısıyla, 2006 yılında kendi çıkardığı ve çok yetersiz olan kanun hükümlerini bile uygulayamaz durumda olan bir iktidardan bahsediyoruz. Ama yüzde yarıma düşmüş bir tarımsal destekleme için, acaba havza modeline mi geçsek, başka bir şeye mi geçsek?” diye düşünülüyor.

Tarıma destek eğer tarımsal hâsılanın 15’te 1’iyse -Avrupa’da ½ civarında- bununla hiçbir şey yapamazsınız; yani bu, tarımda bir tasfiye politikasıdır. Nitekim, Sayın GÜNAYDIN söyledi. Ben daha fazlasını söyleyeyim: Türkiye’nin, 2000-2009 arasındaki tarımsal dış ticaretinin toplamına baktığınızda, Türkiye net ithalatçı durumundadır. Sadece 2008-2009 için değil, toplamında net ithalatçı durumuna gelmiştir. Büyük başarıdır. Kim açısından; Türkiye’ye tarımsal ürün satmak isteyen büyük güçler açısından büyük başarıdır. Türkiye, kendisine uygun, kendisinin talep ettiği, kendisinin ihtiyaçlarına dönük politikalar uygulamadığı sürece bu böyle devam edecektir. Tarımsal destekleme kurumlarının tasfiyesi de 2000 programında öngörüldüğünden biraz yavaş gitmiştir, ama devam ediyor. Görüyorsunuz, şeker fabrikaları da kuyrukta.

Son olarak şunu söyleyeyim: Sağlıklı gıdaya ve temiz suya ulaşım hakkı temel bir insan hakkıdır. Ama bu hak, aynı zamanda bir başka hakkın da parçasıdır; o da gelecek kuşaklara yaşanabilir bir çevre bırakma, onların o hakkına saygı göstermeyle birlikte olabilir bir şeydir. Ama bu hakların kapitalist sistemin birikim tarzı itibarıyla korunması mümkün değildir. O halde, sistemi değiştirmeden veya sistemin azgınlıklarını törpülemekten bir çıkış yoktur. Dolayısıyla, mücadele büyük boyutludur.

Gelecek gıda günlerinin daha az kötümser olacağını düşünerek, umarak, Cumhuriyet Halk Partisi adına, bu oturumu düzenleyenlere tekrar teşekkür ediyorum ve başarılar diliyorum.

Değerli milletvekilleri, değerli başkanlar, Sayın Dekanım, değerli konuklar, Kimya ve Ziraat Mühendisleri Odasının değerli mensupları, değerli basın mensupları; hepinizi şahsım ve Demokratik Sol Parti adına saygıyla selamlıyorum.

Aslında bu toplantıda bizim Partimizin sorumlusu olan ve belki de hiçbir partide olmayan Tarım ve Hayvancılıktan Sorumlu Genel Başkan Yardımcımız, İstanbul Milletvekili Sayın Hasan Macit konuşacaktı. Kendisi de aramızda. Genel Sekreterimiz de aramızda. Neden ben gelip konuştum, ne yapmak istiyoruz, onu sizinle paylaşmak istiyorum.

Ben yeni bir Genel Başkanım. Türkiye'de, mevcut partiler dışında, yeni arayışlar içinde herkes. "Mevcut bir partinin yeni Genel Başkanı olarak gidelim, ne yapmak istediğimizi ortaya koyalım, bu konuya nasıl yaklaştığımız sergileyelim, belki yeni arayışları gelir bizim partide bulurlar" diye kendimizi tanıtmak istedik. Bunu her yerde yapacağız. Türkiye'de, gelenekleri bilen, geçmişi alıp değerlendirerek geleceği inşa edecek insanların önünü tıkıyoruz. Bunu mevcut partilere uyguluyoruz. Hep yeni insan arayışları ortaya çıkınca, Türkiye'nin başına 7 yıldır geleni işte burada konuşuyoruz. 7 yıl önce, bu konuda deneyimi olmayan, ne yapacağını bilmediğimiz, ulusal çıkarları ne ölçüde koruyacağını bilmediğimiz bir grubu, yeni kurulmuş bir grubu iktidara getirdik, ondan sonra her yerde "Topraklarımız satılıyor" diye bağırдық.

"Avrupa Birliğiyle anlaşma yapılırken, tarım kesimini azaltma taahhüdünü neden verdiniz?" diyoruz, ama dönüp kendi kendimize şunu sormuyoruz: Onlar yüzde 1'den başladılar, kimse onları "Muhakkak birleşin" diye zorlamadı, şu anda yüzde 51'ler. Yüzde 47 iktidar Partisi, yüzde 4 Saadet Partisini alırsak, yüzde 1 olan bir düşünceyi bugün Türkiye'de yüzde 51'in desteğini alabilir hale getirdiler. Bunu yaparken de, bugün tartıştığımız konuyla çok yakından ilgili olarak, tarım kesiminden, kırsal kesimden yararlanarak bu noktaya geldiler. Aslında bunun temelleri 24 Ocak 1980'de atıldı. 24 Ocak 1980 kararları çıktığı zaman, o zaman öğretim görevlisi olduğum Bolu Sevk ve İdare Yüksekokulunda Fikret BAŞKAYA'yla şunu konuştuk: "Bugünün resmini çekmeliyiz ki, bu kararlardan sonra acaba Türkiye'de nasıl bir değişim olacak?" O resim, bugün sermayede ciddi bir farklılaşmaya ve değişmeye yol açtığını ortaya koyuyor, sahip olduğumuz varlıkları değiştirdiğimizi ortaya koyuyor.

Türkiye'nin mevcut durumu hakkında sizlerle fazla bir şey paylaşmak istemiyorum; ama özellikle çok konuşulan ve bana partimiz adına hazırlanan, doküman olarak size da takdim edeceğimiz güzel bir yazıda da belirtildiği gibi; değerli arkadaşım, dostum ve Türkiye için çok önemli olan Oğuz OYAN hocamızın İstanbul'da yapılan IMF toplantılarıyla ilgili dikkat çektiği gibi, orada önemli işler yapıldı. Ama yapılan bu işlemler, biraz evvelki yakınmalar neyle ilgilidir? Hepimizin hatırlaması için, bir cümleyle bir şeyi dile getirmek istiyorum. Bizler şu anda hayatta var olan kişiler olarak, finansal ve ekonomik belirsizliklerin dünyayı sardığı bir zaman diliminde yaşıyoruz. Bu belirsizlik,

biraz evvel Kimya Mühendisleri Odası Sayın Başkanının analizini yaptığı kapitalist sistemin yapılanma şeklinden tutun, sizin alanınıza yansımalarına varana kadar her şeyi etkiliyor, yaşamımızı etkiliyor.

Bu konu, geçmişte Parlamentoda olduğum zaman yaptığım konuşmalarda çok yer almıştır. Bu konuda değerli hocamız Alpaslan IŞIKLI'nın kitap yazdığı kumarhane kapitalizmini, İstanbul'daki toplantıda IMF ve Dünya Bankası yetkilileri itiraf ettiler. Ben, o toplantıda konuşan bütün bakanları dinledim. Neden dinlediğimi de sizinle paylaşmak istiyorum. Şu anda yüksek lisans derslerinde öğrencilerime tek tek verdim alıp incelesinler diye. Çünkü orada, dünyanın nasıl şekillendirilmesi gerektiğinin ipuçları ortaya konuldu. Bizim bugün, 24 Ocakta gafil avlandığımız gibi avlanmaya hakkımız yok. Bunu Dünya Bankası Başkanı şöyle söylüyor: "Dünyayı ya biz şekillendireceğiz ya da birilerinin şekillendirdiği şekilde yaşayacağız." Ben, "Türkiye adına herkesle, bizim yaşayacağımız bu ülkede dünya düzenine göre ulusal politikalarımızı belirleyerek biz şekillendirmeliyiz" diye düşünen bir kişiyim. Özellikle bunu bugünlerde düşünmeye çok ihtiyacımız var.

Ergenekon diye bir olgunun ardından, Türkiye'nin ulusal çıkarlarını konuşmayı yasakladılar bize. Öyle bir yapı koydular ki, hepimizin kızdığı bir olayı içine koydular, birbirleriyle bir araya gelmeyecek olayları koydular. İnsanların çıkıp, "Ben, bu ülkenin kuruluşundaki Atatürkçü düşünceden yanayım" diyebilme cesaretini kırdılar. Atatürkçü düşüncede olmak, her yeniliğe açık olmaktır, bir semboldür, bizi bir araya getiren harcıdır.

Bundan 8-9 yıl önce şunu söylüyorduk: "Kısa vadede gezinen bir kumarhane kapitalizmi var." O gün söylediğimi, bu IMF toplantılarında IMF yetkililerinin ağzıyla kaydetmenin mutluluğunu yaşıyorum. Demek ki biz, onlardan eksik değiliz. 10 yıl önce, onlardan önce bunu parlamentoda söylemiş bir kişiyim, Nokta dergisinde bunları yazmış bir kişiyim. Uzun vadeli, üretken kapitalizme geçen bir yapı lazım bize. Bu, IMF ve Dünya Bankasında, bütün gelişmiş ülkelerin kendileri için planladıkları olgu; ama bu, bizim gibi gelişmekte olan ülkeler için değil. Çünkü biz yalnız seyredersek, bizi şekillendirecekler. Biz, şekillendirmeden uzak durmamalıyız. Peki, ne yapmalıyız? Ben, sol düşüncede olan bir kişiyim ve bugünkü iktidarın bile halkın gözünü boyamak için, bizim sol düşüncenin argümanlarını kullandığını hepimiz görüyor ve biliyoruz. O halde, üretken kapitalizm devreye girecekse, sosyal politikalarla, kendini ulusal çizgide, bireyini koruyan ulusal çıkarı ve bilinci öne alan politikalarla desteklemesi gerekir.

Önümüzdeki hafta Eskişehir'de bir toplantı düzenlenecek. Buradan yola çıkarak, bütün Türkiye'de herkesin görüşüne başvurmak üzere, yenedünya düzeninde ulusal politikalar ne olmalıdır, bunun arayışına başlayacağız. Bu, herkese açık olmalı; gıda mühendislerine, ziraat mühendislerine açık olmalı.

Biraz evvel FAO'nun değerli temsilcisi Başkanının mesajını okudu. Hepimiz konuşuyoruz. Gıda açısından neredeki açlıktan konuşuyoruz; Afrika'daki. Ağırlıklı olarak dünyada -bu haftaki istatistiğin kesin rakamını söylüyorum size- 1 milyar 20 milyon kişinin açlığından söz ediyoruz. Gelin, ulusal politikamızı belirleyebilmek için, Türkiye'deki açlıktan söz edelim önce. Ben, bu açlığı, burada benim kuşağımda olan insanlar gibi yaşayarak büyüdüm.

Okulda şunu öğretiler bize: “Biz, Avrupa'nın tahıl ambarıyız, Avrupa'nın gıda ambarıyız” dediler. Ama ben, bunları öğrendiğim 1. sınıftan 4. sınıfa kadar - 60'lı yıllar- Türkiye'nin gerçek sütü yerine, zorla süttozu içirilmiş bir kişiyim. Mardin'de balık yoktu daha, balıkla tanışmamıştık. Kokusu biraz acayip gelirdi. Ben, orada büyüdüm. Her sabah zorla bir tane hap yutturuyorlardı balıkyağı diye. Aslında o açlıktı. Kendi yiyeceğimiz vardı, kendi yiyeceğimizi yiyebilirdik; ama bize onları yedire yedire bizim yapımızı nasıl bozduklarını bilmiyoruz. Belki de genç yaşta, çok zayıfken bu şişman hale gelmemin nedenlerinden biri de odur. Belki de bunu bilinçli planlamışlar. Baktılar ki kafam çalışabilir, “Öyle bir yapıya dönüşsün ki belli bir yaştan sonra, bir Kasımpaşa yürüyüşüne sahip olacak yakışıklı olmasın ki, millet onun peşine gitmesin” diye düşündüler. (Alkışlar)

“Sizin bugünden “itibaren ‘Her şeyin en az bir nedeni vardır’ düşüncesiyle başlamanız lazım. Bugünlerde düşünüyorum gerçekten; rejim yapıyorum, diyet yapıyorum, çalışıyorum, işe yaramıyor. Ama IMF'le mücadele ettiğim gün 20 kilo verdim. Bakan olarak geldim, 20 kilo verdim. Şimdi Genel Başkan oldum, daha 9 kilo verebildim. Bunu niye söylüyorum size? Şurada bir rakam yazıyor, gıda güvencesi. Ben, gıda güvencesi kavramını iki açıdan ele alıyorum; hiç kimsenin aç kalmayacağı kadar gıda var olmalıdır, ama o gıdanın da bir kalite güvencesi olmalıdır. Onun için, Sayın BESLEME'nin, kimyager - kimya mühendisi konusundaki çıkışının nedenini çok iyi algıladım. Türkiye'de şu anda gıdayla ilgili bir konuyu sorgulamıyor kimse. Ekim zamanı gübrenin fiyatıyla ekim zamanından sonraki gübre fiyatı arasındaki farkın nedenlerini kimse sorgulamıyor. Kimse şunu sorgulamıyor: Gemlik'teki özelleştirilen gübre fabrikası, Belçika'dan ithal edilen gübre fabrikasının deposudur. Gelin, ne demek istediğimi bir hikayeye anlatayım.

Sayın Deniz BAYKAL'a hep bir konuda kızarlar; bu meşhur Ataş Rafinerisinden dolayı. Biliyorsunuz, değil mi? Mesela, ben hep rakip bir partinin genel başkanına burada sahip çıkıyorum; yaptığı doğrudu. Çünkü Ataş, bir rafineri olmaktan çok, ithal edilen petrol ürünlerinin deposu olarak kullanılmıştır. Şimdi TÜPRAŞ'ı yabancıya satarlarsa, o özelleştirmeyi durdurup geri alacağız, almak zorundayız. Bunu her siyasi platformun söylemesi gerekir. Çünkü orası da ambar olursa, orası da depo olursa, bizim Türkiye'de kimya mühendisine de, kimyagere de ihtiyacımız kalmaz. Hele PETKİM'i aynı şekle getirirlerse, petrokimya tesislerini aynı şekle getirirlerse, bu olur. Peki, bu olur mu; olacak.

Şu anda Türkiye'de enerji ihaleleri durdurulmalıdır, enerji özelleştirilmemelidir; ama bu konu IMF toplantılarında konuşuldu. Bunun yeni adı “Yeni sermaye gruplaşmaları” adı altında geçti. Altını tarif ederken, “Enerji, altyapı, devletler bunları özelleştirmelidirler” bakımından tavsiyelerde bulundular. Aynı tavsiyeyi ABD'ye yapsınlar ya! ABD'de de devlete ait enerji yerleri var. Aynı tavsiyeyi gelişmiş ülkelere, Almanya'ya, Fransa'ya yapsınlar ya!

Değerli konuklar; Türkiye'de, 12 Eylülde, meslek örgütlerinin siyasallaşmasını engellediler. O güne kadar sendika başkanları milletvekili olabiliyordu. Milletvekili olunca, örgütlenme özgürlüğünü, ifade özgürlüğünü rahatlıkla

dokunulmazlık kapsamında dile getirebiliyordu. Şimdi, Türkiye'nin bir sendikasının Genel Başkanının IMF'e karşı yapılacak önemli bir eylemden bir gün evvel kurşunlanmasını kimse bağlantı kurarak sorgulamadı, hep eften püften gerekçeler söylendi, olay hafifletilmek istendi. Bunun başka bir şekli de yapıldı.

Acaba bundan sonra ne olacak? Sizinle bunları konuşurken, şunun için böyle konuşuyorum: Bir korku var. Bu korkuya bazen itiraz ederek, bazen korkarak yaklaşıyoruz. Biraz evvelki konuşmalarda, korkuya itiraz vardı; ama korku var. Bizim hedefimiz, korkuyu umuda dönüştürmek olmalı. Biz, bu konuda bize düşeni yapacağız. Diyeceksiniz ki, "Sen nasıl böyle konuşuyorsun, kimsin sen?" Ben, şuna inanıyorum: Nasıl ki bir gök gürültüsünden önce şimşeği görüyorsak, bir eylemden önce de düşünceyi görmemiz gerekiyor. Bu düşünceyi ben bir siyasi Parti Genel Başkanı olarak ortaya koyabiliyorsam, herkes kendi algılamasına göre, algıladığı oranda ortak paydayı oluşturabilirsek, işte orada halk olarak, gerektiği yerde birleşmiş olacağız. Gerçek birleşme, halk olarak bu şekilde gerçekleşecek.

Sabahleyin bir saat, Başbakanın ve yanındaki bakanların Irak'a gidişini, konuşmalarını izledim. Niye gidiyorlar; çünkü birileri geleceği biçimlendirme konusunda karar vermiş ve verilen talimatları yerine getirmeye gidiyorlar. Ne demek istiyorum? Genel Başkan olarak, Türkiye'de yeni bir âdeti uyguluyorum -İsmet Paşa'dan kalan, Celal Bayar'dan, Adnan Menderes'ten, rahmetli Bülent Ecevit'ten, Süleyman Demirel'den- Partinin Genel Başkanı olarak yurtdışındayken eleştirmemeyi. Ama yurtdışındaki devlet erkanının da, hükümetin de yurtdışında iç politikayı konuşmaması gerekir. Geçmişte böyleydi, ama şimdi artık döndüler Türkiye'ye. O fotoğraf içimizi yakmadı mı? O fotoğrafa imza atarken, Dışişleri Bakanının arkasındaki tablo, emredenlerin varlığı içimizi yakmadı mı? Ne işi var ABD'nin Dışişleri Bakanının orada? Avrupa Birliğinin dış ilişkilerden sorumlu komiserlerinin gözetiminde bir açılım protokolü imzaladık. Birileri şekillendiriyor ve bizim ulusal bir duruşumuz, politikamız olmadığı için, bu konuda kaybediyoruz.

Bir soru soracaksınız benim hakkımda; "Bu konuşuyor, ama acaba bu olacak mı?" Olur. Ben bunu, Ekonomiden Sorumlu Bakanken ispat ettim. IMF'nin dediğinin dışındakileri yaptım. Hatıralarımı yayınladığım zaman göreceksiniz, bir-iki mektup koyacağım. Bana dediler ki, "Memura 100 lira zammı veremezsin, emekliye zam veremezsin." O tarihte yüzde 25'ti. Biraz evvelki gıda sahibi olmanın birinci güvencesidir. Bütün düşük düzeydeki memurlar bizim arkadaşlarımızın hazırladığı açlık sınırının altında maaş alıyorlar. Türk-İş'in rakamlarına göre, hiçbir emekli yoksulluk sınırını geçmiyor. Zam verdik. Dediler ki, "Sen, ekonomiyi mahvettin." Bir yazar şunu yazdı: "Sen, çocuğumun geleceğini karartıyorsun. İki elim boğazında olacak öbür dünyada" dedi. Daha öbür dünyaya gitmedik ikimiz de. Onun yazdıklarını da izliyorum bugünlerde.

Bir şey söyleyeyim size. Sayın Derviş'ten devraldığım 2 katrilyondu. Bu kadar parayı ödedikten sonra, çiftçinin doğrudan gelir desteğinin birikmişini de ödedim. Onu koymuşlardı, ama ödemiyorlardı, iki sene rötörlü ödeniyordu. Ayrıldığım zaman, kasada 4.6 katrilyon vardı. Para doğurmadı. Nasıl oldu? Çünkü Türkiye'de hepimizin esiri olduğumuz çarpık vergi düzeni nedeniyle,

Türkiye'nin en zengin adamıyla en yoksul adamı aynı vergiyi ödüyor. Bir şişeyi alırken, o şişedeki KDV aynı. Sonra bana sordular "Nasıl hallettin?" diye. Ben halletmedim ki. Benim bir özelliğim var. Çarpık vergi düzenini biliyordum, değiştiremeyecektik. Çarpık vergi düzenine göre, halktan yana olduk.

Bence, bu gıda meselesinde, ilk etapta Türkiye'nin kendine özgü bir ulusal politikası olması gerekiyor. Nasıl? Bir kere, üreten arkadaşlarımız ne üretirse üretsin, bunu satın alacak bir organizasyonu oluşturmak zorundayız. Dünya Bankasında, kültürel sıcaklık ve kültürel bitki ve gıda krizine karşı bir bitki yatırım fonu kurulması kararlaştırıldı. Bakın, bunu Türkiye'de kimseye söylemiyorlar. O fonun benzerini Türkiye'de biz de kurmalıyız. O fonla biz, üreticinin üretimini değerlendirmeliyiz, tüketiciye gerekirse ucuza satmalıyız ya da bedava dağıtmalıyız; yani bana yutturulan o balıkyağıyla süt tozu gibi olmalıyız. Biz kendi ürünümüzü yapmalıyız.

Bu fikir nereden geliyor? 1984-85 yılında çok konuştum o konularda. Çünkü Güneydoğu Anadolu çocuğuyum ve Güneydoğu'nun nasıl çökertildiğini bilip; gidip, Malatya'da, Adıyaman'da konferanslar verdim. Sene 1984-85. Et ithal ettik. Eti ithal ettiğimiz şirket, Alman Devleti tarafından kurulmuş bir şirketti; aynen bu fon gibi. Alman, kendi hayvan üreticisinden, eti, maliyetini karşılayıp kâr verecek kadar yüksek bir fiyata satın aldı ve Türkiye'ye döndü, o şirket aracılığıyla ucuza sattı. Ucuza satınınca, bizim bütün ithalatçılar et ithal etmeye başladı o yıllarda. Et ithal edince, bizim et üreticileri de hayvanlarını kestiler. Aradan 4-5 yıl geçti, o şirket et fiyatlarını arttıra arttıra getirdi, bize sattı. Bugünlerde en pahalı gıda hangisi; et. Ağırıklı olarak ithalat.

Biraz evvel Oğuz hocam söyledi, evet aslında bu kriz 1989 yılından beri devam eden bir küresel krizdir. Buna karşı hazırlanan raporda da görüş bildirmiş bir kişiyim. Çünkü dünyada kriz olacağını ilk muhasebeciler görür. Patronların parası biter, satışlar azalır. Örneğin, Koç Holding MİGROS'u niye sattı, biliyor musunuz? Yanımda çocuk tez hazırlıyordu. MİGROS, kredi kartıyla satışların düştüğünü gördü. İlk sinyal bu. Derhal apar topar düzeltti ve sattı. Bize de niye sattı diye yutturdular piyasada gazeteler; TÜPRAŞ'ın borcunu ödemek için. Hâlâ borç var, taksitlerin tamamı ödenmedi ki. Ama akıllı yaptı. Sinyal bu. Biz de bu sinyali aldığımız için, 2002 yılının ikinci yarısından sonra tarım ürünleri ithalatına ambargo koyup durdurmuştuk. Üzümü, karpuzu nereden alıyorduk; İran'dan. Muz vardı meşhur, bir yerden geliyor, Gaziantep'e iniyordu. Ama 2003 yılında, o iktidar değişikliğinde ithalat yasakları kaldırıldı, izinler verildi. Bugün kaldırılacak mayınlar -o bölgenin çocuğu olduğum için biliyorum- Suriye'ye kaçak hayvan geçmesin diye döşenmişti. Şimdi geçecek hayvan kalmadı, onun için mayınları kaldırmakta bir sakınca yok. Yoksa, bize Suriye'den kaçak yalnız Seylan çayı gelirdi; şimdi her yerden alabilirsin. Hayvancılığı öldürünce tarımı da öldürdük. Çünkü tarımın en önemli müşterisi hayvandır. Hayvan tüketince, bizim yiyeceğimiz gıda maddelerinin fiyatı düşer.

Bunların hepsini güvence altına alabilir miyiz; alabiliriz. Sübvansiyon yapılmaz deniliyor. Hayır, bütün ülkelerde yapılıyor. Ben bunu Bakan olarak yaşadım. Bir özeleştiriyi yapayım size. Ekonomiden Sorumlu Bakan olduğum

güne kadar, askeri hükümetin son yasası olan Fındık Dikiminin Engellenmesi ve Sökümü Yasasının etkisindeydim. Neden çıktığını bilmiyoruz, ama sonra baktım. ANAP iktidar olmuş, devralmadan önce hükümetten iki kanun istemiş; birisi bakanların sayısının indirildiği kanun, diğeri ise bu Fındık Dikimi ve Sökümü Kanunu. Bugün köşe zaptiyelerinin kontrolüne giren bu fındık -ne demek istediğimi anladınız- başka ülkelerin sattığı fındık haline geldi. Satan ülke de Gürcistan. Hani iki gündür gazetelerde var. Orada bu işi yapan da bizim köşe zaptiyeleri. Buradan gidip öğretiyorlar.

Ben, o fındık dikimi ve fiyatının belirlenmesinde katıydım. Genç bir uzman yardımcısı -zannedersen Orta Doğu Teknik Üniversitesinden mezundu-onunla ilgilenince dedi ki, Efendim, size bir şey söyleyebilir miyim?" "Tabii, otur" dedim. Akşam imza atıyoruz, oturup bekliyor bizi. Bizim Ziraat Mühendisleri Derneğinin dergisi gibi bir Alman dergisi gösterdi ve "Efendim, Almanya'daki bu ilanı görüyor musunuz?" dedi. O zaman euroya yeni geçilmişti, dergi de bir-iki yıllık bir dergiydi. Orada diyor ki Alman Hükümeti, "Her üç fındık dikimi yapana 200 mark yardım yapılacaktır." 200 mark. Yani siz götürüp üç tane fındık ağacı dikmişsiniz bahçenize ya da tarlanıza, her üç taneye 200 mark veriyorlar ve çocuk bana anlattı neden böyle yapıldığını; fındık piyasasını ele geçirmek için.

Şimdi birileri açıklama yapmış, milleti kandırmak için; çok üzüldüm. Burada Ziraat Mühendisleri Odasından ricam da bunu açıklamaları. "Efendim, fındık yerine alternatif olarak çilek, şu, bu kullanılmaya başlandı" deniliyor. Ben o güne kadar bilmiyordum; fındık çikolatada hamurda kullanılıyor, içine parça olarak konmuyor ki, çileği de parça olarak koyasın. Ama Türkiye'de işte bizi birileri şekillendirmek isterse ve biz sessiz kalırsak, bir numara olduğumuz fındık pazarında bile geri plana düşer ve başkalarının tahakkümü altına gireriz. 2.5 milyar dolar ihracat yapıyoruz fındıktan; ama bu 2.5 milyar dolarlık ihracat 12 milyar dolarlık otomotiv ihracatına eşdeğerdir. Çünkü sıfır maliyet. Bir tek 100-150 bin dolar harcanıyor; o da hani arabalar gidip geliyor ya, mazottan dolayı. Hep kendi gücümüzle yaptığımız bir üretim.

Değerli konuklar; ulusal politika dedim ya, bazılarınız endişelenmiş olabilir. Hayır, endişe edilecek bir şey yok; temel politika, yabancıların yaptığı gibi, madencilik ve tarım ürünlerini kaynak alan sanayileşmeye yönelik olmalıdır. Hem madenlerimize sahip çıkmalıyız, hem de tarım ürünlerimize sanayileşmek adına sahip çıkmalıyız. Bu konuda bizim bakış açımız bu.

Gıdayla ilgili bir şey söylemek istemiyorum, ama bir savaştan söz etmek istiyorum. Bu söz benim değil, Tikveşli Yönetim Kurulu Başkanının son günlerde TÜSİAD'da yaptığı bir konuşmadan alıntı; diyor ki, "Dünyada stratejik savaş ve politik savaş artık yoktur. Ama tek bir savaş vardır şu anda, o savaş da gıda savaşıdır." Aslında güzel bir tespit. Çünkü bu gıda savaşını aynı zamanda biraz evvel söylediğim sanayileşmenin de temel ürünüdür. Bu konuda pamukta yaşadığımızı, kestanede yaşıyoruz, pamukta yaşadığımızı özellikle mercimekte yaşıyoruz.

Herkes bir hikaye anlattı, akılda kalsın diye anlatayım.

Meşhur tezkere geldi; hatırlarsanız, yerler kiralandı. TOBB'un Başkanı dedi ki, "Şu kadar milyar dolar yapacağız" falan. Amerikalılar geldi, Amerikalılara

ekili mercimek tarlaları kiralandı. Girdiler, o mercimek tarlalarını yok ettiler. Sonra tezkere reddedildi. Reddedenlerden Allah razı olsun, Türkiye için iyi bir şey yaptılar, Türkiye'yi savaş alanı haline girmekten kurtardılar. Kim oy verdiyse, hangi partiden olursa olsun, Allah razı olsun. Ama başka bir şey oldu; mercimek ihraç eden bir ülke olarak, bir sene sonra mercimek ithal ettik. Kayıtları alın, inceleyin, görürsünüz. Özel olarak peşine düştüm ben o zaman, ekonomik olarak anlattım.

İşte o fındık olayında yaşadığımızdan sonra, o tarihte çıktım, “Özür diliyorum, yanlış biliyormuşuz” dedim ve gerekli yardımı yaptık.

Değerli konuklar; iki konuda da bir özeleştirme yapmak istiyorum Demokratik Sol Partili olarak. Biz iktidarda olduğumuz sürece bazı hatalar yaptık, onlara değinmek ve ondan dolayı özeleştirme vermek istiyorum. Elbetteki insanlar gibi, partiler de bazı hatalar yaparlar; ama biz iktidardayken iki tane önemli hata yaptık. Şeker Yasası ile Tütün Yasası; bu iki yasa hatalı yasaydı. Bakan olduğum gün bu işe eğilip ilgilenince, koşa koşa rahmetli Ecevit'e gittim, “Efendim, bu iki yasayı yanlış yapmışız” dedim ve biz o özeleştirmeyi seçim bildirgesinde yazdık. 2002 seçim bildirgemizde, “Ortaklarımız vardı, onlara uyduk, bu iki yasada yanlış yaptık; bu iki yasanın değişmesi gerekir” dedik.

O gün yine bakan olarak aldığım bir tehdit mektubu vardı; hani bakanlara gönderilir ya, “Asarız, para vermeyiz” falan filan. Şeker stratejisini vermedim. Bugüne kadar şeker fabrikaları satılmıyorsa, o özeleştirmenin o günden yapılması nedeniyledir. Bunu ben yapıyorum, kim iktidarsa bunu yapsın diyorum.

Bu hafta bizim milletvekili arkadaşlarımız bizim konumuzla ilgili bir kanun teklifi verdiler. Bu kanun teklifi hem tüketiciyi, hem üreticiyi koruyan bir kanun teklifidir, işte benim söylediğim eylemi başlatacak bir düşüncedir. Bugün biz koyduk, bürokratlar var aramızda, alıp bakarlar. Bir sene sonra iktidar kimse; biz olursak endişeniz olmasın, ama her kimse, en azından o düşünceyi önerirler. O düşünceyi geliştirmek lazım.

Gıdayla ilgili burada yazılmış çok güzel şeyler var, hiçbirini söylemiyorum; tarımla ilgili çok güzel şeyler var, söylemiyorum. Çünkü bunları en iyi bilen sizlersiniz. Ben bir tek şey söylüyorum: Allah bana, arkadaşlarımla beraber; sizin burada anlattıklarınızı tek tek uygulayacak ulusal bir tarım ve gıda politikası kısmet etsin. Zaten bunu gerçekleştirsek o kadar malımız olur ki, Afrika'ya bedava göndeririz.

Hepinize saygılar sunuyorum, sabrınız için teşekkür ediyorum.

I. OTURUM: KRİZ, TÜRKİYE, TARIM ve GIDA

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Oğuz OYAN
Öğretim Üyesi ve Milletvekili

Efendim, uzun süren bir açılış konuşmaları dizisi izledik. Buna ben de dahilim tabii. Belki bir ara verme zamanı da gelmişti, davetliler yoruldu; fakat programa göre 1 saat 10 dakikalık bir gecikme olduğu için bu ara verilmedi. Şimdi sanıyorum zorunlu bir ara için dışarıya çıkmış arkadaşlarımız var, biz onları beklemeyeceğiz, başlayacağız; çünkü 1 saatimiz var.

Buraya gelmeden önce benden, konuşan başkan olmam istenmişti; ben bunu yapmayacağım. Çünkü birincisi, zaten konuştum; ikincisi, 1 saat içinde ancak iki konuşmacıya 20'şer dakika ve salona da bir 20 dakikalık soru-cevap hakkı vermemiz gerekiyor. Eh, zaten bir rötarımız da var. 1 saat içinde burada öngörüldüğü gibi bitirmek istiyoruz.

Ben, hemen Sayın Gülcan ERAKTAN'a sözü bırakıyorum.

20 dakika süreniz var Sayın hocam.

Buyurun.

KÜRESEL GIDA KRİZİ VE TÜRKİYE

Prof. Dr. Gülcan ERAKTAN*

Sayın konuklar; hepinize saygılarımı sunuyorum.

Gıda krizinin konuları ve gıda krizinin neden ortaya çıktığı Toplantının başından beri yapılan açılış konuşmalarında gayet güzel anlatıldı. Dolayısıyla, ben burada Dünyada ve Türkiye'de gıda güvencesini tehdit eden nedenler nelerdir, bunları kısaca bir gözden geçirip, gelecek için neler yapılması gerektiğini ortaya koymayı düşünüyorum.

Tabii, zamanımın çok kısıtlı olması nedeniyle konuların üzerinde fazla duramayacağım. Aslında her zaman, her platformda, geçen seneden beri dile getirilen konular bunlar. Sadece gıda krizinin etkilerini değil, acaba tekrarlar mı, onu da hesaba katmamız gerekiyor. Bunun için gıda krizinin nedenlerinin yanı sıra, gelişmeleri göz önüne alarak yeni bir gıda krizi olasılığını değerlendirmek de yararlı olur.

Gıda güvencesine yönelik tehditler doğal, ekonomik, teknolojik, hatta siyasi gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Doğal nedenler arasında küresel ısınma belirtilirken, ekonomik krizin tarımsal faaliyetler ve gıda arzı üzerindeki olumsuz etkilerinden söz edilebilir. Tarımda sağlanan teknolojik gelişmelerin ise kimi yönden sağlıksız gıda üretimine yol açması, uluslararası alanda alınan kararların bazı ülke ve bölgelerde tarımsal üretimi azaltıcı yönde etkide bulunması sadece günümüz için değil, gelecek için de tehditlerin sürdüğünü göstermektedir.

Küresel ısınma çoğu kez gıda krizinin birinci nedeni gibi gösterilmektedir. Oysa iklim değişiklikleri dışında arzdaki ve talepteki değişimler, dünya piyasalarındaki hareketler ve spekülasyonlar bu krizi tetiklemiştir.

Gerçekten de belki küresel ısınmanın etkisi vardı geçen seneki gıda krizinde. Küresel ısınma nedenleri çok çeşitli; bunların başlıcaları güneşle ilgili değişiklikler, volkanik patlamalar, sera gazları, aerosoller, arazi örtüsündeki değişimler. Ancak burada dikkat edecek olursak, bu küresel ısınmayı yaratan da daha çok insan eliyle olan olaylar. Yani doğadan olan olaylar küresel ısınmayı insan faktörü kadar etkilemiyor.

Küresel ısınma kuşkusuz büyük bir tehdittir. Sonuçları ise buzullarda erime, deniz seviyesi artışı, bitki/hayvan çeşitlerinin kuzey/kutuplar yönüne kayması, deniz ürünlerinin miktar ve çeşit itibarıyla değişimi, ilkbahar selleri, akarsularda değişen termal yapı ve su kalitesi, sıcaklık artışı, baharda bitkilerde daha erken uyanma gibi vahim gelişmelerdir.

Elbette bunun getirmiş olduğu sonuçlar tarım üzerinde, yaşam üzerinde, gıda ve ona bağlı olarak sağlık üzerinde gerçekten çok ciddi olumsuz etkiler yaratıyor. Habitat ve çeşitlerde kayıplar oluyor. Suların azalması,

* AÜZF Tarım Ekonomisi Bölüm Başkanı

özelliklerinin değişmesi, baharın başlangıcının gittikçe daha erken tarihlere kayması, havaların daha sıcak olması, yağış rejimlerinin değişmesi, karbondioksit yoğunluğunda artış, bunların hepsi aslında tarım ve dolayısıyla da gıda üretimi açısından önem taşıyor. Sıcaklıklar değişiyor, ürün deseni ve verimlilik değişiyor, artan sıcaklıklar nedeniyle, ülkemiz açısından düşünmesek bile, birçok bölgede çiftlik hayvanlarında ölümlerin artması, hastalık ve zararlılarda, toprak neminde değişiklikler söz konusu oluyor. Seller, toprak kaymaları oluyor. Bir taraftan suya büyük bir ihtiyaç duyulurken, diğer taraftan da su kıtlığı yaşanıyor. Su için rekabet artıyor. Su konusunda rekabet- daha az sulama- ve gıda üretiminin sınırlandırılması demek oluyor. Ayrıca var olan suyun kalitesi bozuluyor. Sağlıklı içme suyuna erişimdeki güçlükler, su kalitesinde ve miktarında düşme görülüyor.

Bütün bu nedenler elbette sağlık açısından ve dolayısıyla gıda açısından da tehditler yaratıyor. Su kıtlığı çekilen bölgelerde durumun daha ciddi hale gelmesi, hastalık yaratıcı faktörlerde artış, hava koşullarına bağlı ölümler, hava kalitesine bağlı solunum yolları hastalıkları kapıda bekliyor. Sulardan kaynaklanan bulaşıcı hastalıklar ortaya çıkıyor. Ama bunlar zaman içinde şiddeti artan tehditler olarak karşımıza çıkıyor.

Buna karşılık gıda krizi daha akut tarzda toplumlara etkiliyor. Geliri düşen korunmasız kitlelerin gıdaya erişimi gittikçe zorlaşıyor. Geçen sene yaşadık bunu. Özellikle Haiti'deki soygunlar, gemi baskınları vesaire gibi. O zaman da yine Dünya Bankası yetkililerince, bu sosyal huzursuzlukların ve hatta kitlesel bazdaki iç ve dış göçlerin gittikçe artacağı ve bunların gelecekte savaş tehlikesini beraberinde getireceği dile getirilmişti.

Gelecek açısından çok açık bir tehdit varken, mevcut eğilimlerin devamı halinde dünyada ve ülkemizde ürün araştırma yatırımlarının azalma eğilimi sürmektedir. Sulamanın yaygınlaştırılması ve su rezervleri konusunda yatırım azlığı, su kullanım etkinliğindeki artışın çok yavaş olması, yağışlara dayalı yürütülen üretime fazla öncelik verilmemesi, pompaj yoluyla yer altı suyu kullanımı artışı, su kirliliğini önlemede sınırlı bilinç artışı bunu etkileyen nedenler arasındadır.

Gıda arzında bir azalma olması bütün bu gelişmelerin bir sonucu gibi görünmektedir. Üretim artışında temel verim artışıdır. Çünkü ekim alanlarının sınırına varılmıştır. Tahrip olan, bozulan kaynaklar, balık stoklarının azalması, gıda üretimine alternatif biyoyakıt üretimi, Afrika ve Asya'da sürdürülebilir tarımın geleceğinin tehdit altında olması ve bu arada gerileyen stoklar dünya piyasalarına gıda arzındaki azalma olarak yansımıştır. Ama özellikle bazı bölgelerde, Asya'nın doğu ve güneydoğusundaki bazı bölgelerde ve Afrika'da, Afrika'nın da Sahra altı bölgelerinde gelecek açısından sürdürülebilir tarımın gerçekten tehdit altında olduğu sürekli olarak dile getirilmeye başlanmıştır.

Yine gıda krizinin nedenleri arasında genel talep artışı belirtiliyor ve dünyadaki nüfus artışından, büyüyen ekonomilerden, Hindistan'dan, Çin'den, Brezilya'dan söz ediliyor ve bu ülkelerde artan gelirin daha fazla gıda talebini beraberinde getirdiği veya gıda talebini daha yüksek fiyatlı mallara, gıdalara kaydıracağı söyleniyor. Ama daha az tarım nüfusuyla üretimi sürdürmek gibi bir

sorunu var dünyanın ve gittikçe hızlı bir şehirleşme var. Bu durum bir taraftan talebi artırırken, diğer taraftan gıda arzının azalmasıyla birleştiğinde, sorunları artırıyor.

Yine değinildi, vadeli borsalardaki spekülasyon hareketlerinden bahsedildi; en azından 2006 yılından başlayarak, hızlı bir şekilde bu spekülasyon hareketleri arttığı söylendi. Vadeli borsalarda futures/options sözleşmelerinde spekülasyon alımları gıda krizi döneminde hızlandı. Örneğin 2006'da tarım sözleşmelerinin hacmi yaklaşık %30 arttı.

Gıda ile birlikte artan temel mal fiyatları (petrol, nikel, kalay, kömür, mazot, gübre gibi) tarımsal üretimde maliyetleri de artırdı. Dolarda değer kaybı gıda fiyatlarında %20'lik bir artış beraberinde getirdi.

Perakende piyasası burada çok önemli bir rol oynadı. Birazdan ülkemize ait de bir-iki rakam vermeye çalışacağım; ama perakendeciler de yine geçen seneki bu gıda krizi sırasındaki fiyat artışlarında ciddi bir etki yaptılar.

Dünyadaki en büyük 10 kuruluş açısından baktığımızda, satış değerleri yönüyle; girdi üreticilerinin satış değerleri yüzde 8 artarken, gıda işleme sanayinin değerleri yüzde 13, ama perakende kesimde satış değerlerinde yüzde 40'tan fazla bir artış var. Bu, çok ciddi bir şekilde perakendecilerin gıda açısından kendilerine göre konuyu manüple etmelerinden ve fiyatları ona göre ayarlamalarından kaynaklanıyor. Bunun sonucunda ise gıda piyasası özellikle yoksulların zorlanacağı şekilde yönlendirilmiş oluyor. Tabii, bu alanda süpermarketlerin etkisi çok büyük oluyor.

Geçen seneki gıda krizinde dünyada var olan stokların zaten azalmış olmasının da önemli bir rolü vardı. Şöyle ki, aşağı yukarı 90'lı yıllarda başlayan gelişmiş ülkelerdeki tarım politikaları ve artık tarımsal üretimi fazla artırmama, belli bir düzeyde tutma politikaları ve buna bağlı olarak da stokların azalması, sonuç olarak azalan stoklardan dünya piyasasının ihtiyaçlarını karşılama olanağını da güçleştirmiştir.

Tam 2008 yılında havaların iyi gitmesiyle üretimin artması ve durumun bir ölçüde iyileşmesi gibi bir olumlu sinyal alınırken, arkadan 2008-2009 mali krizi patladı. Bu aslında gıda krizi açısından da -yine birazdan bir-iki rakamla bunu açıklamaya çalışacağım- gerçekten önemli sonuçları, sorunları beraberinde getirdi. Bu ekonomik krizin de hemen biteceği düşünülüyor. Bunun daha birkaç yıl etkilerinin devam edeceği, yüksek işsizliğin Amerika gibi, Japonya gibi gelişmiş ülkeleri bile sarsmaya devam edeceği öngörülüyor.

Gelelim Türk tarımındaki duruma ve Türk tarımı açısından gıda krizine.

Türkiye'nin tarım alanındaki temel sorunları yapısal karakterde. Bunlar toprak üzerinde nüfus baskısı, halkın eğitim düzeyi, sosyal güvenlik, örgütlenme, kaynak kullanımında sorunlar ve bütün bunlardan etkilenen bir olgu olarak, kırsal alandan göçler.

Elbette Türkiye dünyada olan gelişmelerin hepsinden paralel şekilde, eşzamanlı olarak etkilendi. Ama tabii kendi özel sorunları da bunu etkiledi ve bu özel sorunlar yine bu gıda krizinden de etkilendi.

Örneğin, göçler konusunda az önce Sayın Melek Çakmak bir mesaj ilettiler, FAO Genel Müdürünün mesajı. Mesajda şöyle deniliyordu: “Gelecekte, tarımdan göç edenler yeniden tarıma dönebilirler, yeniden tarımdaki nüfusun artması beklentisi olabilir.” İşte biz bunu yaşadık Türkiye’de.

Genelde Türkiye’de tarımda çalışanlar, Aralık ve Ocak aylarında sayıları azalan, ama yaz aylarında yeniden köyünde, tarlasında çalışmak için köyüne döndüğü için sayısı artan bir görüntü sergilerdi. Ocak 2008’de, daha önceki senelerdekini benzeri şekilde, 527 bin kişilik bir azalma var. Ama bakıyoruz, Ocak 2009’da, Ocak ayındaki öteden beri devam edip gelen bu azalma tersine dönmüş; onun yerine, çalışanların sayısında bir artış var. İş bulamayanlar köye dönmüş. Yine yaz aylarında normalde bir artış olurdu; fakat geçen sene, gıda krizi olan, tarım ürünlerinin para etmediği dönemde tam tersine, köye gitmedi insanlar ve belki az bir sayıydı bu istatistiklere yansıyan sayı, 58 bin kişi azalmıştı, ama olağanın dışındaydı. Buna karşılık 2009 senesinde yine Ocaktakinin ötesinde, Haziranda da yine tarım nüfusunda bir artış olduğunu görüyoruz.

Tabii, bu bize tarımda çalışanların iktisaden faal nüfus içindeki oranında da bir artış olduğunu gösteriyor. 2008’de bu yüzde 23’ken, şimdi, Ocak 2009 itibarıyla yüzde 26’ya çıkmış durumda. Bu da iş bulamayan ve işsizlik nedeniyle çok zor durumda kalan kitlelerin yeniden tarıma dönüşünün bir sinyali, en azından şu kriz dönemleri için bir sinyal anlamını taşıyor.

2008-2009 global mali krizin ekonomik yavaşlama ve kitlelerde daha düşük bir gelire ve işsizliğe neden olması, gelirlerde de bir azalmayı beraberinde getiriyor. 5 ilde (Adana, Ankara, İstanbul, İzmir ve Kocaeli’de) TEPAV, UNICEF ve Dünya Bankası işbirliğiyle hazırlanan bir çalışma 2.100 ailenin yaklaşık dörtte üçünde Ekim 2008 - Haziran 2009 arasında gelirlerin düştüğünü gösteriyor. Normal olarak zaten Türkiye’de ortalama rakamlar olarak, hane halkı gelirlerinin yüzde 33’ü gıdaya harcanır; ama bu, fakir kitlelerde, yoksul kitlelerde daha yüksektir. Eğer gelirler de düşüyorsa, bu işsiz kalanların da yoksul kitleler arasında yer alması halinde, o zaman gıdaya erişimin de yine bu kitleler açısından zorlaştığı anlamına gelir.

Tabii, geçen sene yaşanan bir spekülasyon olayı vardı ve bu spekülasyon olayı sadece dünyada görülmemişti; diğer konular paralelinde Türkiye’ye yansıdığı için, Türkiye’de de aynısı görülmüştü. Örneğin, çiğ süt fiyatları yüzde 15 düşerken, toptancı fiyatları yüzde 6-10 artmış; ama perakendeci fiyatlarda, mesela beyaz peynirde yüzde 67, tereyağında yüzde 35 gibi, toptancılara göre çok farklı bir durum ortaya çıkmıştı.

Tabii, burada bizim gıda sanayinin mallarını pazarlayan sektörünün durumu çok büyük önem taşıyor. 2007-2008 rakamlarını bulamadım, ama Türkiye’de son yıllarda hipermarket sayısı dört kat artmış, süpermarket sayısı beş kat artmış, bakkal sayısı yüzde 30 gerilemiş. Bu nedir; bu gıda piyasası üzerinde ve onların fiyatları üzerinde rahatlıkla etkide bulunabilecek olan büyük sermaye güçlerinin fiyatlar üzerinde oynama şansının ne derece arttığını bize göstermektedir.

Elbette esas çözüm yolları olarak üretim ve pazar yapısının iyileştirilmesi, kırsal alanda yatırım, girdi maliyetinin düşürülmesi gibi birtakım hep bilinen, söylenen ve benim burada belirtmeye zaman bulamayacağım konular var; ama birtakım soruların, stratejik konuların cevaplarının aranması gerekir. Onların üzerinde hiç durulmadığı görülüyor memleketimizde.

Üretim olanaklarının değerlendirilmesi, bunun için geleceğe yönelik olarak üretim kapasitesinin belirlenmesi, olası doğal tehditlere karşı korunma olanaklarının geliştirilmesi, kaynak varlığı, enerji, çevre konularının öne çıkartılması gerekir.

Örneğin, bir küresel ısınma varsa, bir iklim değişikliği varsa, bu ulusal güvenliği nasıl etkileyecek? Geçen sene ciddi bir şekilde dünyada bunun üzerinde senaryolar geliştirildi ve bu küresel mali krizin dışında, sadece iklim değişikliği üzerinde, kriz yönetiminin nasıl olacağı, uluslararası ilişkiler açısından güvenlik konularının neler olacağı çok tartışıldı. Özellikle suya erişim açısından, suyun dünyada gittikçe belli oranda azalması ve dolayısıyla ülkemiz açısından da stratejik bir önem taşıması gibi konularda iklim değişikliğinin ulusal politikalar üzerine veya uluslararası güvenlik üzerine etkisi acaba nasıl olacaktır? Bunun için bölgesel bir senaryo geliştirilmesi, Türkiye açısından hiç düşünülmemeyen bir şey. “Nasıl olsa bunu büyüklerimiz bizim yerimize yapıyor çeşitli kuruluşlarda; dolayısıyla bunun için bizim ayrıca bir daha çalışmamıza gerek yok” diye düşünülüyor olsa gerek. Ama herhalde bu çok stratejik konularda bizim de ciddi şekilde araştırmalara girmemiz gerekiyor. Üretim olanaklarımızı çok ciddi şekilde değerlendirmemiz gerekiyor. Bunun için gerekli parasal yükün ne kadar olacağı konusunda çalışma yapmamız gerekiyor. Ne kadarlık bir bütçeye ihtiyacımız var, bunu belirlememiz gerekiyor. Yine, az önceki açılış konuşmalarında da yer aldığı gibi, araştırma ve geliştirme bütçesinin mutlaka artırılması gerekiyor.

Sosyo-ekonomik gelişme beklentileri, altyapı ve ekonomik varlıkları tehdit edici gelişme ve olasılıklar nasıldır? Kısa ve orta vadede yoksulluk sınırında/ altında olan kitlelere sosyal korunma ve gıdaya erişebilmeyi sağlayıcı nasıl bir strateji geliştirilecektir?

Sosyoekonomik açıdan kısa ve orta vadede, özellikle yoksulluk sınırında olan veya bunun altında olan kitlelerde gıdaya erişim zor.

Burada gıdaya erişim deyince, bizde hep gecekondulara yiyecek dağıtmak anlaşılıyor. Ama bir devletin yapacağı şey, yoksul kitlelerin gıdaya erişimini sağlamak için gecekondulara yiyecek dağıtmak değildir. Bu, aynı zamanda kırsal alandan göçü de özendirilen bir olaydır. Kısa vadeli ve verimlilikten uzak olan bu yol gelecekte daha büyük ve kalıcı sorunları beraberinde getirebilir.

Dolayısıyla, araştırma ve geliştirme çalışmalarının yanında, orta ve uzun vadede elbette kırsal alanda istihdam yaratacak birtakım yatırımların yapılması gerekir. Köye dönüşün teşvik edilmesi gerekir. Tarıma demiyorum, köye dönüşün teşvikinden bahsediyorum. Tarımda çalışanların oranının yüzde 26'ya çıkması bizi sevindirecek değil elbette; ama köydeki tarım dışı

istihdam olanaklarını artırarak, köye dönüşün özendirilmesi gerekiyor, şehre göçlerin önlenmesi gerekiyor.

Yine şunun üzerinde sıkı bir şekilde durmamız gerekiyor: Şehirlerdeki tüketicilerin çıkarları, kırsal alan veya çiftçi üzerinden sağlanmaya çalışılmamalıdır. Eğer çiftçiler üzerinde, tarım üzerinde bu tür bir düzenleme yapılırsa, bu sadece çiftçi kitlesini, tarım kitlesini değil, gelecekte tüketici kitlesini de etkileyen bir olaydır. Çünkü eskiden, “Dünyada ucuzsa ithalat yapalım, niye çiftçiye fazla para veriyoruz, niye tüketicimiz fazla para veriyor?” diye bir görüş vardı; Ama bunun, özellikle geçen seneki gıda krizinden sonra üzerinde durulmaması ve kulak ardı edilmesi gereken bir yaklaşım olduğu rahatlıkla anlaşıldı. Çünkü politika yürütücüleri bütün bu konulara özen göstermek durumundadır. Politika yürütücüleri yalnız günümüzden sorumlu değildir, gelecekte de sorumludur. Kırsal alanda özel sektör kesinlikle yatırım yapmaz; eğer bir yatırım yapılacaksa, kırsal alanın geliştirilmesi, tarımın geliştirilmesi gerekiyorsa, bu ancak tek güç olarak devletin yapacağı bir çalışmadır.

Dinlediğiniz için çok teşekkür ediyorum.

İKLİM DEĞİŞİMİ VE TÜRKİYE'DE TARIM

Prof. Dr. Erol ÇAKMAK*

Teşekkürler Sayın Başkan.

Kusura bakmayın, herkesin karnı acıktı ama ben bu arada bir teklifte bulunmak istiyorum: Oğuz Oyan'a da bahsettim, "Ben kısa konuştum" dedi. Assolistler arkadan gelir. Siyasiler bu tür toplantılarda artık açılış konuşması yerine, kapanış konuşması yapsınlar. Böylelikle katılımcılar doğru dürüst bir şeyler dinleyebilsinler. Bir de siyasetçi olarak mesajınızı beş dakikada veremiyorsanız zaten baştan kaybettiniz.

İklim değişikliği ve Türkiye'de tarımı anlatacağım ben. 27 tane slaydım var, ama 15 dakikada bitireceğim. Sonra soru olursa tekrar anlatırız. Bir yandan da buradan çıkıp derse gideceğim, onun için de biraz acele ediyorum.

Amaç ve Plan

Amacım, düşünmeye gıda sağlamak. Yani düşünelim, ama neye göre düşünelim; birtakım sonuçlar bulalım sonra onun üstüne oturup düşünelim.

Önce küresel görünümü vereceğim; tarım sektörü ve sulama, model ve veriler -model yapmadan olmaz- sonuçlar ve politika önerileriyle konuşma bitecek. Aslında politika önerilerinden çok, politika önerileri geliştirirken nelere dikkat etmeliyize değineceğim.

Küresel Görünüm

Tarım, iklim değişikliklerinden etkileniyor ve etkiliyor. Ortalama sıcaklık artacak. Sera gazı salımında tarımın payı küresel bazda yüzde 14: Bunda gelişmekte olan ülkelerin payı çok yüksek; bu yüzde 14'ün içinde yüzde 74'ü gelişmekte olan ülkelerin payı. Demin TRT'ye konuşurken de söyledim orada; yani ondan sonra gelip gelişmekte olan ülkelere, "Yüzde 74 payınız var, yüzde 70 görev size düşüyor şimdilik" diyorlar. Bu, o kadar da adil bir durum değil. Yüksek sıcaklık ve karbondioksit yoğunluğu sonucu artan her türlü hastalık, börtü böcek baskısı, kısa dönemde aşırı hava koşulları... İklim değişikliğini bazen yanlış anlayabiliyoruz. Kısa dönem olayları yanıltıyor, esasında uzun dönemde sıcaklıklar artacak. Tersini savunanlar da var. "Bu durum yeni değil, zaten süregeliyordu" diye. Bunu iddia edenlerin sesi şu anda hiç duyulmuyor. Ancak, buzullarda erime artınca, değişiklik olacağı yönündeki kanıtlar daha ağır basıyor, ikna edici hale geliyor.

Karbon beslemesinin etkisi belirsiz. Karbondioksit artınca bitkinin yetiştirme süresi azalacak deniyor, ancak birtakım belirsizlikler var. Belirsizlik olmasının nedeni de, getirisini belirlemek zor. Yani evet, belki su ihtiyacı azalabilir, belki yetiştirme süresi kısılabilir; ama bunun sonucunda kirliliğe etkisi daha fazla olabilir.

* ODTÜ, İİBF, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

Tarım yüzde 27'sini istihdam ediyor. Gayri Safi Milli Hasılanın yaklaşık yüzde 10'u tarım sektörü tarafından üretiliyor.

Su önemli. Tarımsal üretimde tüketilen su, toplam su tüketiminin yaklaşık yüzde 75'i. Buradan şu anlamı çıkarmayın; "Tarım çok fazla su tüketiyor" diye düşünmeyin. Tarımdaki su ile şehirdeki, sanayideki suyun farkı vardır. Şehirdeki insan, sanayici adam çeşmeyi açınca su aksın ister; tarımdaki ise su varsa kullanır. Yani bu noktada biraz dikkatli olmak lazım. Yenilenebilir su kaynaklarının yüzde 30'u tarım sektöründe kullanılıyor.

Üretim değerinin bizim hesabımıza göre - hesabını yapmak zor- yüzde 50'si sulu tarımda üretiliyor. İthalatı ikame eden, mısır, pamuk gibi ihraç ürünleri ve meyve-sebze ağırlıklı olarak sulanan arazilerde üretiliyor. Yüzey ve yeraltı suyunda bölgesel miktar ve nitelik sorunları belirgin hale gelmeye başladı. Bunu artık siz de biliyorsunuz, herkes biliyor.

Toplam su kullanımı... Su kullanımı konusunda istatistiklerimiz o kadar da sıhhatli değil. Bir sürü istatistiğimiz var, nereye baksam farklı rakamlar görüyorum; 2004, 2006 olabiliyor, 2003 olabiliyor; 2030, 2023 olabiliyor. Biz şunu hedefledik: 2023 veya 2030 yılında -kaynağına göre değişiyor, 2023 daha doğru gibi geliyor bana- bütün su kaynaklarımızı geliştireceğiz. Tabii, bu arada finansal kaynak da önemli. Dolayısıyla, eğer geliştiresek, sektörel su kullanımında tarımsal sektörün payı azalacak.

Sorunlar

Batı bölgelerinde su için yüksek rekabet var. Sulama suyunun fiyatlamasına çok dikkat etmemiz lazım. "Avrupa Birliğine üye olacağız" diyoruz; Avrupa Birliğindeki bazı ülkeler de bu Su Direktifi konusunda mızıkçılık ediyorlar, ama sonunda eğer biz üye olursak, biz üye olana kadar bu su fiyatlamasında en azından yumuşak bir geçiş yapmak lazım.

Değişime karşı gösterilen bir direnç var. Su arzında meydana gelebilecek şokların ekonomi üzerine etkileri esasında, tam olarak onu simüle etmesek de, ciddi olabilir.

İklim değişikliği sonucunda neler olabileceği üzerine çeşitli modeller var, küresel modeller, Türkiye sonuçları da var. Biz bu çalışmaya esasında 3 sene önce başladık. Geçen sene ara sonuçlarını aldık, onu sunuyorum. Bunu daha geliştireceğiz, ama hakikaten benim beklemediğim sonuçlar çıktı. Bunun çeşitli nedenleri olabilir. Yılda 80 milimetre azalması beklenmektedir. Ortalama sıcaklıklardaki 3-4 derecelik bir artışın verimleri yüzde 25-35 arası düşürmesi beklenmektedir. Birtakım çalışmalar var, daha çok Çukurova Üniversitesi kaynaklı bu çalışmalar. Yani bizim modelde aradığımız, "Buğdayda ne olur, pamukta ne olur?" cinsinden sorular. En azından geçen seneye kadar, iki sene önceye kadar o taraftan epeyce bilgi aldık. Çünkü o tür bilgileri kullanmamız gerekiyor. Yağış ve verim arasındaki korelasyon yüksek. Bunu çeşitli iller için yaptık, bir tanesini, Adana için yaptığımızı örnek olarak söyleyeyim.

Burada gördüğümüz 1975-2007 arasında Adana'daki uzun dönemli yıllık yağış miktarları. Görünsün diye eğilim eğrisini birazcık yukarı çıkardık. Azalma eğilimi ağır basıyor.

Şöyle dedik: Yahu, esasında bu tarım, normal ekonominin bir parçası; kısmi olarak da inceleyebilirsiniz, ama genel dengeye etkisine bakalım. İklim değişikliği nedeniyle tarım sektörüne bir şok verirsek, tüm ekonomide etkisi ne olur? Sorusuna cevap aradık. Çeşitli senaryolar altında sonuçlar elde ettik. Kısaca, bir tane girdi-çıktı matrisimiz var, sonra onu biraz daha genişletiyoruz, hane halklarını koyuyoruz, üretim faktörlerini koyuyoruz, faktörlerin gelirlerini ve diğer unsurları katarak, bir matriks daha elde ediyoruz. Sosyal Muhasebe Matrisi adını veriyoruz. Daha sonra işin içine ekonomik teoriyi katıyoruz ve çeşitli senaryolar durumunda tüm ekonomide neler oluyor diye çözümlenmeye geçiyoruz. Yani belirli bir noktada verdiğimiz şokun tüm ekonomide ne yapacağını, tüm geri besleme noktalarıyla birlikte görüyoruz.

Kısmi yaparsanız, tarım sektörünü çok daha fazla ayrıştırmak imkanı doğuyor. Fakat burada da tarımı mümkün olduğu kadar ayrıştırdık. İşe başladığımızda girdi/çıktı verisi olarak sadece 2003 vardı. Yapacağımız işlerden bir tanesi de modelin verilerini yeni seriye modeli adapte etmek. Model parametreleri hiç sormayın; bu, çok zahmetli ve veri yoğun bir süreç. Elimize ne geldiyse onu kullandık, her türlü veri; genel şeyler dışında, mastır tezinden tutun da yayınlanmış raporlara kadar gittik.

Model Çerçevesi

Suyun gölge değeri, yani işletmeye sağladığı katma değer, çiftlik modeli aracılığıyla tahmin edildi. Suyun gölge değeri, sulama suyu fiyatlandırmasından kaynaklanan bir tür rantı gösteriyor. Modelde 5 bölge var. Tarım sektörü 20 ürün ve ürün grubundan oluşuyor. 9 tane tarım dışı sektör var. Dolayısıyla, tarım dışına daha çok toplulaştırdık. Sulama birlikleri, su ücretlerini toplayan bir birim olarak modele dahil. Hane halkları da, ki burayı da çeşitlendirmemiz lazım; bir kentli hane halkı var toplam Türkiye düzeyinde, her bölge için de bir tane kırsal olmak üzere toplam 6 grup var.

Şu bölgeler var. “Bölgeler niye böyle?” demeyin. Veri olarak ne varsa onları kullandık. Mesela, kısmi sektör modelimiz 4 bölgeliydi, buraya bir tane de çiftlik düzeyinde bölge almak için Adana’yı koyduk, Aşağı Seyhan-Ceyhan Havzasını. Dolayısıyla, ne kadar veriniz varsa, bu bölge çeşitlendirmesini o kadar artırabilirsiniz. Bizim gücümüz buna yetti; hatta daha yetmedi, onun için geçici sonuçlar diyorum.

3 tane senaryo yaptık.

Senaryo A- Dedik ki, kuru tarımda yüzde 30 verim düşüşü söz konusu olsun. Sulama tarafında, su arzı tarafında pek büyük sorun olmayacak; fakat yağış eksikliği kuru tarımı çok etkileyecek. Yüzde 30 verim düşüşü olsun.

Senaryo B- Kuru tarımda yüzde 30 verim düşüşünün üstüne, sulu tarımda da su kısıtı geliyor, dolayısıyla onların verimlerinde de düşüş oluyor.

Senaryo C- Bütün ürünlerin verimleri bölgelere ve bitki tipine göre değişik oranlarda düşüyor.

Bunu da yapmamızın nedeni, genel baz aldığımız birtakım çalışmalara göre değerlendirmek istememiz. Bu bölgelere göre tabii ki değişiklik arz edebilir.

Bunlar aklınızda zaten kalmayacak, onun için bunları geçiyorum. Verimlerdeki düşüş oranını da birtakım çalışmalardan tahminler olarak oluşturulmuş bölgesel verim düşüşlerinden çıkarıyoruz.

Bu şokları bu modele veriyoruz, sonra da bunlara ilişkin birtakım sonuçlar elde ediyoruz. Bunlar makroekonomik sonuçlar da olabilir, ürün düzeyinde sonuçlar da olabilir. Çok hızlıca üstünden geçeceğim.

Baktığınızda, -emilimi boş verin- şu ikinci gruptaki tüketim, yatırım, ihracat ve ithalat var. Burada gördüğünüz her türlü senaryoda bunların hepsi azalıyor. Düşük düzeyde azalıyor, fakat azalıyor. Bütün makroekonomik büyüklükler belirgin bir şekilde azalıyor. Etkiler temel olarak fiyat mekanizması üzerinden oluyor. Ha, bu arada, tabii ki Türkiye'nin bütün politikalarını da aynı bırakıyoruz. Yani dış ticaret politikaları aynı kalıyor, her şey aynı kalıyor.

Etkiler temel olarak fiyat mekanizması üzerinden oluyor dedik. Yurtiçi tarımsal fiyatlar artarak, faktörleri tarım kesimine çekiyor; tüketici bünyesinin daha büyük bir kısmı gıdaya ayrıldığı için, diğer ürünlere olan talep, yani diğer her türlü mal ve hizmete talep azalıyor ve fiyatlarında düşüşler oluyor. Bunlar nominal etkiler.

Baktığınızda, burada birincide gördüğünüz hizmetler, sanayi, kuru tarım, sulu tarım, diğer tarım. Diğer tarımda nominal olarak katma değere bakıyoruz. Sulu tarım esasında her halükarda yukarı doğru bir seyir izliyor. Ama mesela şu mavi çizgiye baktığımızda görüyoruz ki, sulu tarımın katma değeri daha fazla artış gösteriyor.

Bunu reele çevirdiğimizde, yani temel aldığımız fiyat yapısıyla değerlendirdiğimizde katma değeri, kuru tarım epeyce sıkıntı çekecek bu iklim değişikliğinden gibi geliyor. Sulu tarımda ise, birincisi dışında, üçüncü senaryoda; yani hem su kısıdının, hem de sıcaklığın çok etkili olduğu bölgelere göre değişkenlik gösterdiği durumda epeyce ciddi düşüşler var.

Reel katma değer, su kullanmayan tarımsal sektörlerde yüzde 20-30 civarında değişiyor. Etkiler hep fiyatların değişmesi. Fiyatlar da nasıl değişiyor? Esasında tarım fiyatlarına, gıda fiyatlarına baktığımızda, hepsinde epeyce bir artış var. Yine hatırlatıyorum, dış ticaret yapımız, dış ticaret politikalarımız tarım ve gıda ürünlerinde aynen kalıyor. Aynen kalmasının sonucunda tarım ve gıdanın iç fiyatlarını yukarı doğru hareket ediyor.

Faktör fiyatları, işgücü, sermayeye bakalım. İşgücü biraz düşüş gösterse de faktör fiyatlarında, toprak rantı, hele sulu toprak rantı epey yükseliyor. Ne olursunuz, su fiyatlaması derken şu ranta bakın ve harcadığınız paraya bakın, o büyük kanalları, barajları yapmak için harcadıklarınıza. Yani varlık değerini bu kadar artıran bir işlem yaptığınızda, bütçeden yapıyorsanız, vergi verenlerin parasıyla yapıyorsanız, ne olursunuz, bir kısmını vergi verenlere geri döndürün, hepsini varlık sahibine bırakmayın. İsterseniz varlık değeri artışı nedeniyle aldığınız ek vergiyi harcamalarını bğir yerlere bağlayın; deyin ki, "Sudan şu kadar para alıyordum, ekstra para alacağım; bu parayı da yeni sulama tesisleri yapmak için kullanacağım" deyip, bir yere bağlayın.

Üretimde değişiyor. Buğdayda hafif düşüşler oluyor senaryosuna göre. Mısır kesin maç yapamıyor. Şekerpancarında sorun var, pamukta sorun var. Diğer tahıllar iyi. Arpa hep böyle yapar. Patatete var. Sebze-meyve de yine her türlü iklim değişikliğine daha iyi uyum gösteriyor, onlarda katma değer ve üretim de artıyor.

Üretim deseni değişiyor; sulu tarımda verim artıyor, tarımsal üretim daha çok sulu tarıma kayıyor. Tabii, kısıtlama sonucunda fiyatlar artıyor.

Tüketimde de genelde kentliler biraz sıkıntıya giriyorlar, daha az tüketiyorlar; çünkü gıda harcamaları artıyor. Kır hanelerinde ise tersi oluyor tabii; onlar biraz daha fazla gelir elde ettikleri için tüketimlerini de artırıyolar. Göreceli fiyatlar daha çok tarım sektörünün lehinde değişiyor.

Kısaca, iklim değişikliğinin ekonomi üzerindeki etkisi belirgin. Kullanılabilir su kaynakları üzerindeki baskı zaten artıyor, iklim değişikliği sonrası da artacak.

Arz yönetimi ve fiyatlama politikaları; bu daha çok su sektörüyle ilgili. Bugünlerde yeni de bir şey yazmıştım, suluma yönetimi, fiyatlaması falan diye, onun için buraya yansıyor.

Politika tartışmalarında, üreticiler kadar tüketicinin de refah kaybına uğrayacağı dikkate alınmalıdır. Israrla söylüyorum; Türkiye bir bütündür, tüketici harcayamazsa, üreticiye faydası dokunmaz.

Tarım sektörü kadar, üretim ve hizmet sektörlerinin de iklim değişikliğinden etkileneceği gözden kaçırılmamalıdır.

Su fiyatlama sisteminin daha akılcı bir şekilde gözden geçirilmesinde yarar var. Yani "Bunları birliklere, kooperatiflere verdik, iş bitti" değil.

İklim değişikliğinin etkilerini en aza indirmek için gerekli olan araçların geliştirilmesi ve net maliyetlerinin veya getirilerinin belirlenmesi için dört koldan araştırma yapmak lazım. Herkes yapıyor, biz de yapıyoruz; ama biz çok geriden gidiyoruz.

Burada bitireyim.

Dinlediğiniz için sağ olun.

TARTIŞMA BÖLÜMÜ

Yalçın DOĞANER: Buraya Köy-Koop adına katılıyorum. Şimdi şöyle bir bakıyorum, burada hiç çiftçi yok. Çiftçi örgütlerinin temsilcileri var, onlar da dikkate alınmıyor. Birincisi bu. İkincisi, sizin de bildiğiniz bir şeyi anlatmak istiyorum.

1980 öncesine bakıyorum. Türkiye'deki gıda sanayi açısından baktığımız vakit, 16 milyon dolarlık ihracat yapmış bu örgütler, 13 milyon dolarlık da tarım girdileri ithalatı yapmış. Türkiye'de süt sektöründe yerli üretici yüzde 62 oranında süt üretimine egemen ve süt pazarına egemen. Bugün bakıyoruz, yine Türkiye'de kooperatifler ve üretici birlikleri beraberce Türkiye'deki sanayi sütünün yüzde 67'sini üretiyorlar; fakat süt sektörüne egemen değiller. Neden; çünkü onların sahip oldukları fabrikalar kapandı, kapattılar, resmen kapattılar. Bir rakam vermek istiyorum: 600 tane fabrikası vardı o örgütlerin. Bunun 38 tanesi süt fabrikasıydı, 16 tanesi yem fabrikasıydı. Aklınıza gelen her türlü fabrikanın sahibiydi bunlar ve bunlar stratejik bir hata yaptılar. Ne hatası yaptılar; perakende piyasaya girmek istediler. Yani süpermarketler, hipermarketler kurmaya kalktılar. İşte o zaman belli güçler harekete geçtiler 1980'de. Birinci sırada DİSK, ikinci sırada Köy-Koop kapatıldı. Şimdi o fabrikalar yok ortada. Fabrikaların sahipleri piyasaya egemen, dolayısıyla da üreticilerin fiyatları denetlemeleri mümkün değil.

Tüketiciler ile üreticilerin özdeşleşerek belli örgütlenmelere gitmeleri ve piyasaya hakim olmaları gerekiyor. Şu anda Köy-Koop bir "öde ve al götür" sistemini kurmak istiyor, fakat korkuyor. Çünkü karşısındaki sermaye gücüyle rekabet edebilecek kaynağı yok. Peki, niye böyle? Çünkü izlenen politikalar, izlenen tarım politikaları üreticinin örgütlenmesine imkan vermiyor, hatta var olan örgütleri de tasfiye ediyor. Yeniden düzenleme adı altında tarım satış kooperatiflerini tasfiye ettiler. Türkiye Cumhuriyetinin örgütleriydi onlar, hepsi gitti. Şimdi bir tek zeytinyağına, zeytine hakimler, onun dışında yoklar.

O nedenle, Türkiye'de eğer tarımda bir şeyler yapmak isteniliyorsa, gerek işletme ölçeğinde, gerekse ulusal ve bölgesel ölçekte tüketicinin ve üreticinin örgütlenmesinin teşvik edilmesi lazım ve bunlara kaynak aktarılması lazım.

Bir de Gülcan hocama bir soru sormak istiyorum. Bir şey dikkatimi çekti, o da şu: Gülcan hocam bizim arkadaşımız, örgütlenme konusunda da hassas bir arkadaşımızdır; ama sunumuna baktım, sadece bir satır örgütlenme lafı geçiyor, onun dışında örgütlenmeyle ilgili bir şey yok. Teşekkür ederim.

Mahir GÜRBÜZ: Sevgili Erol Çakmak'ın önermelerine katılıyorum. Bir-iki küçük katkı yapmak istiyorum. Sorun sadece sıcaklık düzeyinin artmasıyla sınırlı değil; kuraklık kalıcı olmaya başladı. O bakımdan sorun sanıldığından biraz daha farklı. Söylediklerine ek olarak şunu ifade etmek istiyorum: İklim değişikliğinin veya kuraklığın birinci etkisi yağışa bağlı tarımda kendini gösteriyor, doğru. Ama toplam su azaldığı için, sulamada kullanacağınız su da azaldığı için ve hoyrat kullanıldığı için sulu tarımda da üretim azalması gibi sorunlar ortaya çıkabiliyor. Zaten değindiniz.

Çözüm için şunları eklemek istiyorum: Bir kere sulama yatırımlarını yeterince hızlandırmak gerekiyor. Bu bir. Yani Türkiye'nin daha 4 milyon hektar sulamaya açılacak arazisi varsa, bunu kısa zamanda gerçekleştirmek zorunlu. İkincisi, suyu denetimli kullanan sistemleri kurumsallaştırmak gerekiyor. Üçüncüsü, bütün bunlara rağmen, Türkiye'de ekolojik özelliklerinden ötürü daha birçok alanda yağışa bağımlı tarım yapılmak zorunda. Onun için de kurağa ve sıcağa dayanıklı bitki, ürün, çeşit ıslahına çok önem vermek gerekiyor. Bir tarımcı duyarlılığı, bunları eklemek istedim. Saygılar sunuyorum.

Cihan ÇAKMAKÇI (AÜZF): Benim Gülcan hocama bir sorum olacaktı. 2008 ekonomik krizinden sonra, 2009 yılında, daha önceki dönemlerin tam aksine, kentten köye göç olduğunu söylediniz. Bu, artı olarak tarım kesimine giren bir kitle ve bu oranın yüzde 23'ten 26'ya yükseldiğini söylediniz. Aslında kentten köye böyle bir göçün çok fazla istenmediğini belirttiniz. Köydeki insanların ağırlıklı olarak tarımla ilgilenmesine rağmen, bunun tam alternatifi bir seçenek mi oluşması gerekiyor? Çünkü hem istenilmiyor, ama hem de aynı zamanda bu oran artıyor. Tarım kesimine nüfusun akması istenmiyorken, köye göçün teşvik edilmesi bir çelişki olarak mı görülüyor veya tarıma alternatif olarak başka bir sektörün sunulması mı gerekiyor? Teşekkür ederim.

Dr. Gökhan GÜNAYDIN: Erol hocama küçük bir soru sormak istiyorum. Modelin sonuç bölümünde, tarım fiyatlarının atması nedeniyle kırsal gelirin artacağını, bunun da kırsal hanelerde tüketim artışına yol açacağını söylediniz. Burada araçların rolü ihmal mi ediliyor acaba? Mesela, 2007'de, 2008'de Türkiye'de çeltik ve pirinç fiyatları iki katına çıktı da, bu, kırsal haneye bir gelir olarak mı döndü; yoksa aracı kârı niteliğine mi dönüştü? Örgütlenmenin -ki Yalçın ağabeyin atıf yaptığı şey o- bu kadar eksik olduğu bir ortamda, modelde bunun etkisini de dahil etmek gerekmez mi? Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Başka soru yoksa bu bölümü kapatıyorum ve cevaplamaları için konuşmacılara söz veriyorum. Ama bu arada bir de ben sorayım Sayın ÇAKMAK'a.

Tabii, her şeyi olduğu gibi kabul ediyoruz; Türkiye'deki bütün ithalat-ihracat rejimini, tarım politikalarını vesaire. Suyun kontrolünde birtakım yabancı şirketlerin ön plana çıkmasının ne gibi rolü oldu acaba bütün bu süreçlerde?

Yine ilk olarak Gülcan hanımla başlayalım. İki soru var Sayın Gülcan ERAKTAN'a; hem Yalçın DOĞANER'den, hem de Cihan ÇAKMAKÇI'dan. Buyurun.

Prof. Dr. GÜLCAN ERAKTAN: Tabii, Sayın Yalçın Doğaner'e katılıyorum; ama ben hiç tarımı geliştirecek önlemler üzerinde durmayacağımı da söyledim. Onların üzerinde durmadığım için örgütlenme üzerinde durmadım. Kısıtlı zamanım içinde gıdaya yoğunlaşmaya çalıştım; gıda ve gıda azlığına. Bu, örgütlenmenin önemsizliğinden değil.

İşsizliğe geldiğimizde, şöyle söyleyeyim: Aslında genelde yazın tarım nüfusu artarken, ilginç bir şekilde, geçen sene, tarımdan bir şey beklenmediği, tarım gerçekten sıkıntı yaşadığı için, eskisi kadar tarıma yöneliş olmadığını; tam tersine, tarımda bir azalma olduğunu gördük. Ama bu sene yeniden işsizlik nedeniyle tarımdan medet umulduğunu gördük.

Tabii ki tarımda çalışanların oranlarının artması bize diğer sektörlerin ekonomik açıdan zor durumda olduklarını gösteren çok ciddi bir gösterge. Benim söylemiş olduğum, tarım kesiminde çalışanların artması değil; ama kırsal kesimdeki gelişmeyi sağlayarak, kırsal gelişme sayesinde, yeni iş olanaklarının kırsal alana getirilmesi sayesinde göçlerin önüne geçmek. Bu tür iç göç hareketleri bize hiçbir şey kazandırmıyor. Yani kırsal alandakilerin kalkıp da gidip kentlerde kendilerine iş aramaları bizim ekonomimizin geliştiğini göstermiyor. Ekonomi geliştiği için oraya gidip iş aramıyorlar; tarım onları ittiği için kentlerde geçimlerini arıyorlar. Ama tarımdan itilen insanlar en azından yine kendi bölgelerinde, ama başka bir işte çalıştırılabilirler. Tarımda çalışanların oranının artması değil, ama kırsal alanların kentsel özelliğe kavuşması gerekir ki bu sorunlar çözümlenebilsin. Yoksa benim ifadelerimde bir çelişki yok.

Prof. Dr. EROL ÇAKMAK: Kısaca cevaplayayım. Mahir ağabey, bu arada söyleyeyim; yıllar sizi gençleştiriyor, bizi ihtiyarlatıyor. Nedendir bilmiyorum, arada konuşuruz.

Söylediğinizde haklısınız; iklim değişikliğinin etkilerinde, böyle sıcaklık üstüne, su miktarı üstüne birtakım şeyleri modelin diline tercüme etmemiz lazım. Tercüme ederken de böyle çok can alıcı noktaları da hesaba katmamız gerekiyor. Yoksa, Avrupa Birliğinin on milyonlarca euro harcayıp verdiği iklim değişikliği modeli ile iktisadi modelin projeleri yapılıyor, şimdilik emekleme aşamasında. Dolayısıyla, o aşamaya gelmek için biraz daha vakit var. Bu model tipi, şu andaki tipi o sizin söylediğiniz oynamaları ve kalıcılığı çok fazla belirlemeyebilir. Zaten düşünmeye gıda dememin nedeni de bu. Hani, "Bu iş çok etkili olacak; politika geliştirirken nereden başlasak acaba?" sorusuna cevap aramak.

Sorunuzun ikinci kısmıyla ilgili: sulama yatırımlarına tabii ki önem vermemiz lazım, ama biraz da dikkatli olmamız da gerekiyor. Rakamlar hiç değişmiyor. Şu 8.5 milyon hektar ben bu işe girdim gireli var. Hiç değişmiyor beyler. 1 milyon hektar çiftçi sulaması var, gene hiç değişmiyor beyler, hanımlar. Niye değişmez bu? Çünkü DSI, eski Köy Hizmetleri alanları daha fazla suluyorsa, bu 1 milyon hektarın da bir süre sonra azalması falan lazım yahu, bir yerlere gitmesi lazım. Bu kadar göç oluyor, şu, bu oluyor... Varolan istatistiklerimizi kullanıyoruz, fakat içimize sinmiyor.

Bir de bu sulanan alan konusunda bir şey söyleyeyim. Daha dün gece baktım, 1999-2006 arası DSI'nin sulama birliği kooperatifi seviyesinde verileri var elimde. İki tane olay var: Sulanıyor dediğimiz toprakların yaklaşık en az yüzde 35'inde kuru tarım yapılıyor. Niye yapıyoruz biz o kanalları falan? Tamam, münavebesi var, teknik gereklilik falan olabilir, bir yandan da bunun kabul edilebilir bir rakam olduğunu söylüyor DSI'ciler, ama ben kabul edemiyorum. Bir de yarım kalmış bir sürü yatırım var. Bakın DSI'nin

portföyüne, görürsünüz. Yani yenilerine girişmeden önce, başlanmış olanları bir elimine edip, ona göre bir yeni düzenleme yapılırsa, ona göre işler hızlandırılırsa daha iyi olmaz mı?! Kaynaklar da sonsuz değil nihayetinde.

Gökhan beyin bir sorusu vardı, “Yabancı firmaların ön plana çıkmasının etkisini koydunuz mu?” diye. Onu koymadık tabii ki, koyamayız. Onun için ayrı bir model lazım. Mesela, pirinç konusunu dersiniz, pirincin mal modelini yapmanız lazım, ta bütün arz zincirini takip ederek. Ama burada görelî fiyatlar çiftçinin lehine dönüyor. Perakende sektörü değil. Perakende sektörü ayrı bir sektör olarak var zaten, yani ticaret sektörü var. Dolayısıyla çiftçinin lehine dönüyor. O detaya girdiğinizde, bu düzeyde modelleme ters.

Yabancı yatırımcılar girerse ne olur? Bu işte çok dikkatli olmak lazım. Arjantin’in başına gelenleri biliyoruz. Hatta bırakın tarımı, Buenos Aires’in suyunda başına gelenleri biliyoruz. Dolayısıyla, hani özelleştirme yaparken dikkatli olunmalı, kimi getiriyorsunuz, nasıl getiriyorsunuz, nasıl regüle edeceksiniz, regüle edenlerin kapasitesi ne kadardır; bunları iyi bilerek çok dikkatli yapmak lazım. Bu tür işler çok hassas.

Bir de bu sulamalarla ilgili olarak yap-işlet-devret modeline ilişkin bir şey söyleyeyim. Eğer aynı bölgede yüzey suyu kullanıp sulama yapan adam ile kuyudan su çekip sulama yapan adamın ödediği iki fiyat arasında en az iki misli varsa; yani yeraltı suyu kullanan adam hektar başına en az iki misli para veriyorsa su için, bir de üstüne üstlük, yüzey suyu kullandıktan yatırım harcamaları hemen hemen hiç geri almıyorsanız, yani günümüzdeki düzende, öyle yap-işlet-devret modeli çok küçük çapta çalışır, çok fazla bel bağlamamakta yarar var. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Efendim, hem bu ilginç tebliğleri için konuşmacılarımıza, hem de bu toplantıya canlı bir şekilde katıldığınız için siz salondaki dinleyicilere teşekkür ediyorum. Oturumu burada kapatıyorum.

BESLENME YÖNTEMLERİYLE TOPLUMLARIN YÖNETİLMESİ ve TOPLUM KARAKTERİNİN BELİRLENMESİ

Coşkun ARAL*

ÖZEL SUNU

Öncelikle merhaba. Davetiniz için teşekkürler.

Açıkçası, beslenme konusunda akademik bir bilgim yok. Ama yaklaşık 50 yıldan beri kendi ülkesini, dünyayı gezen bir lezzet avcısı ve lezzet avcılığında gıdanın kaynağını araştıran meraklı bir gezginim diyebilirim. Gördüğünüz bu biraz kilolu halim de zaten beslenmeye ne kadar değer verdiğimi, ne kadar önemseydiğimi gösteriyor. Geçtiğimiz günlerde üç ilimizde, farklı mutfakların o güzel yemeklerinde jüri yapınca birdenbire iki-üç kilo daha ilave ettim. Antep'teydim, malum.

Efendim, sabahtan beri çok değerli konuşmacılar kendi alanlarındaki akademik veyahut da misyon olarak taşıdıkları bilgileri aktardılar. Benim burada gıda konusunda, beslenme konusunda söyleyeceklerim, birazdan sunacağım bir küçük projeksiyon eşliğinde olacak. Belgesel diyemiyorum; çünkü ham görüntüler bunlar, belgesel haline dönüştürülmedi henüz.

Dünyada aşağı yukarı modern insanın atası sayılan ilk insanın yemekle olan ilişkisi beslenmesini içeriyor. Buna ilişkin izler şu anda yok; ama 15 sene öncesinde Papua Yeni Gine'nin komşusu olan Irian Jaya'da, tıpkı bundan 20-30 bin yıl önce yaşayan atalarımız gibi gıdasını bulan, onu elde ederken farklı yöntemler kullanan, ama en önemlisi, o birkaç yüz bin yıl önce veya birkaç milyon yıl önce çiğ et yerine, eti lezzetle buluşturup, pişiren insanın ayak izinden yola çıkıyoruz. O insanın yediklerinin etkisini, ardından o insanın ötesinde modern topluma gelen o süreçleri, yine dünyanın değişik bölgelerinde tanık olduğum farklı yaşam biçimlerinden sizlere aktaracağım.

Göstereceğim ilk filmin çekildiği yer, Yeni Gine. 80'li yıllara kadar orada sadece bir ağacın gölgesinde bulabildikleri kurtçuklar var; bir de 40-50 metrelik ağaçlar olunca, yakalayabildiklerinde yiyebildikleri kuşlar var, onun dışında hayvansal gıda yok, hayvansal protein ihtiyaçlarını, düşman diye niteledikleri veya zaman zaman kendi aralarında hayatını kaybeden insanları yiyerek sağlayan bir toplumla başlıyorum.

Gariptir, 80'li yıllara kadar bu bölgede bu insanlar yaşıyordu, şu anda yoklarmış. Çünkü altın bulunduğu için onlar da hızla gelişti.

Bu gördüğünüz domuz, bu bölgenin değil; benim bizzat kıyı bölgesinden götürdüğüm, biraz da hayatımızı borçlu olduğumuz bir hayvancık, onun sayesinde o bölgeyi ziyaret ettik. Belki aranızda bilen vardır, aynı bölgeye benden önceleri Tony Rockefeller, ünlü Amerikalı milyarder Rockefeller'in torunu bir seyahat yapmıştı; ama ne yazık ki benim kadar şanslı olmadı. Teknesi yandığı için yaralı olarak gitmişti, kendisini yediler. Yıllar sonra, orası Hollandalıların denetimindeyken adamın kemerini buldular.

* Gazeteci

İnsanın işte o ilk yolculuğa çıktığında, lezzet avcısı olarak öyküsünü hem filmle göstereceğiz şimdi, hem de anlatmaya çalışacağım.

Şu anda ateşi görüyorsunuz. Ateşin keşfi kaç yüz bin yıl öncesine dayanıyormuş. Ama insanın ateşe bu kadar yakın olup, onunla lezzetine lezzet katma fikri, antropologlara ve sosyal antropologlara göre birkaç on bin yıl, daha ötesi değil. Avrupa'da aynı dönemlerde, Homo Neandertal'in yaşadığı dönemlerde insan çiğ gıdalarla beslenirken, Afrika'da, bugün insanın atası diye tanımlanan ilk insan, Afrikalı modern insan -hatta geçenlerde Discovery Channel'da, herkesin Afrika kökenli olduğunu iddia eden bir belgesel çıktı- işte o Afrikalı ilk insan ateşi, lezzeti ortaya çıkaran bir araç olarak kullandı. Çiğ gıdalarla beslendiğinde, dişlerde başlayan ve giderek bütün vücuda yayılan deformasyonlar ve öyle beslenmesinin sonucu ortaya çıkan hastalıklar sonucunda insan ateşi kullanmaya başladı. Elde edilmiş yöntemi aşağı yukarı on binlerce yıllık bir yöntem; çakmak taşı, kuru otlar ve ardından onu izleyen aşama.

Gariptir, bu bölgede yaşayan bu insanlar, benim götürdüğüm domuzu, daha önceki dönemlerde de insan etini pişirirken yaptıkları gibi pişirdiler. Eti direkt ateşe atmıyorlar, ateşte taş ısıtıyorlar, eti taşa koyuyorlar. Hatta bunu yaparken, civardan topladıkları otları da araya koyuyorlar. Yani insanın ne kadar mahir bir lezzet avcısı olduğu, ele geçirdiği o yiyeceğini bile tatlandırmak için ne yollara başvurduğunu burada görebiliyorsunuz. Değişik bitki köklerini de koyuyor arasına; bunlar yabancı bitkiler. İşte bu kadar meraklı bir atamız var. Ama ne yazık ki bugünün modern insanı önüne konulan her şeyi yer hale getirildi. Yani o binlerce yıl önceki insan kadar düşünmüyoruz. Kimilerine göre zamanımız yok bunu düşünecek; kimilerine göre de beynimizin bir başka bölümü, gıdaların bize kattığı yeni bir bakışla, metabolizmamızdaki merak öldüren bir gelişmeyle, önümüze konulan her şeyi değiştirir hale geldi.

Biliyor musunuz bilmiyorum, ama dünyada yeni bir meslek daha çıktı; beslenme yöntemlerine göre coğrafik haritaların oluşumu söz konusu. Yani hangi toplumun ne tür bir karaktere sahip olduğunu artık çok daha iyi biliyorlar ve pazarlamalarını yaparken de ona göre yapıyorlar.

Geçmişte bu saptamayı kimlerin yaptığını, biraz meraklı olduğum için ortaya çıkarmıştım; Çinliler; 2-3 bin yıl önce orduya alacakları askerlerin seçiminde bile bunu gözetirlermiş, sadece tek çeşit, düz beslenen bölgeleri tercih ederlermiş. Romalılar da lejyonlar kurarken, ölüme gönderecekleri insanları mesela sadece etle ya da tahılla beslenenlerden seçerlermiş. Çünkü araya sebze girmeyince, bitkisel yağlar girmeyince insanlar çok hızlı karar verip, hamasete çok çabuk inanır ve o öl veya öldür emrini çok rahat uygularlarmış. Mesela, Cengiz Han'ın o meşhur ordusunun bu kadar saldırgan, bu kadar engel tanımaz olmasının en büyük nedeni, bugün Moğolistan'a gittiğimizde gördüğümüz gibi, sadece ve sadece etle beslenen bir özelliğe sahip olması. Ömürler kısa oluyor, metabolizma çok farklı işliyor; ama sadece etle beslendiğiniz zaman veya sadece tahılla beslendiğiniz zaman karakterinizde gerçekten bir sertlik ortaya çıkıyor; fazla düşünmenize gerek yok, fazla araştırmanıza gerek yok, meraklanmak zaten sizin işiniz değil, onu başkaları

yapıyor. O zaman, vur deyince öldürüyorsunuz ve bugün dünyadaki bütün güvenlik birimlerine eleman seçerken -bunu Birleşik Devletlerde de görüyoruz- de aynı yöntem uygulanıyor; hep çorak yerlerde, yine tek çeşit, düz beslenen insanlar seçiliyor.

Şu anda izlediğimiz bir başka bölge. Burası, Endonezya'da Borneo Adası. O az önce izlediğimiz taş devri insanından biraz daha gezgin, avcı, daha meraklı, lezzet avcısı bir insan türüne geliyoruz. Bizim dolmanın benzerini yapıyor bunlar. Pirinç o bölgenin ana gıda maddesi, buğday yok. Gördüğünüz gibi, tavuk kesiyor. O bölgede tavuk yok, biz götürmüştük o tavuğu da. Ama tavuğun dışında, sudan çıkardıkları böcekler vardı. Pişirirken kullandığı yöntem ilginç; tencere, kap kacak görüyorsunuz. Yine benim götürdüğüm kapları göreceksiniz şimdi, beyaz tabakları. Bambuyu alıyor, içine tavuğu veya deniz böceklerini koyuyor; bambular kömürleştiği zaman, içindeki muhteşem lezzetli bir hale dönüşüyor. İşte bu insan, gelişmiş, modern insanın atası.

Öte yandan, demin bahsettiğim Moğolistan'da nasıl yemek yediğimi göstermedim; çünkü çekecek fırsatım, beyinsel gücüm kalmamıştı. Benim o Moğol köylülerinde karşılaştığım şey şuydu. Hayvanı direkt, olduğu gibi yakıp, tüyleriyle beraber yakıp, içinden eti parçalayıp veriyorlardı. Neyse, ondan pek bahsetmeyeceğim. O yüzden Moğolistan bugün olduğu yerde. Cengiz Han gibi, belki de annesinin başka bir toplumdan gelmesi sonucu farklı beslenmiş bir kahraman, bir ordu komutanı onu başka coğrafyaları keşfe götürdü. Ama tek çeşit, düz beslenenlerin çok rahat öyle kaşif ruhlu olmaları beklenemez.

Bu da bir başka bölge; yine binlerce kilometre ötede, Amazon ormanlarındayım. Amazon ormanları, malum, burada da birbirinden çok farklı yerliler yaşıyor. Bir taraftan, az önceki resimde gördüğünüz üzere bana bir maymun ikram etmişlerdi, şimdi de bir pirana balığı yiyorum. Yani bizim sadece çizgi filmlerden tanıdığımız veyahut da Hollywood filmlerinden tanıdığımız keskin dişli, sivri dişli, koparıcı dişli meşhur canavar balıklar. Tek başına bir pirana, küçük olduğu için fazla bir şey yapmaz; ama sürü halinde yaşadıkları için, birkaç dakika içinde bir insanı iskelet haline dönüştürebiliyorlar. Şu anda onlar bana malzeme oldu.

Bu bölgede, gariptir, yine sadece bitkiyle beslenme, sadece akarsulardaki balıkla beslenme sonucu insan karakterlerinin yine saldırgan olduğunu uzmanlar söylüyor.

Yine verilerime dayanarak söylüyorum; örneğin, Çanakkale Savaşında ordumuzun başında bulunan bir Alman paşası var, Von Sanders, onun günlüklerini okuduğumda da buna ilişkin ilginç bir bilgiyle karşılaşıyoruz. Türkiye'nin farklı coğrafyalarından, farklı bölgelerinden Çanakkale'ye götürdüğü askerlerde, o ölmeye gönderdiği kişilerin seçimlerinde özellikle şöyle bir yol tavsiye etmiş Von Sanders: Ne kadar doğru, bilemiyorum tabii; ama "Bize dışkı bilek kalınlığında olanları getirin" diye bir söz etmiş. Ne demek istediğimi bu sözle daha iyi anlayabilirsiniz belki. Çünkü fazla düşündüğünüz anda oraya gelen Anzaklar gibi şaşkın kalırsınız; niye geldiklerini bile anlayamadılar.

Bu, savaşlarda çok var. Ben bunu daha sonraki dönemlerde Roma'nın Kuzey Afrika lejyonlarında da; gerek Massailerle, gerek Tuareglerle, gerek oradaki Kabillilerle oluşturduğu lejyonlarda da gördüm. Yani insanların gıdaları, yedikleri şeyler çok önemli.

O yüzden, işte bu elimizdeki birtakım verilerle geçmişten bize aktarılan beslenme yöntemleri çok aydınlatıcı.

İleri dönemlerde olayın askeri değil de, normal yaşam boyutuna indiğimde, en çok ziyaret ettiğim ülke Hindistan'dan bir örnek vereyim.

Hindistan, gariptir, Moğollar ve Moğollarla beraber gelen Türklere kadar çok vejetaryen bir toplum; sadece bitkiye endeksli bir beslenme, tahıla endeksli bir beslenme var. Ama bunun böyle olmasını isteyen kişiler kendilerini etten mahrum etmiyorlar. Sonraki dönemlerde araştırdım, Hint toplumunda, Hindu felsefesinin uygulayıcıları, racalar, mahracalar, savaşçılar ve onları yönlendiren din adamları her türden eti yiyorlar; ama toplumun yüzde 95'ini oluşturan o gariban Hindular ise bir sonraki yaşamlarında böcek olmamak için sadece nebatla besleniyorlar.

Tabii, böyle 1 milyarlık bir kitleye sahip olsaydık belki bizim de başvuracağımız bir yol olurdu bu; o yüzden kimseye kıyamıyorsunuz.

Hele daha da ötesi, değerli madenlerin çok olduğu -Hindistan'da çok değerli madenler var, elmas ve benzeri- o bölgelerde bir din araştırması yaptım. Normal Hindu dininin dışında, vegan olarak nitelenen, tahılda da belirli bölümleri yemeyenler, yani tohumu yemeyenler, sadece yapraklarla beslenenler var; bunlar Ceynler diye bir kabile. Bunlar öylesine işlenmişler ki, ağızlarını bile kapalı tutuyorlar; çünkü böcek girip de, bir böceğin ölümüne yol açmasınlar diye eğitilmiş. Aşağı yukarı birkaç yüz milyonluk bir kitle. Çünkü o bölge, Hindistan'ın en değerli taşlarının, yakutların, elmasların olduğu bir bölge. Yani o bölge insanının ne kadar rahat, mülayim, emir kulu olmasını sağlamak istiyorsanız, yemeklerini sizin önereceğiniz felsefelerle değiştiriyorsunuz.

Şimdi aynı şeyi baskıyla yapmıyorlar, fast food'larla yapıyorlar. Birazdan göreceksiniz. Bugün, Birleşik Devletlerde ortaya atıldı; sanırım sanayi devriminin en yoğun günlerinde, emek gücünün dünyadaki bilgiyle buluşturulup, üretimin daha kontrollü, daha insafsızca yapıldığı bir coğrafya olduğu için, Birleşik Devletlerde, o devleti oluşturan farklı toplumlardan gelmiş insanların mutfağını bile değiştirecek yeni gıda politikaları uygulanıp süregelmiş. Biz buna hızlı tüketilen gıdalar diyoruz, fast food. Ama bunları yaparken bile, tabii ki bundan yüzyıl önce birtakım markalardan bahsetme imkanımız yok, ama o dönemlerde başlayan bir şey; alışlagelen lezzetleri birtakım yöntemlerle çok daha hızlı tüketilir hale getirip, hem insanların çalışmalarını engelleyecek zamanı kullanmak, hem de ileriki dönemlerde onları daha iyi kontrol etmek için böyle bir yemek kültürü geliştirilmiş.

Daha iyi kontrol diyoruz; tıpkı Hindistan'da o milyonlarca insanı kontrol etmede kullanılan yöntemde olduğu gibi, Amerika'da ve şu anda gördüğümüz Japonya'da gıdalara katkı malzemesi, onu koruyan, onun daha geç bozulmasını sağlayan ilaçlar, ilaveten beynin değişik bölgelerini yeri

geldiğinde uyaran, yeri geldiğinde uyutan katkılarla farklı bir beslenme yöntemi uygulanıyor.

Aranızda Japonya'ya gidenler vardır mutlaka; dünyada en çok bağırsak ilaçlarının tüketildiği ülke, dünyanın en üretken ülkesi. Japon mutfağına bakıldığı zaman, çiğ balık aslında gerçek Japon mutfağında yüzde 10, yüzde 15'lik bir oranla tüketilir. Ama öylesine bir fast food sanayi kuruldu ki, her şey, tüm balıklar, Türkiye'den götürülmüş orkinoslar bile çiğ yediriliyor. Tabii, ben, olayın medikal boyutuna, kolon kanseri sayısına falan girmek istemiyorum; ama öylesine bir hale getirilmiş ki Japon toplumu, demin bahsettiğim Hintliler kadar itaatkar ve çalışkan.

Bu resim de Amerika'da çektiğim bir resim. Amerika'ya gittiğimde, insanlar bana, "Ne kadar zayıfsın" diyorlar. Çünkü Amerika'da gelişme çağında insanlarda ortalama kilo -tabii, spor yapanlardan bahsetmiyorum- 100 kilogramın üzerinde.

Biraz katı mıyım, bilmiyorum; ama insanları yönetmek için, yedikleri yemeğe bile şekil verebilirsiniz, yönlendirebilirsiniz. Gıda çeşitliliği bence toplumların zenginleşmesindeki en önemli unsurlardan biri.

Bu arada başka bir konuya da kısacık değineyim. Şu an içinde bulunduğum dönemde yaptığım araştırmalar sonucu genetik oynamalara da biraz merak sarmaya başladım. Karşısında mıyım; tam olarak değil. Çünkü dünyada açlığın hüküm sürdüğü yerlerde, suyun olmadığı, suyun az kullanıldığı yerlerde belki gerekir. Ama içine konulan oranlar çok önemli, o belirleyici oranlar. Bugün ülkemiz gibi, üretimin denetlenemediği yerlerde bir faciaya dönüşebiliyor bu oranlar. Şu anda, genetiği değiştirilmiş gıdalara karşı yavaş yavaş bir organik tarım fırtınası estiriliyor; ama o da ne kadar kontrollü, ne kadar denetlenebilir, bilemiyorum. Ben bir gözlemciyim, sadece gözlemlerimi aktarıyorum. Ama tabii gönül arzu eder ki, üniversitelerin bu konuda yaptığı araştırmalar halka da aktarılabilse. Bilgiyle buluşma arzumuz çok olmasına rağmen, ne yazık ki, okuyan bir toplum olmadığımız için bir ekran tutkunluğu başladı ve ekranlarda da bu tür şeylere çok az yer veriliyor. Toplumun bilinçlendirmesi çocuk yaşlarda başlayan eğitim çok önemli. Kızım şu anda 8 yaşında; Allah'tan, şu anda okulun çevresinde olmasına rağmen fast food yedirtmemeye gayret ettiriyorum. Ben yiyor muyum, çaresiz, yediğim günler oluyor. Ama içindekinin ne olduğunu gösteren bir belgesel göstermişim ona 6 ay önce, sanırım etkisi uzun bir süre devam edecek.

Tabii, dünyada çok ciddi bir sorun bunlar. Bazı toplumlarda bir savaş nedeni de olabiliyor bu tür beslenme yöntemleri. Ama en önemlisi, insanın, gerek üreticinin, gerekse tüketicinin bilinçlendirilmesidir...

Söyleyeceklerim bunlar. Sorularınız varsa yanıtlarım. Sağ olun.

TARTIŞMA BÖLÜMÜ

Prof. Dr. Kenan DEMİRKOL: Ben, izin verirseniz, bir katkıda bulunmak istiyorum. GDO konusunda hâlâ düşüncelerinizin tam yerli yerine oturmamış olmasında suçlu biziz anladığım kadarıyla, henüz sizlere de yeterince bunu anlatamamışız demek ki. Dünyanın hiçbir yerindeki GDO çalışmasında verim artışı saptanamamıştır. O yüzden, GDO üreticilerinin, “Biz açlığı sadece GDO’yla yeneriz” yalanına lütfen kanmayın.

Coşkun ARAL: Hocam, dediğim gibi, ben, bilgi bazında her şeye saygı duyarım.

Prof. Dr. Kenan DEMİRKOL: Ama çarpıtılmış ve toplumları yanıltan bilgiyi gerçek bilgiden ayırtmak etmek noktasında bizim eksliğimiz olmuş muhtemelen.

COŞKUN ARAL: Ben şu anda bir gözlemciyim sadece, bilgi taşıyan insanım; bilgi yeri geldiğinde ateş gibi hepimizi yakıyor. Bütün bunları savunurken de, GDO adı altında, ne kadar genetiğine dokunulmamış, ne kadar genetiğine müdahale edilmemiş gıda varsa, onu da pazarlayan sistemlerin oluştuğunu biliyorum.

Dediğim gibi, ben, ortada kalmak istiyorum; inanmak, inanmamak, halkımızın, tüketicimizin bileceği bir şey. Bizim için çok değerlisiniz, sizin getireceğiniz veriler de öyle; ama ne olur, sizler de bu bilgilerinizi salt bizim kanalda yapılan bir belgeselde değil, çocuk yaşlarda bile daha rahat anlaşılır hale getirmede bize destek olun. Çünkü toplumun bilinçlendirilmesinde biz görevimizi yapmaya çalışıyoruz. Dediğiniz çok doğru. Ama bize söylenen şey şu: “O genetik müdahalelerin, o genetik oynamaların olmaması halinde bazı coğrafyalarda biz bunları nasıl elde ederiz; edemeyiz” gibi bir tez var.

Prof. Dr. Kenan DEMİRKOL: İşte bu, yalan bir tez. İzin verirseniz, arzu ederseniz, ben size bu tezi birebir saatlerce anlatmaya hazırım. Çünkü siz önemli bir programcısınız. Eğer vaktiniz varsa, GDO hakkında bugün de burada bir toplantı olacak, katılırsanız, Amerikan emperyalizminin GDO’yu nasıl bir araç olarak kullandığını ve de tarafsız kalmak isterken, dünya toplumları ile sermaye arasında bir seçimin ortasında kalmayı yeğlediğinizi görmüş olursunuz.

İzin verirseniz, sunumunuzla ilgili de bir küçük ilavede bulunmak istiyorum. Şekerin çok ciddi bir agresif madde olduğunu ve şeker tüketimiyle de toplumların yönlendirildiğini burada vurgulamak isterim. Nitekim, Amerika’da, hem çocuk esirgeme yurtlarında, hem de hapisanelerde yapılan çalışmalarda şeker azaltıldığında mahkumlar veya çocuklar arasındaki kavgaların azalmış olduğu tespit edilmiştir. Bugün toplumların agresif kılınması açısından şeker ve şekerli gıda sanayinin ne güzel bir katkı yaptığını da burada vurgulamamız gerekir.

Coşkun ARAL: Ağzınıza sağlık hocam. Bundan sonraki konuşmamda, kaynağını belirterek, bunu da söyleyeceğim.

Prof. Dr. Kenan DEMİRKOL: İkinci bir şey daha söyleyeyim. Japonya'daki o itaatkarlık ayrı bir felsefi yapıya dayanıyordur; ama bilin ki, 450 bin yıl önce avcılık keşfedildikten sonra insansı varlık insana dönüşmüştür. Bugün bildiğimiz o Neandertal'ler, yani bize benzeyen insan, daha önceki insansı varlıklardan ancak hayvansal gıdaya kavuştuktan, beyin gelişimi için gerekli yağ asitlerine, kas gelişimi için gerekli proteine kavuştuktan sonra insan olmuştur. O nedenle, söyleşinizden vejetaryenliğin sanki bir alternatif olabileceği görüşü yansımışsa eğer salona, bunun bir alternatif olmadığını özellikle vurgulamak istiyorum.

Coşkun ARAL: Kesinlikle vejetaryenliğe karşı olduğumu söyleyeyim. Ben, her şeyin belli oranlarda yenilmesinden yanayım. Verdiğiniz bilgiler için çok teşekkür ederim hocam.

Sayın hocamın çok güzel bir belirlemesi oldu. Şekeri yeni öğrendim. Tuzun da olmama halini biliyorum; tuz savaşlarını biliyorum, Afrika'da ve Güneydoğu Asya'da. Ama dediğim gibi, oranlar çok önemli. Çünkü bir kaşık tuz öldürebileceği gibi, bir gram tuz eksikliği de insanı öldürebiliyor. Yani her şeyin oranları ölçüğünde ne kadar değerli olduğunu biliyoruz.

Yine hocamın açtığı bir başka konu var; ama ne yazık ki, yaptığım belgesel TRT'de yayınlanmadı, şu an bekletiliyor. İlk Afrikalı diye, aynı dönemde, aşağı yukarı 3.5 milyon yıllık bir süreç içinde dünyanın değişik yerlerinde ortaya çıkan insan türleri arasında birinin, bu Güney Afrika'daki insanın atamız olduğuna dair, benim değil, bilim adamlarının DNA'lara bakarak ortaya çıkardıkları birtakım veriler var. Ben de bu çerçevede yapılan yolculuğun belgeselini yaptım. Ama Darwin'i çağırıştırıyor diye, o belgesel şu anda buzdolabına konuldu. Yani çok yeni bir olay. Şimdi History Channel'da yayına başladı, Amerikalı meslektaşlarımızın yaptığı aynı belgesel. Bu birbirinden farklı yaşam biçimleri olan, başka alanlarda beslenen insanların beyin oluşumları, beyin ağırlıkları, o kıvrak zekaları, toleransları, hoşgörülerini ve akıllı olmalarına endeksli bir belgesel yapmıştım. Çünkü beslenme çok şeyi belirliyor. Ama belgesel şu anda buzdolabında. İnşallah dipfrize koymak zorunda kalmayız.

Teşekkürler, sağ olun.

II. OTURUM: KRİZ ORTAMININ TARIM ve GIDA SEKTÖRÜNE YANSIMALARI

Oturum Başkanı: Mahir GÜRBÜZ

TEMA Danışmanı, ZMO Eski Başkanı

Efendim, saygılar sunuyorum.

Zaman yitirmeden, değerli konuşmacılarımızı masaya davet ediyorum.

Bu kadar renkli, ilginç, bir o kadar öğretici bir güzellikten sonra ilgiyi canlı tutmanın ne kadar zor olduğunun farkındayız. Ama gündemimiz gereği bu çalışmayı da yapmak durumundayız.

Başlarken bir küçük düzeltme yapayım.

Dünya Gıda Günü etkinliklerinin 5 yıldan beridir odalarımız işbirliğinde sürdürülmekte olması, doğru, güzel bir şey; ama Ziraat Mühendisleri Odası özelinde Dünya Gıda Günü'nün 1980'li yıllardan bu yana her yıl özel bir gündemle sorgulandığını da ifade etmek istiyorum.

Değerli katılımcılar; zaman sorunu olduğu için, fazla bir şey söyleme hakkım yok, ama bir küçük anımsatmada bulunmak istiyorum.

Tabii ki krizin ya da bunalımın tarımda, gıdada yaratacağı etkileri analiz etmek gerekiyor. Ama yalnızca krizin sektörlerimiz özelindeki sonuçlarından kalkarak, sadece onları gündem yaparak, yeterli çözümlere ulaşamayacağımızı da kavramak zorundayız. Sorunun geneline görmek zorundayız, nedenlerini iyice analiz etmek zorundayız. Bu geneli görmeden, sorunun aslında, sabahleyin bir değerli konuşmacının söylediği gibi, neoliberal siyasetlerin bir uzantısı olduğunu fark etmeden ve buna bağlı olarak üretime dönük, doğru tarım ve gıda siyasetleri üretmeden, sadece krizden kaynaklanan kimi sorunları çözümlmeye çalışmakla işin içinden çıkamayacağımızı da kavramak durumundayız.

Bu bunalım ya da kriz tarımsal üretimde gerçekten özel sorunlar yarattı mı? Acaba bunu analiz edebildik mi? Süregelen sorunları tetikledi mi, ağırlaştırdı mı, yeni sorunlar mı yarattı? Bu soruları yanıtlayacağını düşündüğüm sunuşlar için 10'ar dakikalık bir iş bölümüyle değerli konuşmacılara söz vereceğim.

İlk söz Sayın Doç. Dr. Melahat AVCI'nın. Buyurun efendim.

1. GİRİŞ

Türkiye'nin 1999-2008 döneminde toplam bitkisel üretim 92-103 milyon ton arasında değişirken, toplam tarla bitkileri üretimi 52-63 milyon ton, toplam bahçe bitkileri üretimi de 33-38 milyon ton arasında değişmiştir. Bahçe ve tarla bitkileri, insanlara temel besin olması, özellikle tarla bitkilerinin ekim nöbetinde yer alması, toprağın verimliliği bakımından çok yararlı olması gibi nedenlerle, vazgeçilmez ürün gruplarıdır.

Artan nüfusun temel besini, hayvancılık için gerekli yem ve tarıma dayalı sanayi hammadde gereksiniminin karşılanması, pazar bağlantılarının güvenle yapılabilmesi; doğru ve tutarlı üretim - tüketim projeksiyon ve planlarının zamanında hazırlanma ve uygulanmasıyla olanaklıdır. Bildiride ülkemizin bitkisel üretimindeki değişimlerle, üretimin artırma yöntemleri irdelenmiş, öneriler sunulmuştur.

2. ARAZİ KULLANIMI

Ülkemizde 2008 yılı verilerine göre, çayır-mer'a ve ormanlar dışındaki bitkisel üretim, 24.3 milyon hektarlık bir alanda yapılmaktadır. Bunun 16,4 milyon hektarı (%67'si) ekili alanlar, 4,3 milyon hektarı (%17.6'sı) nadas alanları, 2, 5 milyon hektarı (%10,2'si) meyve ve zeytinlikler, 836 bin hektarı (%3'ü) sebze bahçeleri ve 483 bin hektarı (%1,9'u) bağ alanlarıdır (Çizelge 1).

Çizelge 1. Türkiye'de Tarım Topraklarının Yıllara ve Kullanım Şekline Göre Bölünüşü (bin ha)

Kullanım Şekli	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Toplam işlenen tarım alanı	24.279	23.826	23.800	23.994	23.372	23.871	23.830	22.984	21.979	21.529
Ekili alanlar	18.450	18.207	18.087	18.123	17.563	18.110	18.148	17.440	16.945	16.434
Nadas alanı	5.039	4.826	4.914	5.040	4.991	4.956	4.876	4.691	4.219	4.259
Meyve-zeytinlik alanı	1.988	2.018	2.025	2.055	2126	2.202	2.260	2.382	2.424	2.467
Sebze bahçeleri alanı	790	793	799	831	818	805	806	853	815	836
Bağ alanı	535	353	525	530	530	520	516	513	485	483

Tarım topraklarının son on yılda kullanım şekline göre bölünüşü Çizelge 1'de verilmiştir. Çizelgede görüldüğü gibi; ekili alanlarda son on yılda 2 milyon hektarlık bir azalma olmuştur. Meyve-zeytin ağaç alanları ve sebzeliklerde ise bir miktar artış olmuştur. Kullanım yetenek sınıfları bakımından tarıma elverişli buluna I. ve IV. Sınıf topraklarımızın toplamı 21.6 milyon hektar, işlenen alanlarımızın bugünkü toplamı 24.3 milyon hektar olduğuna göre; işlemeli tarıma uygun olmayan yaklaşık 3 milyon hektar alanda toprak işlemeli tarım yapılmakta, bunun da yarısından fazlasında nadaslı tarım uygulanarak, toprak yüzeyi şiddetli erozyona maruz bırakılmaktadır. Eğimleri tarla olarak kullanıma elverişsiz olan, su ve rüzgar erozyonuna açık,

* Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarla Bitkileri Bölümü *06110 Dışkapı/Ankara

verimlilikleri de düşük olan bu marjinal alanlar Türkiye ortalama tahıl verimini de düşürmektedir. Öte yandan verimli tarım toprakları tarım dışı amaçlarla ve bir daha geri döndürülemeyecek biçimde kullanılmaktadır.

3. BİTKİSEL ÜRETİM

Türkiye’de 1999 -2008 yılları arasında ürün gruplarına göre bitkisel üretim miktarları Çizelge 2’de verilmişti. Çizelgede görüldüğü gibi; on yıllık dönemde toplam bitkisel üretim 80-100 milyon ton arasında değişirken, toplam tarla bitkileri üretimi 52-63 milyon ton, toplam bahçe bitkileri üretimi de 33-38 milyon ton arasında değişmiştir.

Bahçe Bitkileri yetiştiriciliğinde dünyada önemli bir yere sahip olan ülkemiz; birçok bitki türü açısından gen merkezi konumunda bulunması nedeniyle sahip olduğu tür ve çeşit zenginliğinin yanı sıra yüksek yetiştiricilik potansiyeli, üretim değerleri ve ürün kapasitesi ile gerçek bir bağ bahçe cennetidir.

Ülkemiz sebze üretimi, son on yılda 22- 25 milyon ton arasında değişmiştir(Çizelge 2). Sebze tarımı birim alanda yarattığı yüksek verim ve sağladığı net gelir nedeniyle, her geçen gün daha fazla dikkat çekmekte; geleneksel sebze üreticilerine ek olarak, tarım alanında faaliyet gösteren diğer üreticilerin ve hatta sanayi, inşaat, turizm, ulaşım gibi tamamen başka sektörlerde iş yapan kişilerin ve şirketlerin ilgi odağı haline gelmektedir. Bu durum, sebzeçilik sektöründe geleneksel üretici görünümüne yeni bir boyut eklemiş ve ayrıca işletme şekillerinde de önemli yapısal değişiklikler meydana getirmeye başlamıştır. Türkiye, km²'ye ve nüfus başına sebze üretimi bakımından dünyada ilk sırada yer almakta ve pek çok sebze türünün üretiminde dünyada ilk beş ülke arasına girmektedir. Türkiye’de en yüksek verim, iklim avantajının ve seracılık bölgesi olmasının doğal sonucu olarak Akdeniz Bölgesi’nde alınmaktadır (Abak ve ark., 2010).

Türkiye’de, son on yılda 11.3 -13.6 milyon ton arasında meyve üretimi gerçekleşmiştir (Çizelge 2). Ülkemiz bu üretim kapasitesi ile dünya toplam meyve üretiminde %3'lük bir paya sahiptir. Ülkemizin diğer ülkelerden en önemli farkı ülkemizde değişik iklim koşullarının var olmasıdır. 1930’lu, 1940 lı ve hatta 1950 li yıllarda ülkenin birçok yerinde birçok meyve ve özellikle muz, portakal, limon ve mandarin çok nadir bulunan meyveler durumunda iken bugün Türkiye’nin her yerinde aileler bu meyveleri bol bol ve başka ülkelere kıyasla, ucuz fiyatlarla satın almaktadırlar. Aynı şeyleri elma, şeftali, kayısı, armut vb. meyveler için de söylemek mümkündür. Öte yandan badem, ceviz, antepfıstığı ve özellikle fındık tarımında çok önemli gelişmeler olmuştur. Üzümsü meyvelerden çilek yetiştiriciliği, esas olarak Akdeniz ve ikinci derecede Ege kıyı şeridinde giderek artan üretim değerlerine sahip olmuşlardır. Ülkemizde hemen bütün meyve türlerinde yapılan üretim kendi gereksinimimizi karşılamaktan başka dış ticarete de önemli katkılarda bulunmaktadır. Bugün için ılıman, sert çekirdekli, sert kabuklu, üzüksü ve subtropik meyve dış satımları her geçen gün biraz daha büyük boyutlara ulaşmaktadır. Ülkemizin bu düzeye gelmesinde en büyük katkılar kuşkusuz Türkiye’deki Ziraat Fakültelerinin, Türk Ziraat Mühendis ve Yüksek

Mühendislerinin, Ziraat Teknisyenlerinin ve tüm Türk Bahçe Bitkileri yetiştiricilerininindir(Kaşka ve ark. 2005).

Çizelge 2. Türkiye’de Yıllara ve Bitki Gruplarına Göre Üretim Miktarları (bin ton)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Top. Tarla Bitki.	59.344	63.434	54.204	60.115	55.714	59.859	63001	60881	52.438	55.027
Tahıllar	28.885	32.248	29.570	30.830	30.806	34.153	36.471	34.642	29.256	29.287
Baklagiller	1.227	1.179	1.323	1.510	1.437	1.453	1.433	1.430	1.264	855
Endüstri Bitkileri	18.216	19.963	13.757	17.776	13.776	14.668	16.269	15.630	13.406	16.290
Yağ Bitkileri	2.308	2.253	2.171	2.514	2.387	2.501	2.421	2.789	2.352	2.311
Yumru Bitkileri	8.708	7.791	7.383	7.485	7.308	7.084	6.407	6.390	6.160	6.284
Top. Bahçe Bitki.	33.453	33.976	33.583	35.169	36.306	34.524	37.738	37.132	37.553	38.697
Sebzeler	22.081	22.356	21.930	23.697	24.017	23.161	24.224	23.911	24.697	25.074
Yap.yen.Seb.	1.633	1.670	1.670	1.683	1.696	1.686	1.749	1.771	1.672	1.702
Meyvesi.yen.seb	19.122	19.283	18.880	20.596	20.678	19.747	20.753	20.393	21.125	21.469
Baklagil seb.	622	660	648	686	709	756	793	774	721	766
Soğan-yum.kök.seb	628	653	644	642	826	841	787	799	1.004	942
Diğerleri	76	90	88	90	108	131	142	174	175	195
Meyveler	11.372	11.620	11.653	11.472	12.289	11.363	13.514	13.221	12.856	13.623
Yumşak çek.mey.	2.968	2.901	2.928	2.666	3.097	2.513	3.046	2.442	2.924	2.970
Sert kabkl meyve	786	758	860	.843	789	592	835	997	883	1.197
Taş çek.mey.	1.366	1.557	1.564	1.332	1.605	1.331	2.060	1.696	1.959	2.087
Üzüm ve üzümü mey.	3.989	4.182	3.823	4.138	4.311	4.220	4.660	4.866	4.026	4.343
Turunçgiller	2.263	2.222	2.478	2.493	2.487	2.707	2.913	3.220	3.064	3.026
Genel Toplam	92.797	97.410	92.787	95.284	92.020	94.383	100.739	98.013	89.991	93.724

3.1. Tahıllar

Tahıllar; ekiliş, üretim ve kullanım alanları geniş olduğu için, kültür bitkileri arasında ilk sırayı almaktadır. İlk insanın yerleşik hayata geçmesinden sonra, tarımın başlangıcı olarak kabul edilen dönemde yetiştirilen bitkiler arasında tahıllar önemli bir yere sahiptir. Tahılları oluşturan cinslerin geniş tür, çeşit ve ekotip zenginliği göstermesi nedeniyle çok geniş adaptasyon yeteneğine sahip olmaları, ekim alanlarının artmasında ve buna bağlı olarak üretim miktarlarının yüksek olmasında önemli etken olmuştur. Tahılların insan beslenmesinde çok önemli bir yere sahip olması, bu bitki grubunun diğer kültür bitkileri içerisinde ön plana çıkmasını sağlamıştır. Tahılların yetiştiriciliği (ekim, bakım, hasat ve harmanı) diğer kültür bitkilerine oranla daha kolaydır. Ayrıca, nem içeriği düşük olduğu için tahıl tanelerinin taşınmaları ve depolanmaları daha kolaydır. Uygun depolama koşulları altında ürünün besleme değerini yitirmeden uzun yıllar saklanabilirler. İşte bütün bu nedenlerden dolayı, tarımın başladığı dönemden günümüze stratejik önemleri vardır. Gelecekte de bu önemleri artarak devam edecektir.

Buğdayın, Ülkemizdeki son on yıllık ekiliş, üretim ve verim değerleri Çizelge 3’de verilmiştir. Çizelgede görüldüğü gibi, Ülkemizde özellikle son beş yılda ekim alanları yaklaşık 1.3 milyon hektar azalmıştır. Ekim alanlarındaki bu azalmaya, 2007-2008 yıllarında yaşanan kuraklık da eklenince; yıllık 20

milyon ton dolayında gerçekleşen üretim miktarımız, 17 milyon tona gerilemiştir. 2009 yılında ise tekrar 20 milyon tonun üzerine çıkmıştır. Ülkemizde 1963-2009 yılları arasında 230 tescilli buğday çeşidi geliştirilmesine karşın; buğday verim ve üretiminde belirgin artışlar sağlanamamaktadır. Ekim alanlarının tarla alanları üst sınırına ulaşması ve üretimin kurak koşullarda yapılması; verimi ve dolayısıyla üretimi düşürmektedir. Son on yılda Türkiye buğday verimi 1919-2560 kg/ha arasında değişmiştir.

Normal yıllarda ülkemiz, buğday üretiminde kendine yeterli ise de; özellikle hava koşullarının elverişsiz olduğu yıllarda üretimde düşüşler olurken, bazı yıllar hastalıklar (özellikle sarı pas), süne ve kırmızı zararlıları buğdayın kalitesini büyük oranda düşürmektedir ve kaliteli ürün gereksinimi dışalımla karşılanmaktadır. Dışalımın artmasındaki bir başka önemli etken de dışalım fiyatlarının göreceli düşüklüğüdür. Kaliteli ürün elde edilmesi için ise; ülkemizin belli yörelerinde nitelikli tohumluk, geliştirilmiş yetiştirme teknikleri ve yeterli girdi ve yöntemle desteklenmiş paket programlar uygulanmalıdır.

Ayrıca, yağışları yetersiz olan, geniş alanlarda çoğunlukla kuru tarım uygulanan iç bölgelerimizde buğdayın yerini alabilecek kışlık ürün hemen hemen yoktur. Özellikle yağış azlığı, bu yörelerde buğday-nadas uygulamasını yaygınlaştırmıştır. Çoklu ürün tarımı yapılan yörelerde buğday veriminin yüksek olması, işçiliğin öteki ürünlere göre daha az ve en önemlisi de pazarlama güvencesinin olması gibi nedenler, üreticileri buğday yetiştirmeye yöneltmektedir. İç ve dış pazar isteklerine uygun buğday üretim bölgelerimiz İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'dur. Ancak, bu bölgelerimizde verim, öteki bölgelerinkinden belirgin biçimde düşüktür (Kün ve ark, 2005).

Çizelge 3. Türkiye’de Buğday Ekiliş, Üretim ve Verimi

Yıllar	Ekiliş (bin ha)	Üretim (bin ton)	Verim (kg/ha)
1999	9.380	18.000	1.919
2000	9.400	21.000	2.234
2001	9.350	19.000	2.032
2002	9.300	19.500	2.097
2003	9.100	19.000	2.088
2004	9.300	21.000	2.258
2005	9.300	21.000	2.258
2006	8.490	20.010	2.360
2007	8.097	17.234	2.130
2008	8.090	17.782	2.200
2009	8.000	20.520	2.560

Arpa ekilişi, üretim ve verim değerleri Çizelge 4’te yer almaktadır. Çizelgede görüldüğü gibi, ülkemizin arpa üretim ve veriminde 2007-2008 yıllarında önemli düşüşler olmuştur. Kurak geçen 2007- 2008 hariç tutulduğunda, arpada üretim ve verimde az da olsa sürekli bir artış olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, 2009 yılında 2400 kg/ ha olan Türkiye arpa verimi, aynı yıl 2540 kg/ha olan dünya arpa veriminin de altına düşmüştür (Çizelge 4). Verim

ve üretim bu düzeyde kalırsa, gelecekte arpa dışalımını kaçınılmaz duruma gelebilir. Arpa veriminde %5 oranında bir artış bile, ülkemiz arpa üretimi için yeterli görünmektedir. Sulu tarım alanlarındaki toprak verimliliğinin sürdürülmesi için, tarla bitkileri ekim nöbeti içinde, tuza dayanıklı arpa çeşitlerinin yer almasıyla arpa üretiminde artışlar sağlanabilir.

Çizelge 4. Türkiye’de Arpa Ekiliş, Üretim ve Verimi

Yıllar	Ekiliş (bin ha)	Üretim (bin ton)	Verim (kg/ha)
1999	3.650	7.700	2.110
2000	3.629	8.000	2.204
2001	3.640	7.500	2.060
2002	3.600	8.300	2.306
2003	3.400	8.100	2.382
2004	3.600	9.000	2.500
2005	3.600	9.000	2.500
2006	3.600	9.551	2.620
2007	3.428	7.306	2.130
2008	2.950	5.923	2.010
2009	3.000	7.200	2.400

Mısır ekim alanı ülkemizde son on 517-600 bin hektar arasında değişmiştir. 1999 yılından itibaren mısır ekim alanları sürekli olarak artmış ve 2005 yılında 600 bin hektar ile en geniş ekim alanına ulaşılmıştır. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı tarafından verilen mısır desteğinin düşürülmesi mısır ekim alanlarının 2006 yılında 536 bin hektara, 2007 yılında ise 517 bin hektara gerilemesinde etkili (Çizelge 5). Son on yılda mısır üretimimiz ise 2.1- 4.2 milyon ton arasında değişmiştir. En geniş ekilişin olduğu 2005 yılında 4.2 milyon ton ile en yüksek mısır üretimi gerçekleşmiştir. 2006 ve 2007 yıllarında ise ekim alanlarındaki daralmaya paralel olarak mısır üretimleri 3.8 ve 3.5 milyon ton olmuştur. TÜİK verilerine göre; 2008 yılında tahıl ürünlerinde üretim miktarları bir önceki yıla göre % 0.1 oranında artarak yaklaşık 29.2 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Tane mısır üretimi 2008 yılında % 20.9 oranında artarak yaklaşık 4.3 milyon ton ile son yılların en üst düzeyine ulaşmıştır.

Yurdumuzda, 1980 yılından sonra melez çeşitlerin yaygınlaşması, mısır ekiliş ve üretiminde önemli artışlara yol açmıştır. Bugün kıyı bölgelerimizde mısır, ana ve ikinci ürün olarak yetiştirilmektedir. Özellikle Çukurova Bölgesi’nde pamuk tarımında yaşanan işçi sıkıntısının yanı sıra, yüksek maliyet ve düşük taban fiyatı uygulamaları buğday-mısır yetiştiriciliğini, pamuğa göre daha karlı duruma getirmiştir. Buğday-mısır yetiştiriciliğinde üretimin daha düşük maliyetle gerçekleştirilmesi ve mekanizasyonun geniş ölçüde uygulanabilmesi, üreticilerin yazlık bitki olarak pamuk yerine mısıra yönelmesinde önemli rolü olmuştur. 2008 yılı verilerine göre, Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında sulanan alanlarda yaklaşık 80 bin hektar mısır ekilmiş ve 530 bin ton tane mısır üretilmiştir. Yurdumuzda mısır her bölgede yetiştirilmektedir. Geçmiş yıllarda ekim alanı ve üretim yönünden ilk sırayı alan Karadeniz Bölgesi’nde mısırın yetiştirildiği marjinal alanlarda, buğday başta olmak üzere diğer ürünlerin yetiştirilmesi sonucu, bölgenin mısır ekiliş

ve üretimdeki payı azalmıştır. Son istatistiklere göre; yurdumuzda bölgelere göre mısır üretiminde ilk sırayı, toplam üretimde % 48'lik pay ile Akdeniz Bölgesi almakta, bunu % 15.4 ile Ege Bölgesi ve % 14.6 ile Marmara Bölgesi izlemektedir. Akdeniz Bölgesi'nde üretilen 2 milyon ton mısırın, yaklaşık % 50'si Adana'da ve Marmara Bölgesi'nde üretilen 620 bin ton mısırın % 70'i Sakarya ilinde üretilmektedir. Adana, Sakarya, İçel, Manisa ve Osmaniye illerinde üretilen mısır, toplam üretimin % 54'ünü oluşturmaktadır (Gençtan ve ark., 2010)

Çizelge 5. Türkiye'de Mısır Ekiliş, Üretim ve Verimi

Yıllar	Ekiliş (bin ha)	Üretim (bin ton)	Verim (kg/ha)
1999	518	2.297	4.434
2000	555	2.300	4.144
2001	550	2.200	4.000
2002	500	2.100	4.200
2003	560	2.800	5.000
2004	570	3.000	5.263
2005	600	4.200	7.000
2006	536	3.811	7.110
2007	517	3.535	6.830
2008	595	4.274	7.180
2009	590	4.250	7.200

Çeltik (*Oryza sativa*) bitkisinin hasadından elde edilen kavuzlu ürün olup, onun çeltik fabrikalarında işlenmesiyle elde edilen ve tüketimde kullanılan ürüne "pirinç" adı verilmektedir. TÜİK istatistiklerinde verimler "pirinç", öteki istatistiklerde ise çoğunlukla "çeltik" olarak verildiğinden, ülkelerin verimlerini karşılaştırmada yanılgıdan kaçınmak gerekir. Çeltik; dünyada 156 milyon hektara varan ekim alanı ile buğday ve mısırdan sonra üçüncü, 660 milyon tonluk üretimi ile mısırdan sonra ikinci sırayı almaktadır. Son on yılda dünya çeltik ekilişi 148-156 milyon hektar, üretimi 579-660 milyon ton ve verimi ise 382-423 kg/da arasında değişmektedir. (Anonim 2009).

Yurdumuzda son on yılda çeltik ekim alanlarında önemli artışlar sağlanmıştır. Ekim alanlarını kısıtlayan en önemli faktör olan sulama suyunun sağlanmasına yönelik çalışmalar sonuç vermiş ve çeltik ekim alanları 2006 yılında 99 bin hektara ulaşmıştır. Ekim alanlarının genişlemesi, doğal olarak üretime de yansımış, 1999 yılında çeltik üretimi 204 bin ton iken, 2003 yılında 372 bin tona ve 2006 yılında 696 bin tona ulaşmıştır. TÜİK verilerine göre; 2008 yılı çeltik üretimi önceki yıla göre % 16.3 artarak 753 bin ton olmuştur (tuik.gov.tr., 2009). 2009 yılı çeltik üretiminin ise, bir önceki yıla oranla %1 artarak 760.000 ton olacağı beklenmektedir. Türkiye'nin çeltik verimi, dünya ortalamasının çok üzerindedir. Özellikle son yıllarda yüksek verimli çeşitlerin üretimde kullanılması ve çeltik yetiştirme tekniği uygulamalarının iyileştirilmesi, birim alan veriminin yükselmesinde önemli rol oynamıştır. 1999 yılında 5230 kg/ha olan çeltik verimi, 2001 yılında 6100 kg/ha'a, 2007 yılında 7570 kg/ha'a ve 2009 yılında ise 7600kg/ha'a ulaşmıştır. Çeltik verimimizin; dünya çeltik veriminden, 3830 kg/ha daha yüksek düzeye ulaşmasında,

Ziraat Mühendislerinin ve çeltik üreticilerinin bilgi ve becerilerin önemli katkıları vardır.

Çizelge 6. Türkiye’de Çeltik Ekiliş, Üretim ve Verimi

Yıllar	Ekiliş (bin ha)	Üretim (bin ton)	Verim (kg/ha)
1999	65	204	5.230
2000	58	210	6.030
2001	59	216	6.100
2002	60	216	6.000
2003	65	223	5.720
2004	70	294	7.000
2005	85	600	7.060
2006	99	696	7.020
2007	93	648	6.900
2008	99	753	7.570
2009	100	760	7.600

Türkiye’nin, tahıl üretiminde kendine yeterli olma ötesinde, dışsatımcı konumunu sağlayacak üretimleri ne oranda gerçekleştirebileceği sorusu; değişik bölgelerimizdeki verim denemeleri sonuçlarına dayanarak yanıtlanabilir ki; bu denemelerin sonuçları, ülkemizde buğday ve arpa üretiminin önemli oranlarda artırılabilirliğini göstermiştir. Sulanan tarım alanlarının genişleyeceği; bu yörelerdeki toprak verimliliğinin korunma ve artırılması için, ekim nöbetinde tahılların yer alması, yüksek verimli yeni çeşitlerin ve geliştirilmiş yetiştirme teknikleri uygulamalarının yaygınlaştırılması beklendiğinden, Türkiye’nin özlenen verim ve üretim değerlerine ulaşması olanaklıdır.

Üretimde yıldan yıla ortaya çıkan dalgalanmaların azaltılması ve verimi yükseltip ürün maliyetini düşürerek getirinin yükseltilmesi, üretimde benimsenmesi gereken ana strateji olmalıdır. Tahıl ve işlenmiş tahıl ürünleri dışsatımcısı olmak için izlenecek asıl yol da budur. Öte yandan kıyı bölgelerde, tahıl verimleri yüksek ve bölgenin üreticileri, yoğun tarım uygulanan öteki ürünler yanında, tahıl üretiminde de deneyim-donanımlı olduklarından, tahıl ağırlıklı tarıma dönüşümler çabuklukla sağlanabilir.

3.2. Yemelik Tane Baklagiller

Ülkemizde her yıl işlenen tarım alanlarının yaklaşık %4.8’lik bölümünde baklagiller yetiştirilmektedir. Ekiliş alanı bakımından baklagiller, tahıllardan sonra en önemli yeri tutmaktadır. 2008 yılı verilerine göre, yemelik tane baklagil cinslerinin içerisinde yaklaşık 500 bin ha ekim alanı ile nohut ilk sırayı almakta, nohutu 318 bin ha ile mercimek, 98 bin ha ile fasulye, 10.2 bin ha ile bakla, 3.0 bin ha ile börülce ve 1.4 bin ha ile bezelye takip etmektedir (Anonim 2009). Türkiye’de fasulye, mercimek ve nohudun son on yıldaki ekiliş, üretim ve verimleri Çizelge 7, 8 ve 9’da verilmiştir.

Çizelge 7’de görüldüğü gibi; 1999 -2009 yılları arasında fasulye ekim alanı 98 -180 bin hektar olmuş, 2002 yılında ekim alanı 180 bin hektara iken 2008 yılında ekim alanı 98 bin hektara gerilemiştir. Son beş yılda ekim alanlarındaki azalmaya paralel olarak üretim miktarları da azalmıştır. Son on

yılda yaklaşık 1300 -1600 kg/ha arasında değişen fasulye verimimiz ise aynı dönemdeki dünya verimden (630-760 kg/ha) iki kat fazla olmuştur.

Çizelge 7. Türkiye’de Fasulye Ekiliş, Üretim ve Verimi

Yıllar	Ekiliş (bin ha)	Üretim (bin ton)	Verim (kg/ha)
1999	174	237	1.362
2000	176	230	1.307
2001	175	225	1.286
2002	180	250	1.389
2003	162	250	1.543
2004	155	250	1.613
2005	141	210	1.490
2006	129	195	1.520
2007	109	154	1.410
2008	98	154	1.570
2009	98	157	1.602

Mercimek ekim alanları 1999 yılından itibaren giderek azalarak 2008 yılında 317 bin hektara gerilemiştir. 2001 -2005 yılları arasında mercimek ekim alanı 400-450 bin hektar arasında üretim de 500-570 bin ton arasında gerçekleşmiştir. Ancak, 2006 yılından ekim alanı aynı kalırken, üretimde belirgin bir artış görülmüş, verim de 1470 kg/ha çıkmıştır (Çizelge 8). Mercimek ekimi, kurak alanlarda ve genellikle nadas yılında yapıldığından, ekim alanındaki değişime ve yağışa bağlı olarak üretimde yıldan yıla önemli dalgalanmalar olmaktadır. 2007 yılı itibariyle ülkemiz toplam yemeklik baklagiller üretimi içerisinde mercimeğin payı %44.5dir. Bu oranlar 2008 yılında oldukça düşmüştür. Bu yılda, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşanan kuraklık ve çiçeklenme dönemindeki yüksek sıcaklıklar nedeniyle kırmızı mercimek üretimimiz önemli ölçüde azalma göstermiş ve 508 bin ton olan üretimimiz 112 bin tona kadar gerilemiştir. Bu da toplam yemeklik baklagil üretimimizi oldukça düşürmüştür.

Türkiye’de mercimek yetiştiriciliğinde kırmızı mercimek üretimi daha önce belirtildiği gibi ağırlıklıdır. Ancak son yıllarda yeşil mercimek üretiminin toplamda aldığı pay daha da düşmüştür. 2007 yılı gerçekleşen üretim verilerine göre toplam 535 bin ton olan mercimek üretimimizin %95’ini kırmızı mercimek, %5’ini ise yeşil mercimek üretimi oluştururken, 2008 yılında ise yukarıda vurgulandığı gibi yaşanan kuraklık (kırmızı mercimek ekim alanlarında) nedeniyle üretimimizin %19’unu yeşil mercimek, %81’ini de kırmızı mercimek oluşturmuştur (Adak ve ark. 2010).

Çizelge 8. Türkiye’de Mercimek Ekiliş, Üretim ve Verimi

Yıllar	Ekiliş (bin ha)	Üretim (bin ton)	Verim (kg/ha)
1999	517	380	735
2000	472	353	747
2001	470	520	1.106
2002	492	565	1.148
2003	442	513	1.160
2004	436	540	1.238
2005	440	570	1.261
2006	423	622	1.470
2007	389	534	1.372
2008	317	130	410
2009	317	368	1.168

Nohut ekim alanlarında ve üretimde önemli azalışlar meydana gelmiştir. 1999 yılında 625 bin ha olan nohut ekim alanı giderek azalmış ve 2009 yılında 500 bin ha’ya düşmüştür. (Çizelge 9). Nohut üretimindeki azalışta; dış pazarlarının daralması, sulanan alanlardaki artışlar, antraknoz sorunu, hasat ve harmandaki mekanizasyon sorunları önemli rol oynamıştır. Yemeklik tane baklagiller grubuna giren tüm cinslerde birim alan verimleri Dünya verim ortalamasının oldukça üzerindedir. Ancak, AB birliğine üye ülkeler ile karşılaştırıldığında; Türkiye nohut ve mercimek verim ortalamalarının AB ortalamasının üzerinde, fasulye ortalama veriminin AB ortalamasına yakın, bakla ve bezelye verim ortalamalarının ise AB ortalamalarının oldukça altında olduğu görülmektedir.

Çizelge 9. Türkiye’de Nohut Ekiliş, Üretim ve Verimi

Yıllar	Ekiliş (bin ha)	Üretim (bin ton)	Verim (kg/ha)
1999	625	560	896
2000	636	548	862
2001	645	535	829
2002	660	650	985
2003	630	600	952
2004	606	620	1.023
2005	557	600	1.080
2006	524	551	1.050
2007	503	505	1.000
2008	505	518	1.030
2009	500	575	1.150

Ülkemizde yemeklik baklagil ekim ve üretimi bakımından Güneydoğu Anadolu, Orta Anadolu ve Geçit bölgeleri ile Marmara Bölgesi ön plana çıkmaktadır. Genel olarak, kırmızı mercimek Güneydoğu’da, yeşil mercimek, nohut ve fasulye Orta Anadolu ve geçit bölgelerinde, bakla Ege ve Güney Marmara’da bezelye ise Orta Anadolu ve Marmara’da en fazla yetiştirilmektedir. Fasulye üretiminde Konya, Kahramanmaraş, Karaman, Erzincan ve Samsun, nohut üretiminde Konya, Diyarbakır, Uşak, Kütahya ve Yozgat, kırmızı mercimek üretiminde Şanlıurfa, Diyarbakır ve Mardin, yeşil mercimek üretiminde Yozgat, Çorum, Ankara ve Konya, bakla üretiminde

Muğla, Çanakkale ve Balıkesir, bezelye üretiminde ise Konya, Bursa, Tunceli ve Hatay illeri ön plana çıkmaktadırlar (Adak ve ark.2010).

3.3. Endüstri Bitkileri

Tütün üretimi, 1969 - 2002 yılları arasında 1177 sayılı yasaya göre düzenlenmekteydi. 4733 sayılı Tütün Yasası ile TEKEL'in görevleri merkezi Ankara'da bulunan Tütün Kurumu'na devredilmiştir. Yıllardır destekleme alımı ile gerçekleşen üretimimize, sözleşmeli ve açık arttırmalı üretim yöntemleri getirilmiştir. Destekleme alımının kalkması tütün üreticilerini zor duruma sokmuştur. 4733 sayılı kanun; Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkollü İşletmeler Genel Müdürlüğü'nün yeniden yapılandırılması ile tütün ve tütün mamullerinin üretimine, ithalat ve ihracatına, 4046 sayılı kanunda ve 233 sayılı kanun hükmünde kararnamede değişiklik yapılmasına dair kanunu ifade eden tanımlamasıdır. 9 Ocak 2002 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren ve kısaca "Tütün Yasası" olarak bilinen 12 maddeden oluşan 4733 sayılı yasa, 33 yıldan beri geçerli olan 1177 sayılı yasanın uygulanmasına 2002 yılı ürününden itibaren son vermiştir (Özgüven ve ark. 2005). 4733 sayılı yasa sonrasında tütün üretiminin destekleme kapsamından çıkarılması hükmü ve Tekel'in özelleştirilerek satılması, fiyatların belirlenmesinde inisiyatifin alıcı firmalara geçmesi, gibi nedenler tütün üretimine ilişkin sayısal verilerde önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu değişiklikleri gösteren rakamlar Çizelge 10'da verilmiştir. Çizelgede görüldüğü gibi son on yılda tütün ekim alanı 100 bin hektara üretimi ise 85 bin tona gerilemiştir.

Çizelge 10. Türkiye'de Tütün Ekiliş, Üretim ve Verimi

Yıllar	Ekiliş (bin ha)	Üretim (bin ton)	Verim (kg/ha)
1999	259	243	941
2000	237	200	847
2001	196	145	739
2002	191	153	799
2003	183	112	613
2004	193	133	691
2005	185	135	730
2006	146	98	670
2007	144	74	510
2008	120	100	830
2009	100	85	850

Tekel'in özelleştirilerek piyasadan çekildiği günümüzde en doğru yaklaşım, verilecek destekler ile güçlü bir üretici örgütünün ortaya çıkarılmasıdır. Bu örgütlü yapının; dünya tütün piyasalarını izleyebilen, gelişmelere göre kendi politikalarına yön veren, üyelerinden tütün satın alan ve bunları işleyerek yarı mamul ya da mamul halde piyasaya arz edebilen bir nitelik taşıması başarının anahtarı olacaktır. Bu tür bir yapılanma zor gibi görünse de tütün üretim ve pazarlama sorunlarını ortadan kaldırmak için yaratılacak bir kaynak ile veya tarımsal destek bütçesinden bir defa ayrılacak finans kaynağı ile çözümlenmesi mümkün görülmektedir. Yıllardır Tekel'in ihtiyacı olmadığı halde ürettirilen ve satın alma maliyetlerinin çok altındaki fiyatlarla satmak zorunda kaldığı tütünler için harcanan parasal tutarlarla karşılaştırıldığında,

bu amaçla sağlanacak finansmanın boyutunun çok da büyük olmayacağı söylenebilir. (Gümüş ve ark. 2010)

Şekerpancarı tarımı genellikle yüksek rakımlı bölgelerimizde; Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri dışındaki beş bölgede yapılmaktadır. Pancar yetiştirilen bölgelerin %94'ü deniz seviyesinden en az 700 m yüksekliktedir. Ülkemizde 64 ilde her yıl ortalama 260.000 çiftçi tarafından üretilmekte olan şeker pancarı sulanabilir tahıl ekim alanlarında dört yılda bir ekilerek ekim nöbetine girmektedir.

Şekerpancarı üretimi, üreticilerle akdedilen “Şekerpancarı Üretim Sözleşmesi” hükümlerine uygun olarak yapılmaktadır. Türkiye’de şekerpancarı tarımının ilk şeker fabrikasının kurulması ile başladığı 1926 yılında 5.000 hektar alanda ekim yapılmış ve 4.728 ton şeker pancarı üretilmiştir. Bu miktar zaman içerisinde hızla artarak, 1998 yılında ekim alanı 504.000 hektara, üretim miktarı ise 22.502.000 tona ulaşmıştır. Ancak kotalı üretim uygulamasının başlamasıyla 1999 yılından itibaren, üretim alanı yerine, üretim miktarı üzerinden sözleşme yapılmaya başlanmıştır; şekerpancarı ekim alanları ile üretimi azalmaya başlamıştır. 2008 yılında 320 bin hektar alana ekim yapılmış ve 16.4 milyon ton şekerpancarı elde edilmiştir (Çizelge 11).

Çizelge 11. Türkiye’de Şeker Pancarı Ekiliş, Üretim ve Verimi

Yıllar	Ekiliş (bin ha)	Üretim (bin ton)	Verim (kg/ha)
1999	423	17.102	40.409
2000	410	18.821	45.902
2001	359	12.633	35.211
2002	372	16.523	44.361
2003	315	12.623	40.034
2004	315	13.517	42.865
2005	335	15.181	45.210
2006	325	14.452	44.370
2007	300	12.414	41.350
2008	321	15.488	48.100
2009	320	16.400	5.125

Türkiye’de, pancardan şeker üreten 33 fabrikanın 6 tanesi Pankobirlik’e, bir tanesi Pankobirlik ve özel sektör ortaklığına (Kütahya Şeker Fab.), bir tanesi özel sektöre, 25 tanesi ise Türkşeker’e aittir. Türkşeker bünyesindeki fabrikalarda yıllık toplam 1.800.000 ton şeker, 4 alkol fabrikasında 57,6 milyon litre etil alkol, tohum işleme fabrikasında yılda 1.200 ton kalibre edilmiş tohum üretim kapasitesi bulunmaktadır. Ayrıca 2 tarımsal işletmede tarla bitkileri üretimi ve hayvancılık çalışmaları yapılmakta ve 1 araştırma enstitüsü ile de AR-GE hizmeti verilmektedir.

Türkiye bugün, mevcut kurulu kapasitesiyle pancar şekeri üreten ülkeler arasında AB ve ABD’den sonra dünyada 3’üncü sırada, pancar ve kamış şekeri üreten tüm şeker üreticisi ülkeler arasında ise 13’üncü sırada yer almaktadır. Ancak kotalı üretime geçilmesi yanında raporumuzun daha sonraki bölümlerinde yer alan kayıt dışı NEŞ üretimi ve kaçak şeker gibi nedenlerle şeker üretim kotaları azaltılmış, bunun sonucu olarak pancar

şekeri üretimimiz azalmıştır. Şeker sanayii, tüm dünyada titizlikle korunan stratejik sektörlerin başında gelmektedir. Sektör halen ülke ekonomisine yılda 2,5 milyar dolar katma değer yaratmakta ve ülke nüfusunun %15'ini oluşturan yaklaşık 10 milyon kişinin geçimini doğrudan veya dolaylı etkilemektedir. Türkiye şeker sektöründeki sorunlara çözüm getirebilmek için: ülkemiz üretim potansiyelini değerlendirebilmek amacıyla ihracata olanak sağlayacak altyapının oluşturulması; Türkiye'de uygulanacak politikaların, AB ülkelerinde uygulamaya konulan şeker rejimine yakınlaştırılması; kamu fabrikalarında yeniden yapılandırma ile rekabet gücünün artırılmasını; kayıt dışılığın önlenmesi; Sosyal sorumlulukların tüm şirketler tarafından paylaşımının sağlanması; Özelleştirme sonrasında sosyal açıdan sorun yaşanabilecek bölgeler için alternatifler oluşturulması; Yabancı kökenli şekerlere karşı, gümrük tarifesi dışında öz denetimi sağlayacak bir ülke şeker politikası oluşturulmak üzere önceliklerin saptanarak; yasal, idari ve diğer somut eylemlerin ortaya konulması gerekmektedir (Günel ve ark. 2010).

Pamuk ekim alanı yönünden ülkemiz, dünyada 10., lif üretimi ve verim yönünden ise 7. sırada yer almaktadır. Türkiye Ege, Çukurova, Güneydoğu Anadolu ve Antalya olmak üzere dört pamuk ekim bölgesine sahiptir. Ülkemizde pamuk ekim alanları, GAP projesi ile birlikte Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sürekli artarken, Ege ve Çukurova bölgelerinde ise azalmaktadır. Antalya Bölgesinde ise pamuk ekimi, neredeyse bitmek üzeredir.

Türkiye pamuk ekim alanları 1980–2004 yılları arasında fazla bir değişiklik göstermemiş, genellikle 670.000 ha dolaylarında gerçekleşmiştir. Ancak, ekim alanları 2005 yılında 546 bin hektara, 2009 yılında 420 bin hektara gerilemiştir (Çizelge 12). Dünyada küresel kriz nedeniyle tekstil sektöründe yaşanan daralma, pamuk üretim maliyetindeki artışlar, pamuk fiyatlarındaki düşüş ve kuraklık bu azalışın en önemli nedenleri arasında sayılabilir. Öte yandan pamuk lif verimi son yıllarda, 1980'li yıllara göre neredeyse iki kat artış göstermiştir. Çeşit, tohumluk, yetiştirme tekniği konularındaki iyileşmeler bu artışta etkili olmuştur. Çukurova, 1980'li yılların başına kadar Türkiye'nin pamuk tarımı potansiyeli en yüksek bölgesi iken, bu önemi sonraki yıllarda giderek azalmaya başlamıştır. Çukurova Bölgesi'nde pamuk ekim alanlarının azalmasında en önemli etkenler pamuk alım fiyatlarındaki reel azalma ile girdi (su, mazot vb.) ve mısır fiyatlarındaki reel artıştır (Aktaş, 2006). Benzer sonuçlar Ege Bölgesi için de geçerlidir. Ülkemizde pamuk üretimine en uygun bu bölgelerde sürdürülebilir bir şekilde pamuk ekim alanlarının tekrar artırılması zorunludur.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Türkiye'nin en önemli pamuk üretim bölgesidir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, pamuk ekim alanları, 1980'li yıllardan sonra sulamaya açılan alanların artışı ile birlikte hızlı bir artış trendine girmiş, 50.000 ha'dan 300.000 ha'a çıkmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi, ülkemiz pamuk üretiminin yaklaşık yarısını, bazı yıllarda ise yarısından fazlasını karşılamaktadır. GAP'ın tamamlanması ile 1.7 milyon hektar alan sulamaya açıldığında, Türkiye'nin tarımsal üretiminde nicelik ve nitelik olarak değişimine büyük katkısı olacağı muhakkaktır. GAP sulamalarının tamamlanması ile pamuk üretim alanlarının hızla artması ve Bölgedeki ürün

deseni içinde yaklaşık % 32'lik bir payla ile önemli tarımsal ürünler içerisinde yer alması beklenmektedir.

Çizelge 12. Türkiye’de Pamuk Ekiliş, Üretim ve Verimi

Yıllar	Ekiliş (bin ha)	Üretim (bin ton)	Verim (kg/ha)
1999	719	791	1.100
2000	654	880	1.345
2001	685	914	1.336
2002	721	988	1.370
2003	637	920	1.443
2004	640	935	1.460
2005	546	863	1.580
2006	590	976	1.650
2007	530	867	1.640
2008	495	673	1.360
2009	420	638	1.519

Ülkemizde kişi başına reel gelir, nüfus, şehirleşme oranı sürekli artma eğilimindedir. Bunlar tekstil ve konfeksiyon ürünleri talep artışını hızlandıran faktörlerdir. Ayrıca, ülkemiz iplik, dokuma, hazır giyim sektörlerinde gerçekleştirilen yatırımların büyüklüğü ve bu yatırımların bir sonucu olarak dünya dış ticaretinden aldığı pay da eklendiğinde hammadde gereksiniminin sürekli artma eğiliminde olacağını söyleyebiliriz. Mevcut tekstil yatırımlarının büyüklüğü düşünülürse, tüketimde yaşanan bu düşüşün geçici olduğu söylenebilir. Ülkemiz pamuk tüketiminde önemli bir sorun tüketim artışının, dönem sonu stok artışından fazla olması nedeniyle stok/tüketim oranının yıllar itibariyle azalış göstermesidir.

Türkiye’de hızla artan pamuk talebi, net pamuk ihracatçısı olan Türkiye’yi 1991 yılından sonra net pamuk ithalatçısı yapmıştır. Pamuk tüketimimiz, iç üretimle karşılanamadığından, her yıl bir önceki yıldan artan miktarlarda pamuk dış alımı yapılmaktadır. Pamuk dış alımımız, son yıllar itibariyle 1 milyon tona dayanmıştır. 1990 yılına kadar pamuk dış satımcısı olan Türkiye, bu yıldan sonra pamuk dış alımcısı ülke konumuna girmiştir. Hammadde ithalatı, Türkiye’nin tekstil ihracatında rekabet gücüne ağır bir darbe indirmektedir.

Türkiye’nin pamuk üretimi, tüketimi, ihracatı ve ithalatında birçok faktör etkilidir. Bunlar arasında en önemlileri döviz kuru, Gayri Safi Yurt İçi Hâsıladaki (GSYİH) büyüme ve destekleme politikalarıdır (Akyıl, 2001). Dış ticaret önlemleri, destekleme sistemi, hükümetin karar alma sürecinde gösterdiği ivedilik pamuk üretimi, tüketimi ve net ticaret üzerinde etkili olmaktadır (Akyıl, 2001). Pamuk sektörü, karşılıklı girdi-çıkı ilişkileri, giderek güçlenen bağlantıları ile bütünleşmiş bir yapıyı sergilemektedir. Pamuk işleme şemasının üretim, işleme ve standardizasyon aşamalarında ilgili kuruluşlarla iş birliği sağlanmalıdır. Pamukta katma değeri etkileyen taşıma-çıtırılma-balyalama ve depolama aşamalarındaki sorunların süratle çözümlenmesi için görevli kuruluşların birlikte çalışmaları gerekmektedir. 18 Nisan 2006 tarihinde TBMM’de kabul edilen, ulusal ürün konseyleri kurulabilmesine olanak sağlayan 5488 sayılı Tarım Kanunu’nun kabulünün ardından, 2007 yılında çıkartılan “Ulusal Pamuk Konseyi Kuruluş ve Çalışma

Esasları Hakkında Yönetmelik” ile Ulusal Pamuk Konseyi (UPK) kurulmuştur. UPK, pamukla ilgili sadece plan ve program hazırlama yanında sektör ile ilgili kurum ve kuruluşların bir araya gelerek pamuk üretim ve işlenmesinde ortaya çıkan sorunların tartışıldığı, çözümlerin üretildiği, geleceğe yönelik stratejileri yapıldığı icracı bir kuruluş haline getirilmelidir(Mert ve Çopur, 2010).

Ayçiçeği, ülkemiz yağlı tohum ekilişinin % 85’ini, üretiminin ise %82’si tek başına karşılamaktadır. Son on yılda ayçiçeği ekim alanı 500 – 600 bin ha arasında, üretim 650 bin – 1.1milyon ton arasında değişmiştir. Ayçiçeği üretiminde yıllara bağlı olarak dalgalanmalar ortaya çıkmıştır (Çizelge 13). Bunun en önemli nedeni ülkemizde ayçiçeğinin ağırlıklı olarak yağışa dayalı tarımının yapıldığı Trakya Bölgesinde ekiliyor olmasıdır. Nitekim son 10 yılda ayçiçeği verimleri 1275 kg/ha ile 1917 kg/ha arasında değişmiştir.

Çizelge 13. Türkiye’de Ayçiçeği Ekiliş, Üretim ve Verimi

Yıllar	Ekiliş (bin ha)	Üretim (bin ton)	Verim (kg/ha)
1999	595	950	1.597
2000	542	800	1.476
2001	510	650	1.275
2002	550	850	1.545
2003	545	800	1.468
2004	550	900	1.636
2005	566	975	1.720
2006	585	1.118	1.910
2007	554	854	1.540
2008	580	992	1.710
2009	580	1.050	1.810

Son üç-dört yıldır, Çukurova bölgesinde, sulanmayan ve kıraç tabir edilen yerlerde, ayçiçeği buğdayla ekim nöbetine sokularak yetiştirilmektedir. Çukurova bölgesinde, ayçiçeği için büyük bir potansiyel mevcuttur. Ayrıca, GAP bölgesinde, sulu koşullarda ana ürün olarak başarıyla yetiştirilmektedir. Bu nedenle, her iki bölgede de ayçiçeği için geniş üretim alanları mevcuttur. Yağ oranının yüksek ve farklı iklim bölgelerinde başarıyla yetiştirilebilir olması nedeniyle ayçiçeğinin ülkemizdeki ham yağ üretimini artırabilmek için, birinci öncelikli olarak tohum üretimini artırmak gerekmektedir. Ülkemizde ayçiçeği üretimi genelde kuru koşullarda yapıldığı için, birim alandan elde edilen verim oldukça düşüktür. Oysa, yağlık ayçiçeği üretim alanlarında tamamen pahalı olan hibrit çeşitler ekilmektedir. Hibrit çeşitler, optimum koşullarda (sulama, iyi gübreleme vs.) yüksek verim performansına ulaşabilmektedir. Bu nedenle de, sulu koşullarda, özellikle şeker pancarı ekim alanlarında, ayçiçeğinin mutlak suretle münavebeye sokulması gerekmektedir. Zira, sulu koşullarda hibrit çeşitlerle ayçiçeğinden % 100’e yakın verim artışları elde etmek mümkündür. Son yıllarda yağlı tohum üretiminin yetersiz olması nedeniyle, büyük boyutlara ulaşan ham yağ açığını kapatabilmek, ithal yoluyla döviz kaybını önleyebilmek, işlenmiş yağ ihraç ederek, ülkemize döviz kazandırmak ve Türk çiftçisinin gelir seviyesini yükseltebilmek için, yağlı tohumların üretimi konusunda, şu önlemlerin acilen alınması gerekmektedir (Arioğlu ve Güllüoğlu,2008. Arioğlu ve Güllüoğlu,2009).

1. Dünya Ticaret Örgütü ile yapılan anlaşmalar gereği, yağlı tohum ve ham yağ ithalatındaki sınırlamayı kaldıran vergi oranlarının ülkemiz lehine yeniden düzenlenmesi gerekir.
2. İç piyasada sağlıklı bir fiyat oluşumunu sağlayabilmek için, yağlı tohum veya ham yağ ithalatı bir takvime bağlanmalıdır. Yani, üretim döneminde, ithalata kısıtlama getirilmelidir (Fon konarak).
3. Yağlı tohumların fiyatları serbest piyasa koşullarına göre oluşturulmalıdır. Müdahale fiyatı (Dünya fiyatı) ile hedef fiyat (Ürün maliyeti + üretici karı) arasındaki fark, üreticilere prim olarak ödenmelidir.
4. Yağlı tohumlara ödenecek primler ekim öncesi açıklanmalı ve hasat sonrası hemen ödenmelidir.
5. Yağlı tohumlu bitkilerin üretiminde kullanılan girdilere uygulanan dolaylı vergiler azaltılarak, ürün maliyetini, dış pazarlarla rekabet edebilecek düzeylere indirilmesi sağlanmalıdır.
6. Ham yağ ithal eden sanayi kuruluşlarına, ithal ettikleri miktarın en az %10-20'sine eş değer miktarda, yağlı tohum alım zorunluluğu getirilmelidir.
7. Yağ bitkilerinin tohumluk sorunu çözülmeli, üreticiye daha kaliteli (hibrit) ve ucuz tohumluk verme yolları aranmalıdır (Arioğlu ve ark., 2010)

KAYNAKLAR

- Abak, K., Düzyaman, E., Şeniz, V., Gülen, H., Pekşen, A. Ve Kaymak, H.Ç. 2010. Sebze Üretimini Geliştirme Yöntem ve Hedefleri. Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, 11-15 Ocak 2010.TMMOB-ZMO, Ankara.
- Adak, M.S., Güler, M. ve Kayan, N. 2010. Yemelik Baklagillerin üretimini Artırma Olanakları. Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, 11-15 Ocak 2010.TMMOB-ZMO, Ankara.
- Anonim, 2009. Tarım İstatistikleri Özeti. <http://www.tuik.gov.tr>
- Anonim, 2009. Faostat 2009. Food and Agriculture Organization, <http://www.fao.org>
- Aktaş, E., (2006). Çukurova Bölgesi'nde Pamuk Arz Duyarlılığının Tahmini Üzerine Bir Çalışma. Tarım Ekonomisi Dergisi, 12(1): 3-8.
- Akyıl, N., (2001). Pamuk arz, talep ve ticaretinde beklentiler. Yeni Gelişmeler Işığında Pamuk Sektörü, IV. Türkiye Pamuk, Tekstil ve Konfeksiyon Sempozyumu Bildirileri, 23-24 Mart 2001, Antakya.
- Arıoğlu, H.H., Güllüoğlu, L., 2009. Yağlı Tohumlu Bitkilerin Üretimine Önemi ve Alternatif Enerji Kaynağı Biodizel. Türk Tarım Dergisi, Sayı:185, s.74-80
- Arıoğlu, H., Güllüoğlu, L. 2008. Türkiye'de Yağlı Tohum Üretim Potansiyelinin Belirlenmesi ve Üretimi Artırabilmek İçin Alınması Gerekli Önlemler.Bitkisel Yemelik Yağlar Sempozyumu ve Sergisi Bildiriler Kitabı, s.26-37
- Arıoğlu, H., Kolsarıcı, Ö., Göksu, A. T., Güllüoğlu, L., Arslan, M., Çalışkan, S., Söğüt, T., Kurt, C. ve Arslanoğlu, F. 2010. Yağ Bitkileri Üretimine Artırılma Olanakları. Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, 11-15 Ocak 2010.TMMOB-ZMO, Ankara.
- Gençtan, T., Öktem, A., Sürek, H. Gevrek, M. ve Balkan, A. 2010. Sıcak İklim Tahıllarının Üretimine Artırılma Olanakları.Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, 11-15 Ocak 2010.TMMOB-ZMO, Ankara.
- Gümüş, A.H., Gümüş, S.G., Çelik, O., Aslan, M.E., Aytas, H.İ., Tekdemir, N. ve Yaprak, S., 2010. Türkiye'de Tütün politikası Uygulamaları ve Tütün Üretimine Geleceği Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, 11-15 Ocak 2010.TMMOB-ZMO, Ankara.
- Günel, E., Çalışkan, M.E., Kuşman, N., Tuğrul, K.M., Yılmaz, A., Ağırnaslıgil, T. ve Onaran, H. 2010. Nişasta ve Şeker Bitkileri Üretimi. Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, 11-15 Ocak 2010.TMMOB-ZMO, Ankara.
- Kaşka, N., Güler, M., Kaplankıran, M., Kafkas, S., Erçişli, S., Eşitken, A., Aslantaş, R. ve Akçay, E., 2005. Türkiye Meyveciliğinde Üretim Hedefleri. Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi, 3-7 Ocak 2005.TMMOB-ZMO, Ankara.
- Kün, E., Çiftçi, C.Y., Birsin, M., Ülger, A.C., Karahan, S., Zencirci, N., Öktem, A., Güler, M., Yılmaz, N. Ve Atak, M., 2005. Tahıl ve Yemelik Dane Baklagiller Üretimi. Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi, 3-7 Ocak 2005.TMMOB-ZMO, Ankara.
- Mert, M. Ve Çopur, O. 2010. Lif Bitkileri Üretimine Artırılması Olanakları. Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, 11-15 Ocak 2010.TMMOB-ZMO, Ankara.

TARIM VE GIDA SEKTÖRÜNDE HAYVANSAL ÜRETİM

Mehmet ERTUĞRUL * Numan AKMAN ** Erkan PEHLİVAN ***

1. GİRİŞ

İnsan gereksinmelerinin ilk sırasında yer alan “**fizyolojik gereksinmeler**” içerisinde ön sıralarda yer alan “**gıda**”ya yeterli düzeyde ulaşabilmek, geçmişten bu yana insanlığın en temel sorunu olagelmıştır.

Dünya nüfusunun hızla çoğalması ve yaşam koşullarındaki ilerlemeye bağlı olarak artan gıda talebi, üretim bileşenlerini geliştirerek karşılanmaya çalışılmaktadır. Talep artışının devam etmesi durumunda doğal kaynakların zaman içerisinde bunu karşılamada yetersiz kalacağı kuşkusuzdur. Artan dünya nüfusunun gıda talebini karşılamak üzere, geçtiğimiz 50 yıllık süreç içerisinde gıda arzı iki kat artırılmıştır. Gelecek 15 yıllık dönem içinde ise arzın bugünkü düzeyinin iki katına çıkarılması gerekli olacaktır. Buradan; gıda arzının daha ilerideki dönemlerde benzer şekilde artırılamayacağı, bir başka deyişle artışın sürdürülebilir olmadığı dikkate alındığında insanlığın gelecekte çok önemli sorunlarla karşılaşacağını ifade etmek medyumluk olarak kabul edilmemelidir. Diğer taraftan, artan nüfusun gereksindiği yaşam alanlarının büyümesi, bitkisel ve hayvansal üretim alanlarının daralmasına, daha yoğun üretim zorunluluğu ise daralan alanların niteliklerini yitirmesine neden olacağından, birim başına üretimin ulaştırılması gereken sınırlar daha da artarak erişilmesi çok güç veya olanaksız noktalara ulaşacaktır.

Her insanın sağlıklı yaşayabilmesi ve etkinliklerini sürdürebilmesi için, her zaman yeterli ve dengeli gıdaya erişme hakkı olarak tanımlanan *gıda güvencesi*, öncelikle gelişme yolundaki ülkelerin olmak üzere, tüm dünya ülkelerinin önemli sorunları arasında ve ön sıralarda yer almaktadır.

Dünya nüfusu ve toplam gıda üretimi dikkate alındığında, gıda üretiminin mevcut nüfusa yeterli olduğu sonucu çıkmaktadır. Ancak, üretilen gıdanın bölgeler ve ülkeler arasındaki dağılımının dengesizliği, öncelikle yüksek nüfuslu Asya ve Afrika ülkeleri olmak üzere, gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda, yeterli gıdaya ulaşabilme yönünden var olan ve giderek artan yetersizlik, önemli tehdit oluşturmaktadır.

Dünya nüfusunun hızlı bir şekilde azalmasına neden olacak gelişmelerin beklentisinde olmak insancıl unsurlar içermez. Bu nedenle artmakta olan dünya nüfusunun gıda talebini karşılamada, özellikle yoksul ve gelişme yolundaki ülkeler olmak üzere, üretimi artırmaktan başka çıkar yol bulunmamaktadır. Çünkü küresel üretim artışının, gıda güvencesi açısından tüm ülkeler ve bireylerini sarmalamaktan uzak olduğu ve gelecekte gıda dağılım dengesizliğinin daha da derinleşeceği var sayıldığında, üretim artışının ülkeler temelinde çözümlenmesi gerektiği kolaylıkla anlaşılmaktadır.

* Prof. Dr. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Zootečni Bölümü, Dışkapı 06110 ANKARA, ertugru@agri.ankara.edu.tr

** Prof. Dr. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Zootečni Bölümü, Dışkapı 06110 ANKARA, akman@agri.ankara.edu.tr

*** Ziraat Yük.Müh. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Zootečni Bölümü, Dışkapı 06110 ANKARA,

erkanpeh@gmail.com

Ülkeler, bölgeler ve anakaralar arasındaki gıda dağılım dengesizliğinin, benzer şekilde ülkeler içinde de var olması, konuyu daha karmaşık ve çözümü güç bir hale getirmektedir. Soruna bu açıdan bakıldığında, gıda güvencesinin sadece gıda üretimini artırmakla sağlanamayacağı, ülke bazında kalkınma ve gelir dağılımı dengesizliğini giderme veya en azından azaltma politika, hamle ve çabalarının zorunlu olduğu görülür.

2. DÜNYA ve TÜRKİYE GIDA ÜRETİMİ

Dengeli ve yeterli beslenme için, kişinin; çeşitli özelliklerine bağlı olmak ve çeşitli görüşlere göre değişiklik göstermekle birlikte, günlük protein gereksinmesi 40 ila 70 g, enerji gereksinmesi ise 1800-2500 kalori arasındadır. Çizelge 1’de; dünya, çeşitli anakara ve bölgelerde, kişi başına günlük toplam ve hayvansal protein, benzer şekilde oluşturulan Çizelge 2’de ise enerji üretiminin yıllara göre değişimi özetlenmiştir.

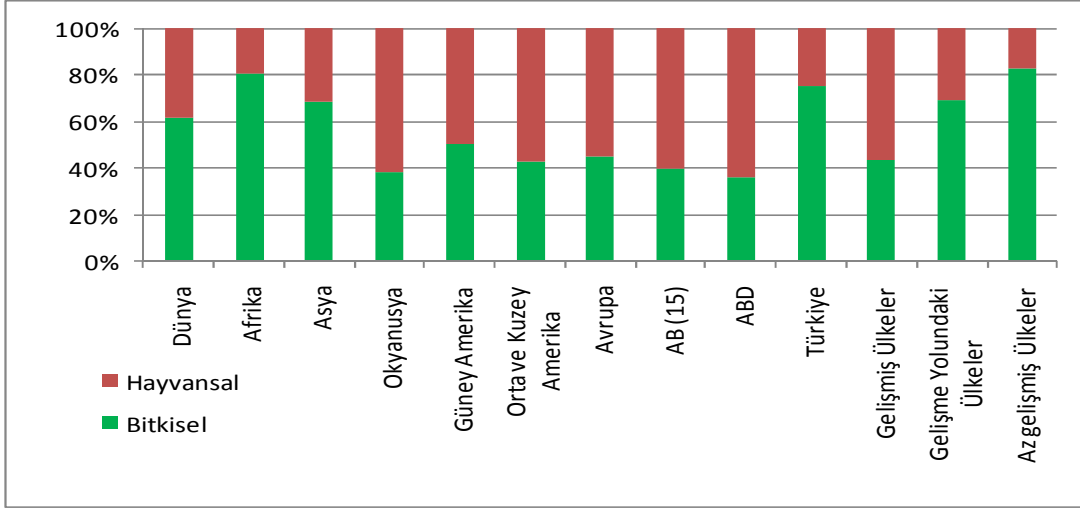
Çizelge 2.1. Dünya ve Çeşitli Kıta ve Gruplarda Kişi Başına Günlük Toplam ve Hayvansal Kökenli Protein Üretimi (g.kişi/gün)

	Toplam Protein					Hayvansal Protein				
	1980	1988	1993	1998	2003	1980	1988	1993	1998	2003
Dünya	66	71	71	74	75	23	25	25	27	29
Afrika	57	58	58	60	61	12	12	12	12	12
Asya	54	61	65	68	70	10	14	16	20	22
Okyanusya	95	98	95	92	99	62	63	62	58	61
Güney Amerika	67	66	70	74	77	30	30	34	38	38
Orta ve Kuzey Amerika	90	94	95	98	101	53	54	54	55	58
Avrupa	100	103	97	98	100	57	59	53	54	55
AB (15)	99	103	102	106	108	59	62	61	64	65
ABD	97	106	109	112	114	65	69	69	71	73
Türkiye	95	101	99	97	96	25	26	25	25	24
Gelişmiş Ülkeler	98	102	97	98	101	55	59	54	55	57
Gelişme Yolundaki Ülkeler	55	60	63	67	68	11	14	16	19	21
Az gelişmiş Ülkeler	51	51	49	50	52	9	9	9	9	9

<http://faostat.fao.org/site/610/DesktopDefault.aspx?PageID=610#ancor>

Çizelge 2.1’de görüleceği gibi, çeşitli anakara ve bölgelerde kişi başına günlük toplam protein ile hayvansal protein üretimi, 1980-2003 yılları arasında artış göstermiştir. Türkiye toplam protein üretiminde ise bu yıllar arasında artış olmadığı, 2003 yılı üretimlerinin ise belirtilen sürecin en düşük değeri olduğu görülmektedir. Türkiye kişi başına toplam protein üretimi Dünya ortalamasının üzerinde ve gelişmiş ülkeler düzeyine yakın olmakla birlikte, azalma eğilimi dikkat çekicidir.

Yine Çizelge 2.1’de hayvansal protein üretimi ve yaklaşık son 30 yıllık süreçteki üretim değişimi incelendiğinde, durumun daha da düşündürücü olduğu anlaşılır. Çizelgede yer alan bölge ve anakaralarda, kişi başına günlük hayvansal protein üretiminin yıllar itibarıyla arttığı, dengede kaldığı veya en azından önemsenecek düzeyde azalmadığı görülüyorken, Türkiye’nin bu genellemenin dışında kaldığı ve kişi başına hayvansal protein üretiminin düzenli bir şekilde azalarak Dünya ortalamasının gerisine düştüğü anlaşılmaktadır.

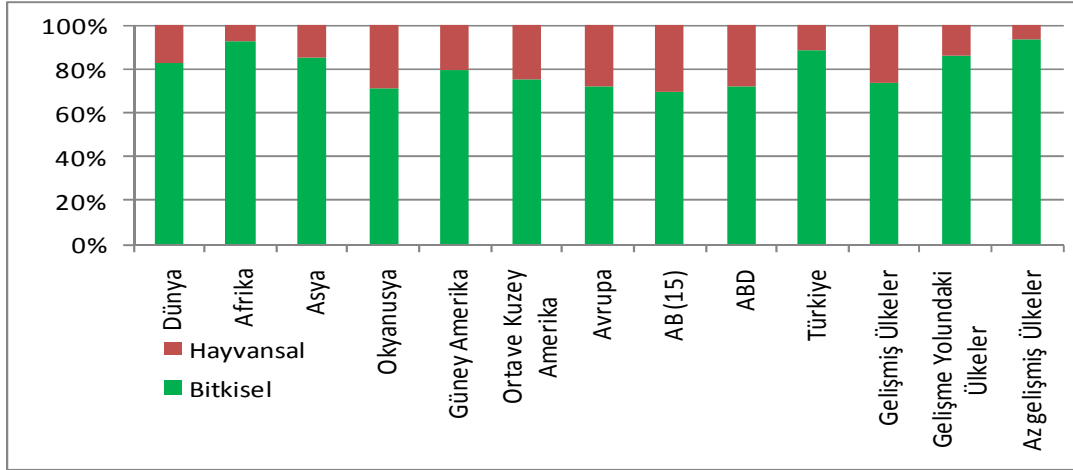
Grafik 1. Dünya ile Çeşitli Kıta ve Gruplarda Kişi Başına Günlük Bitkisel ve Hayvansal Kökenli Protein Üretiminin payları, %

Hayvansal protein kaynaklarının fiyatları ve Türkiye'nin gelir dağılımındaki dengesizlik de dikkate alındığında, ülke genelinde nüfusun önemli bir bölümünün hayvansal protein bakımından yeterli beslenmeden uzak olduğunu kabullenmek gerekir. Türkiye'de sağlıklı bir yaşam sürdürebilmek için gerekli olan minimum gıda harcama düzeyine sahip bulunamama durumu olarak tanımlanabilen **mutlak yoksulluk oranı** ile gıda ve diğer tüketim ihtiyaçlarını bir bütün olarak dikkate alan "**temel gereksinimler yaklaşımı**"na göre yoksulluk riski altında bulunan nüfusun oranının giderek arttığı, DPT Uzun Vadeli Strateji Planı ve Kalkınma Planlarında, gelir dağılımındaki dengesizliğin önemli ölçüde derinleştiği ifade edilmektedir.

Kişi başına hayvansal protein üretimi için ifade edilen hususlar benzer şekilde kişi başına hayvansal kökenli enerji üretimi için de geçerlidir. Kısaca, Türkiye'nin kişi başına hayvansal kökenli enerji üretiminin Dünya ve Asya ortalamasının gerisinde, gelişmiş ülkeler ortalamasının üçte biri dolayında ve yıllar itibarıyla azalmakta olduğunu ifade etmenin (Çizelge 2.2), mevcut durumun kavranması için yeterli olduğu düşünülmektedir.

Çizelge 2.2. Dünya, Anakaralar ve Çeşitli Ülke Gruplarında Kişi Başına Günlük Toplam ve Hayvansal Kökenli Enerji Üretimi (kalori-kişi/gün)

	Toplam Enerji					Hayvansal Kökenli Enerji				
	1980	1988	1993	1998	2003	1980	1988	1993	1998	2003
Dünya	2.532	2.677	2.690	2.759	2.808	389	414	420	451	477
Afrika	2.280	2.304	2.350	2.401	2.436	188	183	172	170	177
Asya	2.253	2.487	2.557	2.654	2.695	180	239	293	352	395
Okyanusya	2.921	2.997	2.956	2.911	3.000	952	963	927	850	873
Güney Amerika	2.653	2.644	2.711	2.809	2.884	477	468	540	584	591
Orta ve Kuzey Amerika	3.041	3.206	3.285	3.357	3.444	808	801	795	810	845
Avrupa	3.332	3.417	3.231	3.233	3.353	1.043	1.066	929	919	928
AB (15)	3.284	3.418	3.372	3.455	3.536	1.061	1.092	1.054	1.081	1.083
ABD	3.155	3.431	3.575	3.664	3.753	956	982	993	1.011	1.045
Türkiye	3.281	3.506	3.471	3.385	3.328	426	405	396	379	385
Gelişmiş Ülkeler	3.218	3.326	3.209	3.228	3.331	914	947	869	859	877
Gelişme Yolundaki Ülkeler	2.285	2.467	2.533	2.626	2.668	200	242	284	335	369
Az gelişmiş Ülkeler	2.049	2.083	2.026	2.072	2.148	135	132	126	134	135

Grafik 2. Dünya ile Çeşitli Kıta ve Gruplarda Kişi Başına Günlük Bitkisel ve Hayvansal Kökenli Enerji Üretim Payları, %

3. TÜRKİYE'DE HAYVANCILIK ve HAYVANSAL ÜRETİM

Bu başlık altında; Türkiye hayvancılığının yapısal özellikleri ile hayvansal gıda üretiminin temel kaynakları olan türlerin; Dünya, ülke grupları, çeşitli ülkeler ve Türkiye mevcutları ve üretimleri tartışılacaktır.

3.1. Türkiye Hayvancılığının Yapısal özellikleri

3.1.1. Hayvancılık işletmeleri

Tarım dışındaki sektörlerin gelişim ve çalışma alanı yaratma hızının, mevcut ve hızla artan işgücü arzına göre yetersiz olması ile miras hukuku ve gelenekler işletmelerin parçalanarak küçülmesine yol açmıştır. Çizelge 3,1'de yer alan 1950–2001 yılları arasında Türkiye'deki işletme sayısı ile ortalama işletme büyüklükleri bu saptamayı doğrulamaktadır.

Çizelge 3.1. Yıllar İtibarıyla; Tarım İşletmesi Sayısı, Ortalama Arazi Varlığı (da) ve İşletme Tiplerinin Payı (%)

Yıllar	İşletme Sayısı	İşletme Tiplerinin Payı (%)			Ortalama arazi varlığı (da)
		Bitkisel + Hayvansal Ür.Yapan	Yalnız Hayvansal Ür.Yapan	Yalnız Bitkisel Ür.Yapan	
1950	2 527 000	-	-	-	77.0
1963	3 100 900	-	-	-	55.3
1970	3 058 900	83.30	9.40	7.30	55.8
1980	3 650 900	86.03	2.52	11.45	62.3
1991	4 091 530	72.14	3.43	24.43	52.7
2001	3.075.516	67,42	2,36	30,22	61,0
2008					

2008 yılında ÇKS'ye kayıtlı işletme sayısı= 2379794; Ortalama arazi büyüklüğü=67.22
Büyükbaş İşletme Sayısı:1528918, küçükbaş işletme :570579

Çizelgede görüleceği gibi, son 50-60 yıllık dönemde tarımsal işletme sayısı artmış, ortalama işletme büyüklüğü ise 77 dekardan 61 dekara inmiş yani zaten küçük olan tarım işletmeleri daha da küçülmüştür. Türkiye'de yalnızca hayvancılıkla uğraşan işletmelerin toplam tarımsal işletmeler içerisindeki payı 1970 yılında %9.40 iken, 2001 yılında %2,36'ya, bitkisel ve hayvansal üretimi birlikte yürüten işletmelerin oranı %83.30'dan %67.42'ye gerilemiş, yalnız bitkisel üretim yapan işletmelerin oranı ise %7.30'dan %30.22'ye yükselmiştir. Bu değişim, hayvancılıktan önemli ölçüde kaçış olduğunun göstergesi niteliğindedir

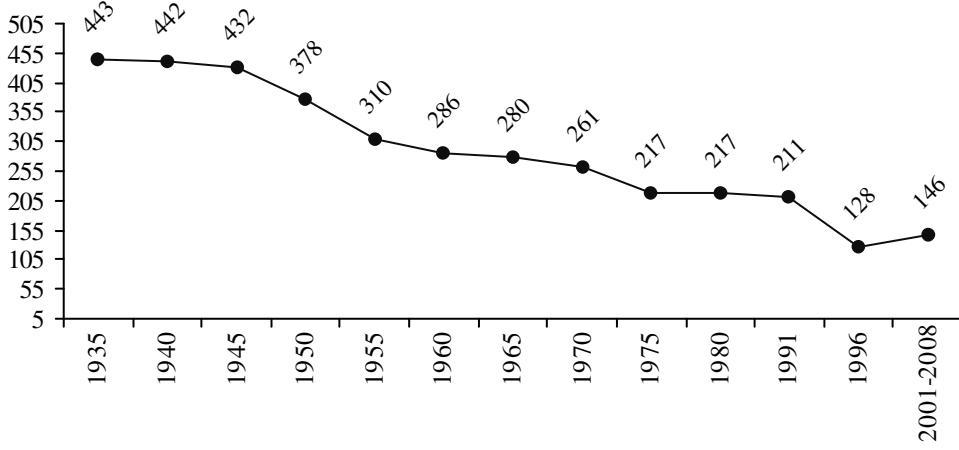
3.1.2. Çayır ve Meraların durumu

Türkiye hayvancılık sektörünce çayır ve meralar, uzun yıllar boyunca, hayvancılık için; ucuz, olabildiğince sömürülebilir ve sürdürülebilir yem kaynağı olarak düşünülmüş, geniş çayır-meralara sahip olduğu varsayılan Türkiye bir hayvancılık cenneti olarak nitelendirilmiştir. Bu hatalı değerlendirme, bulunulan coğrafyanın iklimsel koşullarına bağlı olarak kırılabilir bir yapıda olan meraların niteliklerinde bozulmaya, hayvancılık için son derece önemli olan kaba yemin yeterli teminini güçleştirmiştir.

Türkiye'nin çayır ve mera varlığı ile ilgili olarak çeşitli kaynaklarca açıklanan veriler birbirinden oldukça farklıdır. Bazı kaynaklarda yıllar itibarıyla mera varlığı grafik 3.1'de gösterildiği şekilde ifade edilmektedir. Bu grafikte yer alan değerler 1935 yılından günümüze mera alanlarının yaklaşık üçte ikisinin kaybedildiğini göstermektedir. Genel tarım sayımı sonuçlarında 2001 yılı mera varlığı 131,7 milyon dekar olarak yer almaktadır. Yine genel tarım sayımı sonuçlarından; mera alanları, nadas alanları, daimi çayırlar ve tarıma elverişli olduğu halde kullanılmayan, yani otlatmaya elverişli olabilecek araziler toplamı ise 237 milyon dekar olarak hesaplanmaktadır (Çizelge 3.2)

Çizelge 3.2. Türkiye Otlatılabilir Alanları (da)

Mera	131.673.745
Daimi çayır	28.986.256
Nadas	37.459.577
Tarıma elverişli olduğu halde ekilmeyen	38.886.798
TOPLAM	237.006.376

Şekil 3.1. Türkiye mera varlığının yıllar itibarıyla değişimi (milyon da)

Mera alanlarının azalması, bu alanların bitkisel üretime açılması yanında, erken ve aşırı, bir başka ifadeyle denetimsiz ve bilinçsiz otlatmanın bir sonucudur. Mera olarak nitelenen alanların bölgelere göre ancak %15-%50'sinde bitki örtüsünün yeterli olduğu ve bu alanların kuru ot veriminin 45-100 kg/da arasında değiştiği tahmin edilmektedir. Nitelikleri bu düzeye inmiş alanları, öncelikle mera olarak değil, erozyondan korunması gereken alanlar olarak düşünmek daha doğru olur. Buna rağmen bu alanları hayvancılığın hizmetine hazırlamak için mera ıslahına ciddi olarak eğilmek gerektiği kabul edilmelidir.

3.1.3. Yem Bitkisi Üretimi

Yem bitkileri yetiştiriciliği, güvenli kaba yem üretiminin tartışmasız tek yoludur. Türkiye'de nitelikli kaba yem üretimi amaçlı yetiştirilen bitkilerin en önemlileri; yonca, korunga ve mısır (hasıl) dır. Yonca ve mısır (hasıl) ekiliş alanları yanında, bu alanlarda üretilen taze ve kuru yonca otu ile mısır hasılı miktarları çizelge 3.3' de gösterilmiştir.

Çizelge 3.3. Türkiye'de Taze ve Kuru Yonca Otu ile Silajlık Mısır Üretimi (ton)

Yıl	YONCA			MISIR		
	Ekilen Alan (da)	Üretilen Yeşil ot	Üretilen Kuru ot	Ekilen Alan (da)	Üretilen Hasıl (da)	Üretilen Silaj (da)
1988	1.840.130	1.992.877	1.135.822	-	405.685	-
1990	1.974.390	1.848.825	1.105.819	-	229.161	-
1995	2.140.100	1.803.190	1.399.341	-	551.000	-
2000	2.508.000	1.807.000	1.540.000	-	700.000	-
2001	2.490.000	1.830.000	1.563.000	-	710.000	-
2002	2.600.000	1.900.000	1.700.000	-	740.000	-
2003	2.900.000	2.100.000	1.800.000	-	650.000	-
2004	3.200.000	2.300.000	2.000.000	1.550.000	600.000	6.200.000
2005	3.750.000	2.100.000	2.400.000	2.000.000	460.000	7.600.000
2006	4.440.296	1.814.990	2.820.225	2.598.913	432.868	10.069.968
2007	5.348.965	1.697.645	3.513.945	2.690.132	302.550	10.259.595
2008	5.557.215	1.843.961	3.907.403	2.888.829	322.414	11.183.290

Özellikle son yıllarda başta silajlık mısır olmak üzere kaliteli kaba yem üretiminde önemli artışlar olmuştur. Bu olumlu değişime yem bitkileri ekimini destekleme programının önemli katkısı vardır. Bu programın sürdürülmesi ve hayvansal ürün fiyatlarında istikrar sağlanması üreticilerin yem bitkisi üretimine daha fazla yönelmelerini ve üretimin arzulanan düzeye ulaşmasını sağlayacaktır.

3.1.4. Karma Yem

Özelleştirme çalışmalarının ilk yıllarında ortak şirketlerindeki hisselerini elden çıkaran Yem Sanayi Türk A.Ş. daha sonra kendine ait fabrikaları da satmış ve devlet bu sektördeki üretim faaliyetine son vermiştir.

Sektörde halen yeterli sayıda yem üretim tesisi ve ihtiyacın üzerinde kapasite mevcut olmakla birlikte, Yem hammaddelerinin iç piyasadan teminindeki yetersizlikler, hammadde fiyatlarının yüksekliği ve yem denetim mekanizmasındaki eksiklikler, bir yandan kaliteli ve uygun fiyatlı yem üretimini, diğer taraftan da rekabeti olumsuz etkilemektedir.

3.1.5. Sermaye

Günümüz Türkiye'sinde tarım işletmelerinin büyük bir bölümü ticari nitelik kazanabilmiş değildir. Ticari nitelikte olduğu varsayılanların pek çoğunun ise alt yapısı yeterli değildir. Özellikle bu açıdan arzulanan dönüşümü Ticari işletmelerin oluşumunu sağlamak için öncelikle işletmelerin sermaye eksikliğinin giderilmesi gereklidir.

İşletmelerin sermaye gelişimini sağlamada ilk yol, üretimlerinden artı değer sağlamalarıdır. Türkiye'de tarım işletmelerinin büyük bir kısmı artı değer oluşturabilecek koşullara sahip değildir. Bu durumda sermaye eksikliğini gidermek için akla gelen bir başka yol kamu kaynaklarının sektöre yönlendirilmesi olmaktadır. Fakat günümüze kadar, çok değişik nedenlerle bu kaynağın etkin olarak kullanıldığı söylenemez. Bu alanda kısa bir sürede olumlu sayılabilecek değişiklikler olmasını beklemek de doğru değildir.

Özetle; tarım işletmelerinin üretim deseni ve biçimi ile işletmenin yapısını değiştirmeye yetecek ölçüde sermaye birikimi sağlaması bugüne kadar izlenen politikalarla mümkün olmadığından sektörün sermaye yetersizliğine

bağlı sorunları devam etmektedir. Bu eksiklik giderilmedikçe, hayvansal üretimin boyutu, niteliği ve üretim maliyetlerini olumlu yönde etkileyecek değişimi sağlamak mümkün olmayacaktır.

3.1.6. Yetiştirici

Türkiye'de 1923'ten itibaren sayısal olarak devamlı artan ve 1980 yılında 25 milyona ulaşan tarımsal nüfus azalma sürecine girmiş ve 1990 yılında 23.1, 2000 yılında da 22.8 milyona gerilemiştir. Bunun önemli nedenlerinden biri, ekstansif tarımsal üretimde yer alan işgücünün bir bölümünün bu alandan çekilmesidir. Çünkü kırsal kesimde, başta koyun ve keçi yetiştiriciliği olmak üzere, tarımsal faaliyette bulunmak gençler için çekiciliğini yitirmiştir. Önceleri bu işlerle uğraşanlar da, başta yaşlılık olmak üzere, çeşitli nedenlerle sektörü terk etmiştir.

Çizelge 3.4. Türkiye Şehir ve Köy Nüfusundaki Değişim (.000 kişi)

Yıllar	Şehir Nüfusu		Köy Nüfusu		Toplam Nüfus
	Kişi	%	Kişi	%	
1940	4.346	24,4	13.474	75,6	17.820
1950	5.244	25,0	15.703	75,0	20.947
1960	8.860	31,9	18.895	68,1	27.755
1970	13.691	38,4	21.914	61,6	35.605
1980	19.645	43,9	25.092	56,1	44.737
1990	33.326	59,0	23.147	41,0	56.473
2000	44.066	64,9	23.797	35,1	67.863
2007 ¹	49.747	70,5	20.838	29,5	70.586
2008 ¹	53.612	75,0	17.905	25,0	71.517

1) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçlarıdır.

Kısaca kırsal kesimde yaşamayı sürdüren nüfus, tarımsal faaliyette bulunmadan ya da tarımsal faaliyetinin boyutunu küçülterek, yetersiz de olsa, gelir sağlama çabasına yönelmiştir. İşi bırakma ya da faaliyet çapını küçültme sürecinde, bitkisel üretime nazaran daha sürekli ve fazla işgücü gerektiren hayvansal üretim ilk sırayı almıştır. Köylerdeki işgücü kaybı ve hayvan sayısındaki azalma da bu görüşü destekler nitelikteki gelişmelerdir. Bu durum sektöre, üretim koşullarını geliştirmeye ve buna uygun yetiştiricilik sistemlerini hayata geçirmede başarılı olacak yeni müteşebbisler katılıncaya kadar devam edecektir.

3.1.7. Politika

Türkiye'de hayvancılık politikaları hemen tamamen kamu tarafından belirlenmektedir. Tarımsal üretimin her aşamasında; yol gösterici, teşvik edici, destekleyici, denetleyici, vergi tahsil edici ve dış piyasa ile ilişkileri belirleyici olarak görev üstlenmede yer alan kamu örgütlenmesi veya örgütleri, üretici ve üretimi ciddi boyutlarda etkilemektedir.

Türkiye'de çeşitli Bakanlıklar ve sivil örgütler yanında İl Özel İdaresi ve Belediyeler tarafından da sıklıkla hayvansal üretime dönük çalışmalar yapılmaktadır. Özellikle İl Özel İdareleri hayvansal üretim ile ilgili projeler geliştirip uygulamaya aktarma çabası içerisindedir.

Türkiye tarımının önemli bir kolu olan hayvancılık, sıklıkla devlet müdahalesine maruz kalmaktadır. Kamunun yönlendirme ve destekleme

amaçlı politikalarda en fazla başvurduğu araçlar teşvik ve sübvansiyon olmuştur. Müdahalelerde çoğunlukla ya gıda sanayinin hammadde ihtiyacını karşılama yada tüketiciyi koruma amacı öne çıkmaktadır. Oysa üretim yetersizliği olan ülkelerde, devlet müdahalesinin temel amacı; üretimde süreklilik ve yeterliliği sağlamak, üreticiyi korumak ve maliyetleri düşürmek olmalıdır.

Hayvancılıkla ilgili politikaların belirlenmesi ve öngörülen politikaların benimsenmesinde yetiştiriciler tarafından kurulan örgütler henüz önemli bir işlev üstlenememişlerdir. Bu husus Türkiye açısından oldukça önemlidir. Çünkü Türkiye’de yaygın olan küçük ölçekli işletmelerin hem ürün satışı hem de girdi temininde pazarlık güçleri yetersizdir. Bu durum öncelikle üreticileri, ürünlerini düşük fiyata satmak, girdileri de yüksek fiyatla almak zorunda bırakmaktadır. Bu temel olumsuzluğa ek olarak küçük işletmeler; teknoloji yenileme, ürün çeşitlendirme, ürün kalitesini yükseltme ve ürünlerini az da olsa işlemede yetersiz kalmaktadır. Ayrıca, bir araya gelerek ortak hareket olanağına kavuşmamış olan üreticilerin temel politikalara etkili olma şansları, dolayısıyla çıkarlarını koruyabilme olanakları da hemen hemen yoktur.

Türkiye’de hayvancılıkla ilgili sivil örgütler arasında sayılabilecek dernek ve birliklerin kurulup yaşatılmaya çalışıldığı bir dönem yaşanmaktadır. Ne var ki daha çok yetiştirme derneği niteliğinde olan bu örgütlerin hem sayısı hem de katılımcısı oldukça sınırlıdır. Oysa gelişmiş ülkelerde, bir ırkı geliştirmek ve onu yetiştirenlerin çıkarını korumak amacıyla oluşturulmuş, ülke çapında örgütlenebilmiş dernek ve birlikler, 100-150 yıllık geçmişe sahiptir.

Sonuç olarak; ülkemizde pazarlama, girdi temini ve ıslah amaçlı sivil örgütlenmelere ihtiyaç vardır. Yeterli olmasa da, bu yönlü mevcut çabalar ümit vericidir. Üreticilerin örgütlenme hızını artıracak ve güçlü üretici örgütlerinin oluşumuna ön ayak olacak politikaların belirlenip uygulanması gerekmektedir.

3.1.8. Hayvan Sağlığı

Hayvansal üretimin sürekliliği ve karlılığını belirleyen temel bileşenlerden biri de hayvan sağlığıdır. Günümüze kadar hayvan sağlığı konusunda ciddi ilerlemeler kaydedilmiş olmasına rağmen, gelinen noktayı yeterli bulmak mümkün değildir.

Türkiye özellikle salgın hastalıklar konusunda oldukça fazla deneyime sahiptir. Sığır Vebası, Şap, Ruam, Tüberküloz vb salgınlar ile başarılı mücadeleler verilmiştir. Bu başarılarla rağmen, Türkiye henüz bu hastalıklardan arî hale getirilememiştir.

Salgın hastalıklarla mücadelede başarısızlıkta; yönetsel, ekonomik ve coğrafi vb. pek çok faktör bakımından olumsuzlukların etkisi olmaktadır. Örneğin, şimdiye kadar ne Türkiye’ye kaçak hayvan girişini engellemek ne de Türkiye içerisinde hayvan hareketlerini izlemek ve bir düzene sokmak mümkün olabilmıştır. Özellikle, hastalıklarla mücadelede Türkiye’den geri olan Doğu ve Güneydoğu komşularımızdan hayvan girişinin engellenememesi hastalık

tehdidini sürekli hale getirmiştir. Nitekim Türkiye'de ciddi salgınların başlangıç noktası genellikle bu bölgeler olmaktadır.

3.1.9. Yasal Alt Yapı

Hayvancılığı doğrudan ilgilendiren ve hazırlıkları uzun zamandır devam eden iki temel yasa çıkarılmıştır. Bunlardan ilki mera yasasıdır ve bu yasanın gerekleri yerine getirilmeye çalışılmaktadır. Hayvancılıkla ilgili en önemli yasalardan biri de 2001 yılı içerisinde yürürlüğe giren hayvan ıslahı yasasıdır. Hayvansal üretimi de etkilemesi mümkün görülen üretici birlikleri yasası ise 2004 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu aşamadan sonra, bir yandan değişen koşullara uygun yasal alt yapı güçlendirilirken, diğer yandan da yürürlükteki yasalarla ilgili tüzük, yönetmelik ve benzeri düzenlemeler çağa uygun ve günün ihtiyaçlarını karşılayacak hale getirilmelidir.

3.2. Türkiye Hayvan Varlığı ve Hayvansal Üretimi

3.2.1. Sığır yetiştiriciliği

3.2.1.1. Sığır Varlığı

Türkiye, Dünya, çeşitli ülke ve ülke gruplarının sığır varlığının yer aldığı Çizelge 3.5 incelendiğinde; Dünya sığır varlığının 1980-2005 yılları arasında düzenli olarak arttığı görülür. Buna karşılık çizelgede yer alan ülkelerin, Türkiye'nin de içinde bulunduğu bir bölümü ile; AB 15 ve AB 25 gruplarında sığır varlığında önemli ölçüde azalma olduğu göze çarpmaktadır.

Çizelge 3.5. Dünya, Türkiye, Çeşitli Ülkeler ve Ülke Gruplarının Sığır Varlığı (.000 baş)

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2007
Dünya	1.217.018	1.260.013	1.298.815	1.326.364	1.316.041	1.350.178	1.357.184
AB 27	116.858	115.686	108.100	99.068	97.636	91.306	90.265
Türkiye	15.567	12.410	12.173	11.901	11.054	10.069	10.871
Arjantin	55.760	54.000	52.845	52.649	48.674	50.167	50.750
Avustralya	26.203	22.738	23.162	25.731	27.588	27.782	28.037
Çin	52.496	62.714	79.497	100.556	104.554	90.134	82.067
Fransa	23.919	23.481	21.394	20.524	20.310	19.310	19.359
Yunanistan	932	725	654	579	602	605	629
Hindistan	186.500	196.520	202.500	201.734	191.924	180.837	176.594
İran	5.174	6.200	7.532	8.347	8.270	7.819	7.609
İtalya	8.719	9.106	8.746	7.164	7.162	6.304	6.117
Güney Afrika	13.575	12.000	13.300	12.600	13.600	13.790	13.911
İngiltere	13.363	12.911	12.079	11.857	11.133	10.770	10.304
ABD	111.242	109.582	95.816	102.785	98.198	95.438	97.003

Manda varlıklarının özetlendiği çizelge 3.6'da ise durumun farklı olduğu anlaşılmaktadır. Çizelgede yer alan ülke ve gruplardan Türkiye dışındakilerde manda varlığının son 28 yıllık dönemde sürekli artış gösterdiği, Türkiye'de ise bu eğilimin tersine, önemli ölçüde azaldığı görülmektedir.

Çizelge 3.6. Dünya, Türkiye, Çeşitli Ülkeler ve Ülke Gruplarının Manda Varlığı (.000 baş)

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2007
Dünya	121.494	136.242	148.184	159.326	164.203	174.527	177.248
AB 27	143	133	136	123	192	219	241
Türkiye	1.040	544	429	305	165	104	101
Çin	18.440	19.547	21.422	22.926	22.595	22.366	22.722
Hindistan	66.070	75.250	80.570	88.375	93.920	98.875	98.700
İran	240	360	440	447	491	580	620
İtalya	89	100	112	108	182	210	231

1980 yılı değerleri 100 kabul edildiğinde, diğer yıllardaki; Dünya, Türkiye, AB 27 sığır varlığının gösterildiği 3.7 nolu Çizelge, son 25 yıllık süreçte sayısal değişimin değerlemesini kolaylaştırmaktadır.

Çizelge 3.7. 1980 Yılı Değerleri 100 Kabul Edildiğinde Yıllar İtibariyle Dünya, Türkiye, AB 15 ve AB 25 Sığır Varlığı (.000 baş)

Yıllar	Sığır			Manda		
	Dünya	AB 27	Türkiye	Dünya	AB 27	Türkiye
1980	1.215.980	108.786	15.567	90.528	90.528	1.040
1985	104	99	80	112	94	52
1990	107	93	78	122	96	41
1995	109	85	76	131	86	29
2000	108	84	71	135	135	16
2005	111	78	65	144	154	10
2007	112	77	70	146	169	10

Çizelgede görüleceği gibi, 1980 yılı değerleri 100 kabul edildiğinde, 1980-2007 döneminde Dünya sığır varlığı 112'ye çıkmış, AB 27'de 77'ye gerilemiştir. Türkiye'de ise manda mevcudu, hızlı bir azalma ile 70'e inmiştir. Manda varlıklarında ise durum farklılık göstermektedir. Dünya ve AB27'de artan manda varlığına karşılık, Türkiye manda varlığının 2007 yılında, 1980 yılındaki sayının %10'una gerilediği anlaşılmaktadır.

3.2.1.2. Üretimler

3.2.1.2.1. Sığır eti üretimi

Türkiye, Dünya, çeşitli ülkeler ve ülke gruplarının sığır eti üretimlerinin verildiği Çizelge 3.8'de görüleceği gibi, son 25-30 yıllık dönemde dünya sığır eti üretimi düzenli bir artışla 45.5 milyon tondan, yaklaşık 60.0 milyon tona ulaşmıştır. Çizelgeye alınan ülke ve grupların tümünde durumun aynı olmadığı, sığır eti üretiminin bazılarında artma, bir bölümünde de azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. Belirtilen dönemde, Türkiye sığır eti üretimi önemli ölçüde artarak, 2007 yılında, 1980 yılı üretiminin 3.3 katına ulaşmıştır. Oysa aynı dönem içerisinde Türkiye sığır varlığında %30 düzeyinde bir azalma olduğu Çizelge 3.7'de görülmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi, sayısal azalmaya karşılık üretimin artmış olmasına, hayvan başına karkas ağırlığının artırılması etkili olmuştur denebilir. Yalnız Türkiye sığır eti üretiminin sadece mezbaha kesimlerini içerdiği de unutulmamalıdır. Yani bu artışta sadece karkas ağırlığındaki yükselme değil, mezbaha dışı kesimlerin

azaltılmış olmasının da payı vardır. Hele Türkiye'nin sığır eti üretiminin bu değerden de yüksek olduğu düşünülürse, mesele daha iyi anlaşılmış olur.

Çizelge 3.8. Dünya, Türkiye, Çeşitli Ülkeler ve Ülke Gruplarının Sığır Eti Üretimi (1000 ton)

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2007
Dünya	45.567	49.308	53.383	54.150	56.755	59.493	59.852
AB 27	9.474	9.792	9.906	8.788	8.398	8.059	8.182
Türkiye	130	318	361	292	355	322	432
Arjantin	2.839	2.848	3.007	2.688	2.718	2.980	2.830
Avustralya	1.564	1.310	1.677	1.803	1.988	2.162	2.226
Çin	273	386	1.144	3.297	4.794	5.357	5.849
Fransa	1.838	1.893	1.912	1.683	1.528	1.517	1.532
Yunanistan	111	84	79	72	63	72	73
Hindistan	853	946	1.325	1.365	1.442	1.334	1.282
İran	171	168	210	255	269	344	360
İtalya	1.147	1.204	1.165	1.180	1.152	1.102	1.119
Güney Afrika	585	650	609	508	625	705	805
İngiltere	1.102	1.179	1.002	1.002	705	762	882
ABD	9.999	10.996	10.465	11.585	12.298	11.243	12.044

Hayvan başına karkas üretiminin artması, bakım ve besleme ve genotipin iyileştirilmesi ile sağlanabilir. Çizelge 3.9 incelendiğinde, Türkiye sığırcılığında genotip değişimi kolaylıkla anlaşılmaktadır. Türkiye sığır popülasyonunda, 1990 yılında %8.90 olan kültür ırkı payı, 2008 yılında %32.73'e, kültür ırkı melezlerinin payı ise %32.26'dan %41.72'ye yükselmiş, yerli ırktan hayvanların payı ise aynı dönemde %58.84'den %26.25'e gerilemiştir. Bu değişimde hem saf yetiştirme hem de melezleme çalışmalarının önemli rolü olmuştur. Gebe düve ithalatının da, özellikle kültür ırkı sığır oranının artmasına katkısı olduğu düşünülebilir. Belirtilen değişime bağlı olarak besleme uygulamalarında da değişiklik olduğu kabul edilmelidir. Sonuç olarak bu değişiklikler hayvan başına karkas veriminin artmasını sağlamıştır.

Çizelge 3.9. Yıllar İtibarıyla Sığır Varlığında Çeşitli Genotiplerin Payı (%)

Yıllar	Kültür ırkı	Kültür ırkı Melezi	Yerli ırk
1990	8,90	32,26	58,84
2000	16,78	44,03	39,19
2001	17,58	43,80	38,62
2002	18,97	44,45	36,58
2003	19,83	43,77	36,40
2004	20,95	43,65	35,40
2005	22,37	43,11	34,52
2006	25,50	43,18	31,32
2007	29,86	40,46	29,68
2008	32,73	41,02	26,25

Hayvan başına karkas ağırlığına ilişkin değerlerin yer aldığı Çizelge 3.10'da sığır ve manda karkas ağırlıkları 1990-2007 yılları arasında önemli düzeyde artmış olduğu görülmekte, bu da az önce ifadenin doğruluğunu kanıtlamaktadır.

Çizelge 3.10. Yıllar İtibarıyla Hayvan Başına Karkas Ağırlığı (kg)

	1990	1995	2000	2005	2007
Sığır	118.6	160.6	168.7	197.2	215.5
Manda	138.1	159.1	172.1	176.7	208.5

Kaynak: <http://faostat.fao.org/faostat>

Sığır başına karkas ağırlığı için dünya ortalaması 2007 yılında 208.5 kg'dır. Asya ve Afrika anakaraları sırasıyla 142.1 kg ve 149.6 kg ile en düşük değerlere sahip kıtalardır. Türkiye sığır karkas ağırlığı ortalamasının 200-220 kg arasında olduğu Çizelge 3.10'dan anlaşılmaktadır. Bunlar dünya ortalamasının az da olsa üstünde olan değerlerdir.

Çizelge 3.11. Dünya, Anakaralar ve Çeşitli Gruplarda Sığırın Ortalama Karkas Ağırlığı (kg)

	1980 kg	1980 yılı karkas ağırlığı 100 kabul edildiğinde						2007 kg
		1985	1990	1995	2000	2005	2007	
Dünya	193.9	103.0	106.8	104.2	104.6	105.5	107.5	208.5
Asya	113.0	109.7	118.5	127.4	125.0	125.4	125.8	142.1
Avrupa	201.4	104.1	112.2	100.3	107.1	115.6	120.0	241.6
Afrika	147.8	102.7	97.2	94.6	98.4	99.7	101.2	149.6
Okyanusya	173.5	105.1	116.5	117.2	123.2	127.9	129.0	223.9
Kuzey ve Orta Amerika	268.5	101.1	109.5	115.2	121.9	125.3	132.1	354.8
Güney Amerika	192.0	100.3	102.2	115.2	109.8	110.8	114.4	219.7

Kaynak: <http://faostat.fao.org/faostat>

Daha önce belirtildiği gibi, son 25-30 yıllık süreçte Türkiye sığır varlığında önemli ölçüde azalma olmuştur. Gelecek yıllarda bu eğilimin sürmesi beklenmektedir. AB'ne katılım sürecindeki Türkiye'nin sığır varlığının azaltılmasına yönelik olarak Birlikten gelecek dayatmalar da Türkiye sığır varlığının önemli ölçüde azaltılmasını zorunlu kılmaya adaydır. Bu durumda; Türkiye hayvansal gıda üretimindeki mevcut ve gelecekte ortaya çıkacak açığın kapatılmasında sığırcılık sektörünün katkısının artırılmasını sağlayacak önlemlerin zaman geçirmeksizin alınmasından başka yol bulunmamaktadır.

3.2.1.2.2. İnek sütü üretimi

Dünya, Türkiye, çeşitli ülkeler ve ülke gruplarının inek sütü üretimlerinin verildiği Çizelge 3.12'de görüleceği gibi, son 27 yıllık dönemde dünya inek sütü üretimi düzenli bir artışla yaklaşık 422.3 milyon tondan, 566.9 milyon tona yükselmiştir. Çizelgede yer alan ülke ve gruplardan AB ülkeleri dışındakilerin inek sütü üretimlerinde artış olduğu görülmektedir. Türkiye'de de buna benzer şekilde inek sütü üretiminin artarak, 2007 yılında, 1980 yılı üretimi olan 7.7 milyon tondan, 11.3 milyon tona yükseldiği, başka bir deyişle

1980 yılı üretimi 100 kabul edildiğinde, 2007 yılı üretiminin 146'ya yükseldiği anlaşılmaktadır.

Çizelge 3.12. Dünya, Türkiye, Çeşitli Ülkeler ve Ülke Gruplarının İnek Sütü Üretimi (ton)

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2007
Dünya	422.353	458,071	479,032	464.305	490.670	543.970	566.850
AB 27	150.146	155.380	147.145	146.978	150.716	149.270	148.029
Türkiye	7.711	7.994	7.961	9.275	8.732	10.026	11.279
Arjantin	5.307	5.643	6.282	8.771	10.121	9.909	10.500
Avustralya	5.565	6.225	6.456	8.460	11.183	10.089	9.223
Çin	1.193	2.590	4.363	6.082	8.632	27.837	35.574
Fransa	27.292	27.808	26.136	25.438	24.999	24.885	24.374
Yunanistan	666	570	619	738	748	791	787
Hindistan	13.255	17.500	22.240	26.715	32.967	39.759	42.890
İran	1.585	1.898	2.600	3.450	4.760	5.840	6.450
İtalya	10.645	10.946	11.121	11.259	12.309	11.013	11.000
Güney Afrika	2.500	2.200	2.475	2.794	2.540	2.871	3.000
İngiltere	15.974	16.022	15.251	14.844	14.488	14.473	14.023
ABD	58.244	64.930	67.005	70.439	76.023	80.254	84.189

Çizelge 3.13'de, inek başına süt veriminde son 17 yıllık dönemde yaklaşık 2 katlık bir artış sağlandığı hesaplanmakta, bu artışın nasıl gerçekleştiği, özellikle 2003 yılından 2004 yılına olan sıçramanın nasıl sağlandığını izah etmek zor görünmektedir. Bu artış gerçekten sağlanmış da olsa ulaşılan verim düzeyini yeterli bulmak olanaksızdır.

Çizelge 3.13. Türkiye'de Yıllar İtibarıyla İnek ve Manda Başına Yıllık Süt Verimi (kg) *

	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Sığır	1.351	1.576	1.654	1.669	1.705	1.888	2.479	2.508	2.595	2.667	2.758
Manda	929	936	967	969	986	850	998	996	1.000	997	999

* TÜİK tarafından hesaplamalarda kullanılan miktarlar

Çizelge 3.14 incelendiğinde, inek başına yıllık süt verimi Türkiye ortalamasının, Dünya ortalamasının biraz üzerinde, hayvancılığı gelişmiş bölgeler ortalamalarının ise ancak yaklaşık %25-50'si dolayında olduğu anlaşılır. Kısaca; Türkiye sığırcılığında hayvan başına süt verim ortalamasının, sağlanan artışlara rağmen arzulan düzeyin gerisinde kaldığı bir gerçektir.

Çizelge 3.14. Dünya, Kıtalar ve Çeşitli Gruplarda Yıllar İtibarıyla İnek Başına Yıllık Süt Verimi (kg)

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2007
Dünya	2.009	2.109	2.147	2.088	2.194	2.227	2.305
Asya	792	900	992	1.134	1.281	1.498	1.578
Avrupa	2.874	3.080	3.374	3.548	4.120	4.875	5.077
Afrika	448	450	451	461	444	429	455
Okyanusya	2.926	3.218	3.166	3.537	4.222	3.970	4.306
Kuzey Amerika	5.222	5.747	6.597	7.316	8.162	8.734	9.118
Orta Amerika	2.492	2.514	2.162	2.622	2.665	2.631	2.952
Güney Amerika	960	996	1.063	1.175	1.411	1.482	1.645

<http://faostat.fao.org/faostat/>

Türkiye sığır varlığındaki azalma ile sığır eti üretimi ilişkisi ile ilgili tartışmanın bir benzerini süt üretimi için de yapmak mümkündür. Azalmakta olan ve azaltılması yönünde zorlamalarla karşılaşılacak olan sığır varlığından, Türkiye hayvansal gıda üretimine katkının artırılması için, hayvan başına verimin artırılmasından başka yol görülmemektedir. Bu bağlamda, genotip ve çevrenin iyileştirilmesi çalışmalarına büyük bir hız verilmesi gerektiği anlaşılmalı ve bunun için gerekli koşullar ivedi olarak sağlanmalıdır.

3.2.2. Koyun ve Keçi Yetiştiriciliği

Türkiye koyun ve keçi (küçükbaş) yetiştiriciliği sektörlerinin pek çok ortak niteliği vardır. Bu nedenle ve pek çok çalışmada da olduğu gibi her iki sektörün birlikte ele alınması uygun bulunmuştur.

Türkiye küçükbaş hayvancılığı; büyük oranda düşük verimli yerli ırklardan oluşan popülasyonu, ağırlıklı olarak otlatmaya dayalı besleme koşulları ve sınırlı girdi ile üretimin hedeflendiği ekstansif bir yapıya sahiptir. Sektörün bu özelliklerine; işletmelerin küçük ve cılız bir yapıya sahip olması, girdi temini, ürün pazarlama ve değerlendirme olanaklarının yetersizliği, buna bağlı olarak üreticinin pazar fiyatından düşük pay alması, üretimin büyük ölçüde geçimlik olarak yapılması da eklenebilir.

Bilindiği gibi Türkiye’de hayvancılığın geliştirilmesine ilişkin hemen tüm girişim ve önlemler sığırcılığa yönelik olagelmiş, küçükbaş sektörü genellikle ihmal edilmiştir. Bu eğilimin doğal sonucu olarak da küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde gereken gelişme ve ilerlemeyi sağlamak mümkün olmamıştır.

Türkiye koyuncululuğunda en dikkate değer girişim, 1934 yılında başlatılan yerli ırkların Alman Yapağı Et Merinosu ile melezlenmesi çalışmalarıdır. Tüm çabalara karşın, günümüzde, Türkiye koyun varlığının ancak %3,6 kadarını Merinos ve melezlerinin oluşturduğu dikkate alındığında, bu girişimden önemli bir sonuç alınamadığı anlaşılır.

Merinoslaştırma çalışmalarından doyurucu bir sonuç alınamaması üzerine, 1986 yılında, bilinen önemli etçi ırklardan koç ve koyunlar ithal edilerek yeni bir girişim başlatılmış, geçen 20 yıllık süre içerisinde bu çalışmadan sahaya önemli yansıma sağlanamamıştır. Bununla birlikte gerek Merinos gerek etçi ırklardan elde edilmiş fakat sahaya aktarılamamış ürünlerin pek uzak olmayan bir süreçte Türkiye koyuncululuğuna önemli ölçüde katkı sağlamaya aday oldukları düşünülmelidir.

Türkiye keçi yetiştiriciliğinin geliştirilmesine yönelik bir hamleden söz etmek dahi mümkün değildir. Küçük çaplı girişim ve çabalar olmakla birlikte, sahaya etkileyebilecek bir sonuç üretilmemiştir. Süt keçisi yetiştiriciliğine yönelik olarak devlet kuruluşlarında yürütülen küçük ölçekli çalışmaların, son yıllarda yetiştiriciden ilgi görüyor olması ümit verici bir gelişmedir ve desteklenmelidir.

Türkiye’nin gen kaynağı olduğu Ankara Keçisinin yetiştiriciliği ise neredeyse anavatanında yok olma eşiğine gelmiştir. Son yıllarda bu genotipin yok olmasını önlemeye yönelik girişimler daha kapsamlı olarak sürdürülmekle

birlikte, Ankara keçisi yetiştiriciliğinin yeniden canlandırılmasına yönelik köklü önlemler alınmalıdır.

3.2.2.1. Koyun ve keçi varlığı

Çizelge 3.15’de; Dünya, AB 15, AB 25 ve Türkiye koyun-keçi varlığı ve 1980-2007 yılları arasındaki değişimi verilmiştir. Belirtilen süreçte, Dünya koyun varlığında önemli sayılabilecek bir değişiklik olmazken, AB 15 ve AB 25 ülkelerinde sürekli ve oldukça önemli bir artış olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye koyun popülasyonu ise, bu 25 yıllık dönemde 46 milyon baştan, 25 milyon başa gerilemiştir.

Çizelge 3.15. Dünya, AB 27 ve Türkiye Koyun-Keçi Varlığı ve Değişimi (.000 baş)

Yıllar	Koyun			Keçi		
	Dünya	AB 27	Türkiye	Dünya	AB 27	Türkiye
1980	1.098.674	110.660	46.026	464.439	10.645	18.775
1985	1.118.609	122.333	40.391	486.434	12.009	13.100
1990	1.209.503	143.276	43.647	590.097	14.442	11.942
1995	1.076.007	128.113	35.646	670.168	14.207	9.564
2000	1.059.686	122.665	30.256	745.036	14.444	7.774
2005	1.089.109	110.998	25.201	820.880	13.931	6.610
2007	1.086.882	107.939	25.462	830.392	13.749	6.286

Aynı çizelge ve Çizelge 3.16’dan, Dünya keçi varlığının 27 yıllık süreçte yaklaşık %80, AB 27’de yaklaşık %30 arttığı, Türkiye keçi varlığında ise bu dönemde %67’lik bir kayıp olduğu görülmektedir.

Çizelge 3.16. 1980 Yılı Mevcutları 100 Kabul Edildiğinde Dünya, AB 15, AB 25 ve Türkiye Koyun-Keçi Varlığının Değişimi

Yıllar	Koyun			Keçi		
	Dünya	AB27	Türkiye	Dünya	AB27	Türkiye
1980	1.098.674	110.660	46.026	464.439	10.645	18.775
1985	101.8	110.5	87.8	104.7	112.8	69.8
1990	110.1	129.5	94.8	127.1	135.7	63.6
1995	97.9	115.8	77.4	144.3	133.5	50.9
2000	96.5	110.8	65.7	160.4	135.7	41.4
2005	99.1	100.3	54.8	176.7	130.9	35.2
2007	98.9	97.5	55.3	178.8	129.2	33.5

3.2.2.2. Üretimler

3.2.2.2.1. Koyun ve keçi eti üretimi

Dünya, çeşitli ülkeler ve ülke grupları ve Türkiye koyun ve keçi eti üretimlerinin 1980-2005 yılları arasındaki değişimi, sırasıyla Çizelge 3.17 ve 3.18’de verilmiştir. Dünya koyun eti üretimi belirtilen süreçte 1.5 katına yükselmiştir. Bazı ülkelerde koyun eti üretiminin az da olsa gerilediği, çoğu ülkede ise artış olduğu görülmektedir.

Çizelge 3.17. Dünya, Çeşitli Ülkeler ve Ülke Grupları ve Türkiye Koyun Eti Üretimi (ton)

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2007
Dünya	5.647.384	6.218.877	7.030.841	7.219.412	7.622.676	7.901.513	8.303.867
AB 27	1.066.962	1.163.557	1.330.823	1.237.055	1.200.255	1.056.426	999.201
Türkiye	239.400	309.500	304.000	315.000	321.000		
Arjantin	111.546	98.106	85.000	81.000	50.000	51.700	52.000
Avustralya	548.500	515.492	627.798	621.558	680.000	595.185	683.571
Çin	250.000	300.013	548.005	900.000	1.478.000	1.800.000	2.000.000
Fransa	173.600	179.300	185.114	140.200	133.400	99.468	95.000
Yunanistan	80.959	81.749	89.652	90.377	80.800	92.557	95.000
Hindistan	153.840	175.200	181.200	213.252	191.940	241.000	234.456
İran	152.000	192.000	238.000	276.000	326.166	351.000	390.000
İtalya	66.630	66.423	80.762	72.505	65.364	58.588	59.093
Güney Afrika	133.071	135.000	133.000	110.360	118.000	115.200	118.000
İngiltere	277.000	304.000	370.226	394.000	383.000	331.000	325.000
USA	144.240	162.000	164.650	130.200	106.100	84.850	83.000

Türkiye'nin koyun eti üretimindeki değişim düzenli yapıda değildir. Oysa çizelge 3.15'te görüleceği gibi koyun varlığındaki azalma süreklilik arz etmektedir. 1980-2000 yılları arasında genel olarak artma eğiliminde olan koyun eti üretiminin, 2000-2005 yılları arasında dikkat çekici ölçüde azaldığı görülmektedir. Bu durum önceki yıllarda görülen sayısal azalmanın kasaplık güç oranında değişikliğe neden olmasından kaynaklanabileceği gibi, hesaplamalarda dikkate alınan katsayıların değiştirilmiş olmasının sonucu da olabilir.

Dünya keçi eti üretimi son 25 yıllık dönemde 2.7 kat artmıştır. Çeşitli ülkelerde de benzer bir durum izlenmektedir. Türkiye keçi eti üretimi ise 1990 yılından itibaren azalarak 45.000 tona kadar gerilemiştir. Keçi sayısındaki çok hızlı gerilemeye göre Türkiye et üretimindeki gerilemenin sınırlı kalması, damızlık çağıdaki keçilerin kasaplık güce katılmasının sonucu olarak görülmelidir. Bu durumda sonraki yıllarda keçi eti üretimindeki azalmanın hızlanmasını beklemek yanlış olmaz.

Çizelge 3.18. Dünya, Çeşitli Ülkeler ve Ülke Grupları ve Türkiye Keçi Eti Üretimi (ton)

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2006	2007
Dünya	1.700.819	2.039.064	2.661.817	3.313.362	3.702.692	4.682.889	4.643.863	4.828.237
AB 15	82.943	93.547	98.712	99.477	93.933	99.268	96.115	96.914
Türkiye	52.600	70.500	66.000	57.000	53.000	43.000	45.000	45.000
Arjantin	6.270	6.270	6.600	7.260	9.002	9.570	9.570	9.750
Avustralya	7.042	11.292	13.250	9.550	10.575	20.200	17.200	17.400
Çin	200.500	293.509	520.571	848.698	12.11.688	1.704.349	1.704.056	1.829.676
Fransa	8.000	8.900	9.104	7.500	6.600	7.108	7.461	7.350
Yunanistan	41.984	44.719	50.715	53.077	44.200	57.400	57.718	58.000
Hindistan	302.400	358.099	430.000	449.999	401.010	521.000	542.000	543.000
İran	72.800	92.400	99.500	101.000	109.500	111.300	106.000	106.000
İtalya	5.110	3.546	3.972	3.993	3.687	2.962	2.539	2.227
Güney Afrika	28.400	31.000	34.600	36.000	36.000	36.547	36.550	36.500

3.2.2.2. Koyun ve keçi sütü üretimi

Küçükbaş hayvancılığın gıda üretimine katkısı öncelikli olarak et üretimi ile olmakla birlikte, koyun ve keçilerden sağlanan sütün önemi küçümsenmemelidir. Türkiye süt üretimi 11 milyon ton dolayındadır. Küçükbaş hayvancılığın süt üretimine katkısı 1.13 milyon tonluk üretim ile %9.7'dir. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin yapısı ve günümüze kadar büyük ölçüde ihmal edilmişliği dikkate alındığında, süt üretimine katkısının küçümsenmemesi gerektiği, gerekli yatırım ve girişimler yapılarak, uygun koşulların sağlanması halinde bu katkının ne denli artırılacağı kolayca anlaşılır.

Sektörün yapısal özelliklerinde belirtildiği gibi, küçükbaş hayvan yetiştiriciliği çoğunlukla geçimlik olarak yapılmaktadır. Bu nedenle, özellikle arazisiz ve sınırlı arazi varlığına sahip cılız aile işletmelerinde olmak üzere, tarım nüfusunun beslenmesinde küçükbaş hayvancılığın katkısının çok önemli olduğu unutulmamalıdır.

Çizelge 3.19'dan yararlanılarak, küçükbaş hayvancılık sektöründe üretilen sütün %75'inin koyunculuk, geriye kalan %25'lik bölümünün keçi yetiştiriciliğinden sağlandığı hesaplanabilir. Türkiye koyun ve keçi varlığı ve sağılabilir hayvan sayıları dikkate alındığında, istatistiklerde birim başa süt veriminin; koyunda 60, keçide 80 kg dolayında hesaplandığı anlaşılmaktadır. Belirtilen bu verimlerin sahayı tam olarak yansıtmadığı düşünülürse küçükbaş hayvancılık sektöründe üretim artışı sağlamak için alınması gereken mesafenin oldukça uzun olduğunu anlamak zor olmaz.

Çizelge 3.19. Türkiye Süt Üretimi (ton)

YILLAR	Koyun	Keçi	Sığır	Manda	Toplam
1980	1.147.395	483.000	7.710.600	273.905	9.614.900
1990	1.145.015	337.535	7.960.640	174.225	9.617.415
1995	934.495	277.205	9.275.310	114.540	10.601.550
2000	774.380	220.211	8.732.041	67.330	9.793.962
2001	723.346	219.795	8.489.082	63.327	9.495.550
2002	657.388	209.622	7.490.634	50.925	8.408.568
2003	769.959	278.136	9.514.138	48.778	10.611.011
2004	771.715	259.087	9.609.326	39.279	10.679.406
2005	789.878	253.759	10.026.202	38.058	11.107.897
2006	794.681	253.759	10.867.302	36.358	11.952.100
2007	782.587	237.487	11.279.340	30.375	12.329.789
2008	746.872	209.570	11.255.176	31.422	12.243.040

¹ TÜİK tarafından hesaplamalarda kullanılan miktarlar

Dünya, ülkeler, ülke grupları ve Türkiye koyun ve keçi sütü üretiminin yıllara göre değişimini verildiği Çizelge 3.20'de görüleceği gibi; Türkiye dışındaki tüm ülke ve ülke gruplarında koyun sütü üretimi artış göstermektedir. Keçi sütü üretiminde de büyük ölçüde benzer bir durum görülmektedir. Türkiye küçükbaş sektörünün süt üretimindeki azalma ve toplam süt üretimine

katkısındaki düşüş, üzerinde önemle durulması gereken bir husustur. Belirtilen gerilemeler, özellikle geçimlik üretimin ağırlıkta olduğu tarım nüfusunun hayvansal gıda tüketiminin azalmasına, kısacası gıda dağılımının ülke genelindeki dengesizliğin artmasına neden olmaktadır.

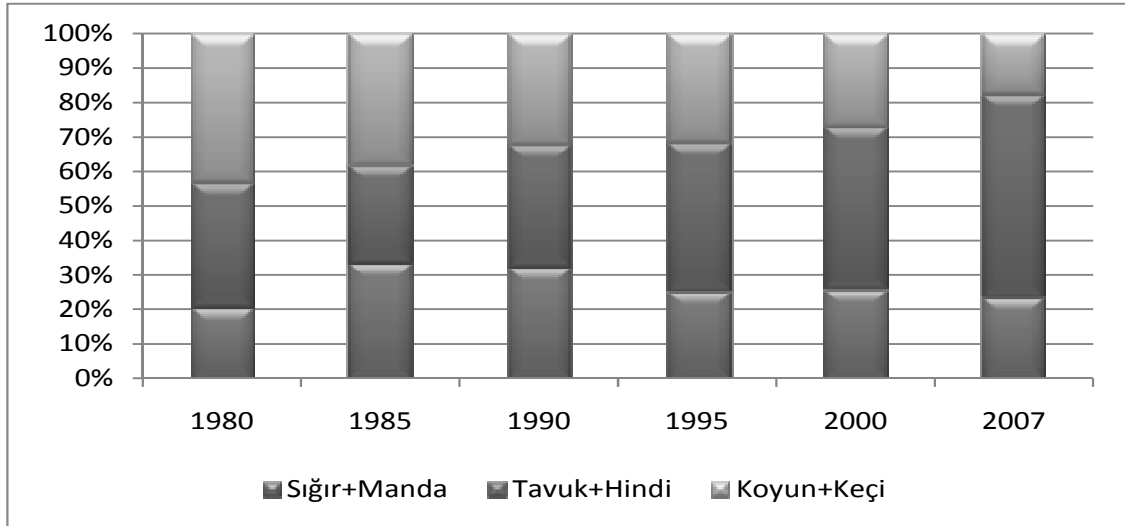
Çizelge 3.20. Dünya, Ülkeler, Ülke Grupları ve Türkiye Koyun ve Keçi Sütü Üretimi

	Koyun sütü (ton)				Keçi sütü (ton)			
	1980	1990	2000	2007	1980	1990	2000	2007
Dünya	6.819.310	7.973.242	8.034.045	9.043.925	7.738.026	9.979.850	12.651.028	15.126.792
AB 27	2.325.297	2.712.258	2.696.824	2.818.522	1.468.129	1.725.275	1.905.197	1.915.196
Türkiye	1.147.395	1.145.015	774.380	782.587	483.000	337.535	220.211	237.487
Çin	226.000	594.000	847.000	1.072.000	107.272	165.700	230.006	262.744
Fransa	142.600	240.320	253.910	264.000	453.000	430.832	484.517	579.000
Yunanistan	571.852	673.524	743.238	727.000	414.380	498.614	520.433	505.523
İran	517.500	535.000	555.000	534.000	631.800	643.400	357.980	410.000
İtalya	607.600	663.400	741.900	560.000	118.400	128.600	112.800	105.000

3.2.3. Kanatlı hayvan yetiştiriciliği

Türkiye'nin 1984-2007 yılları arasındaki et ve yumurta üretimlerinin özetlendiği Çizelge 3.21 incelendiğinde, tavuk veya toplam kanatlı eti ile yumurta üretiminde çok önemli artışlar sağlandığı, bu sektörün dışındakilerden üretilen et miktarının azaldığı görülür.

Belirtilen dönem içerisinde et üretiminde sığır ve mandanın payı %21'den %24', Tavuk ve hindinin payı da 36'dan %59'a yükselirken Koyun ve keçinin payı da %43'ten %17'ye gerilemiştir.

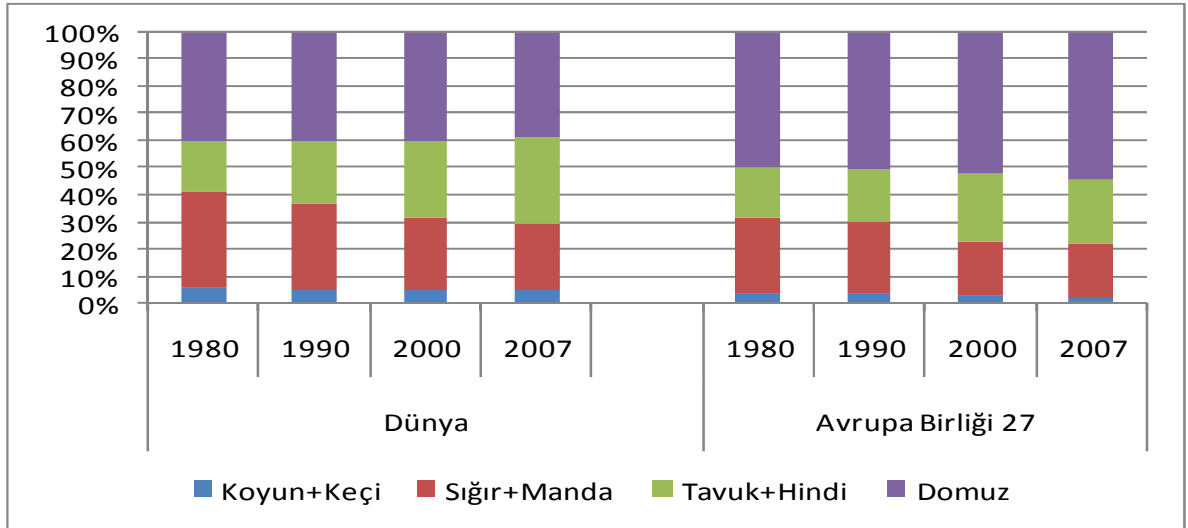
Şekil 3.2. 1980 ve 2007 yıllarında çeşitli türlerin Türkiye et üretimindeki payları

Çizelge 3.21. Türkiye Kanatlı eti ve Yumurta Üretimi (ton)

	1995	2000	2005	2006	2007	2008
Tavuk Eti	282.038	643.457	936.697	917.659	1.068.453	1.087.681
Hindi Eti	-	19.274	42.709	17.062	31.467	35.451
Yumurta	641.792	844.287	753.278	733.348	795.310	824.419

Tavuk yumurtası üretiminde de benzer şekilde artış sağlanmış, 1995 yılında yaklaşık 641.8 bin ton olan üretim, 1.3 kat artarak 2007 yılında 824.4 bin tona ulaşmıştır.

Türkiye'nin toplam et üretimi içerisinde tavuk+ hindi etinin payının, 28 yıllık dönemde %36'dan %59'a yükselmesi, buna karşılık keçi ve koyun etinin payının önemli miktarda azalması dikkatle izlenmesi gereken bir durumdur. Belirtilen husus, 2003 yılı Dünya ve AB 15 et üretiminde çeşitli türlerin payının yer aldığı Şekil 3.3 ile bir arada değerlendirildiğinde durum daha iyi kavranabilir. Dünya, AB 15 ve Türkiye'de et üretimine katkıda bulunan türler bakımından en temel farklılığın Dünya et üretiminde % 40'tan, AB 15 et üretiminde %50'den fazla payı olan domuzun Türkiye üretiminde söz konusu olmamasıdır. Gelecek yıllarda tavuk eti ve yumurta üretiminde artış olması beklenmekle birlikte, Türkiye hayvansal gıda üretimindeki açığın sadece bu sektörde karşılanamayacağı, bu nedenle yıllar itibarıyla artış göstermekle birlikte sığır sütü üretiminin daha da artırılması gerektiği, azalan sığır eti üretiminde artış sağlama zorunluluğu olduğu ve günümüze kadar büyük ölçüde ihmal edilmiş olan küçükbaş sektörünün et açığını kapatmada katkısının son derece önemli olduğunun unutulmaması gereklidir. Tavukçuluk dışındaki sektörlerde gereken önemin verilmesinde, Tavuk üretiminin, pek çok üretim girdisi bakımından büyük ölçüde dışa bağımlı yapısının değiştirilememesi halinde, sektörün her zaman güvenilir bir kaynak niteliği taşıyabileceği de dikkate alınmalıdır.

Şekil 3.3. Dünya ve AB 15 grubunda et üretiminde türlerin payları

Türkiye'de yetiştiriciliği yapılan diğer kanatlılar; hindi, kaz, ördek ve bıldırcın olarak sıralanabilir. Bunlardan ördek ve kaz kimi yerlerde, küçük birimler halinde yetiştirilmekte ve üretime katkıları son derece sınırlı düzeyde kalmaktadır. Bu durum ördek ve kaz yetiştiriciliğinin ihmaline gerekçe olamaz.

Her iki türün yetiştiriciliğinin uygun alanlarda teşvik görmesi, başlangıç aşamasında geçimlik üretim yapan küçük işletmelerin gıda gereksinmesini karşılamada göreceği işlev nedeniyle önemli görülmekte, büyük ölçekli yetiştiricilik ve entegrasyonlar için alt yapı oluşumuna da hizmet edeceği düşünülmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin herhangi bir üretim kolunu küçümseme gibi bir lüksü de olmamalıdır.

Dünya, AB 15, AB 25 ve Türkiye hindi varlığı (Çizelge 3.22) ile hindi eti üretimlerinin (Çizelge 3.23), 1980-2005 yılları arasında, sürekli ve düzenli şekilde arttığı görülmektedir. Bu dönemde Türkiye'de gerçekleşen artışlar, AB ve dünya artışlarına göre oransal olarak daha yüksektir.

Çizelge 3.22.Dünya, AB 15, AB 25 ve Türkiye Hindi sayısı (000)

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2007
Dünya	200.643	216.350	439.507	452.573	451.857	449.546	472.635
AB 27	49.936	60.850	78.868	97.441	105.727	99.407	96.046
Türkiye	2.705	3.288	3.101	3.442	3.763	3.902	3.902
ABD	52.000	58.500	282.450	292.856	264.400	252.053	271676

1980 yılı Türkiye hindi varlığı ve hindi eti üretimi 100 kabul edildiğinde, 2007 yılında bu değerlerin hindi sayısında 144, hindi eti üretiminde 188'e yükseldiği anlaşılmaktadır. Yani, et üretimindeki artış, sayısal artışın çok üzerindedir. Bu sonuç, hindi üretiminde, gerek genotip gerek çevresel koşullardaki değişikliğe bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Buradan, hindi popülasyonunun genotip ıslahının sağlandığı sonucu çıkarılmamalıdır. Önceki yıllarda yerli hayvanlarla yürütülen hindi yetiştiriciliğinde, son yıllarda ticari işletmelerin devreye girmesiyle önemli değişiklikler yaşanmaya başlamıştır.

Çizelge 3.23.Dünya, AB 15, AB 27 ve Türkiye Hindi Eti Üretimi (ton)

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2007
Dünya	2.054.234	2.446.692	3.722.796	4.536.622	5.067.290	5.811.486	5.868.167
AB 27	680.861	806.668	1.220.290	1.702.834	1.949.586	1.789.453	1.621.369
Türkiye	6.500	7.900	9.000	10.680	11.800	12.200	12.200
ABD	1.075.000	1.277.800	2.047.500	2.299.000	2.419.000	3.151.000	3.397.493

Türkiye için önemli bir gıda kaynağı olmaya aday hindi yetiştiriciliğinde, gelişmenin iç kaynaklarca sağlanmasına çalışılmalıdır. Tavukçuluk alanındaki deneyimden ders çıkarılarak, özellikle damızlık materyal bakımından dışa bağımlı yeni bir kanatlı sektörü oluşması sürecine göz yumulmamalıdır.

3.2.4. Arıcılık ve Bal Üretimi

Arıcılık, Anadolu'nun geleneksel tarımsal etkinliklerindedir. Türkiye'nin hemen her yerinde arıcılık yapılmaktadır. Türkiye'de 200.000 tarım işletmesinde arılı kovan bulunmakta, 30.000 ailenin, ortalama 100 koloni ile arıcılıktan geçimini sağladığı tahmin edilmektedir.

Türkiye koloni varlığı seksenli yılların başlarında 2.1 milyon iken, düzenli bir artışla bu sayı 2003 yılında 4.3 milyonu, 2008 yılında da 4.9 milyon kadar olmuştur. Bu koloni varlığıyla Türkiye; Dünya'da birinci sırada yer alan

Çin'den sonra yer almakta ve Dünya koloni varlığının yaklaşık %8'ine sahip bulunmaktadır.

Dünya bal üretimi 1980-2007 yılları arasında sürekli artmış, 1980 yılında 974.529 ton olan üretim, 2007 yılında 1.400. 491 tona yükselmiş, yani %44'lük bir artış sağlanmıştır. Aynı dönem içerisinde Türkiye bal üretimi 25.170 tondan, 73.935 tona çıkmış, yani 1980'li yılların başındaki üretim 100 kabul edildiğinde, 2007 yılı bal üretimi 294 olmuştur. Belirtilen bu artış 80'li yılların başlarında 0.6 kg olan kişi başına düşen yıllık bal üretiminin günümüzde ancak 1.0-1.1 kg'a yükseltilmesini sağlayabilmiştir. Türkiye toplam bal üretimindeki yükselme, daha çok kovan sayısındaki artışa bağlıdır. Koloni ve arıcı sayısındaki hızlı artışın en önemli nedeni 1990 yılından itibaren uygulanan arıcılık politikalarıdır. Sektördeki hızlı sayısal artışla paralel verim ve üretim artışı sağlanamaması arıcı gelirlerinin azalmasına neden olmaktadır.

Daha önceki yıllarda koloni sayısının artması yanında, ilkel kovan sayısının azalmasına bağlı olarak kovan başına bal veriminde önemli düzeyde artış sağlanabilmişken, son 10 yıllık dönemde kovan başına bal veriminde artış olmayıp, çeşitli yıllarda dalgalanmalar görülmekle birlikte kovan başına bal verimi 15 kg dolayında gerçekleşmiştir. Oysa 2003 yılı verilerine göre, kovan başına bal verimi Dünya ortalaması 21.6 kg olup, bu değer Çin'de 38.1, ABD'de 31.8, Meksika'da 31.0, Kanada'da 60.0, Avustralya'da 64.8 kg'dır. Buradan, Türkiye'nin kovan başına bal veriminin Dünya ortalamasının gerisinde ve arıcılığı gelişmiş ülkelerin çok altında bulunduğu anlaşılmaktadır.

Sektörde üretim artışını sağlamak, genotip ve çevrenin iyileştirilmesiyle, arıcı gelirlerini artırmak ise üretim artışı ile birlikte, ürün çeşitlendirme, örgütlenme ve pazarlama koşullarının uygun hale getirilmesi ile mümkün olabilir. Belirtilen bu hususlarda sağlanacak başarı düzeyine bağlı olarak arıcıların gelir düzeyinde gerçekleşecek artış, onların gıdaya ulaşım olanaklarını geliştireceği gibi, ülke genelinde de üretim artışı düzeyinde olmak üzere gıda üretimi artışına katkı sağlanabilecektir.

4. SAPTAMA ve ÖNERİLER

Bu bölümde Türkiye hayvancılığına ilişkin saptamalar üzerinde durulduktan sonra, Türkiye'nin hayvansal gıda üretimini artırmada; olanak, kısıt, tehdit ve fırsatlar değerlendirmeye alınacak, son olarak da öneriler sıralanacaktır.

4.1. Saptamalar

Buraya kadar tartışılan hususlar özetlenecek olursa;

- Dünya toplam gıda üretimi, nüfusa yeterli düzeydedir
- Ülkeler arası ve içi gıda dağılımı dengeli değildir
- Gıda dağılımı dengesizliği, gelişme yolundaki ülkelerde daha büyük sorundur
- Gıda ve gıdaya ulaşma yetersizliği olan ülkelerde, gıda üretiminin artırılması tek seçenektir

- Türkiye'de kişi başına günlük toplam protein ve enerji üretimi Dünya ortalamasının üstünde ve yeterli düzeyde olmakla birlikte, yıldan yıla azalmaktadır
- Türkiye'nin kişi başına günlük hayvansal protein ve enerji üretimi, Dünya ortalamasının altında ve yetersizdir Ayrıca yıldan yıla azalmaktadır
- Türkiye'de tarım işletmesi sayısı yıllar itibariyle artmış, işletmeler küçülmüştür
- Türkiye'de hayvansal üretim yapan işletmelerin oranı önemli ölçüde azalmaktadır
- Son 70 yıllık süreçte çayır ve mera alanları % 70 daralmıştır
- Yem bitkileri üretim alan ve miktarı artış göstermekle birlikte, üretim yeterli olmaktan çok uzaktır
- Karma yem hammaddelerinin bir bölümü iç piyasadan yeterince karşılanamamakta, bazıları ise tümüyle dışarıdan sağlanmaktadır
- Karma yem sektöründe denetim yetersizliği, kalite ve rekabeti olumsuz etkilemektedir
- Tarım işletmeleri yapısal değişimle verimliliği artıracak sermayeye ve sermaye birikim olanağından yoksundur. Kamu kaynakları ise etkin olarak kullanılmamaktadır
- Hayvancılıkta yetiştirici örgütlenmesi yetersizdir.
- Hayvancılık sektörüne kamu müdahaleleri, yetiştiriciyi koruma ve üretimi sürekli kılma yerine, gıda sanayinin hammadde ihtiyacını karşılama veya tüketiciyi korumaya yöneliktir.
- Hayvan sağlığı konusunda önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Fakat gelinen nokta yeterli değildir
- Son 25 yıllık dönemde Türkiye
 - Sığır varlığı %12.5,
 - Manda varlığı %84,
 - Koyun varlığı %40,
 - Ankara Keçisi varlığı %90
 - Kıl keçisi varlığı %51 kadar azalmıştır.
- Son 25 yıllık dönemde Türkiye'de;
 - Sığırcılıkta et üretimi 2.82 kat, sütü üretimi 1.23 kat artmıştır
 - Koyunculukta et üretimi 1.13 kat artmış, süt üretimi %35 azalmıştır
 - Keçicilikte et üretimi %15, süt üretimi %68 azalmıştır
- 1984-2003 yılları arasında Türkiye et üretiminde

- Sığırın payı %35'ten %20'ye,
- Koyunun payı %29'dan %18'e,
- Keçinin payı %7'den %3'e gerilemiş,
- Tavuğun payı %26'dan %58'e yükselmiştir.
- Dünya et üretiminde domuzun payı %41, AB 15'te %52'dir
- Türkiye arı kolonisi varlığı son 25 yılda 2.1 kat, bal üretimi 1.5 kat, kişi başına bal üretimi 1.83 kat artmıştır.
- Türkiye'de kovan başına yıllık bal üretimi 15 kg, kişi başına üretim 1-1,1 kg dolayındadır

4.2. Olanaklar

- Türkiye hem hayvancılığın geliştirilmesine uygun olan, hem uygun hale getirebilecek hem de hayvancılıktan başka üretim alternatifi olmayan geniş alanlara sahiptir.
- Kaba ve karma yem üretimi açısından pek çok olanak mevcuttur.
- Türkiye'nin bitkisel üretimi içerisindeki payı olabilecek veya olması gerekenin çok gerisinde olan yem bitkileri üretimini; öncelikle toprak koruma sonrasında da hayvancılığı geliştirme amacıyla bugünkü düzeyinin çok üzerine çıkarmak mümkündür.
- Türkiye; mevcut genotip ve çevre çeşitliliğinden yararlanılarak, bölgelere ve üretim sistemlerine uygun damızlıklar geliştirme, daha da ötesi bunları dış pazarlara sunma olanağına sahiptir.
- Türkiye, hayvancılık sektöründeki bilgi açığını kolaylıkla kapatabilecek alt yapıya sahiptir
- Türkiye; etnik, kültürel, tarihsel, dinsel ve coğrafi yakınlıklarını da kullanarak hayvancılıkta bölgesinin öncüsü, hayvan ve hayvansal ürün konusunda her türlü talebe yanıt verebilecek potansiyele sahiptir.
- Büyük işletmelerin kurulması ve çoğalması yanında, küçük ve orta ölçekli hayvancılık işletmelerinin olanaklarının geliştirilmesi ve üretime katkılarının artırılabilmesi mümkündür.
- Bütçe kısıtlarının giderilmesi ve stratejinin değiştirilmesi koşuluyla; Türkiye'de hayvan sağlığı alanında karşılaşılan sorunların üstesinden gelebilecek eğitimli insan gücü mevcuttur.
- Türkiye, organik hayvansal üretime uygun alanlara sahiptir. Organik hayvancılık aracılığıyla değişik nedenlerle geleneksel üretim tarzını sürdürmek durumunda olan küçük ve orta ölçekli işletmelerin gelirlerinin artırılması mümkündür.

4.3. Kısıtlar

- Tarımın diğer dallarında olduğu gibi hayvancılık alanında da durum saptamaya yönelik bilgiler önemli ölçüde eksiktir. Var olan bilgiler de yeterli ve güvenilir değildir.

- Kamunun hayvancılıkla ilgili uygulamaları genellikle belirlenmiş bir hedefe yönelik olmamakta, geniş çerçeveli ve uzun soluklu bir programın parçası niteliğini taşımamaktadır. Geçici çözümlere yönelik bu tip uygulamalar doğası gereği kalıcı sonuçlar üretememektedir.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın merkez ve taşra teşkilatı pek çok anlamda yeterli personel ve teşkilat yapısına sahip olmakla birlikte, uygulama hataları sonucunda düştüğü hantal yapılanmayı etkin hale getirebilecek atılımlar gerçekleştirilememektedir.
- Hayvan ve hayvansal ürün piyasası dengesizliğini korumaktadır. Üretici/tüketici fiyat paritesi her iki kesimin de aleyhine işleyen bir yapıdadır. Pazarlama kanallarının sağlıksız işleyişi, bazı ürünleri işleyen sanayi kollarında oligopol bir yapı ve çok sayıdaki pazarlama ara kademesinin ürüne eklediği katma değere görece, yüksek kar sağlamasından kaynaklanan bu durumun kısa sürede ortadan kalkması beklenmemelidir.
- Piyasa fiyatlarının denge unsuru olabilecek nitelikteki çeşitli kamu kuruluşları, bu işlevi üstlenecek yapılar oluşturulmadan yok edilmiş, hayvan ve hayvansal ürün piyasası yetiştirici ve tüketici aleyhine işleyen bir niteliğe bürünmüştür.
- Meraların besleme kapasitesinin yetersizliği, yem bitkileri üretiminin sınırlılığı ve yoğun yem ana bileşenlerinin yetersiz üretimi nedeniyle kaba ve yoğun yem üretiminin ya yetersiz yada dışa bağımlı olması, yem/ürün paritesinin hayvan yetiştiricisi aleyhine oluşmasına neden olmaktadır.
- Hayvancılığın çoğu alanlarında yetiştirici örgütlenmesi yok, bazı alanlarda ise gelişme sürecinin başlangıcında ve oldukça cılız bir yapıdadır.
- Hayvancılık işletmelerinin pek çoğunun küçük ölçekli oluşu, karlılığın son derece düşük olması, pazar koşullarındaki yetiştirici aleyhine olan dengesiz yapı, yetiştiricinin örgütsüzlüğü vb nedenler işletmelerin sermaye edinmelerini engellemekte, işletme büyüklüğünün artırılması ve üretim sisteminin değiştirilmesine engel teşkil etmektedir. Bazı hayvansal ürünler, özellikle süt piyasasında tekelleşme ve oligopol bir yapı oluşturma eğilimi, orta ve büyük ölçekli sığırcılık yatırımı konusunda heves kırıcı olmakta, mevcut işletmelerin de varlığını tehlikeye düşürmektedir.
- Ülke genelinde hayvan varlığının genetik kapasitesini artırmada önemli bir araç olabilecek yapay tohumlamanın yaygınlaşması önündeki engeller kaldırılamamıştır.
- Uygun ve nitelikli damızlık hayvan üretimini yeterli düzeye çıkarabilecek önlemler alınmadığı gibi, bunu önemli sayan anlayışlar da terk edilmiştir.
- Türkiye'nin kırmızı et ihtiyacının sadece büyükbaş hayvancılık sektörü tarafından karşılanması olası değildir. Açığın kapatılmasında yegane kaynak olan küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ise tamamen kaderine terk edilmiştir.
- Türkiye'ye kaçak hayvan girişinin önlenememesi, hayvan sağlığını koruma önlemlerini baltaladığı gibi başta kırmızı et piyasası olmak üzere sektördeki dengesizliğin derinleşmesine de neden olmaktadır.

- Hayvan sağlığı ve sağlıklı hayvansal üretimin asgari koşulları sağlanamamış, bu yüzden ortaya çıkan büyük kayıpları önlemek mümkün olamamıştır.
- Hayvan aşı ve ilaçlarında dışa bağımlılık azaltılamamış, aksine artmıştır.
- Önemli bazı salgın hastalıkların baskı altında tutulması hedeflenmekte, bunların eradikasyonu konusunda yeterli ve etkin çaba gösterilmemektedir. İç piyasada gıda güvenliği konusunda tereddüde ve büyük ekonomik kayıplara yol açan bu durum, dış satım olanaklarını da sınırlandırmakta veya ortadan kaldırmaktadır.
- Hayvancılık sektörüne uygulanan teşvik ve destekler konusunda, geçmişte olduğu gibi günümüzde de, isabetsiz kararlar devam etmektedir.
- Hızlı bir şekilde gelişen ve dünya standartlarında üretim gerçekleştirilebilen tavukçuluk sektöründe damızlık ve önemli yem bileşenleri ile aşı ve ilaç gibi girdiler bakımından dışa bağımlılığını kırmaya yönelik olarak hemen hemen hiç çaba sarf edilmemektedir.
- Araştırma ve geliştirme faaliyetleri yetersizdir. Bu alandaki yapıyı geliştirme ve çağdaş düzeye ulaştırma yerine; elde tutmaya yönelik bir çabadan dahi söz etmek mümkün değildir. Daha da ötesi, mevcut yapının yük olduğunu varsayan bir anlayışın hakim olduğunu kanıtlayan uygulamalar gerçekleştirilmektedir.
- Bakanlığın organizasyonuna yönelik girişimleri, geleceği tasarlamadan gerçekleştirme anlayışı egemenliğini sürdürmektedir.
- Hayvan ve hayvansal ürünler dış alımı konusunda iç ve dış baskılar yoğunlaşmaktadır.

4.4. Tehditler

- Kentlere göçün yoğunluğunu koruması, en azından küçükbaş hayvan yetiştiriciliğindeki küçülmenin son yıllardakine benzer şekilde sürmesi sonucunu doğuracaktır. Ülke kaynaklarının bir bölümünün daha değerlendirme dışı kalmasına neden olacak bu durum, kırmızı et açığıının daha da büyümesi anlamına gelmektedir.
- Et açığıının kapatılamaması durumunda Türkiye'ye kaçak hayvan girişı artacak veya ülke önemli et ithalatçısı konumuna gelecektir.
- Ekonomik gelişme dışındaki nedenlerle kentlere yoğun göç, sosyal sorunların artması ve çalkantıların oluşmasına neden olacaktır.
- Büyükbaş hayvancılık sektöründe alınması gerekli önlemlerin daha da geciktirilmesi, Türkiye'nin Batı ve Orta Avrupa ülkelerinin damızlık, süt, et ve ürünleri pazarı haline gelmesine neden olabilir.
- Hayvancılık sektörünün çeşitli alanlarındaki yapısal bozuklukların giderilmemesi halinde özellikle küçük işletmelerin hayvancılığı terk etme süreci en azından devam edecek, daha da kötüsü hızlanacaktır.

- Sermaye yetersizliği ve diğer olumsuzluklar nedeniyle büyük işletmelerin kurulamaması veya mevcutların büyüyememesi sektördeki küçülmeyi hızlandıracaktır.
- Tarıma dayalı sanayinin, en azından hammaddelerini temin aşamasında tekelleşme eğiliminde olduğu bazı girişim ve uygulamalarından sezinlenmektedir. Bu konuda önlem alınmaması hayvancılık sektörünün sorunlarını daha da artıracaktır.
- Hayvancılığa dayalı ulusal sanayinin, çok uluslu sermayenin denetimine girmesi ihtimali artmaktadır. Önlem alınmazsa kısa sürede büyük hayvancılık işletmeleri de çok uluslu sermayenin denetimine girecektir.
- AB katılım sürecindeki ölkemizin hayvancılığın ve buna dayalı sanayi üretiminin her kaleminde birliğe üye diğer ölkelerin pazarı konumuna gelmesi olasılığı örkütücüdür. Türkiye'ye özgü olarak öne çıkarılan kalıcı kısıtlamalar bu olasılığı artırmaktadır.
- AB'nin Türkiye'ye vereceği kotalar ile bunların işletmelere dağıtılmasında yanlı davranılmasının söz konusu olabileceği ve bunun, sektörün gerçek temsilcilerinin sisteminin dışına itilmesine veya kendi işletmesinde işçi olmasına neden olabileceği olasılığı gözden kaçırılmamalıdır.
- Küresel ısınmaya bağlı olarak Akdeniz İklim Kuşağında ortaya çıkabileceği ileri sürölen iklimsel değişiklikler; tarımın ve Türkiye nüfusunun beslenmesinin önünde önemli bir tehdit unsuru olarak varlığını korumaktadır.

4.5. Fırsatlar

- Türkiye sahip olduğu fiziksel ve biyoiklimsel çeşitliliğe bağlı olarak bitkisel ve hayvansal ürün yelpazesi oldukça geniş bir ölkedir. Mevcut koşullar, bu çeşitliliğin daha da artırılabilmesine olanak sağlayacak niteliktedir.
- Türkiye'de, yerleşmiş bir hayvancılık geleneği mevcuttur. Koşulların elverişli hale getirilmesi durumunda hayvancılıkta yatırım ve istihdamın hızla artırılması mümkündür. Girişimci ve işgücü konularında bir darlık ile karşılaşılması olası değildir.
- Türkiye, bölgesindeki coğrafi yerleşimi, komşusu ölkelerin hayvancılık yapılanması ve hayvansal ürün gereksinimleri dikkate alındığında, bu alanda öncü ölkelerle değişik alanlardaki yakınlıkları da bu hedefi destekleyici faktörlerdir. Bu ölkelere hayvansal ürün ve özellikle de damızlık dışsatımını gerçekleştirme ve hızla pazarını geliştirebilme olanağı mevcuttur.
- AB ölkelerinin kuzu ve oğlak eti üretimi, talebin gerisindedir. Türkiye bu açığı kapatabilecek potansiyele sahiptir.
- Türkiye koyun popülasyonunun çok büyük bölümünü yağlı kuyruklu ırklar oluşturmaktadır. Yağlı kuyruklu, kuyuksuz karkastaki düşük yağ oranına bağlı olarak kolesterol oranının düşük olmasını sağlamaktadır. Düşük kolesterollü kuzu eti üretimi ve tanıtımı ile dış satım olanakları geliştirilebilir.

- Özellikle İngiltere'ye olmak üzere oğlak eti dış satımı gerçekleştirmek mümkündür.
- Koyun ve keçi sütünden yüksek pazar fiyatlı ürünler üretilmektedir. Süt toplama, ürüne işleme alt yapısının geliştirilmesi ile gelirlerin artırılması ve dış satımın sağlanması mümkündür.
- Organik hayvancılığın kolaylıkla geliştirilebilmesini sağlayacak koşullara sahip alanlar azımsanamayacak ölçtedir.
- Tavukçuluk sektörü büyük ölçekte üretim ve ihracat yapabilecek kapasitededir. Girdilerde dışa bağımlılığın kırılması bu kapasitenin daha etkin kullanımına imkan sağlayacaktır.
- Hayvanların tanınması ve kayıt tutma da dahil, veri toplama ve değerlendirmeye ilgili pek çok alanda sahip olunan imkanlar işlerin daha doğru ve hızlı yapılması maliyetini azaltmaktadır.

4.6. Öneriler

- Türkiye'nin tarımsal envanterini çıkarmak ve bunu kolayca güncellenebilir bir yapıya kavuşturmak gerekir. Bu amaçla;
- Tarım Bakanlığı ile Devlet İstatistik Enstitüsü başta olmak üzere ilgili kurumlar arasında işbirliği sağlanmalıdır.
- Hayvan verimlerine ilişkin bilgilerin ölçüm değerlerine dayalı olarak elde edilmesi için doğrudan bilgi toplayan bir oluşum gerçekleştirilmelidir. Bu amaçla Türkiye'yi temsil eden belirli tespit alanları oluşturulmalı ve bilgi bu alanlardan sağlanmalıdır.
- Envanter ve tarımsal istatistiklere esas olacak verilerin sürekliliği ve güvenilirliği için mevcut sistem gözden geçirilmeli, günümüz teknolojik olanaklarından daha etkin yararlanılmalıdır.
- Kurulacak bilgi toplama sistemi hayvan ve ürün izlemeye olanak sağlayacak nitelikte olmalıdır.
- Tarımsal üretimin temel unsurları bakımından Türkiye birbirinden oldukça farklı üretim sistemlerine sahiptir. Bu nedenle hemen her üretim dalı ya da tür için üretim sistemlerine özel ıslah programları geliştirilmelidir.
- Ürün kalitesini geliştirme ve izleme için laboratuvar alt yapısı güçlendirilmeli, sivil toplum örgütleri de bu alanda görev üstlenmelidir.
- Kaba yem üretimini geliştirme ve sürekli kılmanın hayvansal üretimle ilişkisi göz ardı edilmeden, üretimin yaygınlaştırılmasını sağlayacak özendirici önlemler geliştirilerek sürdürülmelidir.
- Karma yem bileşenlerinden kıt olanların önemli bir bölümü aynı zamanda yağ bitkisi niteliğindedir. Türkiye bu tip bitkilerin yurt içi üretimini artırmak için bu ürünlere özel uygulamalar geliştirmelidir.
- Hayvansal ürünlerle için ticari girdi niteliği olan ürünlerin, yem ilaç, katkı maddesi vb, denetimi sistemli ve sürekli hale getirilmelidir.

- Kooperatifler ve yetiştirici birlikleri benzeri sivil örgütlerin geliştirilmesi ve özerk yapıda çalışabilmeleri için gerekli yasal alt yapı hazırlanmalı, kamunun bu örgütler üzerinde baskı oluşturması engellenmelidir.
- Üreticilerin fiyat oluşumuna da katılmalarını sağlayacak Pazar mekanizmaları etkin hale getirilmelidir.
- Türkiye'nin aşı ve biyolojik madde üretiminde dışa bağımlı olması engellenmelidir.
- Hayvan hastalıkları ile mücadelede "hastalık kontrolü"ne dayalı hayvan sağlığı stratejisi "ortadan kaldırma"ya yönlendirilmelidir.
- Hayvansal üretim çevre ilişkisi ihmal edilmemeli, özellikle gübrenin kirlenici etkisini ortadan kaldırmak ve gübreye değer kazandırmak için işletme ve yerleşim birimlerine özgü önlemler geliştirilmelidir.
- Hayvansal üretimin toplumun sağlıklı beslenmesi için önemi göz önünde tutulmalı ve Türkiye hemen bütün ürünlerde ihracatçı olmayı öngören bir strateji izlemelidir.
- Başta kanatlı yetiştiriciliği olmak üzere, bazı alanlarda özel sektörü damızlık üretimine çekecek teşvikler yapılmalıdır.
- Süt başta olmak üzere birçok ürünün alıcısının oligopol bir yapı oluşturmasını engelleyecek yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
- Türkiye'de nüfus artışının hızlı sayılabilecek düzeyde sürmesine rağmen, hayvansal ürünler üretiminde arzulanan artışın sağlanamaması, birçok üründe kişi başına tüketimi azaltmıştır. Yaklaşık 10 yıl içerisinde en azından süt üretiminin 15 milyon, kırmızı et ve yumurta üretiminin 1 milyon ton, kanatlı eti üretiminin de 1,5 milyon tona çıkarılması hedeflenmeli ve gerçekleştirilmelidir.

KAYNAKLAR

Akman, N., Tuncel, E., Yener, S. M., Kumlu, S., Özkütük, K., Tüzemen, N., Yanar, M., Koç, A., Şahin, O. ve Kaya Ç. Y. 2005. Türkiye'de Sığır Yetiştiriciliği. Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi, ZMO Yayını.

Aktan, L.C. 2002. Devlet Planlama Teşkilatının Gelir Dağılımında Adaletsizlik Ve Yoksulluk Sorununa Yaklaşımı. Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak-İş Konfederasyonu Yayını.

Anonim, 2004. Hayvan, Su Ürünleri Yetiştiriciliği Ve Sağlığı, II. Tarım Şurası, IV. Komisyon.

Anonim, 2006. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Hayvancılık Özel İhtisas Komisyonu Raporu.

Dölekoğlu, G.Ö. 2003. Gıda Güvencesi. Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü. TEAE Bakış Sayı:4 Nüsha:4

FAO, 2006. <http://faostat.fao.org/faostat>

Fıratlı, Ç., Karacaoğlu, M., Gençer, H.V. ve Koç, A. 2005. Türkiye Arıcılığına İlişkin Değerlendirmeler ve Öneriler. Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi, ZMO Yayını.

Kaymakçı, M., Eliçin, A., Işın, . F., Taşkın, T., Karaca, O., Tuncel, E., Ertuğrul, M., Özder, M., Güney, O., Gürsoy, O., Torun, O., Altın, T., Emsen, H., Seymen, S., Geren, H., Odabaşı, A. ve R. Sönmez 2005. Türkiye Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği Üzerine Teknik ve Ekonomik Yaklaşımlar. Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi, ZMO Yayını.

TUIK, 2006. Türkiye İstatistik Kurumu. www.tuik.gov.tr

SEKTÖREL DIŞ TİCARET **Yrd. Doç. Dr. Bahadır AYDIN***

Giriş

Dış ticarete tarım başlığı tartışılırken genellikle, sadece açık ya da fazla üzerinden hareket edilmektedir. Açık verildiğinde durumun kötü, fazla verildiğinde olumlu bir görüntü varsayılarak yorum yapılmaktadır. Oysa, tek başına ne açık ne de fazla verilmesi çok fazla anlam taşımamaktadır. Açığın hangi tarımsal alt gruplardan kaynaklandığı en az açık kadar önemli olduğu gibi, fazlanın hangi fedakarlık ya da ne karşılığı elde edildiği de en az o kadar önem taşımaktadır. En basit yaklaşımla, tarımsal dış ticaret bilançosu içinde ana gruplar itibarıyla tarımsal hammadde ve işlenmiş tarım ürünlerinin ya da birebir karşılama da gıda maddelerinin dağılımındaki değişim açık ve fazlanın niteliği hakkında analiz yapma fırsatı verebilmektedir.

TÜİK tarafından yayınlanan ISIC Rev.3'e göre (International Standart Industrial Classification of all Economics Activities, Revision 3 - Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Endüstri Sınıflaması Uluslararası Standardı), tarımsal dış ticarete artık açıklar süreci başlamıştır. Ancak, ISIC Rev.3'e göre yukarıda bahsi geçen alt grupların dağılımdaki değişimi görmek mümkün değildir. Bu sınıflama yönteminde bazı ürünlerin hammadde kısmı tarım başlığı içinde görünürken, işlenmiş hali tarım dışı bir başlıkta yer alabilmektedir. Böyle bakıldığında ISIC Rev.3'ten hareketle tarımsal dış ticaretin analizinin sağlıklı olmayacağı ortaya çıkmaktadır. Bu eksikliği giderebilmenin yöntemlerinden biri SITC Rev.3'ün (Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması) dikkate alınmasıdır. Bunun iki avantajı söz konusudur. İlki ISIC'ta tarım içinde yer almayan ürünlerin tarım içine alınmasına olanak sağlamasıdır. İkincisi, tarımsal dış ticareti, tarımsal hammadde ve gıda maddeleri olmak üzere iki ana alt grupta görme şansı vermesidir.

Tarımsal dış ticarete iki ana alt grubun genel incelenmesi yanında, bu grupların altında yer alan ürünlerin dış ticarete durumunun belirlenmesi Türkiye'nin tarımsal yapısı ile ilgili önemli sonuçları ortaya koyabilmesi açısından da önem taşımaktadır. Yine bu yöntemle yapılan analiz, aşağıda örneği verilmeye çalışılan tarımsal dış ticarete ilişkin düşüncelerin de cevaplanmasına yardımcı olacaktır.

Tartışma konusu haline getirilen "kendine yeterlilik" ve "korumacılık" kavramları dış ticaret bilançoları üzerinden ve doğrudan da tarımsal dış ticaret üzerine oturtulmaktadır. Amacımız, kendine yeterlilik veya korumacılık kavramlarını tartışmak değildir. Dünya Ticaret Örgütü üyesi ve Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası çerçevesinde Türkiye'nin veri koşullarında bu iki kavramı tartışma şansının da olmadığı açık olmakla beraber, ideal durumu zımni olarak ithalatla ihracatın denkleğe gidişi olarak kabul eden görüşler mevcuttur.

* Abant İzzet Baysal Ü. İİBF İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

TÜSİAD tarafından Mayıs 2008’de yayınlanan raporda “Dünyanın en önde gelen tarım ürünleri ihracatçısı ülkelerle önde gelen ithalatçıları hemen hemen aynı ülkelerdir. Bu ülkelerin çoğu da gelişmiştir. Bir genelleme yapılabilirse, gelişmeyle birlikte ithalatla ihracatın denklige doğru yöneldiği eğiliminden söz edilebilir. Ekonomi geliştikçe tarımsal ithalatın azalması gerekir biçiminde yaygın bir gözlem, eğilim yok. Bu Türkiye için de geçerlidir. Gelişme ithalatın ve ihracatın denkleşmesine doğru gitmiştir. Ancak son yıllarda, 1980’lerden sonra ithalattaki artış hızı daha yüksektir. Tarımsal ithalatın daha hızlı artmasındaki en önemli nedenler, tarım politikalarındaki eksiklerden daha çok “makro” politikalardan kaynaklanmaktadır. Düşmesine rağmen yukarıda belirtildiği gibi hala hızlı seyreden nüfus artışı tarım ürünleri ihracatının azalmasında, ithalatın artmasında çok önemli rol oynamaktadır. Gelişmenin, ekonomik büyümenin kendisi de yol açtığı gelir artışıyla iç pazardaki gıda talebini artırmakta, ihracat arzını kısmaktadır” (Akder ve Çakmak, 2008:27).

Yukarıda Türkiye’de de geçerli olduğu ifade edilen saptama ile ilgili iki nokta son derece önem taşımaktadır. İlki Türkiye’de tarımsal dış ticarete denkleşme eğilimi ifadesidir ki, ardından bununla çelişen sonuçlar vurgulanmaktadır ve bu vurgu verilerle doğrulanmaktadır. Tarımsal dış ticarete veriler açık eğiliminin arttığını göstermektedir. Dolayısıyla Türkiye’yi bu anlamda gelişmiş ülkelerle birlikte değerlendirmek mümkün değildir. İkincisi, ihracatımızın yeterince artmıyor olmasının, hızlı nüfus artışına bağlı gıda talebindeki artışa ve gelir düzeyindeki artışa bağlanmasıdır. İhracatın artışının ilk koşulu üretim artışıdır. Bahsi geçen konuların etkisini dışlamaksızın, üretimde artışın olmadığı ya da üretim artışın sağlayacak bir tarımsal politika olmaksızın ihracat artışından bahsetmek anlamlı değildir. Olsa olsa iç talebi zorla baskılayacak politikalarla bu amaca ulaşmak mümkündür. Daha da önemlisi çalışmada da ortaya konacağı gibi Türkiye gıda maddeleri ithalatçısı olmayıp, net ihracatçı konumda görünmektedir.

Yine yukarıda bahsi geçen raporda, tarımsal hammadde ithalindeki artışın önemli bir nedeni işlenmiş tarım ürün ihracatıdır, tekstil ihracatını desteklemek için pamuk, halı ihraç etmek için yün ithal etmek gibi. İstatistiksel olarak bu örneklerdeki gibi ithalat tarım sektörüne, ihracat sanayi sektörüne kaydedilmektedir (Akder ve Çakmak, 2008:27). Bu değerlendirme iki açıdan önem taşımaktadır. İlki yukarıda da belirtildiği gibi tarımsal dış ticaretin sınıflandırılması ile ilgili sıkıntıdır. Çalışmanın hedeflerinden birisi bu sınıflama farklılığının yarattığı sonuçları analiz etmektir. İkincisi, bu sınıflama farklılığından kaynaklanan sonuçların tarımsal dış ticarete aslında olumlu bir yapı yarattığı izlenimini sorgulamaktır. Tarımsal hammaddelerin ithali ve işlenmiş olarak ihracatının, katma değer yaratmanın bir biçimi olarak sunulmaya çalışıldığı görülmektedir. Tüm bunları değerlendirebilmek için öncelikle tarımsal dış ticaretin sektör bazında gelişimi ile ilgili verileri görmek gerekmektedir.

2. Tarımsal Dış Ticaret

Tarımsal dış ticarete dönüşümün tespiti için dış ticaret rakamlarının belirlenmesinde iki farklı sınıflandırma yöntemi kullanılabilir. Kullanılan

yöntemlerden birincisi, ISIC Rev.3 (International Standart Industrial Classification of all Economics Activities, Revision 3 - Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Endüstri Sınıflaması Uluslararası Standardı), ikincisi ise SITC Rev.3'tür (Standart International Trade Classification, Revisions 3–Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması). İki sınıflandırma yönteminde temel farklılık, SITC Rev.3'te tarımda toplam dış ticaret içinde tarımsal hammadde ve işlenmiş gıda maddelerinin ayrı ayrı incelenme olanağının ISIC Rev.3'te bulunmamasıdır (Günaydın, 2009:208). Basit gibi görünen bu farklılık, tarımsal dış ticarete olası yapısal dönüşümlerin incelenme şansını ortadan kaldırmaktadır. Tersten okunduğunda ise, iki farklı yöntem birbiri ile ilişkilendirildiğinde daha kapsamlı bir analize fırsat vermektedir.

Bu amaçla, ISIC Rev.3'te yer alan tarım ve hayvancılık, ormancılık ve tomrukçuluk, balıkçılık, gıda ürünleri ve içecekler ile tütün ürünleri alt başlıkları, SITC Rev.3 alt başlıkları ile eşleştirilerek, tarımsal hammadde ve gıda ürünleri şeklinde iki alt başlıkta toplam tarımsal dış ticaret veri seti oluşturulmaya çalışılmıştır.

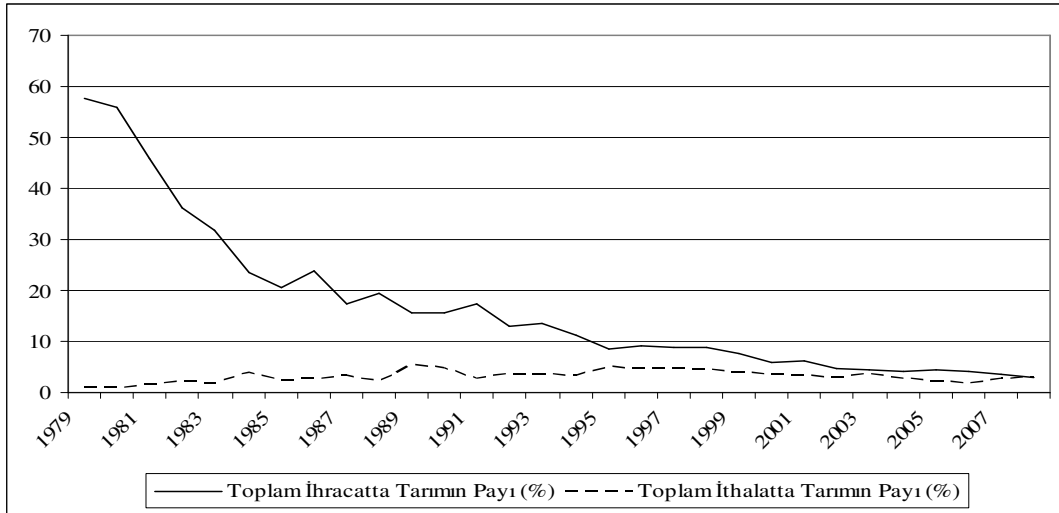
2.1. ISIC Rev.3 - Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Endüstri Sınıflaması Uluslararası Standardı'na Göre

Tarımsal dış ticaretin büyüklüğü toplam dış ticaret içinde, yaklaşık 30 yıllık sürede %60 düzeyinden %6 düzeyine düşmüştür. GSMH içindeki payının düşüşüne paralel şekilde, dış ticaretteki payı da önemli ölçüde gerileyen tarım sektörünün, dış ticaretteki payının düşüşü, ihracatın göreceki payındaki azalmayla açıklanabilmektedir. Tarımın ihracat içindeki payı %57'den %3 düzeyine gerilerken, ithalatın toplamdaki payı %1'den %3 düzeyine yükselmiştir (Tablo2-3). İhracattaki oransal gerileme süreklilik gösterirken, ithalatta yıllar içinde dalgalanmalar görülmekle beraber önemli bir oransal değişim mevcut değildir.

Tablo.2 : Toplam Dış Ticaret ve Tarım (ISIC Rev.3) (Milyon Dolar)

	Toplam Dış ticaret			Tarımsal Dış ticaret		
	İhracat	İthalat	D.Tic.Dengesi	İhracat	İthalat	D.Tic.Dengesi
1979	2.261,2	5.069,4	-2.808,2	1.301,7	49,4	1.252,2
1980	2.910,1	7.909,4	-4.999,2	1.622,6	71,2	1.551,4
1981	4.702,9	8.933,4	-4.230,4	2.163,3	138,9	2.024,4
1982	5.746,0	8.842,7	-3.096,7	2.072,5	185,3	1.887,2
1983	5.727,8	9.235,0	-3.507,2	1.820,7	154,5	1.666,2
1984	7.133,6	10.757,0	-3.623,4	1.683,8	396,4	1.287,5
1985	7.958,0	11.343,4	-3.385,4	1.644,4	269,8	1.374,6
1986	7.456,7	11.104,8	-3.648,0	1.772,5	283,3	1.489,2
1987	10.190,0	14.157,8	-3.967,8	1.777,0	466,5	1.310,6
1988	11.662,0	14.335,4	-2.673,4	2.272,9	286,4	1.986,5
1989	11.624,7	15.792,1	-4.167,5	1.820,4	839,5	980,8
1990	12.959,3	22.302,1	-9.342,8	2.013,9	1.020,3	993,6
1991	13.593,5	21.047,0	-7.453,6	2.362,0	554,7	1.807,3
1992	14.714,6	22.871,1	-8.156,4	1.918,2	794,6	1.123,6
1993	15.345,1	29.428,4	-14.083,3	2.067,8	1.077,4	990,4
1994	18.105,9	23.270,0	-5.164,1	2.026,9	739,3	1.287,6
1995	21.637,0	35.709,0	-14.072,0	1.835,0	1.797,2	37,8
1996	23.224,5	43.626,6	-20.402,2	2.147,4	2.017,9	129,5
1997	26.261,1	48.558,7	-22.297,6	2.348,6	2.295,1	53,5
1998	26.974,0	45.921,4	-18.947,4	2.350,9	1.980,4	370,5
1999	26.587,2	40.671,3	-14.084,0	2.049,3	1.524,1	525,2
2000	27.774,9	54.502,8	-26.727,9	1.651,9	1.973,8	-321,9
2001	31.334,2	41.399,1	-10.064,9	1.967,6	1.321,3	646,3
2002	36.059,1	51.553,8	-15.494,7	1.743,9	1.590,8	153,1
2003	47.252,8	69.339,7	-22.086,9	2.104,7	2.383,7	-279,1
2004	63.167,2	97.539,8	-34.372,6	2.525,8	2.527,7	-1,9
2005	73.476,4	116.774,2	-43.297,7	3.314,0	2.541,8	772,2
2006	85.534,7	139.576,2	-54.041,5	3.466,6	2.634,3	832,3
2007	107.271,7	170.062,7	-62.791,0	3.709,4	4.352,8	-643,3
2008	132.027,2	201.963,6	-69.936,4	3.923,4	6.151,3	-2.228,0

Kaynak:TÜİK

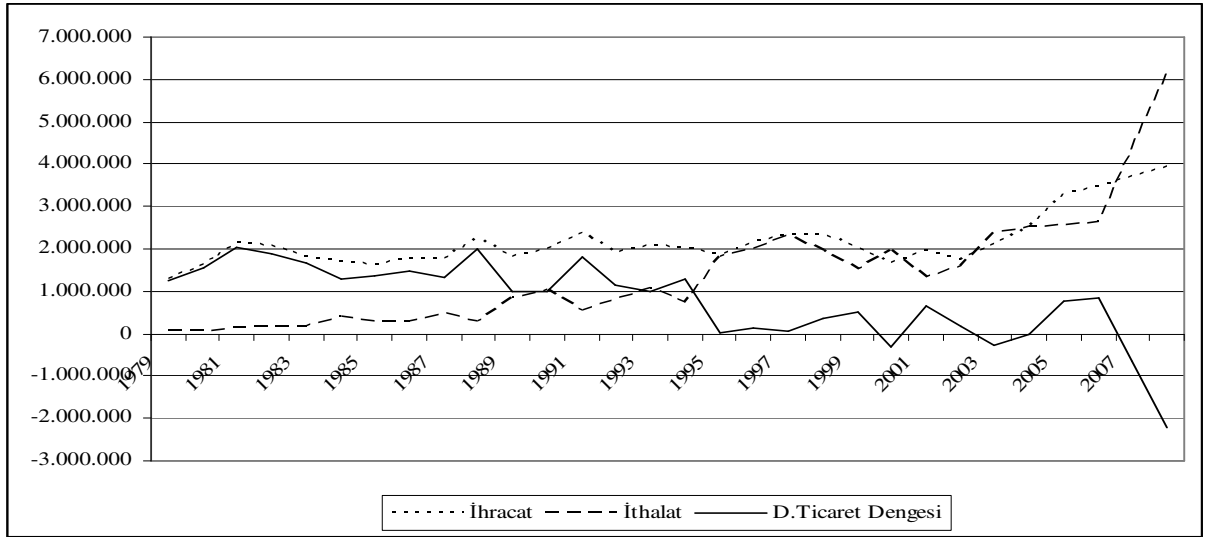
Grafik.3: Dış Ticarete Tarımın Payı

Tablo.3: Tarımsal Dış Ticaretin Oransal Payları (ISIC Rev.3)

	Toplam İhracatta Tarımın Payı (%)	Toplam İthalatta Tarımın Payı (%)
1979	57,6	1,0
1980	55,8	0,9
1981	46,0	1,6
1982	36,1	2,1
1983	31,8	1,7
1984	23,6	3,7
1985	20,7	2,4
1986	23,8	2,6
1987	17,4	3,3
1988	19,5	2,0
1989	15,7	5,3
1990	15,5	4,6
1991	17,4	2,6
1992	13,0	3,5
1993	13,5	3,7
1994	11,2	3,2
1995	8,5	5,0
1996	9,2	4,6
1997	8,9	4,7
1998	8,7	4,3
1999	7,7	3,7
2000	5,9	3,6
2001	6,3	3,2
2002	4,8	3,1
2003	4,5	3,4
2004	4,0	2,6
2005	4,5	2,2
2006	4,1	1,9
2007	3,5	2,6
2008	3,0	3,0

Tarımın GSMH ve dış ticaret içindeki payının düşüşü ile beraber tarımsal ürünlerin dağılımında da önemli bir dönüşüm söz konusudur.

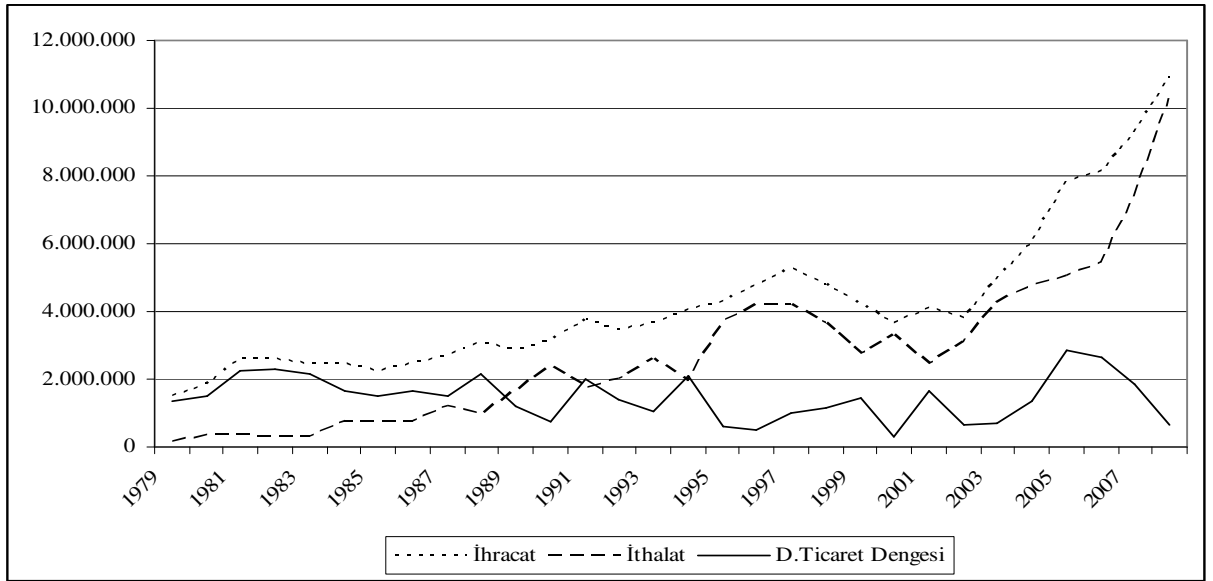
Tarımsal dış ticaret ile ilgili analizler ISIC Rev.3 verilerinden hareketle yapılmaktadır. ISIC Rev.3'e göre tarımsal ürünlere yönelik dış ticaret 5 farklı alt başlığa (tarım ve hayvancılık, ormancılık ve tomrukçuluk, balıkçılık, gıda ürünleri ve içecekler ile tütün ürünleri) dağılmış durumdadır. Tarımsal dış ticarete dikkate alınarak kullanılan tek başlık ise tarım ve hayvancılık şeklindedir. ISIC Rev.3 tasnifi dikkate alındığında; tarım ve hayvancılık dış ticaretinde 2000'li yıllara kadar fazla verilmiştir (Grafik.4). 1990'lı yıllarda da 1995 ve 1997'de denge ile birlikte genelde fazla süreci devam etmiştir. 2000'li yıllar, özellikle ithalattaki hızlı artışla beraber açıkların kanıksanmasına yol açmıştır. 2000 yılındaki 320 milyon dolarlık ilk açığı, 2003 yılında 280 milyon dolarlık, 2004'te 2 milyar dolarlık, 2007'de 640 milyon dolarlık ve 2008 yılında 2.2 milyar dolar düzeyindeki rekor açıklar izlemiştir.

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri

Grafik.4- ISIC Rev.3'e Göre Tarımsal Dış Ticaret

Yukarıda verilen tablo ve grafiklerden tarımda dış ticarete nasıl bir dönüşüm olduğu yolundaki soruya ISIC (Endüstri Sınıflaması Uluslararası Standardı) Rev.3 verilerinden cevap bulmak güçleşmektedir. SITC (Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması) Rev.3 verilerinden dış ticarete ayırımın incelenmesi ile bu soruya daha net cevaplar bulmak mümkündür. Bu farkı daha iyi algılamak için iki farklı sınıflandırmaya ilişkin verileri karşılaştırmak yeterlidir (Grafik.4-5).

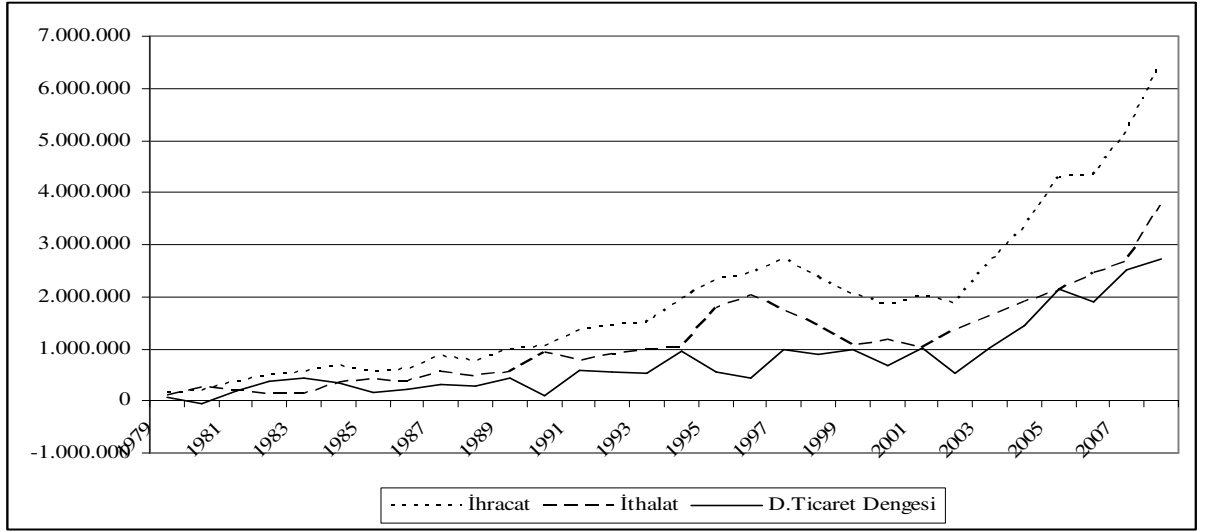

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri

Grafik.5: ISIC Rev.3'e Göre Toplam Tarımsal Dış Ticaret (SITC Rev.3'e Uyarlanmıştır)

Grafik.5'teki görüntü, tarım ve hayvancılık verilerine SITC Rev.3'te yer alan alt başlıkların ISIC Rev.3'teki alt başlıkların karşılığı olarak aktarıldığında Grafik.4'ten önemli ölçüde değişim göstermektedir. ISIC Rev.3'te tarımsal üretimle ilgili tüm dış ticaret değerleri (Tarım ve hayvancılık, Ormancılık ve tomrukçuluk, Balıkçılık, Gıda ürünleri ve içecekler ile Tütün ürünleri) dikkate alındığında tarımsal dış ticarete bir açık söz konusu değildir. Grafik 5'te görüldüğü gibi ISIC Rev.3'e göre tarımsal dış ticaret fazlası azalmış olsa da halen devam etmektedir.

Ancak burada da bu değişimin açıklayıcı değişkeninin ne olduğu dikkat çekmektedir. Toplam tarımsal dış ticaret değerlerinde bu değişimin açıklayıcı değişkeni, gıda maddeleri olarak görülmektedir. 1980'den itibaren gıda maddeleri ihracatındaki süreklilik gösteren artış toplam tarımsal ürün dış ticaretindeki açıkları kapatan ve fazlaya dönüştüren bir özellik göstermektedir. Grafik.7'te bu trend açık olarak görünmektedir.

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri

Grafik.7- ISIC Rev.3'e Göre Gıda Ürünleri Dış Ticareti

Dış ticaret değerlerini etkileyen ve belirleyen temel grup gıda ürünleri ve içeceklerdir.

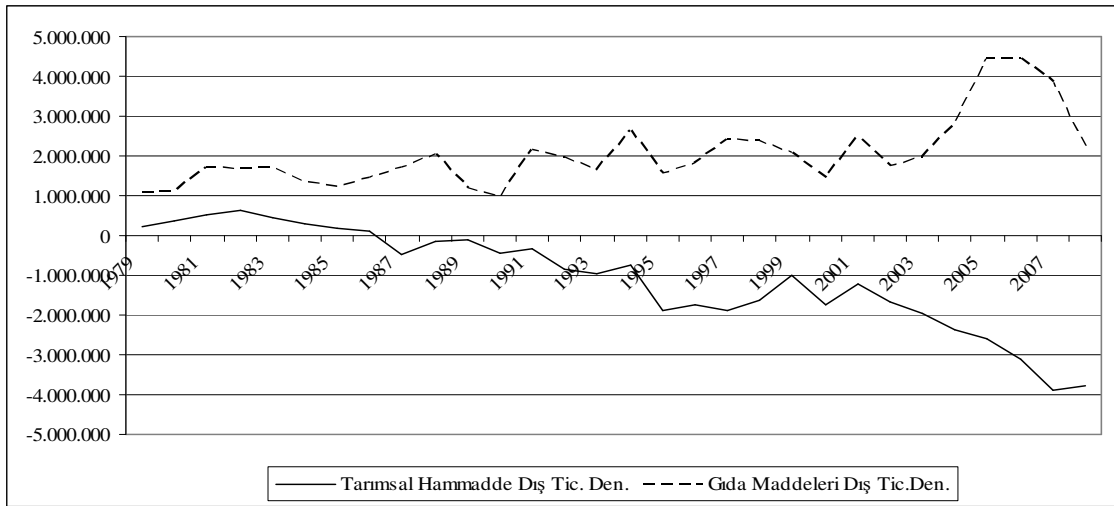
2.2. SITC Rev.3– Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması'na Göre Tarımsal Dış Ticaret

SITC Rev.3'de toplam tarımsal dış ticaret, tarımsal hammadde ve işlenmiş gıda maddeleri olmak üzere iki alt grupta toplanabilmekte ve bu ayırım, dış ticarete ağırlıklı yapının belirlenmesi, tarımsal dış ticarete yapısal dönüşümün analizinin yapılabilmesini kolaylaştırmaktadır.

Tablo.4: SITC Rev.3'e Göre Tarımsal Dış Ticarete yer alan başlık ve gruplar

SITC NO	SITC Adı
I	Gıda Maddeleri
0	Canlı hayvanlar
1	Et ve et ürünleri
2	Süt, süt ürünleri ve yumurtalar
3	Balıklar ve diğer deniz ürünleri
4	Hububat, hububat ürünleri
5	Meyve ve sebzeler
6	Şeker, şeker ürünleri ve bal
7	Kahve, çay, kakao, baharat ve ürünleri
8	Hayvanlar için gıda maddeleri
9	Çeşitli yenilebilir ürünler (yağ, homojenize ürünler, sos, maya vb.)
11	İçkiler
12	Tütün ve tütün mamülleri
41	Hayvansal sıvı ve katı yağlar
42	Bitkisel sıvı yağlar ve fraksiyonları (rafine edilmiş olsun olmasın, kimyasal işlem görmemiş)
43	Kimyasal işlem görmüş bitkisel ve hayvansal katı/sıvı yağlar, mumlar
22	Yağlı tohumlar, yağ veren meyveler
II	Tarımsal Hammaddeler
21	İşlenmemiş kösele, deri ve kürk
23	Ham kauçuk (tabii ve sentetik)
24	Mantar, odun ve kereste
25	Kağıt hamuru ve kullanılmış kağıt
26	Dokuma elyafı ve bunların artıkları
29	Başka yerde belirtilmeyen hayvansal ve bitkisel menşeli hammaddeler

Kaynak:TÜİK

Grafik.8: SITC Rev.3'e Göre Tarımsal Dış Ticarete Ana Gruplar

Grafik .8'den görüleceği gibi tarımsal hammadde dış ticaretinde 1987 yılından itibaren sürekli bir açık söz konusu iken, gıda maddeleri dış ticaretinde fazla verilmeye devam edilmiş ve son dünya krizine kadar fazlada artışlar mevcuttur. Ancak dünya krizi ile birlikte daralan dış ticaret hacmine paralel olarak tarımsal dış ticarete de benzeri bir görüntü ortaya çıkmıştır.

2.2.1. Tarımsal Hammadde Dış Ticareti

Ana gruplar olarak ortaya çıkan bu gelişmelerin alt gruplar itibariyle yapısındaki değişim analizi biraz daha anlamlı hale getirmektedir. Bu nedenle önce tarımsal hammadde ticaretinde alt gruplardaki değişimi incelemeye çalışacağız. Tarımsal hammadde başlığı alt yer alan alt gruplar;

İşlenmemiş kösele, deri ve kürk,

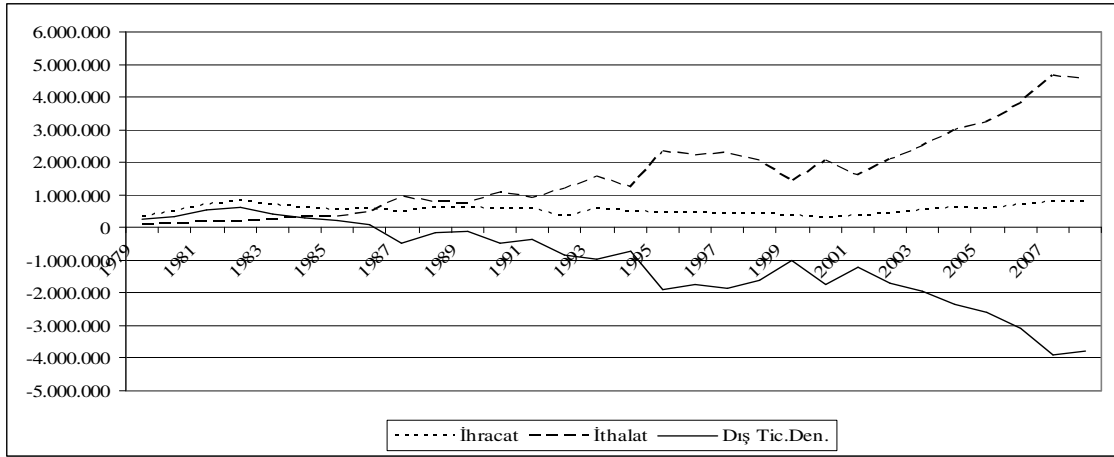
Mantar, odun ve kereste,

Kağıt hamuru ve kullanılmış kağıt,

Dokuma elyafı ve bunların artıkları,

Ham kauçuk (tabii ve sentetik),

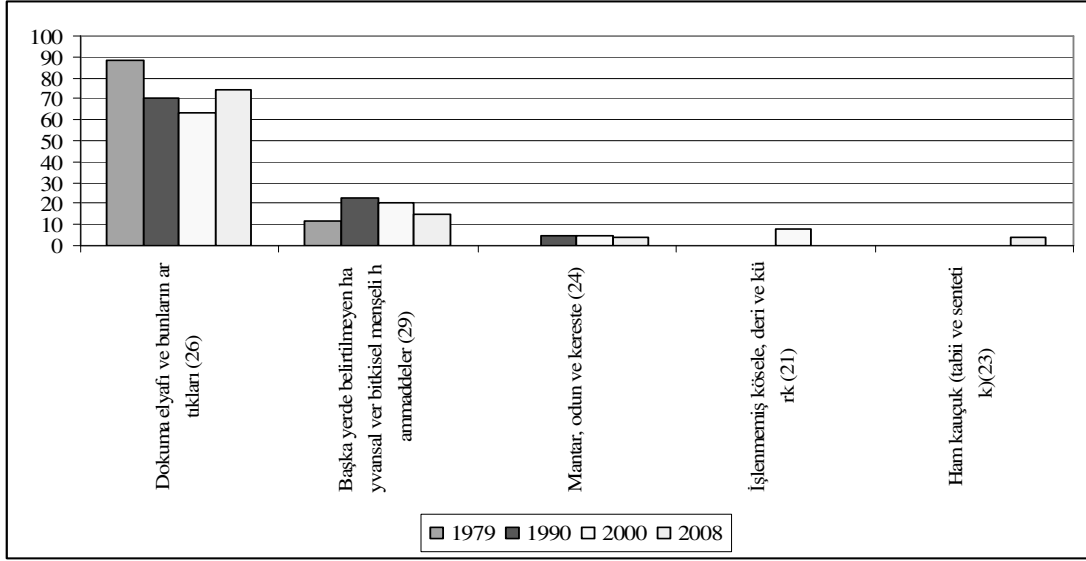
Başka yerde belirtilmeyen hayvansal ve bitkisel menşeli hammaddeler'den oluşmaktadır.

Grafik.10: SITC Rev.3'e Göre Tarımsal Hammadde Dış Ticareti

Grafik.10'da tarımsal hammadde dış ticaretinde 1987'de başlayan açık verme döneminin ihracatta azalma ile değil, ithalatta büyük sıçrama ile ortaya çıktığı görülmektedir. Benzeri bir görüntü gıda maddeleri dış ticaretinde de mevcuttur. 1980'li yılların sonlarına başlayan ihracat artışındaki ivme bu grupta dış ticaret fazlası verilmesini açıklamaktadır. 2000'li yıllarda ise gıda maddeleri ithalatındaki artışlar fazlanın azalmasına yol açmıştır (Grafik.19). 1987 yılından itibaren dokuma elyafı ve artıklarına ilişkin dış ticarete açık vermeye başlanmış ve her geçen yıl bu açık giderek artmıştır. Dünya krizindeki daralmanın etkisi ile daralan dış ticaret hacmi bu alt grupta açığın nispi olarak azalmasına yol açmıştır.

a) İhracat

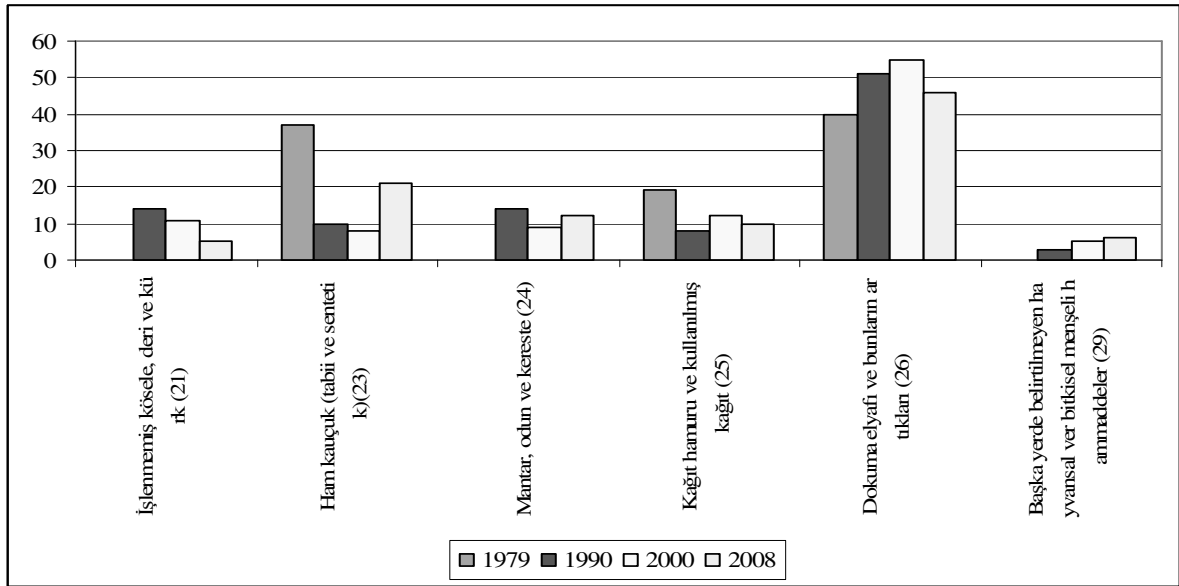
Grafik.9: Tarımsal Hammadde İhracatında Alt Grupların Payları

Bu başlıklar içinde toplam tarımsal hammadde ihracatında dokuma elyafı ve bunların artıkları ile başka yerde belirtilmeyen hayvansal ve bitkisel menşeli hammaddeler'in toplam payı 1979'da %90 düzeyindedir ve 2008 yılına gelindiğinde bu oranda bir değişim görülmemektedir (Grafik.9). Yıllar itibariyle bazı dönemler bu toplam pay %90'ın bir iki puan altında bazı dönemler bir iki puan üstündedir. Dokuma elyafı ve bunların artıklarının tek başına payı ise yine bazı yıllar birkaç puan altında ya da üstünde olmasına rağmen genel olarak %75 düzeyindedir.

Hayvansal ve bitkisel menşeli hammaddelerde de 1990'lı yılların sonunda başlayana açıklar 2000'li yıllarda hızlanarak artmaktadır. Artışın temel nedeni de ithalattaki yüksek oranlı artışlar olarak dikkat çekmektedir.

b) İthalat

Tarımsal hammadde ithalatında en önemli alt gruplar içinde ise 30 yıllık dönemde dokuma elyafı ve artıklarının ardından, dönem dönem değişmekle beraber ham kauçuk, kağıt hamuru ve kullanılmış kağıt görünmektedir. Dokuma elyafı ve artıklarının payının hammadde ithalatı içindeki payı 30 yıldır %50 düzeyinde devam etmektedir. Ham kauçuk, kağıt hamuru ve kullanılmış kağıt ithalatı ise hammadde ithalatının yaklaşık %30'unu oluşturmaktadır (Grafik.14).

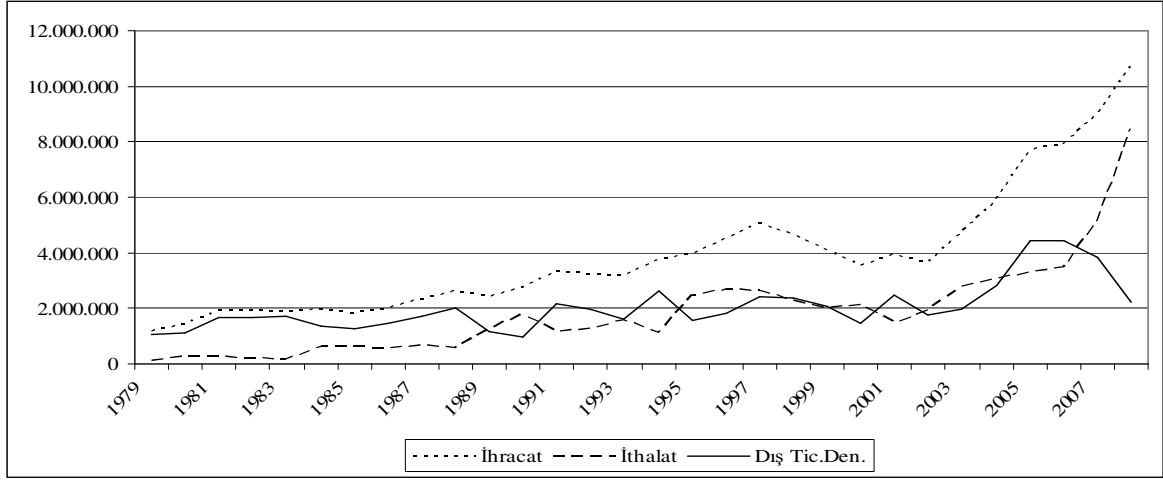
Grafik.14: Tarımsal Hammadde İthalatında Alt Grupların Payları

2.2.2. Gıda Maddeleri Dış Ticareti

Uluslararası gıda sanayi sınıflandırması (ISIC Rev.3) sistemine göre gıda sanayi; et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri, su ürünleri mamulleri, meyve ve sebze işleme, bitkisel yağ ve mamulleri, şeker ve şekerli mamuller, yem sanayi olmak üzere sekiz alt sektörden oluşmaktadır (Ekşi, vd, 2005:1001). Bu anlamda bakıldığında gıda sanayindeki gelişimin, tarımsal hammadde üretimindeki artışla beraberliği anlamlıdır. Bununla beraber tarımsal üretimin gıdaya işlenen oranı üründen ürüne farklıdır. Bu oran buğdayda, yağlı tohumda, şeker pancarında daha yüksek; et, süt, sebze ve meyvede daha düşüktür (Ekşi, vd, 2005:1002). Diğer bir değişle işlenen oranın yüksekliği, yaratılabilecek katma değer de yüksek olmasını sağlayıcı bir özelliktir. Bu yapının dış ticarete nasıl yansıdığı da son derece önemlidir. Gıda maddeleri dış ticaretinde açık ya da fazlanın hangi alt gruplardan kaynaklandığı önem kazanmaktadır.

Gıda maddeleri dış ticaretinde meyve ve sebze özel yer tutmaktadır. Türkiye’de meyve ve sebze üretiminde yaşanan artışın doğrudan dış ticaretle bağlantısı görülebilmektedir. Bu artışın, kamu desteklerinin hiç olmadığı ya da yalnızca dışsatıma yönelik olarak ve sınırlı düzeyde gerçekleştiği sebze ve meyvede olması ilginçtir. Bu durumun başlıca nedeni, tarla ürünlerinde maliyet fiyatına ürün satamayan üreticinin, pazarlaması görece daha kolay olan sebze-meyve alanına yönelmesidir. Dışsatım olanağının yükseldiği dönemleri ise, üretici açısından, uzunca bir süredir iç piyasada görülemeyen gelir olanağı sürprizleri yaratabilmektedir. Ancak, istisnai olan bu durumun bir gelişme olarak yorumlanması konusunda, uygun olmayan ekoloji ve topraklarda özellikle meyveciliğin yaygınlaşması açısından ihtiyatlı davranılması gerekmektedir (Günaydın, 2009: 200). Fındık ekim alanlarının artması da aynı zeminde değerlendirilebilir. Taban arazilerde fındık ekim

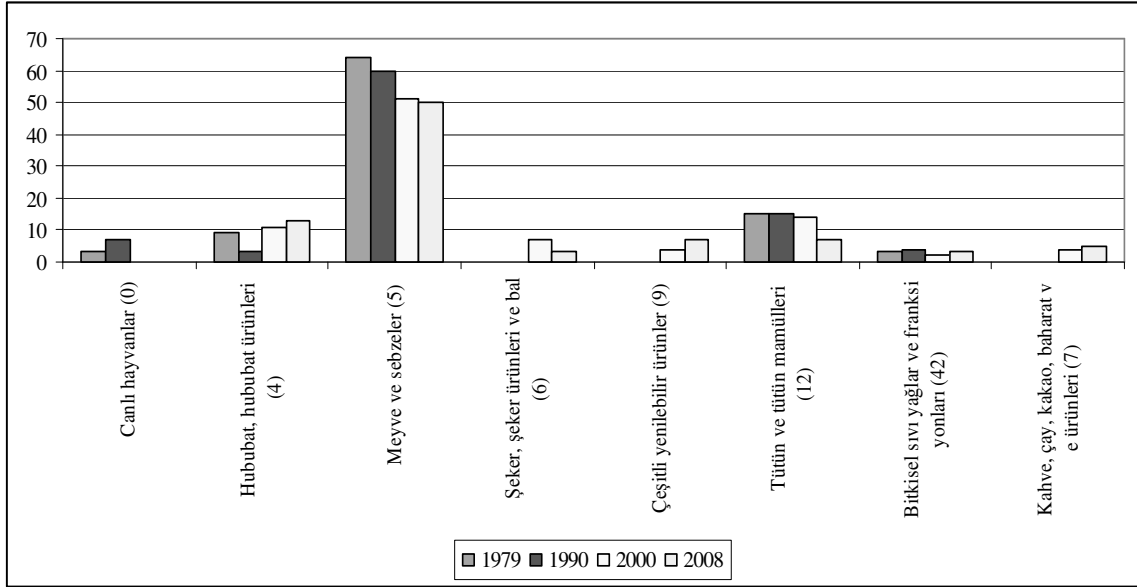
alanlarının açılmış olmasını, alternatif gelir arayışlarının bir sonucu olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

Grafik.19: SITC Rev3'e Göre Gıda Maddeleri Dış Ticareti

a) İhracat

Gıda maddeleri ihracatında, en önemli paylar, meyve ve sebze (%50-60), tütün ve tütün mamulleri ile hububat ve hububat ürünlerindedir. İhracat rakamları gıda maddelerinde oransal olarak önemli bir değişim göstermemektedir. Meyve ve sebze ihracatında görece bir düşüş görülse de halen gıda maddeleri ihracatı bu grupta yoğunlaşmaktadır.

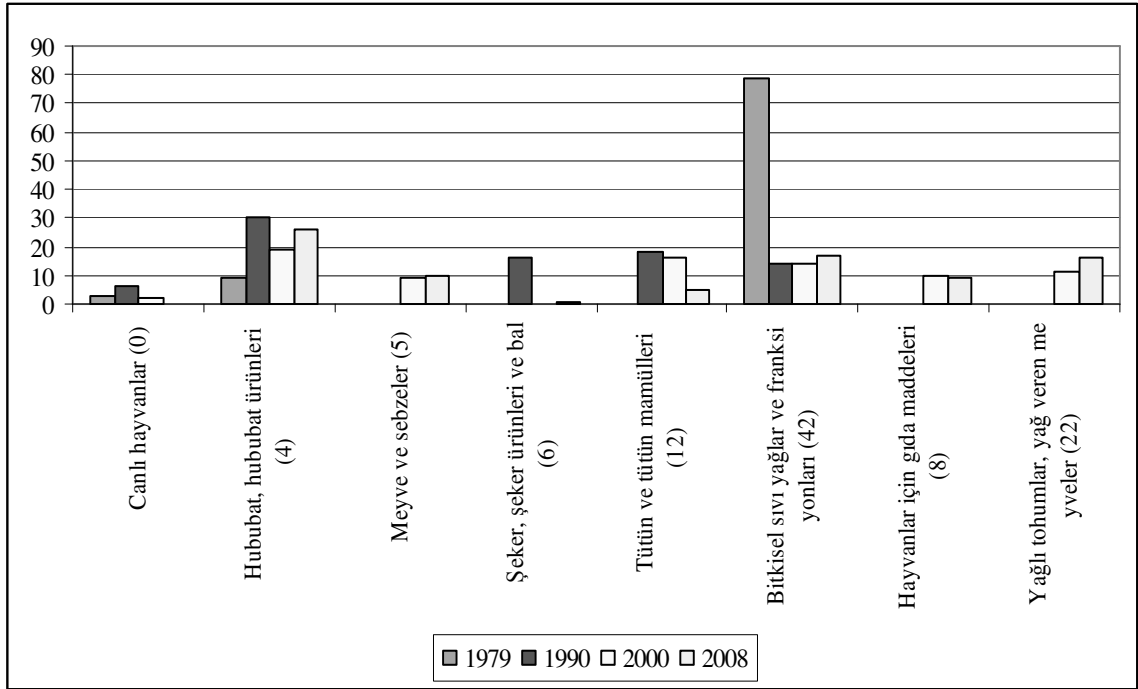
Grafik.17: Gıda Maddeleri İhracatında Alt grupların Payları

b) İthalat

Gıda maddeleri ithalatında alt grupların paylarının gelişimi ise şu şekilde ortaya çıkmaktadır. 1979 yılında gıda maddeleri ithalatında bitkisel sıvı yağlar ve fraksiyonlarının payı %79 düzeyindedir. Hububat, hububat ürünlerinin payı ise %9'dur. 1990 yılına gelindiğinde ithalatın kompozisyonunda önemli bir

değişim söz konusudur. Hububat, hububat ürünleri %30'la ithalatta en büyük payı oluşturmaktadır. 1990'da, 1979'da payı %1'i bile bulmayan tütün ve tütün mamullerinin payı ithalatın %18'ini bulmaktadır. Şeker, şeker ürünleri ve bal %16 ve Bitkisel sıvı yağlar ve fraksiyonları %14 ile diğer önemli alt grup olarak görünmektedir. Canlı hayvan ithalatı ise %6'ya çıkmaktadır. 2000'li yıllarda canlı hayvan ithalatındaki düşüşe karşılık, yağlı tohumlar, hayvanlar için gıda maddeleri ve meyve-sebze ithalatında artışlar dikkat çekicidir.

İthalat rakamları Türkiye'nin hem hayvancılık için gerekli yem hem de yağ için gerekli bitkisel üretimde kendine yeterlilikten uzaklaşmakta ve giderek ithalatçı konumuna düştüğünü göstermektedir. (Oral, 2006:373).

Grafik.18: Gıda Maddeleri İthalatında Alt grupların Payları

Canlı hayvan dış ticaret verileri 1990'lı yılların sonundan itibaren ithalatta bir düşüş görünmektedir. Canlı hayvan ticaretinde ithalatımızın önemli bir kısmı AB ülkeleri iledir. 2000'li yıllarda ithalatın lisans belgesine bağlanması ve lisans verilememesi ithalatın düşmesine yol açmış ve canlı hayvan dış ticaretinde yapay bir denge ortaya çıkarmıştır.

Hayvanlar için gıda maddeleri dış ticaretinin Türkiye için en önemli ayağı kanatlı hayvancılık sektörü olarak görünmektedir. Kanatlı sektörünün gelişmesi sonucu, kanatlı karma yemine olan talep ve kaliteli yem isteği, sektörü; kaliteli yağlı tohum ve küspeleri, balık unu ile üretimi yetmeyen özellikle mısır gibi hammaddeleri ithal etmeye yönlendirmiştir. Toplam kanatlı yemleri içinde ithal hammaddelerin oranı nerede ise %75'leri bulmuştur. Ayrıca; bu yemler içinde katkı maddeleri olarak adlandırılan vitamin, mineral vb. ürünler için ise tamamen dışa bağımlı konumdayız (Erdoğan ve İlkdoğan, 2004:109). Ülkemizde yıllık cirosu yaklaşık 3 milyar dolar olan kanatlı sektörünün kullandığı yem ham maddelerin başında mısır ve soya küspesi

daha sonra da balık unu gelmektedir. Türkiye söz konusu ham maddeler ile yem katkı maddeleri bakımından dışa bağılı durumdadır. Soya kanatlı karma yemi üretimi için olmazsa olmaz niteliktedir. Bu ülkede soya üretiminin desteklenmesi gerektiği yıllarca vurgulanmış ne var ki üretim maalesef teşvik edilmemiştir. Bu politikaların bir sonucu olarak 2005 yılında 1.129.090 ton soya fasulyesi ithal edilmiş olup bunun parasal değeri 322 milyon dolardır. Ayrıca aynı yıl 501.262 ton soya küspesi ithal edilmiş ve bunun için de 132 milyon dolar ödeme yapılmıştır. Buna göre soya ürünlerinde toplam ithalat 1.630.000 ton olup bunun bedeli 454 milyon dolardır. Yapılan hesaplamalar Ülkemizde kanatlı beslemede kullanılan soyanın yaklaşık %90'ının ithalat yolu ile karşılandığını göstermektedir. kanatlı karma yemlerinin vazgeçilmez ham maddelerinden olan mısır fiyat ve bulunabilirlik durumlarına göre kimi zaman büyük baş karma yemlerinde de kullanılmaktadır. Ülkemizin yıllık mısır gereksinimi toplam 4 milyon ton kadardır. Bunun yaklaşık 2.500.000 tonu yem sanayinde kullanılmaktadır. Ülkemizde mısır üretiminin genelde yetersiz kaldığı görülmektedir. Son beş yılın rakamlarına bakıldığında 2000 yılında 1.283.000 ton; 2001 yılında 535.000 ton; 2002 yılında 1.170.000 ton; 2003 yılında 1.816.000 ton; 2004 yılında 1.028.000 ton mısır ithalatı yapılmıştır. 2005 yılında yapılan ithalat ise 113.700 ton civarında kalmıştır. Buna göre 2001-2004 yılı verilerine göre kanatlı yemi üretiminde kullanılan mısırın yaklaşık %25-35'i ithal edilerek açık kapatılmıştır (Tuncer, 2007). Grafik.21'den de görüleceği üzere yukarıda verilen değerler dikkate alındığında ülkemizde yem üretimi ile ilgili önlemler alınmazsa, özellikle kanatlı sektöründeki gelişim, bu alt grupta dış ticaret açıklarının giderek artmasına yol açacaktır.

Değerlendirme

Tarımsal dış ticaretimizde 1980'den itibaren ortaya çıkan değişim, aynı dönemde başlatılan yeni gelişme stratejisinden bağımsız değerlendirilemez. 1970'li yılların sonunda ithal ikameci politikaların tıkanması ile beraber yeni bir stratejiye geçişin koşulları hazırlanmıştır. Dışa bağımlılığı azaltma amaçlı ithal ikameci politikaların, tersi sonuç vermesi ile ihracata yönelik stratejiye geçiş kararı alınmıştır. Alınan bu karar, sadece yerli sermayenin tıkanması ile ilgili değil aynı zamanda 1980'e kadar olan dönemde yerli sermaye ile işbirliği halinde olan yabancı sermayenin de tıkanması ile ilgilidir. Diğer bir ifade ile, bu tercih sadece yerli sermayenin tercihi değil, uluslararası sermayenin de tercihidir.

1970'lerin sonunda yaşanan bunalımlardan çıkış için öngörülen istikrar programları uluslararası işbölümünde yeni bir düzenlemeyi amaçlamaktadır. Bu işbölümünde, sermaye yoğun ve emek-gücü verimliği yüksek sanayi sektörlerinin gelişmiş ülkelere, emek yoğun ve emek-gücü verimliliği nispi olarak düşük sektörlerin ise az gelişmiş ülkelerde yoğunlaşması önerilmektedir. Uluslararası işbölümünde bu öngörüü doğrulayan bir dizi veriye de rastlamak mümkün: sermaye yoğun sanayi yatırımları için gelişmiş ülkeler birbirlerinin topraklarını seçmekte, bağımlı ülkelere aktarılan sanayilerin başlıcaları ise tekstil, gıda, hafif metal eşya, gemi yapımı v.b. olmaktadır (Sönmez, 1985: 16).

Uluslararası işbölümünde ortaya çıkan bu eğilim, tarımsal üretimde de benzer özellikler göstermektedir. Tarımsal üretimde de sermaye yoğun üretim gerektiren ürünlerle, emek yoğun üretim gerektiren ürünler için bir işbölümü hedeflenmiş görünmektedir. Zafer Yenal'ın aktarımına göre* ; “Tarım ürünleri ihracatının kompozisyonundaki bu değişme, diğer birçok çevre ve yarı-çevre ülkesindeki gelişmelerle paralellik gösteriyor. Hatta bu durum pek çok yazara göre, tarım ticaretinde yeni bir uluslararası işbölümünün ortaya çıktığına işaret ediyor. Bu yeni düzen içerisinde, merkez ülkeler tahıllar başta olmak üzere daha sermaye yoğun, “düşük değerli” tarımsal ürünlerin üretimi ve ihracatında yoğunlaşırken, çevre ülkeler egzotik ürünler, meyve, sebze, çiçek gibi daha emek yoğun ve “yüksek değerli” tarımsal ürünlerin üretimi ve ihracatında uzmanlaşıyor. Yine birçok yazar, bu durumu merkez ülkelerde değişen sınıf yapılarıyla birlikte daha zengin bir gıda tüketicisi sınıfın ortaya çıkmasıyla ve –buna bağlı olarak- daha özelleşmiş ve katmanlaşmış bir gıda pazarının yarattığı taleple ilişkilendiriyor”. Türkiye'nin tarımsal ürün dış ticaretinde meyve ve sebzelerin payının artışı da bu düşüncelerle örtüşmekte ve bu işbölümünü doğrulamaktadır.

Önerilen işbölümünün altında yatan önemli bir neden ise azgelişmiş ülkelerden ücret mallarının (beslenme, giyim, barınma v.b.) ithalinin amaçlanmasıdır. Azgelişmiş ülkelerden düşük ücretler ve ihracatı teşvik amaçlı kur politikaları ile bu malların düşük fiyatlarla ithali, gelişmiş ülkelerde ücret düzeyinin kontrolünü sağlamakta ve kar oranları artışını olanaklı kılmaktadır (Sönmez, 1985:17). Amaçlanan ithalat hedeflerinin sürekliliği ise, azgelişmiş ülkelerde uygulamaya konulan istikrar programlarında, devalüasyonlar, fiyatların belirlenmesinin piyasaya terki, sübvansiyonların kaldırılması ve KİT operasyonları ile bu ülkelerde iç tüketim baskılanarak garanti altına alınmaktadır.

Yeni işbölümü yöntemleri ortaya çıkarırken, dünya ekonomisinde yaşanan küreselleşme, tarım ve özellikle gıda sanayinde de giderek hız kazanmıştır. Gıda sanayinde küreselleşmenin en belirgin sonuçları şu şekilde izlenmektedir. Firmalar ulusal ve uluslararası ticaret politikaları ve standartlar aracılığıyla ekonomik entegrasyonlar kurmaktadır. Gıda ürünleri uluslararası ticarete homojenleşmekte ancak iç piyasada çeşitler artmaktadır. Ulusal ölçekte ticarete konu ürünlere yönelik kısıtlar zayıflamaktadır. Türkiye'de satış ciroları itibarıyla ilk 500 firmanın 149'u, ilk 50 firmanın 22'si yabancı sermayeli kuruluştur. Türk gıda sanayindeki sermaye yapısı incelendiğinde; dünyada ciro itibarıyla ilk 50 büyük gıda firmasının yaklaşık 10'unun ülkemizde üretim yaptığı görülmektedir. Gıda işletmelerinin çoğunda sermayenin tamamı yabancı ya da %70 civarında ortaklık bulunmakta olup önemli pazar payına sahiptir (Kıymaz, 2005: 141-142). Türkiye'nin önde gelen yerli sermaye grupları, (Sabancı, Koç, Yaşar, Tefken, vb.) giderek büyüyen ölçeklerde, çok uluslu şirketlerle ortaklıklara girerek et, süt ve sütü mamuller üretimi, gıda paketlemesi, sebze ve meyve işleme ve dondurulması, çay üretimi, tam ve yarı hazır gıda üretimi, gıda pazarlaması

* Zafer Yenal'ın Kaynakçada belirtilmiş olan “Türkiye’de Gıda Üretiminin Yeniden Yapılanması” adlı çalışmasında McMichael ve Reynolds,1994; Friedland, 1994; Goodman ve Redclift,1991; Marsden,1992; Lyson ve Geisler,1992’den yapılan aktarımlardır.

ve perakendeciliği gibi sahalarda faaliyet göstermeye başladı (Yenal, 2001:41-42).

Türkiye’de 1990-1999 döneminde gıda maddeleri dış ticaretinde toplam 19,5 ve 2000-2008 döneminde toplam 25,4 milyar dolar fazla verilmişken, aynı dönemlerde tarımsal hammadde dış ticaretinde sırayla, yine toplam olmak üzere 11,5 ve 22,4 milyar dolar açık vermiştir. Toplam ihracat hacmindeki her artışın ithalatı daha da artırdığı yolundaki genel eleştirinin artık sadece imalat sanayi ile ilgili olmayıp, tarımsal dış ticarete de geçerlilik kazanmaya başladığını göstermektedir. Ancak bu rakamlarda da yeni bir tartışma konusu ortaya çıkmaktadır. İşlenmiş tarım ürünleri gibi geniş bir tanım içinde hangi işlenmiş tarım ürünleri sorusunun cevabını bulmak gerekiyor. Çünkü daha önce de üzerinde durulduğu gibi gıda sanayi içinde işlenmiş tarım ürünlerinde katma değer yaratma farklılıkları önem taşımaktadır ve Türkiye bu anlamda bakıldığında yine önerilen işbölümüne uygun olarak meyve ve sebze de ağırlık taşıyarak rol üstlenmiş durumdadır.

Kaynakça

- Akder, H., E.Çakmak (2008) “Türkiye’de Tarım ve Gıda : Gelişmeler, Politikalar ve Öneriler” TÜSİAD Yayın No: T/2008-05/459, Mayıs, İstanbul.
- Ekşi, A., Yurdakul, O., Emroğlu,M., vd. (2005) “Gıda Sanayinde Yapısal Değişmeler” Türkiye Ziraat Mühendisliği VI.teknik Kongresi 2.Cilt, 3-7 Ocak, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, Ankara.
- Erdoğan, İ.H., U.İlkdoğan, “(2004) “Türkiye Karma Yem Sanayi” Dünya Gıda Günü “Tarlardan Sofraya Gıda Güvenliği Sempozyumu” TMMOB ZMO-GMO, 15-16 Ekim 2004, Ankara
- Günaydın, G. (2009) “Türkiye Tarım Politikalarında Yapısal Uyum: 2000’li Yıllar” Küresel Kapitalizm Kışkacında Tarım, Gıda ve Köylülük Mülkiye Dergisi Cilt XXXIII, Sayı.262 Bahar 2009, Ankara.
- Kıymaz, T., (2005) “Gıda Sektöründe Yabancılaşma Eğilimi” Dünya Gıda Günü Sempozyumu, TMMOB Gıda-Kimya-Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara.
- Oral, N., (2006) “Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar” TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Tarım Politikaları Yayın Dizisi No.6., Ankara.
- Sönmez, M., (1985) “Türkiye Ekonomisinde Bunalım” Kitap I Belge Yayınlar, İstanbul.
- Tuncer, Ş.D. (2007) “Cumhuriyet Gazetesi Tarım ve Hayvancılık Eki” 13.02.2007
- Yenal, N.Z., (2001) “Türkiye’de Gıda Üretiminin Yeniden Yapılanması” Toplum ve Bilim, Bahar 88, İstanbul

TARIM VE GIDA SEKTÖRÜNDE YABANCILAŞMA

Dr. Necdet ORAL*

Türkiye tarımında 1980'li yıllardan başlayarak önemli değişim ve dönüşümler yaşanmaktadır. Devletin 1950-1980 arasındaki tarımı koruyan ve destekleyen tavrı değişmiş; destekleme alımları, girdi ve kredi sübvansiyonları şeklinde üç ayaktan oluşan rolü küçültülmüştür. Uygulanan neoliberal politikalarla sermaye hayatın her alanında belirleyici hale getirilmiş; köylüyle doğrudan ilişkiye giren devletin yerini köylüyü sermaye ile yüz yüze bırakan devlet almıştır (Güler, 1996). Bu politikalar küçük üreticilik üzerindeki sermaye hâkimiyetini güçlendirirken, geniş bir köylü kitlesini üretimden kopartmış; 2001 krizinden sonra hayata geçirilen IMF-Dünya Bankası patentli reformlar ise köylülüğün çözülme sürecini daha da hızlandırmıştır.

Tarımdaki dönüşüm iç dinamiklerin olduğu kadar dış dinamiklerin de ürünüdür. Çünkü çokuluslu şirketler küreselleşme olgusuna paralel olarak az gelişmiş ülkelerde tarımı çeşitli mekanizmalarla kontrol altına almaktadırlar. Bunlar tarımda doğrudan yatırıma girebilmekte ya da tarımı denetim altına almak için yerli taşeronlar kullanmaktadırlar. Türkiye'de de devletle işbirliği içerisinde çiftçileri girdi, kredi ve pazarlama mekanizmalarıyla kontrol etmektedirler (Aydın, 2001; Yenal, 2001).

Uygulanan neoliberal politikalarla tarım sektörü çökertilmiş, çokuluslu tarım-gıda şirketlerinin serbest pazarı haline getirilmiştir. Bu amaca ulaşmak için sektördeki kamuya ait tarımsal işletme ve kuruluşlar ya özelleştirilmiş ya da kapatılmıştır. EBK, SEK ve YEMSAN gibi tarımsal KİT'ler elden çıkarılarak yerli tekellere peşkeş çekilmiştir. Bu şirketlerin kısa bir süre içerisinde yabancılarla ortak girişim kurmalarıyla, söz konusu kuruluşlar bir kez daha el değiştirerek yabancılaştırılmıştır. Öte yandan son 15 yıllık dönemde gerçekleşen krizler sonrasında piyasa değerleri düşen gıda şirketleri, yabancı yatırımcılara oldukça cazip gelmiş; bunlardan birçoğu yabancılar tarafından satın alınmıştır.

I. TARIM SEKTÖRÜNDE YABANCILAŞMA

Tohumculuk sektörü

Tarımın en önemli girdisi olan tohumun yüksek verimli, hastalık ve zararlılara karşı dayanıklı, ekolojikle uyumlu olması, üretimi belirleyen önemli özelliklerdir.

Türkiye'de tohumculuğun geliştirilmesi için başlatılan çalışmalar 1930'lu yıllara kadar gitmektedir. 1963 yılında çıkarılan kanunla tohumluk üretim, denetim ve dış ticareti Tarım Bakanlığı'nın izni ve denetimi altında alınmıştır. 1980'lere kadar tohumculuk tümüyle devletin tekelinde kalmış; fiyatları devletçe belirlenmiştir. 1980 sonrasında uygulamaya konulan neoliberal politikalar çerçevesinde 1983'te tohumluk fiyatlarının, 1984'te ise tohumluk

* TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Bursa Şubesi

ithalatının serbest bırakılması; 1985'te tohumluk teşvik kararnamesinin çıkarılması ve bunları izleyen uygulamalarla tohumculuk özel sektöre dayalı bir yapılanma içerisine girmiştir.

Bu politikalarla birlikte özel tohumculuk şirketlerinin sayısı hızla artmış, dünyanın en büyük tohum şirketleri Türkiye'de yatırım yapmışlardır. Ancak bunlardan pek azı ıslah ve adaptasyon çabası içine girmiş, çoğunlukla bilinen çeşitlerin çoğaltılması ya da ithalat tercih edilmiştir. Tohumculuğun özelleştirilmesi hibrit tohumun yeni bir uluslararası meta haline gelmesiyle çakışmış, sonuçta Türkiye uluslararası tohum tekellerinin açık pazarı haline gelmiştir (Tümay, 1998).

2006 yılında çıkarılan 5553 sayılı Tohumculuk Kanunu hükümlerinden kamunun tohumculuğun her alanından çekilerek, bu alanı özel şirketlere terk edeceği anlaşılmaktadır. Kanunun "yetki devri" başlıklı 15. maddesine göre; kamu üretim, sertifikalandırma, ticaret ve denetim yetkilerini kurulacak olan tohumculuk birliğine (*gerçekte ise buna hâkim olacak çokuluslu şirketler ve onların yerli taşeronlarına*) devredebilecektir.

1980'li yıllarda 80 milyon dolar olan tohumluk pazarı, günümüzde 400 milyon dolara yükselmiştir. Bunun 165 milyon doları sebze ve patates tohumluğu ithalatında kullanılmaktadır. Piyasada büyük bölümü yabancı ortaklı, çoğu yalnızca tohum ithalatı yapan 250'yi aşkın tohumculuk şirketi bulunmakta; bunların hibrit mısır, hibrit ayçiçeği, patates ve sebze tohumluklarının tedarikindeki payı %100'lere ulaşmaktadır (Tablo 1). Tarım ve Köyişleri Bakanlığı verilerine göre; 2009 yılı için tohumluk tedarikinde ithalatın payı hibrit mısırdaki %10, patatada %13, şekerpancarında %23, standart sebze %45'tir. Dışa bağımlılık oranı çim bitkilerinde %60'a, hibrit sebze tohumluğunda ise %80 düzeyindedir.

Yine 2009 verileriyle hibrit mısır tohumluğunun yaklaşık 3/4'ü beş yabancı şirket tarafından sağlanmıştır. Bunlardan Pioneer %25,4'lük payla ilk sırayı almış, onu %25,1 ve %8,3'lük paylarla Monsanto ve Syngenta izlemiştir. Ayçiçeğinde bu üç şirketin toplam payı %70'in üzerindedir. Pamukta ise Bayer, Monsanto ve Pioneer'in toplam payı %50'ye ulaşmaktadır. Monsanto'nun Cargill'le işbirliği göz önüne alındığında; bu şirketin yalnızca Orhangazi'de değil, Türkiye mısır piyasasında "işgal" ettiği yer daha kolay anlaşılmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi asıl tehlike kamunun yetkilerini tohum birliklerine ve özel şirketlere devretmesi olup; böylesi bir tohum piyasası özel şirketlerin lisans sağlayıcılığı altında ABD, İsrail, İspanya ve Fransa gibi ülkelerin tarım şirketlerinin doğrudan belirleyicisi olduğu bir yapıya bürünecektir (Express Dergi, 2009/05).

Tablo 1. Tohum tedariki içinde özel sektörün payı (%)

Yıl	Buğday	Arpa	Mısır (hibrit)	Ayçiçeği (hibrit)	Patates	Pamuk	Sebze	Yem Bitkileri
1986	0,2	0,0	91,2	100	48,9	0,0	94,4	10,9
1989	3,9	12,3	95,2	100	68,5	1,4	93,8	23,8
1992	5,5	8,8	97,3	98,8	99,2	1,2	96,5	13,8
1995	3,2	3,8	98,5	99	99,0	1,3	99,7	11
1996	4	7	100	100	99,6	4	99,2	35
1997	3,1	5,4	99	99,8	99,8	7	99,4	27
1998	4	9	100	100	99,8	6,4	99,2	39
1999	8	17	99	100	99,7	13,5	99,0	52
2000	13,5	13,3	99,8	100	99,9	23,4	99,8	52,7
2002	5,5	13,5	98,8	99,5	99,8	23,2	99,7	31,6
2003	5,5	10,8	99,2	99,4	99,8	31,9	99,5	26,5
2004	5	10	99	99,3	99,9	52	99,8	26
2005	11	22	96	100	100	78,8	99,8	32
2006	20	22	99	100	100	86	99,8	52
2007	32	39	99	100	100	94	99,9	62
2008	46	45	99	100	100	90	99,8	66
2009	43	48	99,8	100	100	86	99,8	55

Kaynak: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı

Kimyasal Gübre Piyasası

Kimyasal gübreler; bitkilerin besin maddeleri ihtiyaçlarını karşılamak için mevsimsel olarak kullanılan ve tarımsal üretimde tek başına %40'a kadar verim artışı sağlayabilen girdilerdir.

Türkiye gübre piyasasında üretici olarak 5 sermaye grubuna bağlı 7 kuruluş bulunmaktadır. Sektördeki kamu kuruluşlarının (Tügsaş'ın bağlı ortaklıkları Gemlik ve Samsun Gübre ile İgsaş) özelleştirilmeleri 2005 yılında tamamlanmış ve kamunun üretici olarak varlığı sona ermiştir. Özelleştirmeler sonrası iki yeni grup, Yılyak Yakıt Pazarlama Gemlik Gübre hisselerini, Yıldız Entegre Ağaç Sanayii İgsaş hisseleri ile Kütahya Gübre varlıklarını satın alarak sektöre girmiştir. Sektörde yer alan başka bir girişim olan Toros Gübre ise Samsun Gübre hisselerini alarak kurulu kapasitesini artırmıştır. Bu süreçte Ege Gübre hisseleri de el değiştirerek Yaşar Grubu'ndan Gencer Holding'e geçmiştir. Tügsaş'a ait Elazığ Gübre kapatılarak, tesisleri diğer kamu kuruluşlarına bırakılmıştır.

Üretim kapasitesi 5,3 milyon ton/yıl olan Türkiye gübre sanayii iç pazara yönelik olarak kurulmuş olup, iki ana mal (kompoze ve TSP) dışında kurulu kapasitesi iç talebi karşılayamamaktadır. Son 10 yıllık ortalamalara göre tüketimin %53'ü üretim, %47'si ithalatla karşılanmıştır (2009 yılında ithalatın payı %57'ye ulaşmıştır). Fiilen ithalat yapan şirket sayısı 20 dolayındadır. Ancak yerli üreticiler de üretmedikleri ya da üretebilmelerine karşın ithal etmeyi daha ekonomik buldukları gübreleri ithal etmektedirler. İthalat büyük ölçüde Rusya, Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan'dan gerçekleştirilmektedir.

Gübrede hammaddelerin maliyet içerisindeki payı %65-80 dolayındadır. Türkiye; doğalgaz, fosfat kayası, potasyum tuzları gibi hammadde kaynaklarına sahip olmadığı için; bu temel girdilerin %80-85'ini dış pazarlardan sağlamaktadır. Yani yerli gübre sanayii ithal girdilere bağımlı bir endüstridir. Bu çerçevede, iç piyasadaki gübre fiyatlarını, uluslararası piyasalardaki hammadde ve gübre fiyatları; döviz kurundaki değişimler ve gübre tekellerinin kâr hırsı belirlemektedir.

Tarım İlaçları Piyasası

Türkiye'de tarımsal ilaç pazarının büyüklüğü yaklaşık 350-400 milyon dolar olup; yıllık ortalama ilaç kullanımı 40 bin tondur. Tarım ilaçları daha çok Akdeniz ve Ege bölgelerinde tüketilmektedir. Özellikle örtü altı yetiştiriciliğin yaygın olduğu Adana, Mersin, Antalya, Muğla ve İzmir'de yaygın kullanım gerçekleşmektedir. Ürün bazında tüketimde %40'lık payla pamuk ve hububat ilk sırayı almakta, onu %27'lik payla turuncgiller ve üzümün de yer aldığı meyveler, %16'lık payla sebzeler izlemektedir.

Türkiye'de yalnızca 15 adet aktif maddenin üretimi yapılmaktadır. Sektör aktif madde açısından dışa bağımlı olup; imalatta kullanılan girdilerin yaklaşık %90'ı ithal edilmektedir. Yerli firmalar aktif maddeleri ithal ederek jenerik (eşdeğer) ilaç üretmektedirler.

Tarım ilaçları pazarında %20'lik payıyla Hektaş ilk sırayı almakta, onu Bayer ve Syngenta izlemektedir. Bu üç firma pazarın yarısından fazlasını kontrol etmektedir. Hektaş; DuPont, Makhteshim-Agan, FMC, Chemtura, Sipcam, Agrichem şirketlerinin Türkiye dağıtıcısıdır. Pazarda ayrıca ithalat yoluyla ilaç sağlayan 350 dolayında şirket bulunmaktadır.

Tarım Makineleri Piyasası

Traktör, tarımsal üretimde çağdaş üretim teknolojilerinin kullanılmasına olanak sağlayarak verimliliği artırmakta ve maliyetleri düşürmektedir.

Türkiye'de traktör üretiminin tarihi 1955 yılına kadar gitmektedir. Türkiye'de 1949'dan itibaren traktör ithal edilmesi nedeniyle ilk üretimin yapıldığı 1955'te traktör parkı 40 bin adede ulaşmıştı. 1954'de kurulan ve ilk yılı hazırlıklarla geçiren Türk Traktör bir sonraki yıl üretime başlamıştır.

Traktör satışlarında yıldan yıla büyük dalgalanmalar olmaktadır. Bunun en önemli nedeni, izlenen destekleme politikaları ve değişken iklim koşullarından dolayı çiftçi gelirlerinin yıldan yıla büyük değişimler göstermesidir. 1995-1998 döneminde tarım gelirlerindeki artışla birlikte traktör talebinde de artış yaşanmış; 1994 yılında 23 bin adet traktör satılırken, 1998 yılında 49 bine yükselmiştir. Ancak 17 Ağustos 1999 depreminden sonra traktör talebi olağanüstü bir şekilde düşerek 19 bin adet olmuştur. 2001 kriz yılında 11 bin; 2002 yılında ise yalnızca 7 bin adet traktör satılabilmektedir. 2006 yılında 40 bine ulaşan traktör satışları 2008'de 27 bin adet olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında başta yaşanan küresel kriz olmak üzere, çiftçinin borçlu olması, girdi ve ürün fiyatlarındaki dengesizlikler nedeniyle alım gücünün iyice daralması gibi faktörlerin etkisiyle, traktör üretimi yaklaşık %40 oranında daralmış, iç pazardaki daralma ise %50'lere ulaşmıştır.

Türkiye traktör pazarı uzun yıllar pazar payları birbirine oldukça yakın iki üretici şirket tarafından kontrol edilmiştir. Bunlarda ilki, Koç Grubu ile Hollanda merkezli CNH Global NV'nin ortaklığında faaliyetini sürdüren Türk Traktör, 2007 yılında %48'lik bir pazar payına sahipti. Aynı yıl Massey Ferguson lisansı ile üretim yapmakta olan diğer üretici şirket Uzel Makine'nin pazar payı ise %37 olarak gerçekleşmişti (Uzel Grubu, 2008 yılında AGCO'ya ait Massey Ferguson traktörlerinin üretim ve dağıtım lisansını kaybetmesi nedeniyle faaliyetine ara vermiştir). Bu şirketlerin yanı sıra, daha düşük pazar paylarına sahip Alçelik (Tümosan), Hattat, Erkunt da traktör pazarında faaliyetlerini sürdürmektedir.

Tarım Bankacılığında Yabancılaşma

Merkez Bankası verilerine göre; 2009 Eylül ayı itibarıyla Türkiye'de bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 49 bankanın 32'si mevduat bankası, 13'ü kalkınma ve yatırım bankası, 4'ü ise katılım bankasıdır. Mevduat bankalarından yalnızca 3'ünün sermayesi kamuya aittir (Ziraat Bankası, Halk Bankası ve Vakıflar Bankası). Ancak kamu bankaları özelleştirme tehdidi altındadır. 31 Aralık 2008 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı'na göre, "Özelleştirme vizyonu çerçevesinde ... devletin bankacılık alanından tamamen çekilmesi" hedeflenmektedir. Bu programın uygulanması halinde Türkiye'de kamu bankası kalmayacaktır.

1990'lı yıllarda birçok ülkede uygulanan neoliberal politikalarla yabancı bankaların şube açmalarına ve banka kurmalarına olanak sağlayan düzenlemeler, az gelişmiş ülkelerde yaşanan bankacılık krizleri, uluslararası sermaye akımları ve teknolojik yenilikler; özellikle az gelişmiş ülkelerde yabancı bankaların sektördeki payının önemli ölçüde artmasına yol açmıştır. Türkiye'de de, özellikle liberalizasyon sürecinden sonra yabancı banka girişleri artmıştır. Bunda 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve uluslararası ticaretin artması etkili olmuştur (Apak ve Tavşancı, 2008). Bankacılık sisteminde yabancılaşma süreci, ekonomik krizin yaşandığı 2001 yılından sonra ivme kazanmıştır. Tablo 2, ülkenin öz kaynaklarıyla kurulmuş bankaların son yıllarda yabancıların eline geçtiğini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Tablo 2. Türkiye bankacılık sisteminde yabancılaşma süreci

Tarih	Banka adı	Yabancı ortak ve payı, %	
2001	Demirbank	HSBC (İngiltere)	100
2002	Koçbank	UniCredit Group (İtalya)	50
2003	Site Bank	Millennium BCP (Portekiz)	100
2005	T. Ekonomi Bankası	BNP Paribas (Fransa)	42,1
2005	Dışbank	Fortis Bank (Belçika)	89,3
2005	Yapı Kredi Bankası	Koçbank-UniCredito	57,4
2005	Garanti Bankası	General Electric Capital Corporation (ABD)	25,5
2006	Bank Pozitif (C Bank)	Bank Hapoalim (İsrail)	65
2006	Finansbank	National Bank of Greece (Yunanistan)	89,4
2006	Denizbank	Dexia (Belçika-Fransa)	99,8
2006	Akbank	Citibank (ABD)	20
2006	Şekerbank	Bank Turan Alem Group (Kazakistan)	34
2006	Tatbank	Merrill Lynch European Asset Holdings Inc. (ABD)	100
2006	Tekfenbank	Eurobank EFG (Yunanistan)	70
2006	MNG (Turkland) Bank	BankMed ve Arab Bank (Ürdün)	91
2007	Oyakbank	ING Bank (Hollanda)	100
2007	Turkish Bank	National Bank Of Kuwait (Kuveyt)	40
2007	Türkiye Finans	The National Commercial Bank (S. Arabistan)	60

Kaynak: Günaydın (2009)

Gelinen noktada ödenmiş sermayedeki payları esas alındığında, yabancı hissedarların aktif büyüklüğü içindeki payı, 2009 yılı Eylül ayı itibarıyla %24,3 olarak gerçekleşmiştir. Öte yandan, %17,5 olan halka açık paylar içindeki yabancı payları da eklendiğinde bankacılık sektöründeki yabancı payı %41,8'e düzeyine ulaşmaktadır (TCMB, 2009).

Oysa AB ülkeleri bankacılığın ulusal sermayenin elinde kalması için uğraş vermektedirler. Bu nedenle yabancılaşma oranı Almanya'da %5, İtalya'da %8, İspanya'da %10, Hollanda'da %11, Danimarka'da %17, Avusturya ve Fransa'da %19, Yunanistan'da %20 dolayındadır. IMF kontrolündeki ülkelerde ise yüksek yabancılaşma oranları dikkat çekicidir. Bu oran Estonya'da %100, Çek Cumhuriyeti'nde %95, Slovakya'da %93, Meksika'da %82, Macaristan ve Polonya'da %65, Arjantin'de %48, Peru'da %47 ve Şili'de %42 düzeyindedir (Uzunlu, 2007).

Türkiye bankacılık sektöründe yabancı sermayeye üst sınır getirilmesinde geç kalmıştır. Mevcut koşullar devam ettiğinde sektör aşama aşama yabancılaşacaktır.

2008 yılında tarım kredilerinin %45'i Ziraat Bankası, %15'i tarım kredi kooperatifleri, %8,2'si İş Bankası, %7,9'u Denizbank, %5'i Halkbank, geri kalanı ise diğer bankalar tarafından kullanılmıştır (Tablo 3). Bunlardan Denizbank ve Finansbank yabancı sermayeli bankalardır. Kamu bankaları ve yerli özel sermayeli İş Bankası dışındaki tüm bankaların değişen oranlarda yabancı hissedarları bulunduğu dikkate alındığında, tarım bankacılığı alanındaki yabancılaşma tüm çıplaklığıyla ortaya çıkmaktadır (Günaydın, 2009).

Tablo 3. Tarım kredilerinin bankalara göre dağılımı

Banka adı	2006		2008	
	Milyon TL	%	Milyon TL	%
T.C. Ziraat Bankası	3.522	42,3	6.358	45,8
Tarım Kredi Kooperatifleri	1.452	17,5	2.124	15,3
Türkiye İş Bankası	536	6,4	1.140	8,2
Denizbank	512	6,2	1.100	7,9
Türkiye Halk Bankası	391	4,7	737	5,3
Akbank	350	4,2	430	3,1
Yapı ve Kredi Bankası	339	4,1	410	3,0
Garanti Bankası	473	5,7	382	2,8
Şekerbank	400	4,8	350	2,5
Vakıfbank	175	2,1	309	2,2
Türk Ekonomi Bankası	-	-	231	1,7
Finansbank	108	1,3	219	1,6
Fortis Bank	61	0,7	100	0,7
Genel toplam	8.319	100,0	13.890	100,0

Kaynak: TZOB (2009)

II. GIDA SEKTÖRÜNDE YABANCILAŞMA

Gıda sanayii; tarımdan sağladığı bitkisel ve hayvansal hammaddeyi, uyguladığı işlemlerle raf ömrü uzun, tüketime hazır ürünlere dönüştüren bir imalat sanayi kolu olup; tarımsal üretim, dengeli beslenme, katma değer, istihdam ve ihracat açısından önemli işlevleri olan bir sektördür (Ekşi ark., 2005). Tarımsal üretimin mevsime ve yöreye bağlı değişkenliğine karşılık gıda ihtiyacının sürekliliği, çabuk bozulma eğilimindeki tarımsal ürünlere belirli işleme ve koruma yöntemlerinin uygulanmasını zorunlu hale getirmekte ve bu işlevi de gıda sanayii yerine getirmektedir (Ekşi 1992). Gıda sanayii, gıdaların hammaddeden başlayarak; depolama, tasnif, işleme, değerlendirme, dayanıklı hale getirme, ambalajlama işlerinden bir ya da birkaçının yapıldığı ve gıda maddeleri satış yerlerine gönderilmek üzere depolandığı tesislerle bu tesislerin tamamlayıcısı sayılacak yerleri de kapsamaktadır (DPT, 2007).

Uluslararası standart sanayi sınıflama (ISIC Rev.3) sistemine göre gıda sanayi; et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri, su ürünleri mamulleri, hububat ve nişasta mamulleri, meyve ve sebze işleme, bitkisel yağ ve mamulleri, şeker ve şekerli mamuller, yem sanayi olmak üzere 8 alt sektörden oluşmaktadır (Ekşi ark., 2005). Bu sisteme göre farklı sektörler içinde incelenmekte olan çay, meşrubat, alkollü içkiler, gıda katkı maddeleri de gıda tanımı kapsamındadır (DPT, 2007).

1980'lerden Sonra Sektörde Önemli Yapısal Değişimler Yaşandı

Türkiye'de II. Paylaşım Savaşını izleyen 20 yıl içerisinde devlet, gıda sektöründe büyük ölçekli işletmeler kurmuş ve bunlara yoğun yatırım yapmıştır. Bu işletmeler (KİT'ler) şeker, çay, tütün, alkollü içecekler, et ve süt ürünleri üretimi alanlarında faaliyet göstermişlerdir. Bu dönemde artan kamu yatırımlarına ve büyük devlet işletmelerinin varlığına karşın, gıda sektöründe

küçük ölçekli ve bağımsız üretici birimlerin hâkimiyeti sürmüştür (Yenal, 2001).

Sektörde 1980'lerden sonra sözleşmeli tarıma yönelme, teknolojik yenilenme, kalite sistemlerinin yaygınlaşması, KİT'lerin özelleştirilmesi, şirket evlilikleri, yeni pazarlama tekniklerinin uygulanması ve sektörel örgütlenmenin gelişmesi gibi önemli yapısal değişimler yaşanmaktadır. Bu değişime yol açan etmenler küreselleşme olgusu, uluslararası anlaşmalar, uygulanan tarım politikaları, tüketici talepleri, gıda mevzuatı ve çevre duyarlılığıdır (Ekşi ark., 2005).

Öte yandan 1990'ların başında özelleştirme kapsamına alınan SEK, EBK ve YEMSAN gibi tarımsal KİT'ler çok düşük (arsa bedellerinin bile altında kalan) fiyatlarla Koç, Tekfen, Yimpaş, Tikveşli gibi sermaye gruplarına satılmıştır. Besi ve süt hayvanı yetiştiricileri için belirli bir pazar güvencesi sağlayan bu kuruluşların piyasadan çekilmesiyle piyasada görülen fiyat istikrarsızlığı et ve süt mamulleri üretiminde dalgalanmalara yol açmıştır.

Son 20 Yılda Tarım Ve Gıda İthalatındaki Artış Beş Kattan Fazla

1980 öncesinde dünya ekonomisine ithal ikameci birikim tarzıyla eklemlenmiş olan Türkiye kapitalizmi, bu tarzın artık işlememesi sonucu dışa açılma olarak tanımlanan bir birikim tarzına doğru evrilmeye başladı (Sönmez, 1992). Bu dönemde dış ticaret rejiminde gıda ürünlerini de kapsayan önemli değişikliklere gidildi. Bunların başında tarım ve gıda ürünleri dış ticaretinin serbestleştirilmesi geliyordu. 1984 yılında gıda ürünlerinin ithalatında uygulanan vergi ve harçlar önemli ölçüde aşağı çekildi. Bunun sonucunda bazı tarım ürünlerinde ithalat önemli boyutlara ulaştı ve bazı sektörler olumsuz etkilenmeye başladı. Bu politikalardan olumsuz etkilenen sektörlerin başında hayvancılık ve et üretimi gelmekteydi. Tarım ve gıda ürünleri dış ticaretinin serbestleştirilmesinden sonra canlı hayvan ve et ithalatındaki sıçrama, yerel üretimin ve hayvancılığın gerilemesine yol açtı. Türkiye'nin süt, peynir, yağ ve dondurma gibi sütlü ürünler ithalatı da yükseldi.

Tarım ürünleri dış ticaret dengesi 1980-89 döneminde yıllık ortalama 1.6 milyar dolar fazla verirken, 1990-99 döneminde bu fazla 600 milyon dolara düşmüştür. IMF-Dünya Bankası patentli politikaların izlendiği 2000 sonrası dönemde ise 200 milyon dolar açık vermiştir. Son 20 yılda tarım ve gıda ürünleri ithalatı 5 kattan fazla artmış, Cumhuriyet tarihinde ilk kez 1995 yılında ithalat ihracatı geçmiştir. Tarımda dış açık 2008'de Cumhuriyet tarihinin en yüksek değerine (2,3 milyar dolar) ulaşmıştır. İthalat özellikle pamuk, hububat, bitkisel yağ ve yağlı tohumlarda yoğunlaşmıştır.

1980'lerden Sonra Sektörde Çokuluslu Şirketlerin Rolü Arttı

Çokuluslu şirketlerin Türkiye gıda piyasasına girişi 1950'li yıllara dayansa da faaliyet alanları birkaç sektörle sınırlı kalmıştır. Örneğin Unilever'in bitkisel yağ üretimine, Coca-Cola'nın alkolsüz içecek üretim ve dağıtımına başlaması gibi. Ancak 1980'lerden başlayarak tarım ve gıda sektörlerinde uluslararası sermayenin rolü önemli ölçüde artmış; yabancı şirketlerle yabancı ortaklı yerli şirketlerin sayısı yükselmiştir. Önde gelen yerli sermaye grupları, çokuluslu şirketlerle ortaklıklara giderek et, süt ve sütlü ürünler üretimi, gıda

paketlemesi, sebze-meyve işleme ve dondurulması, çay üretimi, tam ve yarı hazır gıda üretimi, gıda pazarlaması ve perakendeciliği gibi alanlarda etkinliğe başlamışlardır. Çokuluslu gıda şirketlerinin büyük ölçekli ve yüksek teknolojlü tesislere yatırımlarının artmasıyla Türkiye'deki gıda üretim yapısı uluslararası tarım/gıda sanayiinin bir parçası olma yönünde hızla dönüşmüştür (Yenal, 2001).

Hazine Müsteşarlığı verilerine göre; gıda ve içecek sanayiindeki yabancı sermayeli şirketlerin sayısı 1954-2003 yılları arasında toplam 167 iken, 2009'da 420'ye yükselmiştir. Bu sayı imalat sanayiinde faaliyet gösteren yabancı sermayeli şirketlerin (4.119 adet) %10'unu oluşturmaktadır. Öte yandan Merkez Bankası verileri ise, 2005-2009 yıllarını kapsayan 5 yıllık dönemde imalat sanayiindeki toplam 12,4 milyar dolara ulaşan yabancı sermaye girişlerinin %23'ünün (2,9 milyar dolar) gıda ve içecek sektöründe gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

Örneklerle Gıdada Yabancılaşma-Tekelleşme Olgusu

Gıda sanayiinde şirket birleşmeleri ve satın almalar yabancılaşma ve tekelleşme eğilimlerini güçlendirmektedir. Özellikle son 25 yılda satın alma ve ortaklık yoluyla gerçekleşen şirket birleşmesi sayısı 2 bin dolayındadır. Bu birleşmelerin çoğunluğu yerli şirketler arasında olmakla birlikte, çok sayıda yerli-yabancı evliliği de söz konusudur. Yabancı şirketle evlilikler, özelleştirme sürecinde ve –özellikle- kriz sonrasında ivme kazanmaktadır.

1990'lı yılların ortalarından bu yana gıda sektöründe yerli ve yabancı şirketler arasındaki önemli ortak girişim ve satın almalarla; bu süreçte sektörün alt dallarında pazara egemen olan yabancı şirket ve markalar Tablo 4 ve 5'te verilmiştir.

Tablo 4. Gıda sektöründe yabancılaşma süreci

Tarih	Şirket adı	Ortak olan / satın alan şirket ve payı, %	
1994	Filiz Gıda (Doğuş Grubu)	Barilla Gıda	55
1995	Unicom (Komili)	Unilever	100
1996	Sabancı Grubu	Carrefour	60*
1997	Sabancı Grubu	Danone	50*
1998	Doğadan Gıda	MKT Holding	50
1998	İmbat Meşrubat	The Coca-Cola Company	40
1998	Tikveşli	DanoneSa (Sabancı/Danone)	100
1999	Birtat	DanoneSa (Sabancı/Danone)	100
2000	Besan Besin Sanayii (Bestfoods)	Unilever	100
2000	Çapamarka Gıda Sanayii (Bestfoods)	Unilever	100
2000	Bozkurt Helva (Bestfoods)	Unilever	100
2001	Dosan Konserve	Unilever	100
2001	Penguen Gıda	Deutsche Investitions (KFW)	12,7
2001	Pamir Gıda	Haribo	76
2001	Türk Tuborg (Yaşar Holding)	Carlsberg Breweries	47,8
2002	Mis Süt (Tekfen)	Nestlé	100
2002	Kent Gıda (Tahincioğlu)	Cadbury	51
2002	Fruko AŞ	Pepsi Bootling Group (PBG)	100
2002	Kar Gıda	Kraft Foods	100
2003	Filiz Gıda (Doğuş Grubu)	Barilla Gıda	45
2003	Mudurnu Tavukçuluk	Global AŞ	51
2003	Unicom (Unilever/ Yudum ve Sırma)	Seef (Soros Investment Capital)	100
2003	DanoneSa (Sabancı/Danone)	Danone	100
2003	Nestlé Türkiye süt işletmeleri	Danone	100
2005	Gima (Fiba Holding)	CarrefourSa (Sabancı/Carrefour)	60,2
2005	Endi (Fiba Holding)	CarrefourSa (Sabancı/Carrefour)	100
2005	Tansaş (Doğuş)	Migros (Koç Grubu)	70,8
2006	Penguen Gıda	ADM Capital	13
2006	Kent Gıda (Tahincioğlu)	Cadbury	30
2006	Mey İçki (NuroL-Limak-Özaltın-Tütsab)	Texas Pacific Group	99
2006	Erikli Su	Nestlé Waters S.A.	60
2007	Intergum Grubu	Greencastle (Cadbury)	100
2007	Doğadan Gıda	The Coca-Cola Company	100
2007	Yudum Gıda (Seef Holdings)	Swan (NBK Capital)	100
2007	Yudum Gıda (Swan/NBK Capital)	Afia Int (Savola Group)	100
2008	Türk Tuborg (Carlsberg Breweries)	Israel Beer Breweries (CBC Group)	95,7
2008	Migros Türk (Koç Grubu)	Moonlight Capital	50,8
2008	Bizim Toplu Tüketim (Yıldız Holding)	Golden Horn Investments B.V.	20
2009	Ana Gıda (Anadolu Grubu)	Seef Foods (Bedminster Capital)	44,8

* Ortak girişimdeki payı Kaynak: Oral (2006 ve 2009)

Tablo 5. Gıda piyasasındaki önemli yabancı şirket ve markalar

Üretim konusu	Şirketler, markalar ve tahmini pazar payları, %*	
Süt ve süt ürünleri	Danone-Tikveşli	10
Makarna	Barilla / Filiz	30
Dondurma	Unilever (Algida)	70
Bebek maması	Numil/Danone (Milupa, Bebelac)	90
Cips	Frito-Lay (Ruffles, Doritos), Kraft (Cipso, Patos), P&G (Pringles)	90
Hazır çorba	Unilever (Knorr), Nestlé (Maggi)	70
Kâse margarin	Unilever (Sana, Becel)	50
Ayçiçeği yağı	Savola Group (Yudum)	15
Çikolata	Nestlé, Kraft (Milka), Unilever (Algida)	30
Şekerleme	Cadbury (Kent), Haribo	70
Nişasta bazlı şeker	Cargill, Amylum, Cargill/Ülker (Pendik Nişasta)	80
Sakız	Cadbury (Falım, First), Perfetti Van Melle (Vivident)	90
Çay	Unilever (Lipton)	15
Hazır kahve	Nestlé (Nescafé), Kraft (Jacobs)	80
Ambalajlı su	Erikli /Nestlé, Danone (Hayat), Damla (Coca-Cola)	25
Meyve suyu	Coca-Cola (Cappy)	25
Kolalı içecek	Coca-Cola, Pepsi	75
Rakı	Texas Pacific Group/Mey	70
Organize perakende	Migros, CarrefourSa, Metro Group, Tesco-Kipa	60

* Yazılı basında yayımlanan haber ve değerlendirmelere dayalı olarak hazırlanmıştır.

Kaynak: Oral (2006 ve 2009)

Unilever 1980'lerden sonra Türkiye'deki etkinliklerini yoğunlaştırdı

1930 yılında Hollanda'da bitkisel yağ üreticisi Margarin Unies ve İngiltere'de sabun üreten Lever Brothers'ın birleşmesiyle oluşan Unilever, 1953 yılında Türkiye İş Bankası'yla sermaye ortaklığı kurarak bitkisel yağ üretimine (Vita ve Sana) başladı. Günümüzde dünyanın tüketim malları üreten en büyük çokuluslu şirketi olan Unilever'in Türkiye'deki en önemli etkinlik alanı, uzunca bir süre bitkisel yağlar ve temizlik maddeleri üretimiyle sınırlı kaldı.

1986 yılında çay sanayiinin özel sektöre açılmasıyla Unilever, Lipton'la Türkiye piyasasına girdi ve Dosan tarafından Pazar ilçesinde kurulan fabrikada üretime başladı. 1994'te Arhavi, 2004'te ise Fındıklı'daki tesisleri işletmeye açtı. Lipton, iç piyasadandan aldığı yaş çayı işleyip Kenya, Endonezya ve Seylan'dan getirdiği çaylarla harmanlayarak piyasaya sürmektedir. Bu yöntemle pazarlanan çay yılda 40-50 bin tonu bulmakta ve yerli çay için tehdit oluşturmaktadır.

Öte yandan Alman şirketi Teekanne ile Kütaş Tarım'ın ortaklığında kurulan Kütaş Teekanne, 2001 yılında İzmir/Kemalpaşa'da çay üretimine başladı. 2006 yılında Doğadan Gıda Kütaş Teekanne'ye ait markaları devraldı. 2007 yılında ise Coca-Cola Doğadan Gıda'yı satın alarak Çaykur'un rakipleri arasına katıldı.

Türkiye, halen dünyanın en çok çay tüketilen ikinci ülkesidir. 2009 yılı itibarıyla büyüklüğü 1 milyar TL'yi aşan çay pazarında Çaykur rakiplerinden

oldukça yüksek bir pazar payıyla (%55-60) lider konumdadır. En yakın rakibi Lipton olup, ardından Doğuş Çay gelmektedir. Bu iki şirketin pazar payları %10-15 arasındadır. Buna karşılık poşet çayda Lipton'un; bitki ve meyve çaylarında ise Doğadan'ın liderliği sürmektedir.

Unilever son 20 yıldır Türkiye piyasasında isim yapmış şirketleri satın alarak, daha önce etkinlik göstermediği alanlara da girdi. Örneğin 1992 yılında Türkiye'nin en köklü gıda şirketlerinden Komili ile Unikom'u kurdu; 1995'te bu şirketin tüm hisselerini devraldı. 2001'de Rize'deki Dosan Konserveyi bünyesine kattı. Ancak 2003 yılında ayçiçeği ve mısır yağı işletmelerini (Yudum ve Sırma) Soros'a sattı. Yudum Gıda 2007 yılında önce Kuveytli NBK Capital'e, sonra da Suudi Arabistanlı Savola Group'a geçti. Unilever, 2008 yılında tüm dünyada aldığı zeytinyağından çıkma kararı çerçevesinde Komili zeytinyağını Anadolu Grubu'na devretti.

Koç Gıdada Satın Almalarla Büyüdü

1963 yılında kurulan ve 1968 yılından sonra KİT olarak etkinliğini sürdüren Süt Endüstrisi Kurumu (SEK), özelleştirilinceye kadar ülkenin farklı yörelerindeki 40'a yakın fabrikasıyla gerek süt üreticileri, gerekse süt sanayiine önemli katkılarda bulundu. 1995 yılında SEK'in isim hakkı ve İstanbul İşletmesi küçük ve orta büyüklükte sanayici ve gıda toptancılarından oluşan 164 kişilik bir gruba satıldı. Özelleştirmeden iki yıl sonra 1997'de Koç Grubu işletmenin %68'ini satın aldı (Günümüzde Sek'teki Koç Grubu ve şirketlerinin hisse oranı %72'dir).

Öte yandan 1928 yılında Ulukartal Makarnacılık adıyla üretime başlayan Pastavilla hisseleri de 1995'te Koç Holding bünyesine geçti. Pastavilla günümüzde makarna piyasasındaki önemli oyuncularından birisidir.

Gıdada Sabancı-Kraft Ortaklığı

Sabancı Grubu bitkisel yağ üretimine 1946 yılında Toroslar AŞ ile başladı. Bu şirket 1973'te Marsa AŞ adını aldı. Marsa, 1993 yılında Philip Morris'in de bağlı bulunduğu Altria şirketi bünyesindeki Kraft Foods ile ortaklık kurarak kahve, çikolata ve toz içecekleri de ürün yelpazesine dahil etti. 2002 yılında Piyale'yi de satın alarak makarna sektörüne giren Sabancı, 2005'te Kraft ile yollarını ayırdı.

Sabancı 1997 yılında sütlü ürünler konusunda dünyanın önde gelen kuruluşlarından Groupe Danone ile kurduğu ortak girişimle (DanoneSa) piyasaya girdi. DanoneSa 1998 yılında Tikveşli'yi, 1999'da Ankara'da faaliyet gösteren Birtat şirketini satın aldı. Danone-Sabancı ortaklığı 2003 yılına kadar devam etti. Groupe Danone, Aralık 2003 itibarıyla Sabancı Grubundan %50-50 oranında ortak olduğu DanoneSa'nın %50 hissesini de satın alarak şirketin tümüne sahip oldu ve adını Danone-Tikveşli olarak değiştirdi.

Öte yandan Sabancı Grubu, Ağustos 2007'de gıda alanındaki yatırımlarını (GıdaSa) BİM'in de ana ortağı olan Topbaş ailesinin kontrolündeki Marmara Gıda'ya (MGS) devretti. GıdaSa'nın unvanını Haziran 2008'de Marsan olarak değiştiren MGS böylelikle bitkisel yağ, makarna, su ve çay kategorilerinde önemli oyuncularından birisi haline geldi (Rekabet Kurulu; Topbaş ailesi ile

Ülker'in çıkar birliği içinde bulduklarını ve bu iki grup arasında ekonomik bütünlük olduğunu saptamıştır).

Mis Süt Nestlé'ye Taşeronluk Yaptı

Çokuluslu şirketler Türkiye'de tarım ve gıda sektörlerini kontrol etmede doğrudan yatırım ve ortak girişim dışında yerli taşeronlar da kullanılmaktadırlar. Bunun en tipik örneği olarak Nestlé'nin Mis Süt'ü taşeron olarak kullanması gösterilebilir.

1867 yılında Vevey'de (İsviçre) kurulan Nestlé, 2008 itibarıyla 100 milyar doları aşan cirosu, 500 fabrikası ve 280 bin çalışanıyla dünyanın en büyük gıda şirketidir. Türkiye piyasasına 1875'te giren Nestlé, sınırlı bir tüketici kitlesine hitap eden birkaç ürün (süt ve çikolata ürünleri) dışında, 1980'lere kadar önemli bir yere sahip değildi. Bu tarihten sonra hazır kahve, çikolatalı toz içecek ve kahve kreması ithal etmeye başladı. 1995 yılında Tekfen Holding'e bağlı Mis Süt'ün %25'ini satın alarak iç piyasaya girdi. 1996'da ortaklık payını %34'e, 1998'de %60'a çıkardı ve sonuçta 2000 yılında tümüne sahip oldu.

Nestlé, Aralık 2003'te Türkiye'deki süt ve sütlü ürünler işkolunu Danone-Tikveşli'ye devretti. Böylelikle Mis ve Gülüm Süt markalarına sahip olan Danone, sektörün tekelleşmesi yönünde önemli bir adım attı.

Süt Ürünleri Sektöründe Yedi Şirketin Hâkimiyeti

2009 verilerine göre, Türkiye'de 12 milyon ton süt üretilmesine karşın bunun yalnızca %30'u kayıt altındadır. Kayıtlı işletmelerde işlenen sütün %25'i içme amaçlı; %75'i ise yoğurt, ayran ve peynir gibi ürünlerin yapımında kullanılmaktadır.

Sektörde ön plana çıkan kuruluşlar Süttaş, Ülker, Pınar, Danone-Tikveşli, Sek, Yörsan ve Dimes'tir. Günlük 1.000-1.500 ton süt işleyen bu kuruluşlar, pazarın %60'tan fazlasını ellerinde tutmaktadırlar. Büyüklüğü 4 milyar TL olarak tahmin edilen toplam pazarda 2009 itibarıyla %15'i aşkın paya sahip olan Süttaş lider konumdadır. Ambalajlı ayran pazarının 2/3'ü Süttaş'ın kontrolünde iken; uzun ömürlü süt pazarının 1/4'ü Pınar Süt tarafından kontrol edilmektedir.

Ambalajlı/Markalı Dondurmanın Lideri Unilever/Algida

2009 sonu itibarıyla Türkiye'de kişi başına dondurma tüketimi 2,8 litre olup; bu miktar AB ülkelerinde 7, Kuzey Avrupa ülkelerinde 12-14, Avustralya'da 18, ABD'de ise 23 litre düzeyindedir.

Türkiye'de ilk endüstriyel dondurma üreticisi İzmir merkezli Memo; ulusal ölçekte faaliyet gösteren ilk üretici ise 1984 yılında pazara giren Panda'dır. Dünyanın en büyük dondurma üreticisi Unilever (Algida) Türkiye pazarına 1990 yılında girmiştir. Pazarın diğer önemli oyuncusu 2003'te Schöller'in Bursa'daki tesislerini satın alarak üretime başlayan Ülker (Golf) olmuştur.

2009 yılında sektörün cirosu 1 milyar doları aşmış; bu cironun %75'i endüstriyel üreticiler, %25'i ise yerel üreticiler ve pastaneler tarafından

gerçekleştirilmiştir. Ambalajlı/markalı dondurma pazarının 2/3'ü Algida, 1/4'ü ise Golf tarafından kontrol edilmektedir.

Makarna: Gıda Sanayiinin Öncü Sektörü

Makarnanın sanayi olarak Türkiye'ye giriş tarihi 1922 yılı olup; üretim 1950'lere kadar küçük kapasiteli tesislerde yapılmıştır. Özellikle 1960'tan sonra fabrika sayısı ve kapasitelerinde önemli artışlar olmuştur. Günümüzde faal fabrika sayısı 22 olup, kurulu kapasite 1 milyon tonu aşmıştır. Bu kapasite Türkiye'yi dünyanın 5. büyük makarna üreticisi haline getirmiştir. Sektörde faaliyet gösteren ve her birinin kurulu kapasitesi 170 ton/günün üzerinde olan 7 büyük şirket, sektörün kapasite açısından yarısından fazlasını oluşturmaktadır. 2008 sonu itibariyle 650 milyon TL büyüklüğe sahip olan pazarda Barilla %30'luk payıyla ilk sırayı almakta; onu Nuh'un Ankara, Piyale ve Pastavilla izlemektedir.

Bisküvi Pazarı Ülker Ve Eti'nin

Türkiye'de bisküvi üretimi 1924 yılında başlamıştır. Günümüzde büyüklüğü 2 milyar dolar olarak tahmin edilen bisküvi sektöründe 40'ı aşkın fabrika, 850 bin tonluk üretim kapasitesiyle faaliyet göstermektedir. Bisküvi pazarının yarından fazlası Ülker'in kontrolünde olup; ardından yaklaşık %30'luk payıyla Eti gelmektedir.

Bebek Mamasının %90'ı Yabancıların Elinde

Bebek başına mama tüketimi İspanya ve Hollanda'da 32, Polonya'da 25 ve Yunanistan'da 21 kg olmasına karşılık, Türkiye'de yalnızca 2 kg dolayındadır. 2009 yılı itibariyle büyüklüğü yaklaşık 400 milyon TL olan mama pazarının %90'ı yabancı sermayeli şirketlerin elindedir. Pazarın 2/3'ünü Milupa ve Bebelac markalarının pazarlamasını yapan Numil kontrol etmekte; onu 1/4'lük payıyla Ülker Hero Baby izlemektedir. Numil 2007 yılında Danone tarafından satın alınmıştır. 2003'te üretime başlayan Ülker Hero Baby ise Ülker-Hero Grubu ortaklığıdır.

Salça, Konserve ve Dondurulmuş Gıdada Yerli Şirketler Egemen

Türkiye'de ilk domates salçası üretim tesisi 1955'te Bursa'da kurulmuştur. Sahip olduğu yıllık 600 bin tonu aşan üretim kapasitesiyle Türkiye; ABD, İtalya ve Çin'in ardından dünyanın 4. büyük üreticisidir. İç pazarda tüketim 150 bin ton (kişi başına yıllık 2 kg) dolayındadır. Ambalajlı pazarın %25-30'unun kayıt dışı olduğu tahmin edilmektedir. Yaklaşık 30 şirketin faaliyet gösterdiği salça pazarından en büyük payı Tat, Tukaş, Tamek ve Akfa markaları almaktadır. Sekiz şirketin büyük ölçekli olarak adlandırıldığı pazarda ayrıca Acemoğlu, Demko, Penguen ve Burcu markaları öne çıkmaktadır (Capital, 01/10/2008).

Belli başlı 20 kadar oyuncu bulunan konserve sektöründe ise, pazarın %60'ı aşkın kısmı 3 şirketin (Tat, Tamek ve Tukaş) kontrolündedir. Bunların ardından ise Penguen, SuperFresh, Dardanel ve Akfa gelmektedir (Capital, 01/10/2008).

Türkiye'de 1970'li yıllardan itibaren gelişmeye başlayan dondurulmuş gıda sektörü; unlu mamuller, sebze ve meyve, et ve deniz ürünleri ile patates

üretimini kapsamaktadır. Sektörde 90'a yakın yerli ve/ya da yabancı ortaklı kuruluş faaliyet göstermekte; hammaddenin %30-40'ı sözleşmeli üretimle, kalanı küçük üretici ve yerel toptancılardan sağlanmaktadır. 2009 yılı itibariyle büyüklüğü 700 milyon TL'ye ulaşan pazarın öne çıkan girişimleri; unlu mamuller segmentinde Kerevitaş, Pınar, Harika Gıda; sebze-meyvede Özgörkey, Kerevitaş, Muti Gıda; patatesten Özgörkey, Sampa, Bolpat; ette ise Pınar olarak sayılabilir.

Cips Pazarında Üç Amerikalı

1986 yılında Türkiye'de cips üretimini başlatan Uzay Gıda, 1988'de hisselerinin %50'sini ABD'li gıda-içecek üreticisi PepsiCo'ya devretti. PepsiCo, 1993 yılında Uzay Gıda'nın kalan %50 hissesini de satın alarak, Frito Lay Türkiye adıyla etkinlik göstermeye başladı. 1994 yılında cips üretimine başlayan Kar Gıda'yı ise 2002 yılında bir diğer ABD'li gıda üreticisi Kraft satın aldı. Yaşanan bu gelişmeler, Pringles'in üreticisi Procter&Gamble'nin de Türkiye pazarına girmesini sağladı. Böylelikle cips pazarı yerli üreticileri devre dışı bırakan üç ABD şirketi arasında paylaşıldı. Büyüklüğü 500 milyon dolara ulaşan pazarın 2/3'ünü Frito Lay kontrol etmektedir (Hürriyet, 01/04/2007).

Hazır Çorba Pazarının %60'ı Unilever'in

Türkiye kişi başına yıllık çorba tüketiminde 15 litreyle Rusya ve Meksika'nın ardından dünyada üçüncü sırada yer alıyor. Hazır çorbaların tüketimdeki payı %22 dolayındadır. Büyüklüğü 165 milyon TL'ye ulaşan pazarın lideri yaklaşık %60'lık payıyla Unilever (Knorr) olup; onu Ülker ve Nestlé (Maggi) izlemektedir. Pazardan ayrıca Piyale, Tamek ve Tukaş gibi şirketler de pay almaktadır.

Margarin Pazarını Unilever Ve Ülker Kontrol Ediyor

2009 yılında margarin üretimi 610 bin ton olarak gerçekleşti. Kişi başına yıllık tüketim 2,2 kg olup; bu miktar Hollanda ve Belçika'da 26, Singapur'da ise 45 kg dolayındadır. Pazar büyüklüğü 1,5 milyar dolara ulaşan sektörde; ev içi tüketimin %74'ünü paket, %26'sını ise kâse margarinler oluşturuyor. Paketli margarinde Ülker %30'u aşan payıyla pazar lideri iken; kâse margarinde %50'lik payıyla Unilever liderliğini sürdürmektedir. Pazarda bu iki şirket arasında yoğun bir rekabet yaşanmakta olup; onların ardından Trakyabirlik ve Turyağ gelmektedir.

Ayçiçeği Yağında Lider Suudiler

Türkiye'de 2009'da tüketilen 460 bin sıvı yağın %70'ini ayçiçeği yağı oluşturmuştur. Yağ sanayiinde kurulu kapasitenin yaklaşık 2/3'ü yabancı şirketlerin elindedir. Piyasa koşullarının zorlaşmasıyla yerel üreticiler tesislerini yabancılara kiralamaktadırlar. Ayçiçeği yağı pazarından en yüksek payı %15 ile Yudum (Savola) ve Ülker markaları almaktadır.

Türkiye Zeytinyağında Dünya Beşincisi, Ancak Tüketimi Çok Düşük

Türkiye son 10 sezon itibariyle ortalama 120 bin tonluk üretimiyle zeytinyağında İspanya, İtalya, Yunanistan ve Tunus'un ardından 5. sırada yer almasına karşın, tüketimde oldukça gerilerde kalmıştır. Kişi başına yıllık

tüketim Yunanistan'da 23, İspanya'da 14, İtalya'da 12, Tunus'ta 9 kg iken Türkiye'de 1 kg dolayındadır.

2009 yılında %45'i Seef Foods'a satılan Ana Gıda (Komili, Sezai Ömer Madra ve Kırlangıç markaları) perakende zeytinyağı pazarında %35'lik paya sahiptir. Komili %28 düzeyindeki payla sektördeki liderliğini sürdürmekte olup; onu %15-20 arasındaki paylarla Kristal, Tariş ve Ekiz; %10'luk payla Verde izlemektedir. 2008 itibariyle büyüklüğü 20 bin litreye ulaşan organik zeytinyağında ise Tariş %80lik payıyla pazar lideridir.

Çikolatada Ülker, Şekerleme ve Sakızda Cadbury

Türkiye'de kişi başına yıllık çikolata tüketimi 1,5; Avrupa ortalaması ise 5 kg dolayındadır. 2008 itibariyle 1,4 milyar TL büyüklüğe ulaşan pazarın %50'yi aşkın bölümü Ülker tarafından kontrol edilmekte; onu Nestlé ve Eti izlemektedir. Kraft (Milka), Ferrero, Şölen ve Unilever (Algida) pazarın diğer önemli oyuncularındadır.

Şekerleme; yabancı payının yüksek olduğu bir kategoridir. Pazarda Tahincioğlu tarafından 2002'den başlayarak aşama aşama Cadbury'ye devredilen Kent %60'ı aşan payıyla lider durumda olup; onu Haribo ve Ülker izlemektedir.

Türkiye'de endüstriyel sakız üretimine 1950'lerde başlanmasına karşın, tüketim Batı Avrupa, Japonya ve Amerika'nın 1/5'i kadardır. Büyüklüğü 400 milyon TL olan pazarın yaklaşık %90'ı yabancıların kontrolündedir. Günümüzde sakız pazarında başlıca üç oyuncu etkinlik göstermektedir. 2007 yılında üçüncü sıradaki Cadbury (Kent), sektör lideri Intergum'u satın alarak %60'lık pazar payına ulaşmış ve birinci sıraya yerleşmiştir. Onun ardından %25'i aşan payıyla yine yabancı sermayeli Perfetti Van Melle; üçüncü sırada ise %5'lik payıyla Ülker gelmektedir.

Nişasta Bazlı Şekerde (NBS) Cargill Egemenliği

Türkiye'de tümü özel sektöre ait olmak üzere 5 şirkete (Amylum, Cargill, Pendik, Sunar, Tat) ait 6 NBS fabrikası bulunmaktadır. Bunlardan Amylum ve Cargill yabancı, Sunar ve Tat yerli sermayeli olup; Pendik Nişasta ise Ülker-Cargill ortaklığıdır. Şeker Kurulu tarafından NBS için tahsis edilen kotanın %80'i aşkın kısmı yabancı sermayeye aittir.

Hazır Kahvenin Lideri Nestlé/Nescafé

Geleneksel Türk kahvesiyle başlayan ve hazır kahvelerle gelişen kahve pazarı, son yıllarda önce kahve karışımlarının pazarlanması, ardından da uluslararası kahve zincirlerinin piyasaya katılmasıyla hızlı bir büyüme sürecine girmiştir. 2009 yılında tüketim 20 bin tona; pazar büyüklüğü 350 milyon TL'ye ulaşmıştır. Kahve pazarındaki cirodan kahve karışımları %57, diğer çözünebilir kahveler %27, Türk kahvesi ise %16 düzeyinde pay almaktadırlar (Milliyet, 23/03/2008).

Türk kahvesi segmentinin önde gelen girişimleri Kurukahveci Mehmet Efendi, Kocatepe, Elitepe ve Ülker olarak sayılabilir. Hazır çözünebilir kahvedeki önemli oyuncular ise Nestlé (Nescafé), Ülker (Cafe Crown) ve Kraft (Jacobs) olup; pazarın %70'i aşkın bölümü Nestlé'nin kontrolündedir.

Meyve Suyu Tüketimi 11 Litreye Ulaştı

Meyve suyunda 2000 yılında 4,4 litre olan kişi başına yıllık tüketim 2009'da 11 litreye ulaştı. Ancak bu miktar Avrupa'da ortalama 26 litre olup, İsveç ve Norveç'te 40 litreye kadar çıkmaktadır. Toplam 840 milyon litrelik tüketimin %66'sını meyve nektarları, %9'unu ise %100 meyve suları oluşturmaktadır. Sektörde 35 firma rekabet etmekte olup; bunların 2009 yılı toplam cirosu 1 milyar doların üstündedir. Cappy (Coca-Cola) ve Dimes'in %25'lik paylarla lider durumda oldukları pazarın diğer önde gelen oyuncularını Aroma, Tamek, Pınar, Ülker ve Meysu olarak sayılabilir.

Coca-Cola Hâkimiyeti Sürüyor

Türkiye'de gazlı içecek pazarının üçte ikisini elinde bulunduran kolalı içecekler, ilk olarak 1955 yılında Erbak Uludağ tarafından üretildi. 1964 yılından sonra Coca-Cola ve Pepsi pazara girdiler. Bunlara daha sonra Bixi, RC, Kristal ve Cola Turka gibi yerli markalar eklendi. Günümüzde 2,5 milyar TL'lik kolalı içecekler pazarında Coca-Cola %60'ın üzerindeki payıyla liderliğini sürdürürken, pazarın diğer iki önemli markasını Pepsi ve Cola Turka (Ülker) oluşturmaktadır.

Su, Maden Suyu ve Soda Pazarında Rekabet Yoğun

Büyüklüğü 3 milyar TL'ye ulaşan ambalajlı su pazarında, 266 şirket faaliyet göstermektedir. Türkiye'de yıllık 9 milyar litre ambalajlı su tüketilmekte olup; kişi başına yıllık tüketim 126 litre dolayındadır. Tüketimin %75'ini 19 litrelik damacana su, geriye kalan %25'lik kısmını ise pet şişe segmenti oluşturmaktadır. En büyük 10 şirket pet su pazarının %63'ünü kontrol etmekte olup; Nestlé-Erikli 1 milyar litrelik satış hacmiyle lider durumdadır. Onu Hayat (Danone), Damla (Coca-Cola) ve Pınar (Yaşar Topluluğu) izlemektedir.

Maden suları (mineralli sular) açısından oldukça zengin bir ülke olan Türkiye'de kişi başına 6,5 litre olan yıllık tüketim, AB ülkelerinde 120 litre dolayındadır. Sektörde işletim izni bulunan 30'u aşkın şirket bulunmasına karşın, ancak 12-13 adedi ulusal ölçekte etkinlik göstermektedir. Pazarın önde gelen markaları Kızılay, Uludağ, Özkaynak, Kınık, Beypazarı, Sırma ve Sarıkız olarak sayılabilir. Yabancı sermayeli büyük oyuncular ise Danone (Akmina) ve Coca-Cola (Damla)'dır.

Öte yandan son iki yılda pazar payı %15'ten 35'e çıkan aromalı ürünler segmentinin %70'i aşkın kısmı Freşa (Çakırmelikoğlu), Frutti (Uludağ) ve Akmina (Danone) markaları tarafından kontrol edilmektedir.

Rakı Yabancıların(!), Bira İse Yerli

Türkiye'de alkollü içki pazarının (bira hariç) büyüklüğü 2 milyar TL olarak tahmin edilmektedir. Pazarda lider durumda bulunan Mey İçki'nin payı rakıda %70, votkada %50, cinde 80, likörde %40'lar dolayındadır. Ardından gelen Burgaz İçki pazardan rakıda %18, votkada %30 düzeyinde pay almaktadır. Efe Rakı ise %9'luk paya sahiptir.

Pazar büyüklüğü 2 milyar TL'ye ulaşan birada en büyük oyuncu, 2009 sonu itibariyle yaklaşık %90'lık payıyla Efes Pilsen'dir. Efes'i 2008'de Israel Beer Breweries'e satılan Tuborg izlemektedir.

Fast-Food ve Cateringde Lider Yabancılar

1980'li yıllardan itibaren özellikle büyük kentlerde yaşanan hızlı çalışma temposu, ev ve iş arası mesafelerin uzaklığı, zamanın kıstıllılığı gibi öğeler Türkiye'de dışarıda yeme alışkanlığını artırdı. Dışarıda yemek yeme oranındaki artışa paralel olarak fast-food (hızlı beslenme) sektöründe hızlı bir büyüme süreci yaşandı. Fast-food restoranlar sınırlı yiyecek ve içecek sunan, tüketicilerin hazır paket ürünleri evlerine götürebildikleri ve self servis yönteminin çoğunlukla uygulandığı restoranlardır (Tayfun ve Tokmak, 2007). 2008 yılı itibariyle pazar büyüklüğü 1,2 milyar TL olan sektörde, yaklaşık 3.400 restoran faaliyet göstermektedir.

Tablo 6. Başlıca fast food (hızlı beslenme) restoranları (2007)

Restoran	Milliyeti	Restoran sayısı	Satış (Milyon \$)
Burger King	İngiltere	193	300
McDonald's	ABD	104	125
Sultanahmet Köftecisi	Türkiye	72	70
Pizza Hut	ABD	32	42
Dominos Pizza	ABD	93	40
Kentucky FC	ABD	36	40
Pizza Pizza	Türkiye	112	15

Kaynak: USDA (2008)

Kayıt dışının yoğun olduğu catering (hazır yemek) sektörünün büyüklüğü ise 4,5 milyar dolar dolayında olup; yaklaşık 6 milyon kişiye hizmet veren sektörün lider şirketleri İngiliz-Fransız ortaklığı Sofra ile Fransız sermayeli Sodexho'dur.

Tablo 7. Başlıca catering (hazır yemek) şirketleri (2007)

Şirket	Milliyeti	Günlük porsiyon kapasitesi (Bin)	Satış (Milyon \$)
Sofra/Eurest Compass	İngiltere-Fransa	280	250
Sodexho	Fransa	200	90
Sardunya	Türkiye	120	65
Emin Catering	Türkiye	50	20
Sava Catering	Türkiye	145	27

Kaynak: USDA (2008)

III. GIDA PERAKENDECİLİĞİNDE YABANCILAŞMA-TEKELLEŞME

Türkiye'de gıda perakendeciliğinde yeniden yapılanma 1954 yılında Migros Türk'ün (İsviçre Migros Kooperatifler Birliği ve İstanbul Belediyesi'nin ortak girişimi), 1956'da Gima'nın (Ankara'da bir devlet kuruluşu) ve 1973'te Tansaş'ın (İzmir'de bir belediye kuruluşu) kurulmasıyla kendini göstermiştir. 1950'li yılların başından itibaren büyük kentlerde var olan sektör, asıl gelişimini 1985 yılından sonra büyük alışveriş merkezleri ve süpermarket zincirlerinin kurulmaya başlamasıyla gerçekleştirmiştir. 1990'lı yılların

ortalarında, artık kentlerdeki perakende sektörünün %30'luk kısmını süpermarketler kontrol etmekteydi. Bu değişime, 1980'lerin sonlarına doğru yabancı perakendeci şirketlerin Türkiye piyasasına girmesi ve önde gelen yerli sermaye gruplarının perakende sektöründe de yatırım yapmaya başlaması gibi iki ana etmenin yol açtığı söylenebilir. Bu iki gelişme birbiriyle ilişkilidir, çünkü sektörde faaliyete geçen yabancı şirketlerin çoğu, yerli sermayeyle ortak girişimler kurarak, bayilik ve lisans anlaşmaları yaparak Türkiye piyasasına girmişlerdir (Yenal, 2001).

Türkiye 1990'lı yıllardan itibaren geleneksel perakendecilikten organize perakendeciliğe geçişin başlamasıyla birlikte (aynı zamanda toptancılıktan dağıtıcılığa geçişin başladığı dönem) hızlı bir süpermarketleşme sürecine girmiştir. Bu süreç gıda üretim ve perakendeciliği sektörleri arasındaki ilişkiler açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Artık gıda sanayii için tüketici pazarına ulaşmanın yolu yalnızca çok sayıda küçük ölçekli satıcı ve toptancıyla dağıtım anlaşmaları yapmaktan geçmemektedir. Pazara ulaşmak için ürünlerin kalitesi ve fiyatları, dağıtım koşulları ve raf alanı gibi konularda önde gelen süpermarket zincirleriyle pazarlık yapmak, gıda üreticileri için bir zorunluluk haline gelmiştir. Gıda perakendeciliği sektöründeki sermaye yoğunlaşmasıyla birlikte ürünlerin dağıtımı ve pazarlanmasına ilişkin konularda, perakendeci şirketlerin üretici şirketlere karşı pazarlık ve yaptırım güçleri giderek artmış; bu durum, gıda üreticisi büyük yerli sermaye gruplarının gıda perakendeciliğine girmelerine neden olmuştur. Bu durumu, genel olarak gıda ve tarım sektöründe dikey bütünleşme çabalarının bir parçası olarak da görebiliriz (Yenal, 2001).

Geleneksel kanaldan organize perakendeye geçiş sürecinde; geleneksel kesimi oluşturan bakkallar yerlerini organize perakendecilere (hiper, zincir, süpermarket) bırakmaktadır. 1998 yılında 2.135 olan hiper, süper ve zincir market sayısı 2008 yılı itibariyle 8.252'ye ulaşmış; yani 4 kat artmıştır. Özellikle küresel zincirlerin (Metro, Carrefour, Tesco) Türkiye'ye yönelik yatırımlarıyla, yerli zincirlerin (Migros, BİM) sayılarını artırması bu rakamların artmasında önemli rol oynamıştır. AC Nielsen'in verilerine göre bakkal ve orta marketlerde 1998 yılında yaklaşık 167 binlerde olan sayı 2008 yılında 128 binlere düşmüştür. Sayılardaki düşüş bakkal kanalından kaynaklanmış; son 10 yılda bakkal sayıları 155 binden 113 bine gerilemiştir (Tablo 8).

Tablo 8. Organize ve geleneksel gıda perakendeciliğinin gelişimi

Kanallar	Satış alanı (m ²)	1998	2002	2006	2008
Organize perakendecilik		2.135	4.005	6.474	8.252
Hipermarket	> 2500	91	151	164	183
Büyük süpermarket	1000-2500	210	368	504	623
Süpermarket	400-1000	464	909	1.567	1.902
Küçük süpermarket	< 400	1.370	2.577	4.239	5.544
Geleneksel perakendecilik		167.612	135.897	131.632	128.568
Orta market	50-100	12.192	13.555	14.775	15.273
Bakkal	< 50	155.420	122.342	116.857	113.295

Kaynak: AC Nielsen

Sektörde geleneksel kanaldan zincir perakendeye doğru bir dönüşüm söz konusu olup; geleneksel kesimi oluşturan bakkallar yerlerini organize perakendecilere bırakmaktadır. Yani dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye’de de piyasa kurallarının dayatılmasıyla küçük ve orta ölçekli işletmeler yok olmaktadır. 2007 yılı itibariyle süpermarket zincirlerinin gıda perakende satışlarındaki payı %47’ye ulaşmıştır (Bölük ve Koç, 2008).

2005 organize perakende sektöründeki değişimin başlangıç yılı olmuştur. 2005 yılına kadarki devralmalar yoğunlaşmaya yol açmayan, yeni girişler ya da özelleştirmeler yoluyla gerçekleşen, başka bir deyişle yalnızca mülkiyet değişikliğine yol açan, ancak piyasa yapısını etkilemeyen işlemlerdi. 2005 sonrası yaşanan devralmalar önceki yıllardan farklı olarak organize perakende içinde de önemli yoğunlaşmaya yol açmıştır. 2005 yılındaki CarrefourSa’nın Gima’yı, Migros’un Tansaş’ı devralmasıyla birlikte organize perakendede ilk 4 şirketin yoğunlaşma oranında (CR4) 10 puanın üzerinde artış gerçekleşmiştir (Tablo 9).

Günümüzde organize perakende pazarı esas olarak 4 yerli zincir ve 3 çokuluslu şirket tarafından paylaşılmaktadır (Bölük ve Koç, 2008). Rekabet Kurumu verilerine göre; en büyük 5 zincir perakende şirketin (Migros, CarrefourSa, BİM, Metro ve Tesco) gıda perakendeciliğindeki toplam pazar payı %60’ı geçmektedir. Sektörde birleşmeler artmaktadır; dolayısıyla yoğunlaşma oranının gelecek yıllarda önemli ölçüde yükselmesi beklenmektedir.

Tablo 9. Organize perakende sektöründe pazar yapısı

2005 öncesi		2005		2008	
Şirketler ve pazar payları, %		Şirketler ve pazar payları, %		Şirketler ve pazar payları, %	
Migros	14,1	Migros/Tansaş	22,1	Migros	22,4
BİM	10,1	CarrefourSa/Gima	15,0	CarrefourSa	13,8
CarrefourSa	9,7	BİM	10,1	BİM	13,5
Tansaş	8,0	Metro Grubu	6,7	Metro Grubu	7,8
Metro Grubu	6,7	Kiler/Canerler	5,0	Tesco Kipa	4,1
Gima	5,3	Kipa	3,0		
Kipa	3,0				
CR4	41,9	CR4	53,9	CR4	57,5

Kaynak: Ekonomist Dergisi (2005/47), AC Nielsen, Rekabet Kurumu (07/11/2008)

Süpermarket zincirlerinin güçlerini artırmalarıyla gıda kaynakları birkaç ticari organizasyonun eline geçmektedir. Yerel ve bölgesel piyasaların tasfiyesiyle küçük ve orta ölçekli üreticiler çokuluslularla rekabet edememektedir. Öte yandan küçük çiftçiler büyük zincir mağazalara mal verememektedir. Çünkü büyük perakendeciler ya tedarikçi firmalardan alım yapmakta ya da sözleşmeli tarım yolunu seçmektedirler.

Bugün ulusal ölçekte birçok marka, perakende zincirlerinin gizli boykotuyla karşı karşıyadır. Bunlar istedikleri kârlılık oranını alamadıkları markayı satmama kararı alabilmekte; böylelikle o marka ne kadar güçlü olursa olsun pazarın dışına itilebilmektedir. Bunun en çarpıcı örneği Migros’un Süttaş’a ilişkin kararıdır. Mayıs 2009’dan bu yana süt ve süt ürünleri sektörünün lider

markalarından Süttaş'ın ürünleri Migros ve bağlı marketlerinde (Tansaş, Şok, Makrocenter) satılmamaktadır (Süt Dünyası, Sayı: 24).

Organize perakendede Migros'un İngiliz BC Partners'a satılması, dengeleri yabancı şirketler lehine çevirmiştir. Migros sektörün lideri, CarrefourSa ikinci sırada yer alıyor. Diğer güçlü yabancı rakipler Metro Group ve Tesco-Kipa ile yabancı şirketlerin pazar payları %60'a yaklaşmaktadır (Capital, 1/6/2008).

Kriz ortamına karşın, sektör -önceki yıllarda olduğu gibi- yatırımlarını sürdürmektedir. 2009 yılında GSYH %4,7 daralırken, organize gıda perakende sektörü %4 büyümüş; sektörün satış alanı (m²) %15 düzeyinde artmıştır.

ÖZET VE SONUÇLAR

1980 sonrasında devletçe korunan ve desteklenen tarımdan devlet desteği giderek artan bir biçimde çekilmiş; bu süreç 1999 sonrasında ivme kazanmıştır. Son 30 yıldır uygulanan neoliberal saldırı politikaları tamamen köylülüğü tasfiyeye yöneliktir. Bu politikalarla sermaye hayatın her alanında belirleyici hale getirilmiş; köylü ile doğrudan ilişkiye giren devletin yerini köylüyü sermayeyle yüz yüze bırakan devlet almıştır. Bu süreçte küçük ve orta ölçekli üreticiler ya tasfiye edilip kentlere göç etmişler ya da kendi topraklarında ırgatlaşarak sözleşmeli üreticilere dönüşmüşlerdir.

Girdi sağlamadan üretime, işleme ve pazarlamaya kadar tüm süreç -Tablo 10 ve 11'de görüldüğü şekilde- çokuluslu tarım/gıda şirketleri, onların taşeronları ya da yerli tekeli sermayenin denetimine girmeye başlamıştır. Bu süreç, sözleşmeli üretim aracılığıyla yabancı şirketlerin tarımı doğrudan kontrol etmesi ya da hibrit tohum ve onun zorunlu girdilerinin -gübre, hormon, tarım ilacı gibi- dağıtımı yoluyla da ivme kazanmaktadır.

Tablo 10. Tarımsal girdi piyasasında yabancı hâkimiyeti

Girdi	Piyasayı kontrol eden şirketler ve payları
Tohum	Monsanto, Pioneer, Syngenta, Bayer. Pamukta pazarın %50'si, mısır ve ayçiçeğinde ise %70'i yabancıların elinde. Hibrit sebzenin %80'i ithal ediliyor.
Gübre	Kimyasal gübre tüketiminin %53'ü yerli üretimle, %47'si ithalatla karşılanıyor. Temel girdilerin %80-85'i ithal ediliyor.
İlaç	Hektaş (DuPont, Makhteshim-Agan), Bayer ve Syngenta'nın pazar payı %50'nin üzerinde. Jenerik ilaç imalatında kullanılan girdilerin %90'ı ithal ediliyor.
Traktör	Piyasayı kontrol eden şirketlerden Türk Traktör Hollandalı CNH Global NV ile ortak. Uzel Makine ise uzun yıllar Massey Ferguson lisansı ile üretim yaptı.
Kredi	Bankacılıkta yabancı payı %42. Tarım kredilerinden kamu bankaları %63, yerli özel/yabancı ortaklı bankalar %21, yabancı bankalar %16 pay alıyor.

Tablo 11. Çokuluslu gıda şirketlerinin Türkiye'deki faaliyet alanları

Şirketler*	Ürünler
Cadbury	Çikolata, şekerleme, sakız
Cargill	Hububat ve yağlı tohum ticareti, nişasta bazlı şeker
Coca-Cola	Kolalı içecek, meyve suyu, ambalajlı su
Groupe Danone	Süt ve süt ürünleri, bebek maması, maden suyu, ambalajlı su
Kraft Foods	Çikolata, hazır kahve, cips
Nestlé	Çikolata, hazır çorba, bebek maması, hazır kahve, ambalajlı su
PepsiCo	Kolalı içecek, ambalajlı su, cips
Procter & Gamble	Cips
Unilever	Margarin, dondurma, çikolata, hazır çorba, çay

*Alfabetik sıraya göre

Çiftçi üretim için gerekli tohum ve girdileri Monsanto, DuPont, Sygenta, Bayer gibi biyoteknoloji ve agro-kimya devlerinden satın almakta; çokuluslu şirketler toprak satın alma, kiralama ya da sözleşmeli tarım modeli ile üretime girmektedir. Yabancı ortaklı/sermayeli bankaların çiftçiye kredi vermesiyle birlikte tarım arazileri yabancıların eline geçmektedir. Yabancılar son 7 yılda toplam 15 milyar dolarlık taşınmaz satın almışlardır. Gıda sektörü Nestlé, Kraft, PepsiCo, Coca-Cola, Unilever, Cargill, Danone, Cadbury ya da onların ortakları/taşeronları tarafından kontrol edilmektedir. Migros, Carrefour, Metro, Tesco gibi yabancı sermayeli perakende devlerinin pazar payları %60'ı aşmaktadır.

Sonuç olarak belirtmek gerekirse; Türkiye tarım ve gıdada yeni sömürge olma yolunda hızla ilerlemektedir.

KAYNAKÇA

- Apak, S. ve A. Tavşancı (2008) "Türkiye'de Yabancı Bankacılığın Gelişimi ve Ekonomi Politikaları ile Uyum", *Maliye Finans Yazıları*, 80: 33-53.
- Aydın, Z. (2001) "Yapısal Uyum Politikaları ve Kırsal Alanda Beka Stratejilerinin Özelleştirilmesi". *Toplum ve Bilim*, 88: 11-31.
- Bölük, G. ve A. Koç (2008) "Gıda Perakende Sektörde Tekel Gücünün Belirlenmesi", *Ekonomi ve Rekabet Sempozyumu*, 1 Kasım, Türkiye Rekabet Kurumu ve Pamukkale Üniv. İİBF, Denizli.
- DPT (2007) *Dokuzuncu Kalkınma Planı Gıda Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Yayın No: 2720, Ankara.
- Ekonomist (2005) *Perakende Liginde Devlerin Yarışı*, 20-26 Kasım, Sayı: 2005/47
- Ekşi, A. (1992) "Türkiye'de Gıda Sanayinin Durumu ve Geleceği", *Gıda Dergisi*, 17(1): 3-6.
- Ekşi, A., O. Yurdakul, M. Emiroğlu, E. Güneş, M. Atamer, E. Topal, O. Deveci ve F. Taşdöğen (2005) "Gıda Sanayiinde Yapısal Değişimler", *Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi*, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, 1001-1018.

- Erdoğan, T. (2005) "Organize Perakende Sektörünün Ekonomik Dinamikleri: Rekabet Politikası Açısından Değerlendirme", *Rekabet Dergisi*, 24: 27-63.
- Güler, B. A. (1996) *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi*. TODAİE Yayınları: 266, Ankara.
- Günaydın, G. (2009) "Tarım Bankacılığında Yabancılaşma". *Bağımsız Dergisi*, 1: 54-59.
- Oral, N. (2006) *Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar*, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayınları, Ankara.
- Oral, N. (2009) "Türkiye'de Tarım ve Gıda Sektöründe Yabancılaşma ve Tekelleşme", *Mülkiye Dergisi*, 33(262): 325-344.
- Sönmez, M. (1992) *100 Soruda 1980'lerden 1990'lara "Dışa Açılan" Türkiye Kapitalizmi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Tayfun, A. ve C. Tokmak (2007) "Tüketicilerin Türk Usulü Fast Food İşletmelerini Tercih Etme Sebepleri Üzerine Bir Araştırma". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(22):169-183.
- Tümay, İ. (1998) "Tarım ve Köylü: Sizi İlgilendiriyor mu?". *Mürekkep*, 10/11: 160-194.
- TCMB (2009) *Finansal İstikrar Raporu*, Mayıs, Sayı: 8.
http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/finist/Fir_TamMetin9.pdf
- TZOB (2009) "Çiftçilerimizin kredi borçları arttı". *TZOB Basın Bülteni*.
http://www.tzob.org.tr/tzob_web/basin_bulten/2009/28_06_2009.htm
- USDA (2008) *Turkey Food Service Sector*, GAIN Report Number: TU8034.
<http://www.fas.usda.gov/gainfiles/200807/146295228.pdf>
- Uzunlu, V. (2007) *Bankacılık Sektörünün Güncel Sorunları*.
http://www.dp.org.tr/ARGE/belgeler/Bankacilik_Sektorunun_Guncel_Sorunlari-06032007.pdf
- Yenal, N. Z. (2001) "Türkiye'de Tarım ve Gıda Üretiminin Yeniden Yapılanması ve Uluslararasılaşması", *Toplum ve Bilim*, 88: 32-54.

İnternet Adresleri

- <http://www.argemar.com>
- <http://www.capital.com.tr>
- <http://www.dunyagazetesi.com.tr>
- <http://www.ekonomist.com.tr>
- <http://www.hazine.gov.tr>
- <http://www.hurriyet.com.tr>
- <http://www.kobiden.com>
- <http://www.milliyet.com.tr>
- <http://www.paradergi.com.tr>
- <http://www.radikal.com.tr>
- <http://www.referansgazetesi.com>
- <http://www.rekabet.gov.tr>
- <http://www.sabah.com.tr>
- <http://www.sutdunyasi.com>
- <http://www.tcmb.gov.tr>

**SU VE GIDA ÜRETİMİ İLİŞKİSİNDE YENİ BİR DÖNEM:
“SANAL SU KULLANIMI”
Dr. Gaye Yılmaz^{1 2}**

Bütün üretim çeşitlerinde olduğu gibi gıda üretiminin ana kaynağı da gerek bitkisel gerekse hayvansal olmak üzere esas olarak doğaya dayalıdır. Bu bağlamda gıda ve su arasındaki ilişkinin son derece görünür ve anlaşılabilir bir ilişki olduğu açıktır. Hem gıdanın hem de suyun insan yaşamının en temel gereksinimlerinin başında geliyor olması, özellikle kapitalist toplumda bu iki alandaki sorunların çözümüne katkıda bulunmaktan ziyade çözümsüzlüğü daha da pekiştirmektedir. Bu temel ihtiyaçlar sayesinde:

- bütün metallerin üretimi ve sonucunda da sermaye birikimine toplumsal bir meşruiyet kazandırılmakta;
- sistemin kendini var etmesinin ancak aşırı, ihtiyaçların çok üzerinde ve ötesinde üretim yapmasına bağlı olduğu gerçekliğinin gizlenmesi kolaylaşmakta ve
- bütün üretimlerin temel kaynağı doğanın kendisi olması dolayısıyla başta toprak, su ve hava olmak üzere doğanın bütün bileşenlerinin hızla ve geri dönüşümü mümkün olmayacak bir şekilde yok edilmesinin sistem dışı olaylarla açıklanması normal görünmektedir.

Kapitalizmin aşırı üretim özelliğinin doğal kaynaklar üzerindeki yansımalarına bakıldığında örneğin Aral gölüne boşalan Amu Derya ve Sir Derya nehirlerinin 1950'lerde getirdikleri su miktarının yılda 50 milyar metreküp iken eski Sovyetler Birliği'ndeki planlamacıların bu suları Özbekistan ve Türkmenistan'daki pamuk tarlalarına boşaltması sonucunda, 40 yıl boyunca gölün neredeyse hiç su alamadığı görülmektedir. Şimdilerde ise Aral gölüne sadece yılda 2 milyar metreküp su boşalmaktadır. Bu yüzden, gölün derinliği 1960 yılından bu yana 19 metre düşmüş, yüzölçümü $\frac{1}{2}$, hacmi ise $\frac{3}{4}$ oranında azalmıştır (Pamukçu, K., 2000, s.47).

Ancak, su ve doğal kaynakların hızla tüketildiği bu süreçlere eşlik eden sermaye stratejilerinde toplumu ikna etmenin bütün araçlarının kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, örneğin uyguladığı stratejilere bir yandan da toplumsal meşruiyet kazandırmayı hedeflediği dikkat çeken Dünya Bankasının, strateji raporunda su kaynaklarına yapılan altyapı yatırımlarının yoksulların ortalama gelirinde bir artışa tekabül ettiğini belirttiği ve Hindistan-Tamil'i, buna örnek gösterdiği görülmektedir.

“Hindistan-Tamil'deki büyük çiftçiler, yeşil devrimden oldukça büyük oranda nemalanan grubu temsil etmektedir. Devrimi izleyen on yıllık süreçte büyük çiftçilerin tarımdan elde ettikleri gelirden gerçekten de %18'lik bir artış olmuştur. Buna karşın, büyük çiftliklerde ihtiyaç duyulan

¹ AntiMai

² Bu çalışmanın hazırlanmasında Gaye Yılmaz'ın “Suyun Metalaşması: Kıtılığın Nedeni Kıtılığa Çare Olabilir mi” adlı kitabından yararlanılmıştır.

topraksız köylülerin, bu çiftliklere sattıkları emek gücü karşılığında aldıkları ücretlerdeki artış bunun kat be kat üzerinde olmuş ve %125'lere ulaşmıştır(World Bank, 2004, s.7).

Vandana Shiva ise, 1950'li yıllardan başlayarak özellikle Hindistan ve Çin gibi kalkınmakta olan ülkelerde küresel gıda arzını arttırdığı için coşkuyla karşılanan "yeşil devrim" in yüksek verimli tohumlara ağırlık veren bir tarım modeli olduğunu belirtmektedir. Yazar, yeşil devrim denen bu modelin kuraklığa dirençli yerel ürün çeşitlerini sildiğine ve bunların yerini, çok su tüketen tarla bitkilerinin aldığına işaret etmektedir (Shiva, 2007, s.29,30). Tarımın özellikle gıda ve hammadde üretiminin temel kaynağı olduğu gerçeği göz önüne alındığında, "kapitalizmin altın çağı" olarak tanımlanan 1950-1970 döneminde artan istihdam düzeyleri ve emek üretkenliği koşullarında gıda ve hammadde üretiminin neden artırılmak zorunda olduğu anlaşılabilir bir durumdur. Benzer şekilde, üretimdeki artışa paralel olarak su kullanımının arttığını öngörmek de mümkündür. Ancak, Shiva'nın işaret ettiği durum doğrusal bir ilişkiden farklıdır: gıda ve endüstriyel hammadde ihtiyacını karşılamak için uygulanan tarımsal üretim modelinin kendisi suyun aşırı ölçüde tüketilmesine yol açmış, tarımsal üretim çıktısı geometrik hızla büyürken, tarım yapılan topraklar ve su kaynakları da aynı hızla tüketilmiştir. Jean Robert de, Shiva'ya benzer bir biçimde "modern-batılı su" ile "geçmişteki su" arasında bir ayrım yapmakta ve farkı aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

"Suya kıt bir mal olarak bakılması, bu bakış açısının getirdiği uygulamalar, sürekli daha fazla su ihtiyacını doğuran "bireysel ihtiyaçlar" , "sistem gereksinimleri" ve bu ihtiyaçları karşılamaya yönlendirilmiş mühendislik projeleri geçmişten daha önce hiç görülmemiş bir kopuş anlamına geliyor...Su kıtlaştı, çünkü boru geçirilen her metrekare, bu boru hattının ucunda sürekli artan daha fazla su talebini garantilemekte. Borular daha fazla boruları getirmekte. Bu nedenle, geçmiştekinden hiç de az miktarda olmayan su gittikçe daha da kıtlaşıyor ve "modern suyun" özelliği olan kıtlık, suyu çok özel bir madde haline getiriyor (Robert, 2003, s.61,62).

Yeşil Devrim'in yukarıda alıntılanıldığı gibi bir yandan Dünya Bankası diğer yanda ise Shiva ve Robert'in, birbirine zıt düşen iki perspektiften değerlendirilmesi, kalkınma kavramının farklı ele alış biçimleri ile de açıklanabilir. Dünya Bankası, insan ve doğayı meta üretiminin temel girdileri olarak kendi gelişme tanımının merkezine yerleştirirken; Shiva ve Robert'in gelişmeyi "ekolojiyi yıkıma uğratmayan bir insani gelişim" biçiminde tanımladığı görülmektedir. Dünya Bankasının tanımı, kapitalist kalkınma kavramının sermaye birikiminde vücut bulduğunu göstermektedir. Bu anlamıyla da kapitalizmde kalkınmanın bir retorikten ibaret olmayıp, yapısal bir gerçeklikle örtüştüğü tespiti yapmak mümkün görünmektedir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyadaki şehirleşme hızının artması ve tarım alanlarının sınırlarının belirsizleşmesi gübre kullanımını da hızlandırmıştır. Tarım alanlarının hızla kent sınırları içersine çekilmesiyle birlikte işlenecek alanlar küçüldükçe, gıda arzı giderek ürün verimini arttırmaya bağımlı hale

gelmiş ve bunun yapılabilmesi için de birçoğu toprağın doğal bileşiminde bulunmayan, daha fazla besin kaçınılmaz olmuştur. Başka bir deyişle, dünyanın büyük oranda kırsal olduğu dönemde insan ve hayvanların dışkıları ve atıkları toprağa geri dönmekte ve böylece bitki besininin yeniden kazanımı gerçekleşmiş oluyordu. Tarım arazilerini genişletmeden tarımsal verimi arttırmaya kayılması, hızlanan şehirleşmeyle birleşince modern gübre sanayinin büyümesi için gerekli zemin de hazırlanmış oldu. 1950-1989 yılları arasında gübre kullanımı 14 milyon tondan 146 milyon tona çıktı. Gübre kullanımındaki on kata ulaşan bu artış, dünyada sulamaya dayalı tarımın da eş anlı olarak ve yaklaşık üç kat genişlemesine yol açtı. Sürecin en başında, sulamada yüzey sularının depolanması için inşa edilen barajlar kullanılırken 1960'ların sonu itibarıyla baraj yapılacak yerlerin sayısı azalınca Hindistan, Çin gibi ülkelerdeki çiftçiler yer altı su kaynaklarına yönelmeye başladılar ve 20. yüzyılın son yıllarında dünya, sayısı milyonlarla ifade edilecek kadar fazla sulama kuyularıyla doldu. Aynı süreçte toprak verimliliğinin arttırılmasındaki hız kaybı sadece teknolojik desteğin azalmasına değil; yanı sıra bazı ülkelerde sulama suyunun yitirilmesine de bağlı olarak gelişti. Hindistan'da pamuk üretilen arazi miktarı 1970'ler ve 1980'lerde azalmış olmasına karşın Dünya Bankası ve IMF reformlarının ilk altı ayında pamuk ekimi 1,7 milyon hektar artış gösterdi. Bu süreçte pamuk, gıda bitkilerinin yerini almaya başladı. Yeni melez pamuk tohumlarını çiftçilere satmak için köylerde karavanlar üzerinde video film gösterimlerini de içeren agresif pazarlama kampanyaları başlatıldı (Yılmaz, 2009, s.293,294).

Doğanın, toprak, kesimlik hayvan ve su gibi bileşenlerinin hızla metalaşması ve metalaşmanın kaçınılmaz bir yansıması olarak aşırı üretime konu edilmesi, endüstriyel metalden farklı olarak bu bileşenlerin azalması ya da kullanılamaz hale gelmesiyle sonuçlanmakta ve bu tükeniş tarımsal üretimde daha kolay izlenebilmektedir. Lester R.Brown, dünya sığır eti üretiminin 1950'deki 20 milyon tondan, 2003'te yaklaşık 60 milyon tona çıktığını belirtmekte ve 1950-1975 arasındaki dönemde iki katına yükseldikten sonra büyüme hızının gittikçe yavaşladığına işaret etmektedir. Bu yavaşlama eğilimi, yerini, 1990'dan beri yılda yüzde 1 civarında bir düşüşe eğilimine terk etmiştir. Tıpkı okyanus av alanlarının aşırı avlanmayla tükenmesi gibi, dünyanın meraları da aşırı otlatmadan ötürü tükenmekte ve sonuçta, havyan yemi olan otlaklar yok olmaktadır (Brown, R.,Lester, 2007, s.44). Diğer yandan doğanın farklı bileşenlerinden birindeki tükeniş öteki bileşenler üzerindeki baskıyı arttırdığı için doğanın bütünüyle tahrip edildiği bir sürece geçilmektedir. Brown bu olguyu canlı hayvan, otlaklar ve su ilişkisi üzerinden açıklamaktadır:

“Dünya hem okyanus balıkçılığında, hem de meralarda bir çağın sonuna geldi. Deniz ürünü, sığır ve koyun etinin metalaşması bu sistemlerin kendini yeniden üretebileceği sınırları çoktan aşmış durumdadır. Bu iki doğal sistemin, sınırlarına ulaşması hayvansal protein üretimindeki gelecekteki büyümenin büyük oranda yemlemeye dayalı hale gelmesi demektir. Yem üretimi ise esas olarak mısır ve soya fasulyesi üretimindeki artış nedeniyle dünyanın toprak ve su kaynaklarına daha fazla baskı uygulayacaktır ki bu durum pek çok

ülkede daha bugünden görülmeye başlamıştır. (Brown, R., Lester, 2007, s.45).

1970'li yılların başında kar oranlarının düşüşü ile kendini ortaya koyan kriz, endüstriyel üretimin parçalanarak dünya ölçeğine yayılmasını zorunlu hale getirirken tarım alanları da artan oranda sanayi üretimine açılmaya başlamıştır. Üretken sermayenin kırsala doğru yayılması kır ve kentin giderek daha fazla iç içe geçmesine yol açmış, doğal alanlar hızla endüstriyel kirlenmeye maruz kalmıştır. Temiz su kaynaklarındaki bu hızlı tükeniş tarım ve sanayi üretimini karşı karşıya getirince bir 'günah keçisinin' bulunması gerekli hale gelmiştir, suçlu: Geleneksel Tarım Üretimidir.

“Sanal Su” kavramının ortaya çıkışı ve kullanıma sokulması:

Temiz su kıtlığının görünür hale gelen bir soruna dönüşmesi sistem teorisyenlerinin suyun farklı kullanım biçimlerine odaklanmasını da beraberinde getirmiştir. Özellikle merkez kapitalist ülkelerde temiz suyun en yoğun kullanıldığı alanın sanayi üretimi olması gerçeği metalaşma olgusunun doğrudan kendisinin sorgulanmaya başlamasına yol açma tehlikesi barındırmaktadır. Bu riskin yanı sıra, tarımda tam liberalizasyona geçme konusunda DTÖ'de uzun yıllardan beri yaşanan tıkanma da sistemin tarımın kapitalistleşmesini sağlamaya dönük yeni araçlar üretmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu koşullarda “sanal su” kavramı adeta bir cankurtaran simidi vazifesi görmekte; bir taşla iki kuşu birden vurmanın olanaklarını barındırmaktadır.

Endüstriyel tarıma toplumsal meşruiyet sağlamanın bir aracı olarak kullanılan “sanal su kullanımı kavramı” ilk kez 1993 yılında Tony Allan tarafından ortaya atılmış; 2003 WWF Kyoto Forumunda tartışılmıştır. Tanıma göre metaların üretimi için kullanılan su miktarları toplamı, sanal su kullanımını verir. Bu hesaplama tarzına göre, örneğin, 1kg. bifteğin elde edilebilmesi için gereken toplam su miktarı 22 bin litredir. Benzer şekilde bir fincan kahvenin içilebilir duruma gelene kadar gerektirdiği su miktarı da 140 litredir. Su kullanım miktarlarının bu kadar yüksek görünmesinin nedeni ise, 1kg. biftek için harcanan suyun hesaplamasına hayvanın yaşam süresi boyunca içtiği suyun yanı sıra, beslendiği otlakların sulanmasında kullanılan suyun bir tek hayvanın, 1kg. etine isabet eden miktarlarının da hesaba katılıyor olmasındandır (Footprints; Hoekstra ve Chapagain, 2008,s.15). Öte yandan, böylesi bir hesaplama tarzının, suyun giderek kıtlaşan bir kaynak haline gelmesinde sorumluluğun artan dünya nüfusuna bağlanması gibi bir riski barındırdığı açıktır. Bu yöntem, her biri meta formunda üretilen geçim mallarının, toplumların gerçekten ihtiyaç duyduğu miktarlar ve çeşitlerden tamamen bağımsız biçimde, yalnızca değişim değerleri, yani nicelikleri için üretildiği toplumsal düzenin gözlerden gizlenmesine hizmet ettiği ölçüde benimsenip, kullanıma sokulacak gibi görünmektedir. İlginç olan ise su bütün metaların üretimine girdi olarak dahil olmasına ve kavramın tanımında genel olarak metaların üretiminde kullanılan sudan söz edilmesine karşın bu kavramın sadece tarımsal ürünler için kullanılmasıdır. Küresel ölçekte ele alındığında her endüstri ürününün 1 \$'lık kısmına isabet eden ortalama “sanal su” miktarının 80 litre olduğunu vurgulayan Hoekstra

ve Chapagain tarafından oluşturulan ürünlerin listesine bakıldığında, listede “tarım ve geçim malları” başlığı altında yer verilen metaların tamamının tarımsal kökenli zorunlu geçim mallarından oluştuğu görülmektedir. Tabloda ilginç olan bir diğer durum ise, tarım ve geçim malları aynı kategori içinde ele alınırken; endüstriyel malların farklı bir kategoride tek başına ele alınması ve her biri endüstriyel meta formunda üretilen geçim mallarının endüstri kategorisine dahil edilmemiş olmasıdır. Böylece sanayi üretiminde kullanılan temiz su miktarları gerçekte olduğundan çok daha düşük düzeylerde gösterilirken; çoğu sanayi ürünü olan metaların da tarım kategorisine dahil edilmesiyle birlikte tarımda kullanılan su miktarları anormal düzeylere yükseltilebilmektedir.

Gerçekten de yöntemle ilgili en temel sorun, geçim mallarının esas alınması bunların çoğunluğunu da gıda ve tekstil gibi tarım kaynaklı üretimin oluşturuyor olmasıdır. Tarımda ve endüstride kullanılan su miktarlarını ayırtırmayı güçleştiren bu hesaplama biçiminde, tarımın da hızla kapitalistleşmekte olduğu gerçeği göz ardı edilmektedir. Dolayısıyla, bu hesaplama yönteminin, esas olarak dünya ölçeğinde tarımda liberalizasyonu hızlandırmaya hizmet edeceğini öngörmek yanlış olmayacaktır. Zira, bu yöntemden yola çıkılarak geliştirilen önermelere göre üretimde fazla su tüketimi gerekli olan tarım ürünlerini su zengini ülkeler üretecek; diğerleri ise bu tür ürünleri su zengini ülkelere ithal edecek; böylece mevcut sınırlı su kaynaklarını tasarruflu kullanmış olacaklardır (Hoekstra ve Chapagain, 2008,s.31, 32). Kapitalizmin önemli düşünce kuruluşlarından biri olan OECD'nin tarım ve endüstrideki su kullanımına dair verileri bu ve benzer nedenlerden ötürü gerçekleri yansıtmaktan uzak olma riski barındırmaktadır. Örgüt raporlarında sıkça altı çizilen

“OECD üyesi ülkelerde endüstri ve hane halkının ödediği su bedelleri tarımda kullanılan su için ödenenden daha fazladır... Bunun da ötesinde, OECD ülkelerinde tarımda mülkiyet hakkının tanımı yeterli olmadığı için “kullanan öder” prensibi de gerektiği gibi uygulanmamaktadır... Bütün bu olumsuzluklara rağmen, piyasa temelli araçların kullanılması, daha etkin fiyat mekanizmalarının yürürlüğe konması vb. eğilimlerin giderek artıyor olması umut verici gelişmelerdir” (OECD, Observer, 2006,s.6).

ve benzer tespitler de, -özellikle misyonu göz önüne alındığında- OECD'nin tarımda su kullanım verilerini neden abarttığı sorusunu yanıtlamaktadır.

Ölçek daraltılıp ülkelere tek tek bakıldığında ise ABD'de 100 lt olan sanal su kullanımının, Kanada, Japonya ve Avustralya'da 10-15 litreye kadar düştüğü görülmektedir (Hoekstra ve Chapagain, 2008, s.15,16). Gayri safi yurt içi hasıla verileri içinde sanayinin payına düşen katma değer ile sanayi tarafından çekilen su miktarlarından hareketle hesaplanan “sanal su kullanımları”, hiç şüphe yok ki, ülkelerin aldıkları iklimsel yağışlardan, su kaynaklarının azlığı ya da çokluğuna, üretimde kullanılan suyun ileri teknolojilerden geçirilerek arıtılıp yeniden kullanıma sokulmasına veya üretim ölçekleri arasındaki farklılıklara kadar pek çok faktöre bağlıdır. Bu bağlamda, örneğin, ABD'deki endüstriyel üretimin her 1 \$'lık kısmına isabet

eden sanal su kullanımının Kanada, Japonya veya Avustralya'dakinden çok daha yüksek olmasının nedenleri farklı olabilir. Gerçekten de ABD'deki sanayi üretimi ölçeğinin diğer iki ülkedekinden çok daha büyük olmasının, ya da ABD'nin su kaynaklarının Kanada ve Avustralya'dakinden daha sınırlı olmasının sanal su kullanım miktarlarını etkilemiş olması mümkündür. Sanal su kullanımına sıkça gönderme yapılan çalışmalarda çözüm olarak önerilen ise üretimlerinde suyu yoğun olarak kullanmak zorunda olan ülkelerin bu üretimleri su açısından zaten zengin olan diğer ülkelere bırakması, yani, eskiden kendileri tarafından üretilen pek çok ürünün ithalatçısı olmayı kabullenmeleridir. Söz konusu çalışmalarda ithalata önerilen alternatif ise, su kaynaklarının verimliliğinin artırılması, başka bir deyişle, su kaynaklarına sermaye ve emek eklenmesiyle suyun metalaştırılmasıdır (Yılmaz, 2009, s.298).

Diğer yandan "sanal su" kavramına dayalı önermelerin başında gelen su kaynaklarının verimliliğinin artırılması, su sorunu etrafında geliştirilen bir başka temel önermeyle çatışmaktadır: su kullanımında etkinliğin artırılması. Tarımda yağmurlama sisteminden, damla sulamaya kadar giden bir dizi ilave sermaye yatırımı gerektirecek bu görece "yeni" teknolojik açılımlarda "damla başına daha tane üretimi" öngörülmektedir. Böyle bir hedef, açıktır ki su kullanımının sınırlandırılmasını amaçlamaktadır. Oysa, sanal su kavramının bir diğer önermesi de su kaynaklarının verimliliğinin artırılması yani temiz suyun artık alınıp satılabilir bir meta gibi sınırsız miktarlarla piyasaya sokulmasıdır. Suyun piyasaya bir meta olarak girmesinin hedeflenmesinin ise tek bir hedefi vardır, bu metanın piyasada oluşacak fiyatlar üzerinden satılması, ya da başka bir deyişle çok daha fazla miktarlarda tüketilmesinin sağlanması. Bu iki zıt önerme bir arada okunduğunda ortaya "üretelim ama satmayalım" veya tam tersi "üretmediğimizi satalım" gibi akıl dışı sonuçlar çıkmaktadır.

Kavramın iki temel önermesi arasında görülen bu başat çelişki, su krizinin boyutları hakkında da fikir vermektedir. Bugün kapitalist üretim öyle bir noktaya gelmiştir ki, bir yandan meta üretimini sürdürebilmek için temiz suyun tasarruf edilmesi gerekmektedir; diğer yandan ise bu tasarrufun yapılabilmesi için suyun da metalar kavramına dahil edilmesi gerekmektedir ki bu, su kıtlığını çok daha kronik hale getirecek ve su tasarrufunu imkansızlaştıracak bir adımdır.

SONUÇ YERİNE: Su ve Gıda Kıtlığını Aşmak Mümkün mü?

Bu yazıda, su ve gıda üretimi arasındaki ilişkiye odaklanılarak insanlığın, canlı ve cansız yaşamın devamlılığı ya da "başka bir dünya" hedefine ulaşmanın ancak kapitalist toplum biçimini aşmakla mümkün olabileceği gösterilmeye çalışılmıştır. Zira başta insanın kendisi olmak üzere doğanın tüm diğer bileşenlerinin aşırı üretim ve aşırı tüketime konu edilmediği bir sistem, yalnızca kullanım değerlerinin, yani toplumun gerçek ihtiyaçlarının toplum tarafından ve toplum için üretildiği bir sistem olacaktır. İnsanın içinde bulunduğu doğa ile barışık yaşayabilmesinin koşulu da kar, para, özel çıkar, stok, rekabet, piyasa, borsa, fatura vd. kapitalist uygulamaların tümünden ortadan kalktığı bir toplumsal düzene geçiştir. Öncelikle, bunu söylemenin

ilkelliği çağırarak olmadığı anlaşılmak zorundadır. Çünkü bilim, teknoloji ve uygarlık insanlığın ortak mirası ve eseridir. Dolayısıyla bu mirası farklı toplumsal biçimler altında ve farklı ilişkiler içerisinde kullanmak da mümkündür. Sorun, bilim ve teknolojiye dayalı üretimin insanlığın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla mı, yoksa sermaye birikimini sürdürmek amacıyla mı yapıldığıdır. Sorun küresel pazarlarda hiçbir ticari değeri olmayan veya pazarlama ve paketleme standartları bakımından yanlış boyutlarda olan balıkların öldürülüp, denize atılmasına seyirci kalıp kalmamaktır. Bu balıklar “yaramaz av” ve “ıskarta” olarak adlandırılmaktadır. The Ecologist ‘in raporuna göre ticari balıkçılığın neden olduğu yıllık küresel ıskarta miktarı en düşük tahminlere göre 27 milyon ton, yani dünyadaki tüm ticari balıkçılığın karaya çıkardığı balık miktarının üçte biri kadardır. Alaska’da yapılan bir araştırma Bering Denizi kırmızı kral yengeç ıskartası miktarının karaya çıkarılardan beş kat fazla olduğunu göstermektedir. Norveç morina balıkçılığında 1986-1987 sezonunda senelik ıskarta miktarı 100 bin tona ulaşmıştır. Aynı dönemde Norveç’te denize dökülen toplam balık miktarı ise iki milyon ton olmuştur (Shiva,2005, s.51). Sorun, dünyadaki açlığın nedeni ile su kıtlığının nedeninin aynı olduğunu görmektir. Her gün yüz binlerce insanın açlıktan öldüğü bir dünyada tonlarca balığın ve deniz ürününün yalnızca paketleme standartlarına uymadıkları için denize döküldüğü bir toplumsal düzenin sürdürülemezliği gün ışığı gibi ortadadır ve sorun, bu gerçekliğin görülmesidir.

KAYNAKÇA

- Pamukçu Konuralp, 2000 Su Politikası, Bağlam Yayınları, İstanbul
- World Bank, 2004, Water Resources Sector Strategy: Strategic Directions for World Bank Engagement
- Shiva Vandana, 2007 Özelleştirme, Kirlenme ve Kar: Su Savaşları, BGST Yayınları, İstanbul
- Shiva Vandana ,2006 Çalınmış Hasat: Küresel Soygun, BGST Yayınları, İstanbul
- Robert Jean, 2003 Suyun Ekonomi-Politiği. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Yılmaz Gaye, 2009 Suyun Metalaşması: Kıtlığın Nedeni Kıtlığa Çare Olabilir mi? SAV Yayınları, İstanbul
- Brown R. Lester, 2007 Dünyayı Nasıl Tükettik, T.İş Bankası Kültür Yayınları
- Hoekstra, Y. Arjen ve Chapagain, K. Ashok,2008 Globalization of Water: Sharing the Planet’s Freshwater Resources. Blackwell Publishing.
- OECD Observer, 2006 Improving Water Management: Recent OECD Experience, February, 2006

TARTIŞMA BÖLÜMÜ

Oturum Başkanı: Konuşmacılara çok teşekkür ediyoruz. Yalnız, bir küçük ekleme yapmak istiyorum. Kuşkusuz, başka gerekçelerle tarımsal üretimin artırılması senaryoları var. Ama ülkelerin özel koşulları bakımından yalnızca insan yaşamı için de olsa tarımsal üretimin artırılması gibi bir gereklilik de var. Örneğin, sabahleyin Sayın GÜNAYDIN, 30 yıl sonra Türkiye'nin 100 milyon nüfusa erişeceğini ifade ettiler. Doğru. Bu, somut planda Türkiye'nin bugünküne göre daha ek 6 milyon ton buğday üretmesi gerektiği anlamına geliyor. Bunlar da biraz farklı şeyler.

Dr. Gaye YILMAZ: Ama bir nokta çok önemli, onu söylemeliyim. Haklısınız, dünyada açlıktan ölüm var ve tarımın artması lazım. Ama parası olmayanlar, tarım ürünlerine, gıda ürünlerine zaten erişemiyor. Yani siz ne kadar üretirseniz üretin, benim param yoksa ben açlıktan ölmeye mahkûmum. Bunu söylemek istedim.

Oturum Başkanı: Hocam, çok haklısınız. Üretmek yetmiyor, üretileni tüketecek ekonomik güce sahip insanlar olması gerekiyor. Sabahleyin bir konuşmacı da bahsetti sanıyorum, dünyadaki açlığın çok temel bir nedeni, sadece üretimin yetersizliği değil, insanların o ürettiklerini tüketecek ekonomik güce sahip olmamaları, yani yoksulluk. O anlamda, evet, size katılıyorum; yanlış anlaşılıysam özür diliyorum.

Bize ayrılan zamanı doğru biçimde kullanmaya çalıştık. En fazla 10 dakikalık bir katkı koyma ya da soru sorma sürecimiz var, sonra bir başka oturuma geçeceğiz. Sayın Yalçın DOĞANER, buyurun.

Yalçın DOĞANER: Konuşmacılarımız, özellikle Sayın Gaye YILMAZ hep 1950'yi vurguladı. Gelin görün ki, 1950, Türkiye'nin tarihinin değiştiği tarihtir. Yani bir sistemden bir başka sisteme ve hızla geçilen bir dönemdir. O nedenle bunun üst üste çakışması çok anlamlı geldi bana. Hocamız acaba böyle bir çakışmanın Türkiye özelindeki durumunu anlatabilir mi?

Gülümser İSLAMOĞLU (TEMA): Merhabalar. Sayın ORAL, 2006'da tohumculuğun özelleştirildiğini, kanunun çıktığını söyledi. Ben yanlış hatırlamıyorsam, o kanunla genetik yapısı değiştirilmiş tohumlar da bir miktar serbest kaldı. Melahat hanıma sormak istiyorum: Bundan sonra mısır üretimi arttı. Acaba bunlar içinde genetik yapısı değişmiş tohumlar ne kadar kullanıldı?

Oturum Başkanı: Sayın YILMAZ'a söz vermeden önce tohumculukla ilgili soruya bir katkıda bulunayım. Çıkan Tohumculuk Yasasında, genetiği değiştirilmiş organizmaların tohumlarının üretilmesine açık kapı bırakan bir madde var, doğru. 15. Maddede, tohum ithalatının, tohum ticaretinin, tohum ıslahının ve tohum üretiminin kamu tarafından özel kişiliklere devredileceği konusunda açık kapı bırakıyor. Özel kişi derken, yerli-yabancı ayrımı da yapmıyor. Dolayısıyla, bugün kamunun sorumluluğunda olan birçok tohum üretimi sürecinin yarın bir başka kişiye devri mümkün, bir başka yabancı özel kişiye de devri mümkün. Bu Yasanın iptali için ana muhalefet partisi dava açtı; ama aradan 3 yıl geçti, halen daha sonuç çıkmadı. Umarız, o madde iptal edilir ve böylesi sorunlar yaşamayız.

Sayın Gaye YILMAZ, buyurun efendim.

Dr. Gaye YILMAZ: 1950'lerle ilgili şöyle bir şey söyleyebilirim hocam: Aslında gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkeler, kapitalizmin altın çağını yaşamadan, bakır çağını yaşamak zorunda bırakılıyor. Altın çağ sadece erken kapitalistleşmiş, yani zengin dünya için yaşanmış bir olaydı. Bizler, bunun dışında kalan dünya, yani OECD dışında kalan dünya için yaşanmamış bir olaydı. Gerçi Türkiye OECD'nin de içinde, ama ben OECD'nin çekirdek grubunu söylüyorum, bildiğimiz gelişmiş kapitalist devletleri söylüyorum; onlara özgü bir olaydı. Biz bu altın çağı bu ülkede, kendi topraklarımızda zaten görmedik.

Kontrollü ve karma bir ekonomi onlarda da, bizde de söz konusuydu. Hatırlarsanız o dönemi, teknolojiler kilit altındaydı; yani zengin Batılı ülkeler, kendi teknolojilerini hiçbir şekilde diğer ülkelere vermezlerdi, bu da gelişmemiz önünde bir engel olarak görülürdü. Hatta "Onlar Ortak, Biz Pazar" gibi kavramlar daha o dönemde geliştirilmişti. Ama bugün sistem öyle bir krizin içinde ki, zorunlu olarak elindeki teknolojiyi parçalamak ve parçaladığı teknolojiyi bizim gibi ülkelere yaymak, saçmak zorunda kalmış durumda. Bu yüzden de, kendi önlemini alabilmek için, TRIPS gibi bir yasa, yani Patent Yasasını da gündeme getirmiş durumda.

Şunu söylemek istiyorum özetle: Evet, bu içine girdiğimiz dönem, neoliberal dönem aslında bu işin ceza kısmıdır. Biz ödül kısmını hiç yaşamadan, ceza kısmını ödeyen ülkeleriz şu anda.

Ama bize bir de şu yapılıyor: Yabancı sermaye gelsin diye bazı şeylerin yapıldığı söyleniyor. Ben iddialı bir şekilde söylüyorum: Hiçbir ödün vermenize gerek yok; o yabancı sermayenin gidecek yeri yok, zaten gelmek zorunda. Kendi krizini aşabilmek için gelmek zorunda. Hiçbir azgelişmiş ülkenin bunun için taviz vermesine gerek yok. Bir tanesi çıkıp, "Taviz vermiyorum" dese, bakın, görün, oraya da gidecek. Dolayısıyla, bu, kozların nasıl oynandığına bağlı. Ekonomi-politiğin belki en önemli faydası da bence buralarda. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Çok teşekkür ediyorum. Sayın konuşmacılar da isterlerse, kendilerine ekleyecekleri konularla ilgili birer dakika söz vereyim. Buyurun Sayın AYDIN.

Yrd. Doç. Dr. Bahadır AYDIN: Sayın Başkan, ekleyecek fazla bir şeyim yok. Yalnız, o soruyla ilgili, 1950 saptamasıyla ilgili bir noktaya açıklık getireyim. Ben şöyle bir izlenim aldım, yanlış anladıysam düzeltiniz: Demokrat Parti iktidarının başlattığı bir süreci suçlama anlamında söylediniz. Tarih bilginizi şöyle birazcık zorlarsak, Demokrat Partinin iktidara geldiği dönemde uygulamaya başladığı politikaların aslında daha 1945'ten sonra başladığını, aslında Cumhuriyet Halk Partisinin de bu konuda en az Demokrat Parti kadar suçlu olduğunu görürüz. Çok açık söylüyorum bunu; İvedili planı uygulama şansı olduğu bir dönemde, o planları reddedip, Vaner planını gündeme getirdiklerini; Türkiye'nin bir tarım ülkesi haline getirilmesi yolundaki ilk hamlelerin o dönemde başladığını, 1945'teki Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının CHP tarafından çıkartılmaya çalışılmasına rağmen, fiili olarak uygulamasının da CHP tarafından askıya alındığını Sayın Başkan da en az

benim kadar net biliyordur. İsmet İnönü'nün Cavit Oral'ı Tarım Bakanlığına getirerek, Topraklandırma Yasasını uygulamaya koyması herhalde Türkiye için çok büyük bir talihsizliktir. Yani siz eğer toprak reformu için bir toprak ağasını Tarım Bakanlığına getiriyorsanız, çıkarttığınız yasaya inanmıyorsunuz demektir. Dolayısıyla, 1950'yi başlangıç olarak almamak, Demokrat Partiyi bunun hızlandırıcısı olarak görmek daha doğru olur diye düşünüyorum.

Oturum Başkanı: O zaman, başlangıç dönemi olarak çok partili dönem desek daha yerinde olur galiba.

Yrd. Doç. Dr. Bahadır AYDIN: Katılıyorum.

Oturum Başkanı: Peki, teşekkür ederim. Buyurun hocam.

Doç. Dr. Melahat AVCI BİRSİN: Soru için teşekkür ederim. Resmi kayıtlara ve resmi söylemlere bakarsak, elbette mısır üretiminde GDO'lu tohumlar kullanılmıyor. Ancak, tohumların yüzde 80'i dışarıdan getirildiğine göre, bunu da düşünmemiz gerekiyor bence.

Oturum Başkanı: Teşekkür ederiz. Sayın ERTUĞRUL; ekleyeceğimiz bir şey var mı efendim?

Prof. Dr. Mehmet ERTUĞRUL: Çok teşekkür ederim. Ekleyeceğim herhangi bir şey yok. Bana soru da yöneltilmedi zaten.

Dr. Gökhan GÜNAYDIN: Şu anda bir kısa soru sorabilir miyim Sayın Başkan? Küçük bir saptama yapmak istiyorum. 1980'den bu yana süt üretiminin 9.5 milyon tondan 12 milyon tona geldiğini ve hatta biraz aştığını söyledik. Elbette bu bir tarımsal üretimde artıştır. Ama bunu söylemekle yetindiniz hocam. Aynı zaman diliminde nüfus 30 milyon arttığı için, kişi başına üretilen süt ve dolayısıyla tüketilen süt miktarında aslında ciddi bir azalma var. Yani bunu değerlendirirken, nüfus projeksiyonu ile tarımsal üretim projeksiyonunu ilişkilendirmemiz gerekir diye düşünüyorum. Çok teşekkür ederim.

Prof. Dr. Mehmet ERTUĞRUL: Haklısınız. Katkınız için teşekkür ederiz. Zaten hayvansal protein tüketimindeki gerileme eğilimini vurgulamıştım baştan. Yani süte özel bir şey değil aslında. Yani et üretiminde bir artış oluyor, süt üretiminde bir artış oluyor; ama bu, nüfus artış hızınızı karşılayacak düzeyde değil, belli alanlarda da gerilemelerimiz söz konusu. Yani sığır eti üretiminde, süt üretiminde, tavuk, yumurta üretimimizde bir artış olmakla birlikte, karşı tarafta, koyun ve keçide önemli bir gerilememiz var. Nüfus artış hızını da dikkate aldığımızda, beslenmede 1940'lı yıllar düzeyine geri dönmüş durumdayız şu anda. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: İzin verirseniz, bu konuda bir şey de ben söyleyeyim. 1985'lere kadar Türkiye'de süt üretiminin 4.5-5 milyon ton olduğu söylenir, rakamlara bakarsanız görürsünüz. Birdenbire nasıl bir değişiklik olduysa, bu 5 milyon ton 10 milyon tona çıktı. Anlayacağınız, hesaplama şekli değişti. Sonuçta belli; yani boğa altı dişi sığır sayımız şu kadar, bunun ortalama verimi de bu kadar çarpı şu kadar milyon ton süt. Ama Tarım Bakanı yanlış bir şey söylüyor; diyor ki, "Biz geldiğimizde süt üretimi 8 milyon tondu, şimdi

yüzde 50 artırdık, 12 milyon ton oldu.” Oysa Türkiye’de 1980’lerin sonundan itibaren süt üretimi 10 milyon ton civarında zaten. Bu saptamanın altını çizmek istiyorum. Buyurun.

Mehmet TAN: Hepinize çok teşekkür ediyorum, gerçekten çok değerli bilgiler aldık. Çok kısa bir ekleme yapmak istiyorum. Benim naçizane düşüncem, bu üretim-tüketim konusunda satın alma gücünün tabii ki çok büyük etkisi var, ama üretimin de çok önemli bir etkisi var. Biz, tarım ülkesi olarak, üretimde iddialı bir ülkeyiz; sebzeçilikte, meyvecilikte, özellikle pamuk üretiminde, tekstilde iddialı bir ülkeyiz. Çarpıcı bir örnek vereceğim.

Biliyorsunuz, Çukurova bizim pamuk ambarımız, en kaliteli pamuğumuzun yetiştiği yer. Kapitalizmin kalelerinden Dünya Bankası geliyor, bize diyor ki, “Siz, Çukurova’da pamuk yetiştirmeyin.” “Peki, ne yetiştirelim?” “Narenciye yetiştirin” diyor. Narenciye her tarafta oluyor, Rize’de bile mandalina yetiştirebiliyoruz. Yani biz kendi toprağımızda ne ekip biçeceğimizi, hangi tarımı yapacağımızı yine bu kapitalizmin kalelerinin yönlendirmesiyle yapmaya çalışıyoruz. Tabii ki bu bizim üretimimizi de etkiliyor. Bizi bir tüketim toplumu haline getirdiler. Bunu çok güzel izah ettiniz. Gerçekten, her şey tamamıyla tüketim üzerine. Bizim üretim yapmamız, üretimde dünyayla rekabet yapmamız engellenmeye çalışılıyor, en büyük sıkıntımız bu. Şimdi bu üretim kaynaklarımıza, kendi kaynaklarımıza yönelik, ulusal tarımımıza yönelik olarak dik durmamız lazım. Bu konuda gereken her türlü bilimsel araştırmaları, çalışmaları yapmak durumundayız. Teşekkürler.

Oturum Başkanı: Çok teşekkür ediyoruz. Efendim, bize ayrılan süreyi de aştık. Sabrınıza şükranlarımızı sunuyoruz. Oturumumuzu burada kapatıyorum. İyi günler diliyorum.

III.OTURUM: TARIM ve GIDA SEKTÖRÜNDE YENİ ARAYIŞLAR

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Celalettin KOÇAK

A.Ü. Ziraat Fakültesi

Değerli konuklar, sempozyumumuzun üçüncü oturumuna hoş geldiniz. Bu oturumda Tarım ve Gıda Sektöründe Yeni Arayışları inceleyeceğiz.

Vakit kazanmak açısından ben hemen sayın konuşmacılara söz vereceğim.

İlk sunum, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Süt Teknolojisi Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Emel SEZGİN'in, buyurun efendim.

YOĞURTTA KALİTE STANDARDI DEĞİŞİMİ VE SONUÇLARI

Prof. Dr. Emel SEZGİN*

Yoğurt, bileşimce zenginleştirilmiş sütte ilave edilen yoğurt bakterilerinin laktik asit fermantasyonu sonucu oluşan fermente bir süt ürünüdür. Ülkemizde en fazla üretilip tüketilen bir süt ürünü olarak da değerlendirilmektedir.

Beslenme açısından yoğurt mükemmel bir protein kalsiyum ve vitamin kaynağıdır. Ayrıca; Proteinlerinin biyolojik değeri yüksektir ve ayrıca sindirimi kolaydır. Doğal proteinlere karşı yaşanan alerjik reaksiyonlara yoğurtta seyrek rastlanır. Laktoz intoleransı olan kişilerce daha kolay tüketilebilir. Sindirim salgılarının(tükürük, mide suyu,mide özsuyu,pankreas suyu) arttırıcı etkisi vardır. Kalsiyum, fosfor ve demirden vücudun yararlanmasını arttırıcı etkisi vardır. B1, B2, niasin ve folik asit açısından da zengindir.

Antibakteriyel, antikarsinojenik ve kolesterol düşürücü etkileri vardır. Radyoterapi yan etkilerini önleyici etkisi vardır. Bağışıklık sistemini uyarıcı etkisi vardır. Antibiyotik tedavisinin yan etkilerini önleyici etkisi vardır. Diyareye karşı koruyucu etkisi vardır. Osteoporoz riskini azaltır.

Yoğurtta serum ayrılması ve viskozite gibi reolojik özellikler önemli kalite kriterleridir. Serum ayrılmasının olmaması ve viskozitenin de yüksek olması istenir. Viskozite ve serum ayrılması da sütün özellikle protein içeriği ile ilişkilidir.

Yoğurtta kalite kriterleri başlıca 3 başlıkta incelenebilir;

1-Kimyasal Kalite

2-Fiziksel Kalite

3-Mikrobiyolojik Kalite

Kimyasal kalite dediğimiz zaman sütün kimyasal bileşimi için içine girer. Örneğin; yoğurdun yağ oranı (tam yağlı yoğurt, yağlı yoğurt, yarım yağlı yoğurt, yağsız yoğurt) tüketici isteklerine göre ayarlanır ve yağ oranı tüketicinin isteğine göre ayarlanarak farklı yağ oranına sahip yoğurtlar piyasaya sunulabilir.

Mikrobiyolojik kaliteden ise içinde yoğurt bakterilerini belirli bir sayıda canlı olarak bulunduran ve kontamine bakteriler dediğimiz, istenmeyen mikroorganizmaları içermeyen yoğurtlar anlaşılır.

Bizim ülkemizde “Fermente Süt Ürünleri Tebliği” adı verilen yönerge gibi bir şeyimiz var. Bu tebliğ sanıyorum 2001 yılında çıktı. Ama; ondan önce de Türk Standartları Enstitüsünün 1330 sayılı Yoğurt Standardı vardı. Yani; tüm bu süreyi alırsak, aşağı yukarı 30 senedir yoğurtta bu açıdan belirli kriterler saptanmıştır ve tüm yoğurt üreticileri de bunlara uymak zorundaydı ve uyuyorlardı. Bu sayededir ki, yoğurt tüketicileri istedikleri kalitede yoğurdu

* Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Süt Teknolojisi Bölümü Öğretim Üyesi

piyasada bulularak alıyor ve severek tüketebiliyorlardı ve giderek de bu yıllar boyunca yoğurt tüketimi ülkemizde artmıştır. İstatistikler çok değişken olabiliyor;, ancak; benim tahminime göre ülkemizde yıllık kişi başına aşağı yukarı 34-35 kilogram, bazılarına göre 45 kilogram yoğurt tüketimi söz konusudur.

Fermente Süt Ürünleri Tebliği'ni zaman zaman revize etmek gerekiyor; bu çok normal. Nitekim, bundan yaklaşık 1.5 sene önce yine yoğurt üreticilerinden Tarım Bakanlığına bir talep geldi. Dediler ki; "Biz ayrandaki özellikle protein içeriğini tutturamıyoruz, Tebliğde bu konuda bir revizyona ihtiyaç var, bunu yapar mısınız?" Tarım bakanlığı da topladı konuyu bilenleri, hepimizi; önce bir ihtisas alt komisyonu kuruldu. Bu alt komisyonda bu revizyon için toplantılara başladık. Bizim fakültemizde, bizim bölümümüzde bu toplantıları yaptık. Hasbelkader ben de o alt komisyonun başkanı olarak görev yaptım. Aşağı yukarı 1 sene boyunca bu Tebliğde gerekli düzeltmeleri yaptık; en iyi ve en doğru şekle getirmek için büyük çaba harcadık. Bunun sonucunda hazırladığımız Tebliğ taslağını Bakanlığımıza sunduk. Zaten o alt komisyonda bakanlık temsilcileri, süt üreticilerinin temsilcileri, hemen hemen her firmanın temsilcileri vardı. Hep birlikte bu Tebliği revize ettik. Daha sonra Tarım Bakanlığının prosedürüne göre, alt komisyondan gelen Tebliğ taslağı Üst Komisyona gitti. Üstte bir başka komisyon var, üst komisyon; orada karar altına alınıp Resmi Gazete'de yayınlandı.

Üst komisyonun üyesi olmamama rağmen, alt komisyon üyesi olduğum için, beni de iki kere o toplantıya çağırdılar. Her ikisinde de bir tek firmanın itirazı vardı; yağsız kuru maddenin ve protein oranının değiştirilmesi yönünde. Gerçi alt komisyonda da o tek firma itirazını yapmıştı, ama; genelde tüm diğer komisyon üyeleri bunu kabul etmedikleri için, biz o şekilde, değiştirmeden bu maddeleri göndermiştik. Üst komisyonda iki kere yine aynı kişilerden itiraz geldi. Ben, dilim döndüğünce, bu konuda aşağı yukarı 40 yıldır çalıştığımı, hocalığımdan beri bu işin dersini verdiğimi, bunun çok yanlış olacağını, bunun değiştirilmemesi gerektiğini, Türk halkının bu yoğurt tipine alışkın olduğunu ve bunun değiştirilmesinin bazı sakıncalar yaratacağını orada anlattım. İki toplantıda da karar verilemedi. Sonra benim katılmadığım bir üçüncü toplantıda o değişiklikler yapılarak, Resmi Gazete'de yayınlandı. Türk Gıda Kodeksi Fermente Sütler Tebliği 16 Şubat 2009 tarihinde değişmiştir.

Bu değişiklikler neydi?

Eski haliyle, yağsız kuru madde en az %12 iken yeni halinde bu oran kaldırıldı. Yağsız kuru madde ifadesini konuya yabancı olanlar için izah edeyim. Sütün suyu ve yağı çıktıktan sonra kalan kısma yağsız kuru madde diyoruz. Eski Fermente Ürünler Tebliğinde ve Türk Standardında minimum % 12 olan bu değer kaldırıldı. Alt komisyondan aynen gitmesine rağmen, üst komisyonda kaldırıldı. Protein içeriği de -yine yoğurta çok önemlidir- en az yüzde 4 protein olması gereken değer yüzde 3'e indirildi. Yani yağsız kuru madde değeri tamamen kaldırıldı, protein de yüzde 3'e indirildi.

Bu değişiklikler olunca yoğurtta Şöyle bir durum ortaya çıktı. Önce Şöyle bir kaba taslak anlatayım, ondan sonra madde madde sıralayacağım. Yoğurtta konsistensi, kıvamı veren kuru maddedir. Kuru maddenin içinde de kıvamda en etkili olan unsur proteindir. Onun için, ölkemizde, yıllardır, kuru madde ve protein içeriğinde minimum olması gereken değerler belirtilmiştir.

Bu işin böyle olmasını savunan bir tek firma vardı, bu firmanın gerekçesi de şuydu: “Bizim bu kuru maddeye ve bu proteine ulaşmak için sütün suyunu uçurmamız ve içine süttozu katmamız gerekiyor. Bu nedenle, kayıtsız üretim yapan, açıkta satış yapan veya merdiven altı üretim yapan kişilerle rekabet edemiyoruz bu fiyatlarla. Onun için bunları kaldıralım, biz de onlar gibi üretim yapalım.”

Bakın, dikkatinizi çekerim, düşük kalitede ürün yapabilmek için tebliğ değişikliği istiyorlar; daha doğrusu sadece bir firma istiyor. Bu değişikliğin nedeni olarak da, biraz önce söylediğim gerekçe sunuldu.

“Sağlıksız kayıt dışı yoğurt üretimi ile bu maliyetler nedeniyle rekabet edemiyoruz.”

Bir de öne sürdükleri, Codex Alimentarius'ta belirtilen değer ki rehber niteliğinde hazırlanır bu Codex Alimentarius; çünkü Avrupa Birliğinin yoğurt kriterlerine dair bir şeyi yoktu. Codex Alimentarius, FAO ve WHO tarafından hazırlanan rehber niteliğinde, minimum değerleri belirten bir şeydir. Orada protein içeriği 2.8 gibi bir değer olarak belirtilmekte; onu örnek olarak gösteriyorlar. “Biz de bu Codex Alimentarius'a uyalım, biz de böyle yapalım” diyorlardı. Ancak; yoğurt Türkiye'nin bir ürünüdür, diğer ölkelerin hepsi Türkiye'den bu ürünü almıştır, beğenmiştir, kullanmaya başlamıştır. Zaten Avrupa'da ve Amerika'da yoğurdun mazisi birkaç seneye dayanır. Türkler ise yüzyıllardan beri bunu tüketir. Biz, yoğurdun kriterlerini, değerlerini hiçbir zaman onlardan öğrenecek değiliz. Kaldı ki, Codex Alimentarius'un ileriki sayfalarda Şöyle der: “Ölkeler, kendi ürünlerinin özelliklerine göre bunlarda değişiklik yapabilir.” O açıklığı da Codex Alimentarius getirmiştir.

Ancak; Tarım Bakanlığındaki üst komisyon sadece bu bir firmanın isteğini, talebini dikkate alarak bu değişikliği yaptı, alt komisyondan gelen şeyi kabul etmedi.

Medyada da bu epeyce yer aldı. Beni de medyadan birçokları aradı, gazeteciler aradı, şu aradı, bu aradı; ben de dilim döndüğünce onlara anlattım neyin ne olduğunu. Sonuçta, bir akşamüstü, akşam 17.30'a yaklaşıyor saat, bir telefon geldi, “Müsteşar bey, bütün bu konuda üretim yapanları, ilgili olanları, herkesi çağırıyor, bir yerde toplanmamızı istiyor, bu konu görüşülecek” denildi. “Tamam” dedik. Ertesi gün İstanbul Havaalanında bir otelde bir toplantı yapıldı. Aşağı yukarı bütün yoğurt üreticileri, Tarım Bakanlığı yetkilileri ve hocalar o toplantıda vardı. Müsteşar bey konuyu yine açtı; “Basında, medyada böyle bazı yayınlar var. Tebliğdeki bu iki madde değişti; burada herkes fikrini söylesin açıkça” dedi ve inanın, orada, o tek firmanın dışında -o da yabancı bir firma- tüm yoğurt üreticileri buna karşı çıktılar, yani benim dediğim yönde görüş belirttiler. Ki; onlar için uygun bir şey bu değişiklik; çünkü gerçekten maliyetleri düşecek. Çünkü; normal inek sütünden yoğurt yapılırken, yüzde 12 yağsız kuru madde, yüzde 15 yağlı

kuru maddeye ulaşmak için vakum evaporasyonu uyguluyorlar. Bu değişiklikle maliyetleri düşecek olmasına rağmen, bu yoğurt üreticilerinin ki onları takdirle karşılıyorum, hiçbiri bunu kabul etmedi. “Bu çıkan Tebliğ yanlıştır; yanlıştan dönülebilir, bunu düzeltelim” diye görüş bildirdi hepsi. “İyi, bu görüşlerinizi bana yazıyla bildirirsiniz” dedi Müsteşar bey. Sonuçta, “Yeni bir komisyon kurulacak; bu yeni komisyon, spesifikasyonlarıyla Türk tipi yoğurdu belirleyecek” denildi. Ama o Resmi Gazete’de yayınlanan tebliğ yine duruyor, o geri çekilmiyor. Bu şekilde bir ilerleme oldu. Bu yeni komisyon da mart ayından beri çalışıyor. Ancak, özür dilerim, ama ben artık katılamayacağım bu toplantılara. Çünkü toplantıya katılmamın, orada toplanmanın bir anlamı yok; bilginin, mantığın orada bir önemi olmuyor, bildiklerini okuyorlar. O nedenle tekrar oraya katılmayı anlamsız buldum.

Tebliğin getireceği değişiklikler neler?

Şu sorunları ortaya çıkarabilir:

% 12 yağsız kuru maddeyle üretim zorunluluğu ortadan kalktığı için, konsistansı zayıf, sulu kıvamlı yani reolojik özellikleri bozulmuş ürünler piyasada satılabilir. Fabrikada üretilip, herhangi bir perakende kanalına ulaştırılana kadar taşıma sırasında da iyice cacık haline gelebilecek bir yoğurt yapımı artık serbest hale geldi. Kuşkusuz, yağsız kuru madde ve protein içeriği de düştüğü için yoğurdun besleyici değeri düşecektir. Kıvamı tutturabilmek için belirlenmesi zor katkı maddeleri kullanılabilir. Bizim ülkemizde yasaktır bu katkı maddeleri. Yabancı ülkelerde iki-üç sayfa kullanılabilir stabilizer madde listesi var. Çünkü onların yoğurtları daha çok, stirred tip dediğimiz, pıhtısı kırılmış yoğurtlardır. Bizim ülkemizde yasak olmasına rağmen, bu maddelerin de kullanılma olasılığını artıracaktır. Bunların tayini çok spesifik laboratuvar yöntemlerini gerektiriyor, birçoğu da tayin edilemiyor. Bunların katılma olasılığını da yükseltecektir. Çünkü o su gibi, ayran gibi yoğurdu satamayacağı için, kıvamı artırmak amacıyla bir şey katacağına içine. Bu mesele gündeme gelecektir. Ben bunları hep anlattım kendilerine.

Yağsız kuru madde sınırı kaldırıldığı için yoğurtta protein oranının artırılması sütün koyulaştırılması yöntemiyle değil, (gümrük ve fon engelleri olmadan ithal edilebilen) süt proteinleri kullanılarak sağlanabilir. Yani kendi ürettiğimiz süt yerine başka ülkelerin ürettiği süt proteinlerine pazar haline gelebiliriz.

Ayrıca; bu koyulaştırma işlemiyle 1 kg yoğurt yapmak için eskisi gibi 1,5 – 1,7 kg süt değil, 1 kg süt yeterli olacaktır. Bu da ülkemizde toplam süt talebinin daralmasına yol açacaktır. Süt hayvancılığı ve süt üretimi zarar görecektir.

Ayrıca, kuru maddesi düşük ve koyu olmayan yoğurdun tadı da bozulacaktır, duyu kalitesi bozuk yoğurtlar piyasada satılabilecektir. Raf ömrü kısalmaktadır. Kuşkusuz, içindeki su oranı yüksek olduğu için, mikrobiyolojik kalite de olumsuz yönde etkilenecektir.

Bunun getireceği sonuçları da böyle özetledikten sonra, isterseniz, geri kalan kısımları, merak ettiğiniz hususları da soru-cevap şeklinde cevaplayabiliriz.

Teşekkür ediyorum.

GENETİĞİ DEĞİŞTİRİLMİŞ ORGANİZMALAR

Prof. Dr. KENAN DEMİRKOL*

Sayın Başkan, değerli konuklar; GDO hakkında 20 dakikalık bir konuşma yapmak durumundayım. “GDO’nun nesini 20 dakikada anlatayım?” diye düşündüm ve sağlık sakıncaları, çevre sakıncaları gibi konuları çok yerde dinlediğiniz için, “Acaba GDO kimin işine yarıyor?” sorusuna yanıt aramanın daha anlamlı olacağına karar verdim. Yani bugün bilim adamları kendi aralarında bu kadar tartıştığına göre, doğruyu bulmak bir hayli güç. O halde, kimin yararına? Yarar-zarar korelasyonunu kurarsak doğruyu bulmayı kolaylaştırmış oluruz diye, size Amerikan gıda emperyalizm tarihi hakkında kısa bazı şeyler anlatmak istiyorum.

Gıda emperyalizmi, maalesef, çok sık kullanılan bir terim değil; ama gerçekten de oldukça yaygın şekilde silah olarak kullanılan bir nesnedir gıda ve gıda emperyalizmi 1920’li yıllarda başlar. Hatta I. Dünya Savaşında, Avrupa, savaş yıkıntıları halindeyken, tarım yapamaz durumdayken; Amerika’da, Ford firması tarafından traktör geliştirilmiş olduğundan, tarım bir hayli gelişmiştir ve I. Dünya Savaşı boyunca Avrupa’ya çok iyi ihracat yaptığı için, çok güzel bir tarımsal gelir elde etmiştir Amerika. Aynı dönemde de hibrit çalışmaları başlamıştır Amerika’da ve tarımsal üretimi çok daha gelişince, ama savaş bittiğinden artık Avrupa’ya ihracat yapamayınca fiyatlar düşmüş, 1929’daki büyük buhran çiftçileri daha da fazla vurmuş ve Amerikan tarımı bir çökme noktasına gelmiştir. 1933 yılında New Deal adı altında bir tarım reformu yapılır Amerika’da. Bu tarım reformuyla gerçekten çok hızlı bir toparlanma sürecine girilir. Hibrit tohum çalışmaları çok genişlemiştir ve 1940’lı yıllarda, II. Dünya Savaşı başlarken, Amerika yeniden tarımda dünyadaki birincil konumuna ulaşmıştır.

O dönemde Meksika’da ciddi bir açlık vardır ve Meksika’daki açlığı bahane ederek, 1941 yılında, Başkan Yardımcısı olan Wallace adındaki bir politikacı, Rockefeller şirketine ricada bulunur. Düşünün, Rockefeller, bir kapitalist olarak Hükümete ricada bulunmuyor; Hükümet, bir şirkete ricada bulunuyor, “Lütfen, şu Meksika’ya git ve bir buğday ve mısır ıslah enstitüsü kur” diyor. Gerçekten de bu enstitü kuruluyor 1943’te, hibrit tohumculuk orada daha da yaygınlaşıyor ve yüksek verimli bir buğday ve mısır elde edildiğinden, Meksika’daki açlığın kendi üretimiyle ortadan kalktığı iddia ediliyor.

Aynı yıllarda Avrupa’da savaş var. Savaş 1945’te bitiyor; ama maalesef, çok soğuk iki kış, savaşta ölenler kadar olmasa bile, savaştan sonra bir sürü insanın açlıktan ölmesine neden oluyor. Amerika, “Yahu, hazır açlıktan ölen insanlar varken, bende de bu kadar tarım ürünü varken, ben yeni bir pazar buldum” diye seviniyor ve Marshall yardımı aklına geliyor, “Avrupa’nın yeniden kalkınması için ben size destek olayım” diyor. Marshall yardımından aşağı yukarı 10 milyar dolarlık bir parasal yardım Avrupa ülkelerine gidiyor.

* İstanbul Ü. Çapa Tıp Fakültesi Öğretim Üyesi

Komünizm kaygısı dolayısıyla, hani Rusya'yı yerinde tutsun, Ruslar sıcak denizlere inmesin diye, II. Dünya Savaşından zarar görmemiş olan Türkiye ve Yunanistan da Marshall yardımından payını alıyor. O dönemde, yarısı hibe, yarısı kredi olmak üzere, toplam 320 milyon dolar para Türkiye'ye veriliyor. Karşılığında ne tavizler verdiğimiz, bugünkü konumuz değil. Mesela, 50 yıl boyunca demiryolu yapmamak garantisi, Marshall yardımına karşılık verdiğimiz tavizlerden bir tanesi.

Avrupa da bu yardımdan nasibini alıyor ve gerçekten Amerika çok sayıda tarımsal ürününü Avrupa'ya satma şansını buluyor. Ama bu kaymaklı dönem bitiyor tabii ki; Avrupa yeniden belli bir refah düzeyine gelip, tarımsal üretimini artırınca, Amerika'dan yaptığı ithalatı azaltıyor. Ama elde bir enstitü var, Meksika'da kurulmuş olan.

1963 yılında bu enstitüyü uluslararası bir enstitüye dönüştürüyorlar -Simith adını taşıyan bu enstitüyü hepimiz biliyorsunuz- ve buradan çok sayıda ülkeye artık hibrit tohum ihraç etmek istiyorlar. Ama hiçbir ülke satın almak istemiyor. Hindistan'da açlık var; ama yine de bu "mükemmel" tohumları Hindistan bile almak istemiyor. Akıllarına Ford geliyor. Ford'un Hindistan'daki bayisinin müdürünü bir gece yarısı, bir de bakıyorsunuz, Tarım Bakanı yapıyorlar Hindistan'a. Ford'un mümessili Tarım Bakanı olunca, bir de bakıyorsunuz, Meksika'dan, yani Amerika'nın Rockefeller'a kurdurtmuş olduğu Meksika'daki enstitüden tohum satın alınmaya başlanıyor. Aynı yıl Pakistan'a da aynı tohumlar veriliyor ve hemen ertesi yıl, 1964'te Türkiye de bu tohumlarla tanışıyor. Türkiye'nin Simith'e resmi üyeliği çok daha geç yıllardadır; ama tohumla çok daha erken tanışır.

1972-73 yıllarında dünyada ciddi bir gıda krizi olur. Buna istinaden, 1974 yılında Roma'da toplanan Dünya Gıda Konferansına, Earl Woods adındaki Tarım Bakanı katılacağına, Kissinger katılır. Kissinger, o dönemde Amerika'nın ulusal güvenlik sorumlusu. Ulusal güvenlik sorumlusunun gıda konferansında işi ne?! Komik. Kissinger, o toplantıda, açlık çekilen ülkelere tarımsal destek kararı alınmasını engelliyor, gıda yardımı kararı alınmasını zorluyor. Gerçekten de tarımsal destek verilirse, bu ülkeler belli bir süre sonra artık kendini doyurabilecek hale gelecekken, gıda yardımı kararı alınıyor ve Amerika bunlara arzu ederse gıda yardımında bulunuyor, arzu etmezse gıda yardımında bulunmuyor.

Aynı yıl, Kissinger, 200 sayfalık bir rapor hazırlatıyor. Dünyada, nüfusu yoğun olduğu için gelecekte Amerika'nın ulusal çıkarlarına zarar verebilir diye, Brezilya, Hindistan, Çin, Nijerya, Kolombiya gibi 13 ülkeye gıda ambargosu kararı alıyor. O 13 ülkeden mutlu ülke Türkiye'dir ve hani bizim Kıbrıs çıkarmasından sonra maruz kaldığımız ambargo, aslında Kıbrıs çıkarmasıyla hiç ilgisi olmayan bir ambargoydu; sadece terbiye olmamız için yapılmış bir gıda ambargosuydu ve Kıbrıs çıkarmasından önce alınmış bir karardı. Yani daha İngiltere'nin daha 1940'lı yıllarda, sömürgelerini terbiye etmek için kullandığı gıda silahını, Amerika, yeniden keşfetmiş oldu ve "Nüfus planlaması yapmazsanız size ekmek yok" baskısını uyguladı. O dönemlerde, hatırlarsanız, Türkiye'de de nüfus planlaması kararları alınmıştı. Sebep ne;

“Nüfusu yoğun ülkeler yarın öbür gün ekonomik açıdan da belli bir noktaya gelirse, Amerika'nın ulusal çıkarlarını zedeler” kaygısı söz konusuydu.

İşte bu silah bugün hâlâ geçerliliğini koruyor. Hibrit tohumla belli bir noktaya kadar gelinebileceği, nüfus kontrolü baskılarıyla çok fazla ilerlenemeyeceği görülünce, 1980'den sonra ortaya çıkan biyoteknolojiyle, özellikle yeşil biyoteknolojiyle tohumların patent altına alınabileceği ortaya çıkınca, Amerika, altın bulmuş gibi oldu. Daha piyasaya hiçbir genetiği değiştirilmiş tohum sürülmemişken, 1979 yılında -bu başkan yardımcıları oldukça atik çıkıyor- Dan Feil adındaki Başkan Yardımcısı, “Genetiği değiştirilmiş tohumlarla elde edilen bitkinin aslından farkı yoktur” kararını Meclisten çıkarttırıyor. Daha hiçbir tohum piyasada yokken, hiçbir tohumun biyolojik veya kimyasal analizi yapılmamışken, baştan, “Genetiği değiştirilmiş tohumlarla elde edilen bitkilerin aslından farkı yoktur” şeklindeki Meclis kararı çıkıyor. İşte, başımıza gelen bela bu karardan dolayı geliyor.

1939 yılında Amerika'da çıkmış olan Gıda Yasasına da aykırı bu karar. O Yasa, yeni ürünlerin araştırılması gerektiğini şart koştuğu halde, 1979 yılında apar topar bu karar çıkartılıyor. Amaç, tam da neoliberalizmin başlayacağı o yıllarda yeni bir emperyal silah olarak bu tohumları kullanabilmek.

1984 yılında, genetiği değiştirilmiş ilk bitki olan, “flower sover” adıyla anılan domates piyasaya çıkıyor. Calgane adında oldukça namuslu bir firma çıkartıyor bunu. Calgane firması, gerçekten çok ulvi -şaka yapmıyorum- bir düşünceyle yola çıkıyor; diyor ki, “Domatesi yeşilken topluyoruz; çünkü çok uzaklara nakletmemiz gerekiyor ve henüz hamken domatesi toplayıp sağa sola gönderiyoruz. Halbuki bütün sebze-meyveler olgunlaştığında vitamince zenginleşir. O halde, biz öyle bir domates elde edelim ki, dalında olgunlaşsın; olgun domatesi, hiç ona zarar gelmeden, ezilmeden sağa sola gönderebilelim.” Bu, gerçekten güzel bir düşünce ve yine bu namuslu şirket, hiçbir yasal zorunluluğu olmadığı halde, “Benim ürünüm, genetiği değiştirilmiş tohumdan üretilmiştir” diye ürününün üstüne yazmıştır. Hâlâ Amerika'da “GDO'lu ürün” ibaresi zorunlu değildir.

Maalesef, arzu ettiği kıvamda domates olmuyor, bazı domatesleri eziliyor, finansal bir sıkıntıya giriyor. Buna rağmen, Food and Drag Administration, Amerika'da bu tür ürünlerin iznini veren kurum, Sağlık Bakanlığına bağlı Gıda ve İlaç Dairesi hiçbir şart koşmadığı halde, bu şirket ilk fare deneylerini yapıyor ve farelerin bu domatesle midelerinin delindiğini görüp, domatesi piyasadan çekiyor. O yüzden daha da önemli bir ekonomik çöküntüye uğrayınca, Monsanto firması, bu firmayı satın alıyor. Çünkü bu firmanın özellikle kanolayla ilgili, yağ-asit bileşimini değiştirmeye yönelik çok önemli genetik çalışmaları vardı ve o çalışmalara el koymak istiyor Monsanto. Gerçekten de öyle oluyor ve ondan sonra ilk yaygın genetiği değiştirilmiş ürün 1996 yılında piyasaya sürülüyor: Genetiği değiştirilmiş soya ve mısır.

Peki, genetiği niçin değiştiriyoruz?

Dünya piyasasında GDO'lu tarımın veya ticaretin yüzde 99'unu dört tohumda yapıyorlar. Yani 15-20 farklı tohum var; ama ticaretin yüzde 99'u dört tohumda: Mısır, pamuk, soya ve kanola.

Peki, bunlarda ne tür bir değişiklik var? İnsana ne tür bir katkı sağlıyor? Yağ-asit bileşimi mi daha sağlıklı, daha mı sıcak tutuyor o pamuktan üretilen fanila; hayır. İki tane önemli özellik var. Bir tanesi, yine Monsanto'nun kendi üretmiş olduğu yabancı ot öldürücü ilaç olan Round-up'a dirençli tohum üretmek veya mısır püskülüne dadanan bir böceği öldüren mısırlar üretmek. Ne güzel; mısır, hem mısır, hem de böcek öldürücü ilaç aynı zamanda. İddia edilen amaç ne; "Biz daha az tarım ilacı kullanacağız ve böylece doğaya daha saygılı bir tarım yapacağız."

1995-2007 arasında Round-up kullanım miktarı 17 kat arttı. Hani daha az tarım ilacı kullanacaktık?! Yalan. Verim arttı mı; hiçbir yerde verim artmadı. Doğaya saygılı davrandık mı; hayır. Bu kadar kimyasalı doğaya saçarsak nasıl bir saygı olur bu?! İlgisi yok. Yani şirketler tarafından dile getirilen bütün avantajlar bir balondan ibaret, yani yalan.

O halde, amaç ne? İşte amacı anlayabilmek için, "Kimin işine yarıyor?" sorusunu sormamız lazım. Amaç, tohuma patent koymak. Doğaya ait, bütün insanlığa ait tohuma sahip çıkmak ve tohumla toplumları baskı altında tutmak.

Peki, bunu bir şirket tek başına yapabilir mi? Çünkü hani dedik ya, bütün GDO ticaretinin yüzde 99'u dört tohumla yapılıyor. Bu ticaretin de yüzde 90'ı tek bir şirketin. Tek bir şirket dünyada bu kadar tekelleşebilir mi? Tek başına olmaz, mutlaka bir devlet desteğine ihtiyaç var.

Peki, anlaşılır; kapitalist bir şirket, sermayesi yüksek bir şirket, politikacıları da satın alabilir ve istediği şekilde bunu yapabilir. O zaman, kapitalist bir oyunun peşindeyiz. Acaba bu böyle mi? Çünkü bakıyoruz, hani 1979'da "Aslından farksızdır" yasası çıktığında FDA'nın başında olan adamı 15 yıl sonra Monsanto'nun başında görüyoruz. Sonra canı sıkılıyor, yine FDA'nın danışmanı oluyor. Yani devlet ile şirket arasında bir gel-git var. O halde, acaba bu olay, kapitalist bir şirketin devleti maniple etmesi mi; yoksa devletin bir kapitalist şirketten talep ettiği mi?

Evet, devletin bir kapitalist şirketten talep ettiği. O zaman, kapitalizm değil, emperyalizm söz konusudur. İşte biz, böyle bir emperyalizmin çemberi içindeyiz. O yüzden, hekim olarak, size, sağlık sakıncalarını anlatmayı, egemenlik sakıncalarını anlatmayı tercih ettim. Teşekkür ederim.

HAVZA BAZLI ÜRETİM MODELİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER Ali Ekber YILDIRIM*

Sayın Başkan, saygıdeğer izleyenler; ben bu toplantı için İzmir'den geldim ve sanırım İzmir'den gelen tek kişiyim. Her yıl Dünya Gıda Gününde, öyle ya da böyle, ya konuşmacı ya da oturma başkanı olarak toplantıya mutlaka geliyorum, bundan da büyük gurur duyuyorum ve Ziraat Mühendisleri Odası'na, diğer kuruluşlara da teşekkür ediyorum.

Bu salonda en son rahmetli Sadullah USUMİ'yi anmak üzere bir araya gelmiştik; onu bir kez daha burada saygıyla anıyorum.

Ankara'nın benim için bir başka anlamı daha var. Burada bu kez gerçekten çok üzgünüm; çünkü Ankara'ya her geldiğimde görüştüğüm çok yakın arkadaşım Mustafa BALBAY bugün Ankara'da yok. Çok yakın zamanda Silivri'de kendisini ziyaret ettim; ama bugün burada olmadığından kendisini ziyaret edemediğim için üzgünüm. Umarım en kısa zamanda özgürlüğüne kavuşur ve aramızda olur. (Alkışlar)

Ben, ziraatçı değilim, gazeteciyim. Biraz önce Emel hocam hani dedi ya, "Yoğurt olayı olduğunda bazı gazeteciler beni aradı" diye; o ilk arayan gazetecilerden biri bendim ve yoğurt konusunu ilk kez medyada yazan da bendim. Bu yıl benim için gerçekten verimli bir yıl oldu. Önce destekleme priminin 7 üründe sadece 1 kuruş artırılmasını öngören Bakanlar Kurulu kararını Resmi Gazete'de yayınlanmadan önce ele geçirip yazdım. Bir gazeteci için önemli bir haberdir. Sonra yoğurt konusunda böyle bir haberi yine ilk kez yazarak Türkiye'nin gündemine sundum; bu da bir gazeteci için gerçekten önemli bir haberdir. Ama en son, bizim gazetecilik deyimiyle, bomba ise havza bazlı üretim modeliyle oldu.

3 yıldan beri Tarım Bakanlığı bu modeli hazırlıyor, bu konuda bir çalışma var ve açıklanmasına kısa bir süre kala da Tarım Bakanı İzmir'deydi, Ege Tarım Zirvesinde bir konuşma için gelmişti. Orada, bir yemekte, medyanın tarıma pek önem vermediğini, medyanın tarıma gerekli desteği vermediğini söyleyince, daha doğrusu Bakanlığın etkinliklerinin çok fazla medyada yer almadığından söz edince, ben de, "Sayın Bakanım, şu modeli verin, ben de manşet yapmaya söz veriyorum" dedim. Fakat kendisi, "Sayın Başbakan açıklayacak, o yüzden verirse çok ayıp olur" diye, bu talebimi reddetti.

Bunu özellikle açıklıyorum; çünkü bu modeli ilk kez ben yazdığım da Sayın Bakanın davetiyesi basılmıştı. O da şurada: "Tarımda Dev Adım" diye. 14 Temmuzda açıklanacak diye davetiye vardı. Bunu ben 9 Temmuz itibarıyla yayınlamaya başladığımda, bana gelen bazı maillerde dediler ki, "Bunu acaba Bakanlık bilinçli olarak mı sızdırdı?" Ben de daha sonra yazdığım yazıda, "Keşke bunu yapabilecek cesaretle, yetenekte bir Bakanlığımız olsa,

* Dünya Gazetesi Yazarı

bundan gurur duyarım” diye belirttim. Ama inanın, bilgileri o kadar zor alabiliyoruz ki.

Tabii, bu haber bir kez manşet olmadı. Ben, Dünya gazetesinde 21 yıldır çalışıyorum ve bunun 13 yılı da tarım yazarak geçti. İlk kez bir haber 5 gün üst üste manşet oldu ve tam sayfa olarak yayınlandı. İnanılmaz bir ilgi gördü; çünkü havza bazlı modelde neler olduğunu herkes merak ediyordu.

Sabahki oturumda konuşmacı olan hocamız Erol ÇAKMAK’la bir televizyon programına katıldık. Erol bey orada çok ilginç bir şey söyledi; dedi ki, “Ben, yıllardır tarımla ilgili çalışıyorum; ilk kez bir tarım politikasının atlatma haber olduğunu gördüm. Çünkü bu tür politikalar genellikle sektörle, üniversiteyle, kurumlarla konuşularak, tartışılarak hazırlanır. Fakat ilk kez bir atlatma haber oldu. Bunu dünyada ilk kez görüyorum.”

Bu arada modeli ele geçirmem de çok ilginç oldu. Daha önce primlerle ilgili tebliği ele geçirdiğim için, Sayın Bakan, Bakanlıkta bir soruşturma açmıştı; “Bunu kim sızdırdı?” diye, birçok mailleri kontrol etti. Halbuki şimdi buradan söylüyorum, ben onu Tarım Bakanlığından değil, Sanayi Bakanlığından almıştım; yanlış yerde araştırma yapıldı. Ama Bakanlıktaki dostlar biliyorlardı böyle bir şey olacağını; o yüzden bana onu sızdıran arkadaşım dedi ki, “Kusura bakma, mail gönderemem; ancak bir kurye gelirse onunla gönderebilirim, CD olarak verebilirim.” Yani aynen filmlerdeki gibi; ben, Ankara’da bir arkadaşımı ayarladım, onlar bir yerde buluştular, CD’yi aldı, sonra o CD bana geldi. Acaba içindeki bilgiler doğru mu, değil mi diye merakla açtım; gerçekten, Bakanın, Bakanlar Kurulunda yaptığı sunum da dahil, 360 küsur sayfalık, bugün birçok kimsede olmayan bilgileri görünce de müthiş bir heyecanla bunu yayınladık.

Modelin amaç ve hedeflerine baktığımızda, şunlar söyleniyor: Tarım havzalarını belirlemek, sağlıklı bir tarım envanteri hazırlamak, üretim planlamasına olanak sağlamak, hangi ürünün ne kadar üretilebileceğini belirlemek, çiftçinin gelirini artırmak, geleceğe ait talep projeksiyonları yapmak; destekleri rasyonel, yönlendirici ve etkili bir şekilde kullanmak, arz açığı olan ürünlerde üretim artışı sağlamak, doğal kaynakları korumak ve sürdürülebilir kullanımını sağlamak, havza bazlı planlama ve yönetimle ilgili sektör talebini karşılamak.

Türkiye 30 havzaya bölünüyor. Bu model ilk kez 2010 yılında uygulanacak, yani önümüzdeki yıl uygulanacak; şurada iki ay kaldı 2010’a. Prim desteği verilen 16 ürünü kapsayan bir çalışma. Ayrıca 24 ürün için de üretim deseni haritası çıkarılmış durumda. Arz açığı olan ürünlere desteği öngörüyor.

Ana hatlarıyla baktığımızda, bu model uygulandığında, bu 16 üründe 35 milyon ton olan üretimin 42 milyon tona çıkarılması bekleniyor ve bu üretim artışıyla da yıllık 5.3 milyar dolarlık bir ekonomik değer yaratılacağı ifade ediliyor. Yağlı tohumlara daha çok destek verilmesi öngörülüyor. Desteklenen 16 ürün burada gördüğünüz gibi; arpa, aspir, ayçiçeği, buğday... Yani prim desteği verilen ürünler, hepsini tek tek saymama gerek yok.

Model kapsamındaki 16 ürüne 2008’de verilen 2.9 milyar liralık desteğin, 1 milyar liralık artışla 3.9 milyar liraya çıkarılması hedefleniyor. Burada buğday,

mısır ve zeytinyağına verilen desteklerde bir miktar düşüş olması öngörülmüyor; diğer 13 üründe ise destek miktarı artacak. En yüksek artışın ise yağlı tohumlarda; ayçiçeği, soya, kanola, aspir ve pamukta olması hedefleniyor.

Modelde, ürün bazında, tek tek, 2008 yılında çiftçi kayıt sistemine göre üretim alanları ve verilen destek görülüyor. Yalnız, verilen desteğin yanında bir yıldız görüyorsunuz, orada diyor ki, “ÇKS'ye verilen destek miktarı üretim alanlarının tamamının desteğe konu edilmesiyle bulunmuştur.” Bu, şu demek: Diyelim ki buğday üretiminin tamamı, bütün alan desteklendiğinde bu rakam çıkıyor. Dolayısıyla, bu 1 milyar liralık artış biraz tartışmalı. Çünkü yüzde 100 destek hiçbir zaman mümkün olmadı.

Ürün bazında desteklerin dağılımına baktığımızda, en büyük payı yüzde 34'le buğday alacak. Pamuk yüzde 21'le ikinci sırada, ayçiçeği yüzde 11.32'yle üçüncü sırada. Toplamda bakıldığında, miktar olarak en az destek aspirde.

Modelin öne çıkardığı ve yıldız ürünler diye tanımladığımız ürünler var. Mesela, arpa, buğday ve mısır 30 havzanın tamamında destekleniyor. Aslında biraz da modelin ruhuna aykırı gibi bu. Çünkü “Hangi ürün nerede daha verimli üretilecekse, biz orada destek vereceğiz” diye açıklandı. Ama arpa, buğday ve mısır demek ki Türkiye'nin her yerinde çok verimli üretiliyor ki, 30 havzanın tamamında da üretilecek.

Buradaki rakamlar da biraz şaşırtıcı gelebilir. Mesela, aspir üretimi 2007 rakamlarına göre 2280 ton ve üretim 50 bin tona çıkarılacak; müthiş bir rakam. Yani bunun gerçekleşmesi gerçekten inanılmaz. Ayçiçeği 854 bin tondan 2.2 milyon tona ulaşacak, kanola 28 bin 727 tondan 151 bin tona, soya 30 bin tondan 647 bin tona çıkarılacak, öyle söyleniyor. Bunları yazarken bir an tereddüt ettim, tekrar dönüp baktım, “Acaba 64.7 de ben mi yanlış bakıyorum?” diye; hayır, bir daha baktım, 647 bin ton.

Aslında bu ürünlerin tamamına uzun zamandır prim desteği veriliyor, yani belli bir destek veriliyor. Hatta soyada verilen destek neredeyse fiyatın yarısı kadar. Ama buna rağmen bu üretim artışı bugüne kadar sağlanamadı. Bunu herhalde modeli hazırlayanlar bir mucizeyle sağlayacaklar diye düşünüyorum.

24 ürünün üretim deseni haritası çıkarılmış ama bunun nasıl kullanılacağıyla ilgili modelde herhangi bir bilgi, herhangi bir çalışma göremedim. Birçoğu zaten biraz önce gördüğünüz destek kapsamındaki ürünler; ama farklı olarak, portakal, patates, soğan gibi bazı ürünler de var.

Tabii, bu havza modelinin çok çok önemli eksiklikleri de var. Havza modelini hazırlamak elbette ki önemli; yani böyle bir model, böyle bir planlama yapmak, her şeyden önce önemli, ciddi bir çalışma olarak görülüyor. Fakat asıl önemli olan şu: Böyle birçok plan görürüz de, biraz önce Gökhan Başkan da dışarıda konuşurken dedi ki, “Biz plan deyince bunların tüyleri diken diken olurdu; şimdi en azından plan yapıyoruz demeye başladılar, bu da olumlu bir adım.” Gerçekten de bir plan yapılıyor; fakat mesela Türkiye'nin en önemli ürünlerinden fındık, şekerpancarı, tütün, üzüm, daha birçok şey sayılabilir, bu temel ürünler bu modelde yok. Bunlar nasıl desteklenecek, daha sonra buna

eklenecek mi, yani ne olacağı konusunda hiçbir bilgi yok. En önemlisi, sabahdan beri izlediğimiz bütün sunumlarda, Türkiye'nin ihracatında, üretiminde sebze ve meyvenin ne kadar geleceği parlak bir ürünler grubu olduğu söyleniyordu; o da yok bu modelde. Hayvancılık ve yem bitkileri de yok. Yani bir tarım modeli; ama hayvancılık ayağı da eksik.

Tabii, buna yönelik ciddi eleştiriler de var. Türkiye'de yaklaşık 150 çeşit tarımsal ürün yetiştirilirken, neden 16 ürün, bu 16 ürün neye göre seçildi? Çiftçi, buğday ekimine bugünlerde başladı, model de gelecek yıl uygulanacak; ama henüz ortada hiçbir şey yok. Yani çiftçi şimdi buğday ekecek, nasıl bir destek alacağını, nerede ne kadar prim alacağını bilmiyor. Yine bu destek, geçmişte olduğu gibi, kilogram başına, yani rekolte üzerinden mi verilecek; yoksa alan bazlı olarak mı ödenecek, bu da belli değil. Sadece orta vadeli programda, desteklerin alan bazlı olarak yapılacağı söyleniyor. Ama modelden söz edilmeden, "Bundan sonra tarımsal destekler alan bazlı olarak verilecek" diye bir öngörü var. Bunların şartları ne olacak, o da belli değil.

Alan bazlı demişken, daha önce Bakanlığın bu konuda bir çalışması vardı. Alan bazlıda, verimlilik, bırakın ödüllendirilmesini ya da desteklenmesini, bir anlamda cezalandırılıyor. Bir örnek vereyim: Türkiye'nin genelinde pamuğun ortalama verimi 400 kilo kabul ediliyor ve 400 üzerinden prim ödenmesi öngörülüyor, alan bazlı olarak. Siz eğer 600 kilo alıyorsanız verim olarak, sadece 400'lük bölümü için destek alıyorsunuz. Dolayısıyla, verimlilik cezalandırılıyor.

Modelin birçok açmazı var. Benim izlediğim kadarıyla, Bakanlıktakiler bu modele henüz çok hakim değiller. Çünkü bölge toplantıları yapılıyor, bölge toplantılarında üreticiler diyor ki, "Şu niye yok?" Bakanlık yetkilileri çok olumlu, "Tamam, hemen onu de ekleriz, onu da düzeltiriz" diyorlar. Yani bu da gösteriyor ki, henüz onlar da modele tam hakim değiller.

Sistemin maliyeti belli değil. Yani bu model bize ne kadara mal olacak, ne kadar destek artırılması gerekiyor? Verilecek desteğin nasıl verileceği de belli değil. Buğday, arpa ve mısır tüm havzalarda destekleniyor dedik; mesela, Çukurova'daki çiftçi ile Karadeniz'deki çiftçi buğdaya aynı primi mi alacak veya Çukurova'ya daha yüksek verirsiniz, bu sefer bölgesel farklılık ve o ürünün bölgeler arası ürün nakli başlar mı diye endişeler de var.

Fındık yok demiştim. Daha sonra Tarım Bakanlığı, beş bakanla birlikte bir fındık stratejisi açıkladı. Buraya baktığımızda, fındıkta alternatif ürünler açıklandı. Mesela, "Elma dikerseniz bunun en az yüz katı şey alırsınız; şunu dikerseniz şöyle alırsınız" falan denildi. Bu sayılan alternatif ürünlerin hiçbiri bu modelde yok; yani Karadeniz havzalarına baktığımızda, bu ürünlerin hiçbiri yok. Diğer bölgeler için de böyle çok gelir getirici ürünler var mı, onu da bilmiyoruz. Belki onu da bir süre sonra açıklarlar.

Fındık stratejisinde şunu da belirtmemiz lazım; orada da çok ciddi bir yanlışlık var, o da şu: Bütün her şey 2008 verileri üzerine oturtuldu. Yani Türkiye'nin rekor üretimin olduğu, 800 bin ton fındık ürettiği 2008'e göre bir strateji belirlendi. Ama bu yıl üretim 400 bin ton olunca, şimdi herkes diyor ki, "İyi ki fındıkları sökmemişiz; söksek, demek ki 400 bin tonluk üretim de 100 bin

tona düşecek.” Yani bu strateji daha açıklandığı günlerde çöktü. Zaten bu stratejinin temel amacı da üretim alanlarını sınırlamak ya da ona benzer bir şey değildi. Bu yıl üretimin az olacağı biliniyordu. Daha önce FISKOBİRLİK’i devre dışı bırakmışlardı, şimdi TMO da devre dışı kaldı; tamamen üreticiyi serbest piyasaya terk etmek, onlarla karşı karşıya bırakmak içindi.

Bu fındık parantezini de böylece kapattıktan sonra şunu soralım: Bu model başarılı olabilir mi? Modelin başarılı olması için bir dizi yeni kararların alınması gerekiyor. En yüksek verime sahip çiftçinin bile bugün en öncelikli ve en çok şikayet ettiği sorun, girdilerin çok pahalı olması. Yani nereye giderseniz gidin, “Girdilerin pahalı olması nedeniyle maliyetlerimiz yüksek, ürün fiyatları düşük” diye herkes şikayet ediyor zaten. Bu nedenle, mazot, gübre ve diğer girdilerde mutlaka bir vergi indirimiyle bu modelin desteklenmesi gerekiyor.

Sulama ve altyapı yatırımlarının yapılması, destek bütçesinin artırılması gerekiyor. Yasada yazıyor, Oğuz hoca da söyledi sabahleyin, “Gayri Safi Milli Hasıla’nın en az yüzde 1’i olacak” diye yasa çıkarıldı, çıktığından beri de hiç uygulanmadı. En azından bunun ilk etapta yüzde 1’e çıkarılması gerekiyor.

Çok teşekkür ederim.

GAP BİR HAYAL Mİ, UMUT MU? **Dursun YILDIZ***

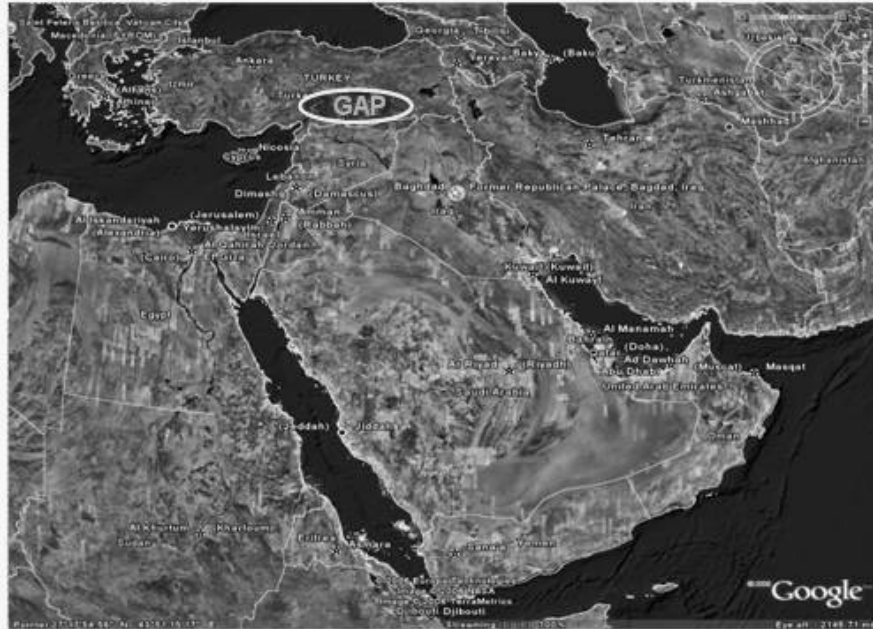
GİRİŞ

GAP Ülkemiz için çok önemli bir bölgede gerçekleştirilmeye çalıştığımız bir yapısal dönüşüm projesidir. Ülkemiz için ekonomik olduğu kadar stratejik bir önem taşır. Bölgedeki hareketlilik dikkate alınacak olursa GAP'ın bu öneminin gün geçtikçe arttığı görülecektir.

GAP tamamlanması durumunda Türkiye'nin bölgede stratejik ve ekonomik açıdan konum kazanmasını sağlayacak bir özelliğe de sahiptir. Genel olarak Kuzey Afrika ve Ortadoğu'ya bakıldığında bölgedeki su havzalarının hemen hemen tümünün geliştirildiğini görürüz. Bu nedenle GAP, gelişme ve değerlendirme potansiyeli bulunan tek su havzası özelliğiyle de büyük önem taşıyor. GAP bölge için de çok önemli bir projedir. Tümüyle geliştirilmesi durumunda özellikle tarımsal sanayi ürünleri açısından bölgeye çok katkısı olacaktır. Bölgedeki ticari ve sınai hareketliliği arttıracak ve birçok açıdan komşu ülkelerce örnek alınacak bir proje olacaktır.

Ancak diğer yönüyle de GAP başlangıcında çok büyük bir ulusal heyecan uyandıran,

sonra zaman zaman unutulmuş, tamamlanma tarihi 3 defa ötelenen, siyasi desteği azalan, proje bütünlüğünden uzaklaşmış, sadece bölgenin, ülkenin değil, Ortadoğu'nun dengeleri üzerinde de etkili olacak bir projedir.

* İnşaat Mühendisi/Su Politikaları Uzmanı

Özetle GAP

Rivayet edilir ki, Fırat'ın suları ile Urfa ve Harran ovalarını sulama fikri 2850 yıl önce ortaya atılmıştır. Fikri ortaya atanın ismi bilinmemektedir. Fakat teşebbüse geçenin Asur Kralı Nemrut olduğu kabul edilmektedir. Kral Nemrut'un civardaki ovayı sulamak için 10 bin köleyi yıllarca çalıştırdığı çeşitli kaynaklarda yer almaktadır. Bin yıllar sonra insanlık tarihi boyunca bölgeye hayat veren Dicle ve Fırat sularının bir entegre kalkınma projesinde kullanılması düşünülmüş ve Projeye GAP adı verilmiştir. Bu projenin gelişimi ise çok özet olarak aşağıda verilmiştir.

- 1936 Atatürk'ün emri ile Fırat Nehri'nde araştırmalar başladı.
- 1961 yılında kurulan Fırat Planlama Amirliği, "Fırat Havzası İstikşaf Raporu" nu 1964 yılında yayınladı.1967 yılında tamamlanan "Aşağı Fırat Projesi İstikşaf Raporu"nu 1970 yılında hazırlanan "Aşağı Fırat Fizibilite Raporu" izledi. 1971' de Dicle Havzası İstikşaf Raporu" yayınladı.
- 1980'de Aşağı Fırat ve Dicle Projeleri birleştirilerek GAP adı altında toplandı
- 1989 Yılında GAP Master Planı hazırlandı ve Proje ENTEGRE BİR KALKINMA PROJESİNE dönüştürüldü ve
- 2005 Yılına kadar bitirilmesi öngörüldü
- Ancak hedefler tutmadı ve GAP Master Planında öngörülen hedeflerin gerisinde kalındı ve Plan geliştirilerek revize edildi
- 2002 yılında "GAP BÖLGE KALKINMA PLANI" olarak yeniden hazırlandı..
- Projenin tamamlanma tarihi ise 2005 'ten 2010 yılına ötelendi
- Mayıs 2008 'de GAP Eylem Planı (2008-2012) açıklandı
- 2008 yılının sonundan başlayarak DSİ'ce sulama sistemlerinin bazılarının Ana Kanal inşaat ve proje ihaleleri yapıldı.
- Tarım Reformu Genel Müdürlüğü toplulaştırma için ihalelere hız verdi

GAP'ta İlerleme

GAP'ın enerji projelerinde kurulu güç itibariyle %74 oranında sulama projelerinde ise % 14 oranında gerçekleştirme sağlandı. GAP'ın sosyo-ekonomik hedefleri projenin birkaç kez değiştirilen tamamlanma tarihleri ile birlikte ötelenmiştir. Daha önceki resmi açıklamalara göre GAP'ta 19 milyar dolar harcanmış olup tamamlanması için 13 milyar dolar'a ihtiyaç bulunmaktaydı. Ancak GAP için yeni hazırlanan kaynak paketi kapsamında yapılan açıklamalar bu miktarın 27,7 Milyar YTL olduğunu göstermektedir. Bu açıklamalar, projedeki toplam nakdi gerçekleşmenin %50'nin de altında olduğunu ortaya çıkartmaktadır. Tabii bölgedeki sosyo-ekonomik gelişme için tarım sektörü yatırımları kilit öneme sahiptir. Ancak bu alanda yeterli gelişmenin olmadığını görüyoruz. Başlangıçtaki hız ve heyecan kaybedilmiş ve projeye olan siyasi ilgi ve destek özellikle 1990'lı yılların sonundan itibaren azalmıştır. Bunun temel nedeni yaşanan ekonomik krizler ve dönemin

hükümetlerinin öncelikler sırasındaki farklılıklarıdır. Proje ile ilgili olarak bugün artan tek şey siyasi ilgidir.

Bu ilginin sonunda GAP'ta finansmanından desteklenecek öncelikli sektörler kadar bir dizi çalışma yapılmıştır. İstenilen sonuç alınıp alınamayacağı bir tarafa projede bir canlanma görülmektedir.

Bunun yanı sıra Entegre proje bir bölgenin topyekun gelişimi için hazırlanan çok amaçlı bir projedir. GAP'ın entegre proje olmasının neması büyük olacağı gibi böyle bir projenin gerçekleştirilebilmesinin zorlukları da vardır. Proje kapsamında 40 farklı kamu kurumu bulunmakta ve 270 adet proje yürütülmektedir. Bu projenin sağlıklı bir şekilde ilerlemesi ilgili kurumlar arasında büyük bir eşgüdüm ister. GAP'ta bunun başarılması konusunda da sıkıntılar yaşanmıştır.

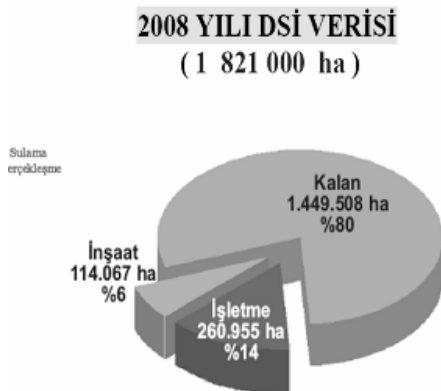
GAP'ta enerji'ye öncelik verildiği için mi sulama yatırımları geri kaldı?

GAP'ta enerji tesislerinin büyük bir bölümünün tamamlandığı doğrudur. Ancak sulama barajlarının depolama tesislerinin üçte ikisi de tamamlanmıştır. GAP'ta enerjiye önem verildi bu nedenle sulama projeleri geri kaldı açıklamaları doğru değildir. GAP'ta sulama kanalları inşaatının tamamlanma yüzdesi düşüktür. Ancak bu sistemlerin tamamlanma yüzdesinin düşük olması enerjideki yüksek gerçekleşmeden bağımsız bir konudur.

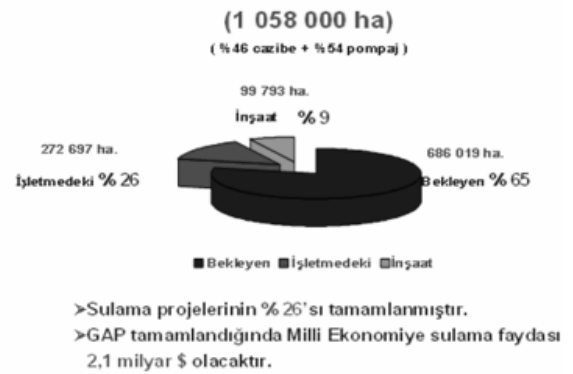
Sulamaya Açılan Alanlarda Durum

GAP'ta 2009 yılı DSİ Genel Müdürlüğü verilerine göre yaklaşık 273 000 hektar alan sulamaya açılmıştır (Şekil1). GAP'ta Köy Hizmetleri tarafından yaklaşık 65 000 hektarlık bir alanın da sulamaya açılmıştır (Kodal, Tüzün 2001). 2009 yılında GAP Eylem Planında öncelikle sulamaya açılacak alanların belirtilmesiyle, GAP'ta sulanacak toplam alan 1 821 000 hektardan 1058 000 hektara düşmüştür. Bu durumda sulamaya açılan alan oranı da Şekil 1 'de görüldüğü gibi % 14'ten %26'ya çıkmıştır.

GAP'TA SULANACAK TOPLAM ALAN

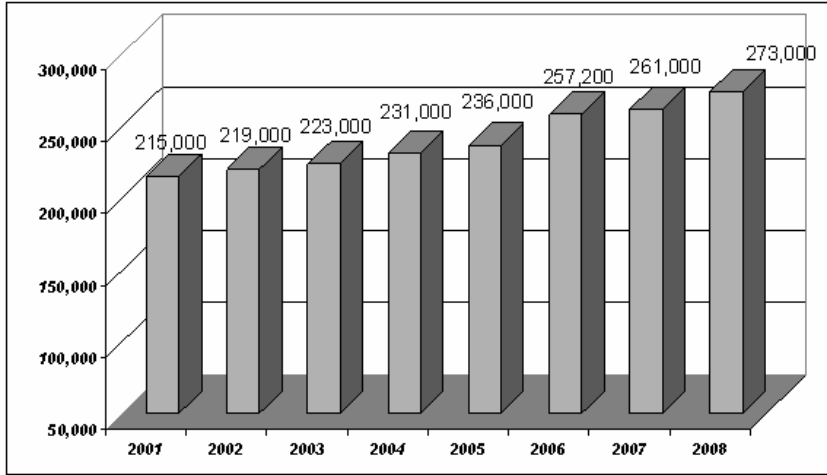

2009 YILI DSİ VERİSİ

Kaynak: DSİ web sayfası 20 Mayıs 2009

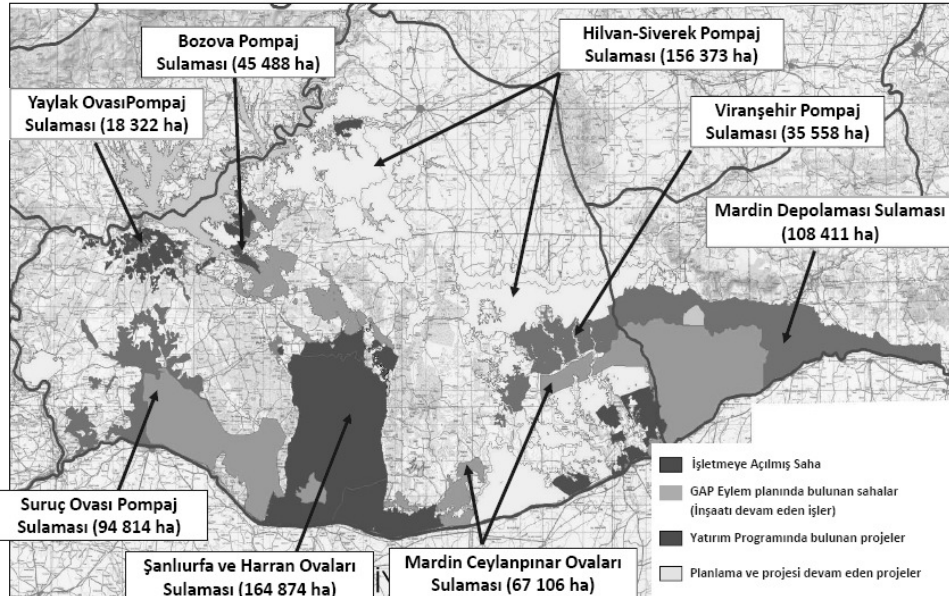
Şekil 1 GAP'ta DSİ tarafından Sulama'ya Açılan Alan (DSİ 2008-2009 verileriyle)

Şekil 2. Bölgede DSİ Tarafından Sulamaya Açılan Alanın Gelişimi

Ancak bir bölgeye su götürmekle her şey bitmemektedir. Tarımsal verimliliğin sağlanabilmesi için çiftçi eğitiminden, arazi düzenlemesi ve en uygun ürün deseninin uygulanmasına kadar çeşitli konularda altyapının da hazırlanması gerekmektedir. Tarımsal sanayinin gelişmesi, depolama, nakliye ve pazar olanaklarının da artırılması bu entegre proje içinde yapılması gereken önemli çalışmalardır. Bu arada bölgede sulamanın da bilinçli olarak yapılması büyük önem taşımaktadır. Yapılan resmi açıklamalar sulamaya açılan topraklarda 50 000 hektarlık arazinin tuzlanma tehdidi altında olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle GAP'ta sulanan alanlarda planlanan verimliliğe henüz ulaşamamış olup, bunun zaman alacağı görülüyor.

GAP Sulamalarının Yaklaşık Yarıısı Pompaj Sulaması

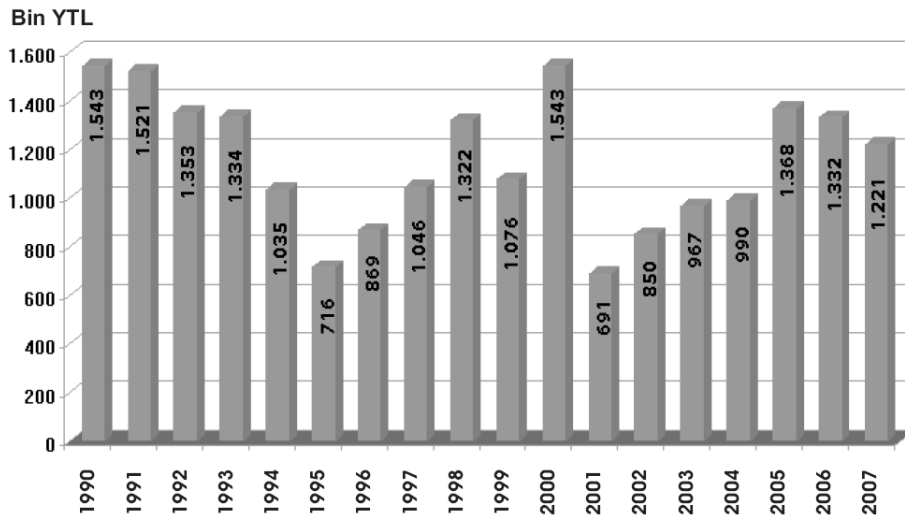
Şekil 3 Atatürk Barajından Sulanacak Pompajlı Sulamalar

GAP Bölgesindeki toplam sulama sahasının %46'sı cazibe, %54'ü pompajlı sulamadır.

Örneğin Atatürk Barajından su alacak alanın %46'sının pompaja ihtiyacı bulunmaktadır.(Şekil 3) Bu tip şebekelerin tam işletme ve bakım masrafları ancak su ücretlerinin halen düşük olan mevcut ücretlerinin 10-20 katı olmasıyla karşılanabilir. Örneğin Birecik Barajının pompaj için gerekli enerji gereksinimi 50 \$/da/yıl'dır ki bu da mevcut pamuk su ücretinin yaklaşık 20 katı olmaktadır (Kodal 2001).

Bu koşullar proje tamamlandığında kullanılacak elektrik enerjisinin ücretlerinden kaynaklanabilecek sorunlara kalıcı çözümler için çalışmalar yapılması gereğini ortaya koymaktadır.

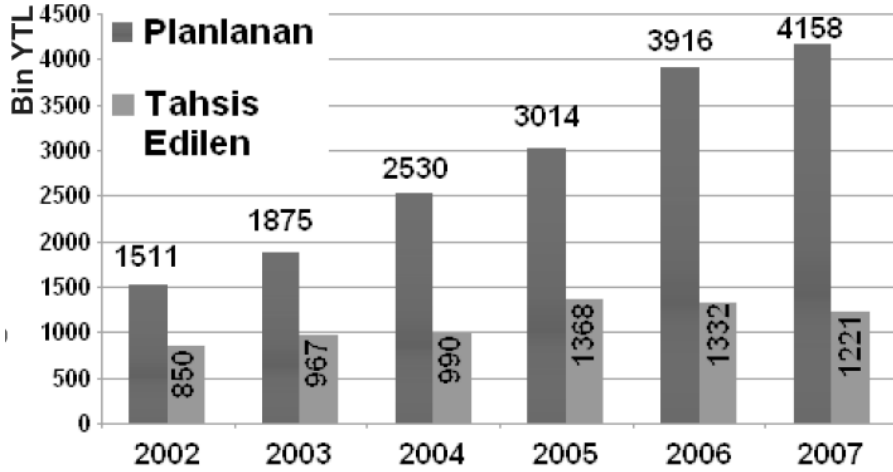
GAP'a Ayrılan Kamu Yatırım Tahsisleri

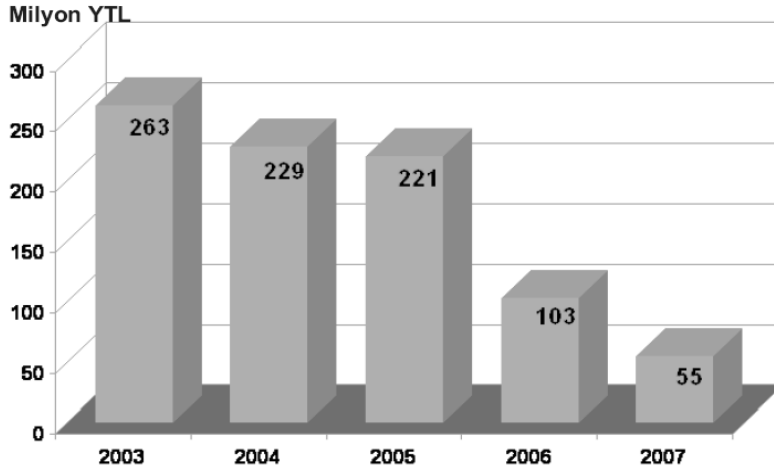
Şekil 2 GAP'a ayrılan Kamu Yatırım Tahsislerinin Yıllara Göre Değişimi (2006 Yılı Fiyatlarıyla)

GAP'a yapılan kamu yatırım tahsislerinin 2006 yılı fiyatları ile yıllara göre değişimi Şekil 2'de verilmiştir. Bu Şekil incelendiğinde GAP'a en düşük kamu yatırım tahsisinin 1995 ve 2001 yıllarında ayrıldığı görülmektedir. Yine aynı grafik verilerine göre; kamu yatırımlarında düşme eğilimi açısından 1999 yılının kırılma yılı olduğu görülmektedir. Yatırım tahsisleri 2000 yılı hariç daha sonra tedrici bir şekilde artmış olsa bile başlangıç yıllarını yakalayamamıştır.

Yapılan hesaplar GAP'ın 1990-2007 arasında Türkiye geneli kamu yatırımlarından yılda %5-7 gibi düşük bir pay aldığını ortaya koymuştur.

Şekil 3. GAP'a 2002-2010 Bölge Kalkınma Planı Döneminde Planlanan ve Tahsis edilen Sabit Sermaye Yatırımları

Şekil 4. DSİ Şanlıurfa Bölge Müdürlüğü'nün Yatırım Bütçesi (2007 Yılına Dönüştürülmüş Değerler)

GAP'ne 2002-2010 Bölge Kalkınma Planı Döneminde tahsisi planlanan ve tahsis edilen kamu sabit sermaye yatırımlarının 2006 yılı fiyatlarıyla durumu Şekil 3'de verilmiştir. Bu şekil incelendiğinde yıllar boyunca tedrici bir şekilde artması planlanan tahsislerin ne tahsis miktarı ne de artış trendi açısından yakalanamadığı ve tahsislerin de 2005 yılından itibaren azaldığı görülmektedir.

DSİ Genel Müdürlüğü Şanlıurfa Bölge Müdürlüğü GAP kapsamındaki birçok projenin bünyesinde yer aldığı ve uygulamaya geçirildiği büyük bir bölgedir. Şekil 4 deki DSİ Şanlıurfa Bölge Müdürlüğü'nün 2003 yılından itibaren hızla azalan yatırım bütçesi de GAP'a ayrılan genel finansman desteğindeki azalmayı doğrular niteliktedir.

GAP'tan sağlanması düşünülen ekonomik ve sosyal geri dönüşler mülkiyet altyapısındaki reformlarla doğrudan bağlantılıdır. Ancak buna rağmen GAP'taki toprak Reformu çalışmaları başlangıç hedeflerinin çok gerisinde kalmıştır. Kayıtlara göre bölge genelinde çiftçi ailelerinin üçte biri Şanlıurfa genelinde ise % 42'si topraksızdır. Diğer taraftan Şanlıurfa'da toplam arazinin üçte birlik bölümünde çiftçilerin sadece %5'i tarım yapmaktadır. Aslında GAP bölgesindeki toprak mülkiyeti yapısı toplumsal ilişkiler ve kalkınma dinamikleri açısından çok belirleyicidir. Ancak bu yapıda 1973'ten bu yana önemli bir değişiklik olmamıştır. GAP'ta sulamadan beklenen etkilerin kendini bölge bazında hızla göstermesi için suyun verimli kullanımı önemlidir. Toprak mülkiyet yapısında yapılacak reformlar refahın toplumsal tabana yayılması açısından diğerlerinden daha fazla önem taşır.

GAP'ta İlerlemenin Önünde İki Büyük Engel: Kamulaştırma ve Toplulaştırma

GAP'taki sulama yatırımlarının ilerlemesinde mali kaynak yaratılması ve bu kaynağın sürekli kılınmasının yanında KAMULAŞTIRMA VE TOPLULAŞTIRMA gibi iki büyük engel yer almaktadır. GAP Sulama sistemleri KAMULAŞTIRMA için yeterli kaynak ve gerekli altyapı çalışması yapılmadan ihale edilmiştir. Bu nedenle birçok ana kanal inşaatında ilerleme sağlanamamaktadır.

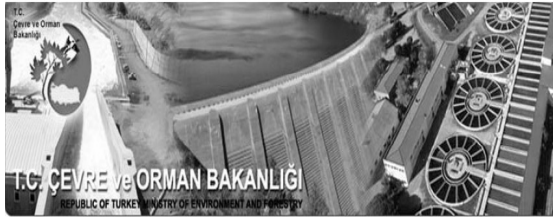
18 Ağustos 2009 da Prof Dr Veysel EROĞLU Şanlıurfa'da GAP Bölgesinde Yer alan illerin Yatırım Faaliyetleri Bölgesel Toplantısında 2003 2008 yılları arasında 73 843 hektar alanın sulamaya açıldığı belirtilmiştir. Bu durum dikkate alındığında önümüzdeki 4 yılda 700 000 hektarın sulamaya açılmasının mali, fiziki ve teknik olarak gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu nedenle de 2013 yılı sonuna kadar GAP eylem planında verilen 1 058 000 hektarlık alanın sulamaya açılacağı iddiasının hayalden gerçeğe dönüşmesi mümkün değildir.

T.C.
ÇEVRE VE ORMAN BAKANLIĞI

İçişleri Bakanlığı

GAP BÖLGESİNDE YER ALAN İLLERİN
YATIRIM FAALİYETLERİ
BÖLGESEL TOPLANTISI

Prof. Dr. Veysel EROĞLU
Çevre ve Orman Bakanı

18 Ağustos 2009 - Şanlıurfa

GAP EYLEM PLANI

Uygulama öncesi sulamaya açılan alan;

2002 sonuna kadar : 198 854 ha

2003-2008 arası : 73 843 ha

İnşaatı devam eden alan : 99 793 ha

Uygulama ile birlikte;

Yeni ihale edilecek alan : 686 019 ha olmak üzere

2013 yılı sonunda toplam : 1 058 000 ha'nın sulamaya açılması

hedeflenmiştir.

Eylem Planı kapsamında 53 Proje ile 1.178.000 ha alanda çalışmalara başlandığı belirtilmektedir. Ancak yine bu Genel Müdürlük tarafından 7 ilde 1.141 köyde arazi toplulaştırması yapılacağı belirtilmektedir. Bu çalışmaların kısa sürede tamamlanması mümkün değildir. Toplulaştırma yapılmadan da ilerleme olmayacağı bilinmektedir.

GAP'ta Şanlıurfa Ovası (22 000 ha), Hilvan Mantarlı (3 800 ha), Ceylanpınar iki Cırcıp (20 000 ha), Harran Ovası II. Kısım (88 453 ha), Yaylak Ovası (18 500 ha) ve Bozova Pompaj (8 660 ha) Harran Ovası II. Kısım (58 760 ha) sulama alanlarında sadece 220 173 hektarda toplulaştırma çalışması tamamlanmıştır. Şimdiye kadar 220 173 hektar alanda toplulaştırma yapılabilmişken 2012 yılına kadar yaklaşık 1 100 000 hektar alanın toplulaştırması mümkün görünmemektedir.

GAP Umut Olabilir mi?

GAP'ın umut olabilmesi için

- Siyasi iradenin GAP'a vereceği desteğin sürekliliği
- Çiftçi ve Toprağın hazırlanması
- Dicle ve Fırat'ta ulusal SKY politikası
- Toprak Mülkiyetinde düzenleme
- Proje Finansmanında süreklilik
- Hızlı Toplulaştırma
- Proje'ye halk desteği şarttır.

Bu koşullarının bir an önce sağlanması durumunda projeden beklenen umutlar karşılanabilir.

Ancak bu umudun da yıpranmaması için;

- GAP'ın tamamlanması için verilen ve üçüncü defa ötelenen tarihler artık daha gerçekçi olarak verilmelidir
- En son 2012 yılı sonu olarak açıklanan tamamlanma tarihi de gerçekçi değildir. Bu gerçekdışı siyasi söylemler GAP'ın tamamlanma tarihini dördüncü kez öteleyecek ve halkın bu projeden beklentilerinin azalmasına ve umutların tekrar kırılmasına neden olacaktır.
- GAP'ın" Entegre Bir Proje Olarak Tamamlanabilmesi'nin en gerçekçi tarihi 2023 yılıdır.

GAP kapsamında su ve toprak'tan beklenen sosyal ve ekonomik etkilerin kendini bölge bazında hızla göstermesi için suyun verimli kullanımından toprak mülkiyeti yapısına kadar birçok çalışmanın birbirini tamamlar adımlar halinde koordinasyon içinde gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu nedenle de GAP'ın Hayal'den Umuda dönebilmesinin en önemli koşulu ise gerçekçi, samimi ve sürekli bir siyasi iradedir.

KAYNAKLAR

YILDIZ Dursun 2009 GAP Bölgede Ekonomik Stratejik Siyasal Gelişmeler, Truva Yayınları 2009. İstanbul

YILDIZ Dursun (Ed.).2008 “ GAP Raporu “ GAP'ta Ne Oldu? Bölgede Ekonomik Stratejik ve Siyasal Gelişmeler. USİAD Mart 2008 İstanbul

GAP 2008 Broşürü - Dicle Fırat Havzaları ve Güneydoğu Anadolu Projesi, DSİ, Ankara, 2009

Bahadır BOZ, Faruk VOLKAN,2006 “GAP Neden Acilen Gerçekleştirilmeli” TMMOB İMO Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı Cilt:1, İMO Ankara, 2006.

Doç. Dr. Bülent GÜLÇUBUK,2005 “GAP Öncesi ve Sonrası Toprak Mülkiyet ve Bölüşüm

İlişkilerinde Değişimler”. GAP ve Sanayi Kongresi, TMMOB-Makine Mühendisleri Odası, 23-24 Eylül 2005, Diyarbakır, 2005.

Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma Planı Cilt I Yönetici Özeti, GAP BKİ Başkanlığı, Ankara, 2002.

Prof. Dr. Süleyman KODAL, A. Mekin TÜZÜN 2001 “ Gap'ta Tarımsal Kuraklık Ve Alınabilecek Önlemler” Panel Konuşmaları Su Vakfı 3 Ekim 2001 Su Vakfı. İstanbul.

Doç. Dr. Sibel KALAYCIOĞLU,2001 “GAP Bölgesinde Urfa, Harran ve Diyarbakır'da Farklı Kesimlerde Toplumsal, Kültürel ve Ekonomik Değişim Beklentileri”, ODTÜ Sosyal Bilimler Bölümü, Ankara, 2001.

TARIMSAL ALTYAPI VE SULAMA

Prof. Dr. Belgin ÇAKMAK-Prof. Dr. Turhan AKÜZÜM*

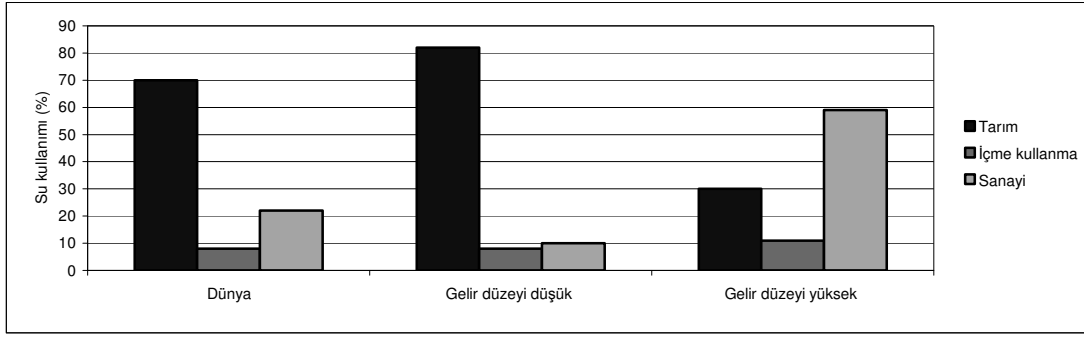
GİRİŞ

Su gıda güvencesinin en önemli kaynağıdır. Giderek kısıtlı hale gelen su kaynaklarına talep hızla artmakta olup, tarımda kullanılan su miktarı kısıtlanmakta ve dünya gıda güvenliği tehlikeye girmektedir. Hızla artan nüfusun gıda ihtiyacını karşılamak için tarım sektörü sanayi, kentsel ve çevresel kullanımlar ile rekabet etmektedir. Tüm sektörlerde talep edilen su arttıkça yeraltı suyu tükenmekte, su ekosistemleri kirlenip kalitesiz hale gelmekte ve yeni su kaynaklarının geliştirilmesi günden güne daha pahalı hale gelmektedir.

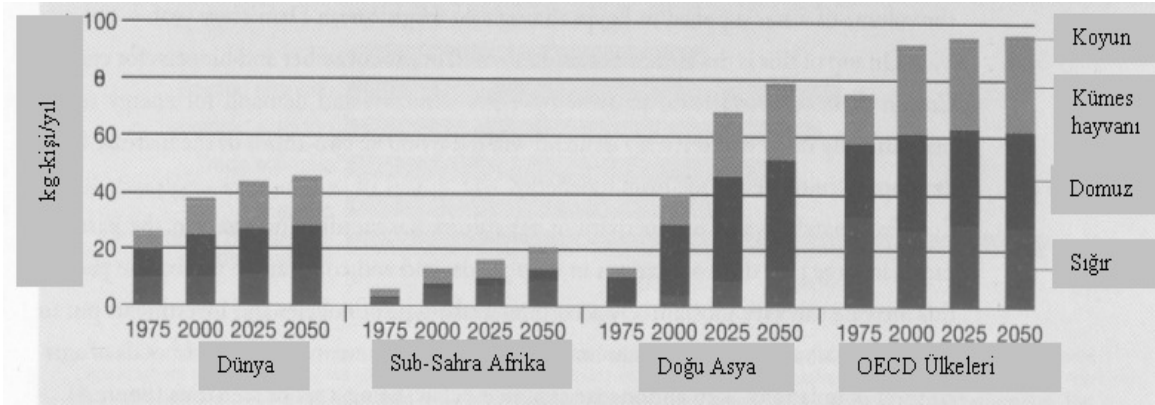
Güvenli içme ve kullanma suyuna erişim, insan sağlığı ve özellikle de çocuklar için son derece önemlidir. Ancak dünya genelinde bir milyardan fazla insan, sağlıklı su kaynağından yoksun durumdadır. İçme-kullanma ve sanayi sektörleri tarıma oranla çok daha az su kullanmalarına karşın, bu sektörlerdeki su tüketimi artışı son derece hızlıdır. Ülkelerin gelir gruplarına göre su kullanımı değerlendirildiğinde, sanayi sektöründe kullanılan su, %10'dan %59'a kadar çıkmaktadır. Gelir düzeyi düşük ülkelerde su kullanımında en yüksek payı tarım sektörü almasına karşın, gelir düzeyi yükseldiğinde tarımın yerini sanayi sektörü almaktadır (Şekil 1).

Geçen 50 yılda su kaynakları ve tarımda önemli gelişmeler görülmüştür. Dünya nüfusunun 1950'de 2.5 milyardan bugün 6.5 milyara gelmesiyle, sulanan alan iki, çekilen su üç katına çıkmıştır. Dünyada 1975-2050 yıllarına ilişkin et tüketimi ve gıda ihtiyacı Şekil 2 ve 3'de verilmiştir. Gelir artışı ve kentleşme insanların beslenme alışkanlıklarını da etkilemekte, diyet tahıldan hayvansal ürünlere doğru değişmektedir (Aküzüm ve Çakmak 2008). Et, süt, şeker, yağ ve sebze üretimi, tahıl üretimine göre daha fazla su tüketimi ve daha farklı bir su yönetimini gerektirir. Hayvansal gıda ihtiyacının artmasıyla daha fazla yem bitkisine ihtiyaç duyulur. Bir insanın günlük besin ihtiyacını karşılayacak gıdayı üretmek için 3000 litre suya ihtiyaç vardır. Yalnızca içme suyu olarak 2-5 litre su gereklidir. Gelecekte daha fazla insan daha fazla su, gıda, lif, endüstri bitkisi, hayvansal gıda ve deniz ürünlerine ihtiyaç duyacaktır (Anonymous 2007a). Mevcut üretim deseninde bir değişiklik olmazsa tarımda kullanılan su 2050'de %70-90 artacaktır. Bitkisel üretimde tüketilen su miktarı bugün 7130 km³ olup 2050'de yaklaşık iki katına 12000-13500 km³'e çıkacaktır. Bu yılda ortalama 100-130 km³ artışa karşılık gelmektedir ve High Aswan Barajı ile Mısır'a sağlanan yıllık su miktarının yaklaşık üç katıdır (Anonymous 2007a).

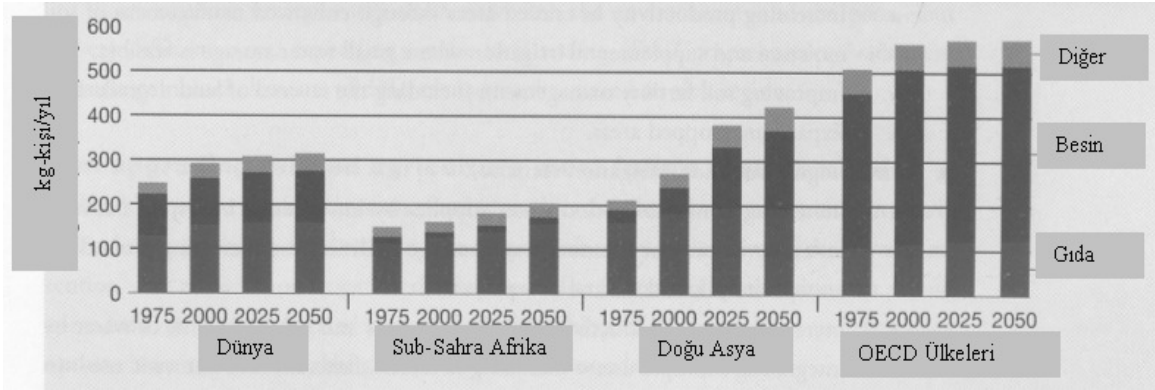
* A.Ü.Ziraat Fakültesi, Tarımsal Yapılar ve Sulama Bölümü Dışkapı-Ankara

Şekil 1. Dünyada sektörlere göre su kullanımı (Anonymous, 2003)

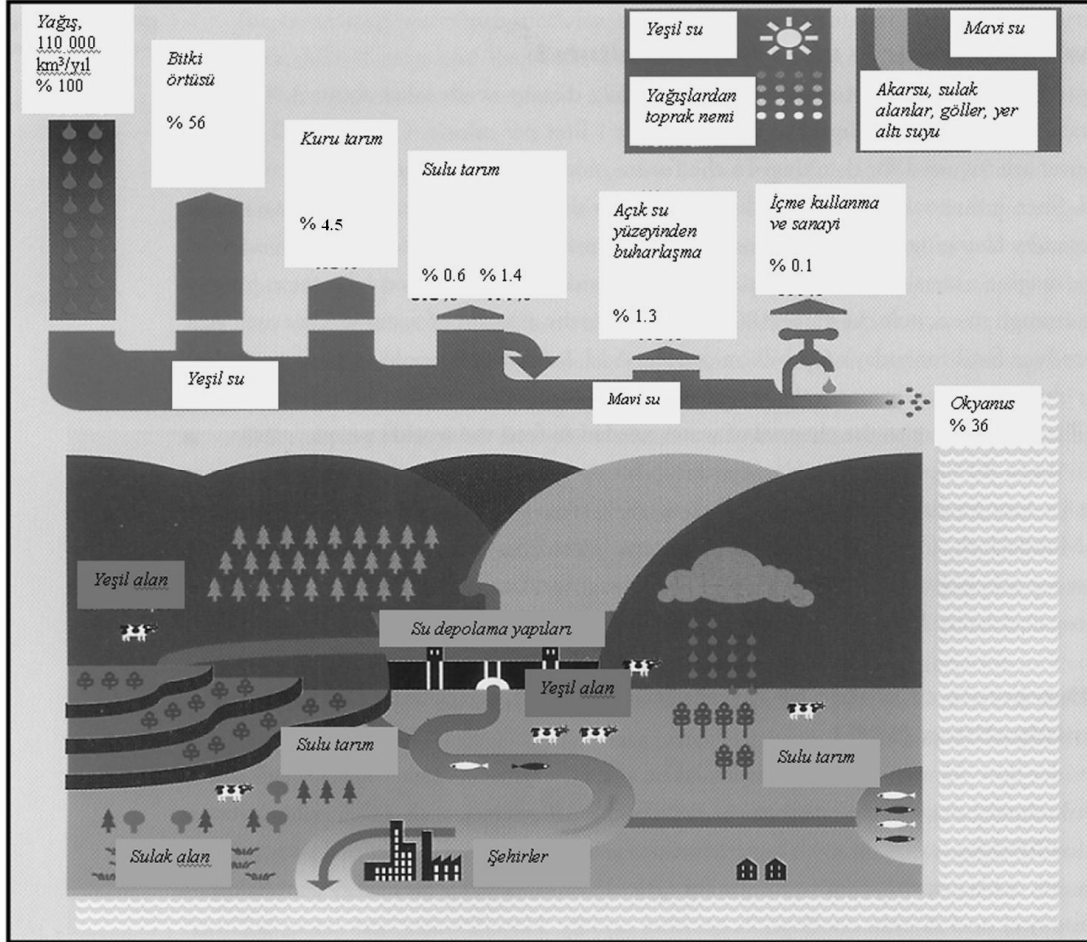
Şekil 2. 2050'de dünyada et tüketimi (Anonymous 2007a)

Şekil 3. 2050'de dünyada gıda talebi (Anonymous 2007a)

Yeryüzüne yılda yaklaşık 110000 km³ yağış düşmektedir. Bunun %56'sı yeşil su olarak çeşitli peyzaj kullanımları, ormanlar ve meralar, %4.5'i de kuru tarımı destekleyen bitkiler ve hayvanlar tarafından tüketilmektedir. %39'u balıklar ve su ekosistemi için önemli olan mavi su olarak su kaynaklarına katılmaktadır. Ülkelere göre büyük değişimler olmasına karşın, toplam çekilen tatlı suyun (akarsu, göl ve yeraltı suyundan mavi su) 3800 km³, bunun tarımda kullanılan miktarınının 2700 km³ (%70) olduğu tahmin edilmektedir. Tarım, çekmeye bağlı olarak tatlı suyun yaklaşık % 70 ini kullanmaktadır. Sanayi ve içme-kullanma amaçlı su tüketimindeki artış, tarımda kullanılacak su miktarını kısıtlamaktadır (Anonymous 2007a).

Sulu tarımda toplam tüketilen su, yağışların %2'si olup 2200 km³'dür. Bunun 650 km³'ü doğrudan yağışlardan (yeşil su), kalanı ise sulama suyundan (mavi su) karşılanmaktadır. Kentsel ve sanayi kullanımı için 1200 km³ su çekilmektedir. Bunun %9'dan fazlası mavi su olarak geri dönmektedir, ancak kalitesi bozulmaktadır. Kalanı ise denizlere ulaşır (Şekil 4) (Anonymous 2007a).

Şekil 4. Küresel su kullanımı (Anonymous 2007a)

Bugünkü su kıtlığının ortaya çıkmasına birçok faktör etkili olmuştur. Sanılanın aksine su sorunu iklim değişikliğinin sonucunda ortaya çıkmamıştır. Artan nüfus ve kötü su yönetimi kullanılabilir su kaynaklarını azaltmış, su kirliliği ve çevre sorunlarına yol açmıştır. Su sorununa etkili diğer faktörler yatırımların yetersizliği, uzman eksikliği ve etkin olmayan kuruluşlardır.

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nde (İDÇS); iklim değişikliği, karşılaştırılabilir bir zaman periyodunda gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak, doğrudan ya da dolaylı küresel atmosferin bileşimini bozan insan etkinlikleri sonucunda iklimde oluşan bir değişiklik olarak tanımlanmıştır. 1980'li yılların sonlarından başlayarak, insanın iklim sistemi üzerindeki olumsuz etkisini ve baskısını azaltmak için, Birleşmiş Milletler'in ve uluslararası kuruluşların öncülüğünde çalışmalar yapılmıştır. Bu küresel etkinliğin sonucunda, geniş bir katılımı İDÇS ve Kyoto Protokolü (KP) oluşturulmuştur. İDÇS ve KP, bir yandan insan kaynaklı sera gazı salımlarını

sınırlandırmaya ve azaltmaya yönelik yasal düzenlemeler getirirken, bir yandan da, uluslararası ticaret, teknoloji ve sermaye hareketleri konusunda giderek etkin olmaya başlamıştır. Küresel ısınmaya yol açan sera gazları; esas olarak, fosil yakıtların yakılması (enerji ve çevrim), sanayi (enerji ilişkili ve kimyasal süreçler, çimento üretimi, vb. gibi enerji dışı), ulaştırma (kara ve hava taşıtları, deniz taşımacılığı, vb.gibi), arazi kullanımı değişikliği, katı atık yönetimi ve tarımsal (enerji ilişkili ve anız yakma, çeltik ekimi, hayvancılık, gübreleme gibi enerji dışı) etkinliklerden kaynaklanmaktadır. Fosil yakıtların yakılması, ormansızlaşma, arazi kullanımı değişiklikleri, tarımsal etkinlikler ve sanayi süreçleri ile atmosfere salınan sera gazlarının atmosferdeki birikimleri, sanayi devriminden beri hızla artmaktadır. Bu ise, atmosferin doğal sera etkisini kuvvetlendirerek, şehirleşmenin de katkısı ile dünyanın yüzey sıcaklıklarının artmasına neden olmaktadır (Anonymous 2001).

İklim değişikliğinin tarım sektörüne olumlu ve olumsuz etkilerinin olabileceği belirtilmektedir. Bitkilerin daha erken ekiminin ve daha geç hasadının olabileceği olumlu bir etki olarak tahmin edilmektedir. Ülkemizde iç bölgelerde de ikinci ürün alınabileceği, turunçgil tarımının iç bölgelere kadar genişleyebileceği, Akdeniz şeridinde tropik bitkilerin yetiştirilebileceği ileri sürülmektedir. Olumsuz etkileri ise, sıcaklık artışı, yağışların düzensizliği, bazı yörelerde aşırı yağış bazılarında kuraklık beklentisidir. Bu etkilerin tarımda verim kayıplarına, dünyada nüfusun gıda güvenliğinin riske girmesine, salgın hastalıklara ve açlık sorunlarına yol açacağı öngörülmektedir (Gönültaş ve ark. 2008).

Küresel ısınmaya bağlı olarak görülen iklim değişikliği sonucu su potansiyelinde meydana gelen azalma ile birlikte artan nüfusun su talebinin artması, su kaynaklarının etkin kullanımını zorunlu kılmaktadır. Ülkemizde su kaynaklarının yaklaşık %75'nin tarımda kullanılması, sulamada su tasarrufunu öncelikli olarak gerektirmektedir. Su kaynaklarının etkin kullanımı için tarımda özellikle damla sulama sistemlerinin yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar yapılmaktadır.

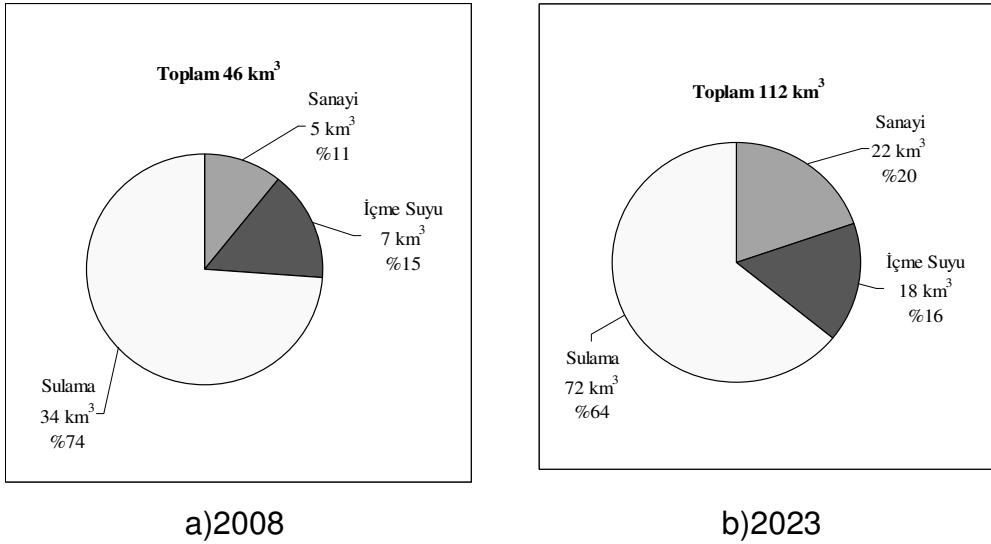
Bu çalışmada ülkemizde tarımsal altyapı ve sulama tartışılmış, kuraklık-sulama ilişkisi irdelenmiş, Avrupa Birliğine uyum kapsamında yapılan düzenlemeler gözden geçirilmiş ve etkin su kullanımına yönelik öneriler verilmiştir.

2. TÜRKİYE'DE SU KAYNAKLARI VE KULLANIMI

Ülkemizde yıllık yağış ortalaması 642.6 mm ve bunun su olarak karşılığı 501 milyar m³'tür. Teknik ve ekonomik olarak tüketilebilecek yeraltı ve yerüstü su miktarı 112 milyar m³'tür. Bunun 95 milyar m³'ü yurtiçinden doğan akarsulardan, 3 milyar m³'ü yurtdışından ulaşan akarsulardan ve 14 milyar m³'ü ise yeraltı suyundan sağlanabileceği kabul edilmektedir. Havza bazında, yıllık su potansiyeli de büyük değişiklikler göstermektedir.

2008 yılı sonu itibarıyla ülkemizde 34 milyar m³ sulama sektöründe, 7 milyar m³ içmesuyu sektöründe, 5 milyar m³ sanayide olmak üzere toplam 46 milyar m³ su tüketilmiştir. Bu rakam mevcut su potansiyeli olan 112 milyar m³ ün %41'ne karşı gelmektedir. Türkiye'nin ekonomik kullanılabilir potansiyeli olan 112 milyar m³ su miktarının tamamını 2023 yılına kadar geliştirmesi

hedeflenmektedir. Bu durum, atık suyun tekrar kullanılması için arıtma tesislerinin yapılmasını gerektirmektedir. Türkiye’de ekonomik sulanabilir 8.5 milyon hektar alanın 2023 yılına kadar tümünün sulanması öngörülmektedir. Türkiye’nin hedefi, modern sulama tekniklerini kullanarak sulama suyundaki tüketim oranını %65 seviyesine azaltmaktır. Böylece, tarımda yılda 72 milyar m³ su kullanılmış olacaktır. Mevcut durumda yaklaşık %2 olan yıllık nüfus artışının yavaşlayacağı ve 2023 yılında Türkiye nüfusunun yaklaşık 100 milyon olacağı tahmin edilmektedir. Yaşam seviyesinin yükselmesiyle günlük 270 litre olan kişi başına su tüketimi, su kayıplarının azaltılması ve su tasarrufuyla Avrupa Standartlarına yaklaşarak 150 litreye düşecektir. Türkiye’de hızla gelişen turizm sektöründe 2023 yılında yılda 5 milyar m³ su tüketileceği tahmin edilmektedir. Böylece 2023 yılında toplam içme-kullanma suyu tüketimi 18 milyar m³’e ulaşacağı öngörülmektedir. Sanayi sektörünün %4 yıllık artış oranı devam ederse, 2023 yılında sanayi suyu ihtiyacı toplam 22 milyar m³ olacaktır (Şekil 5).

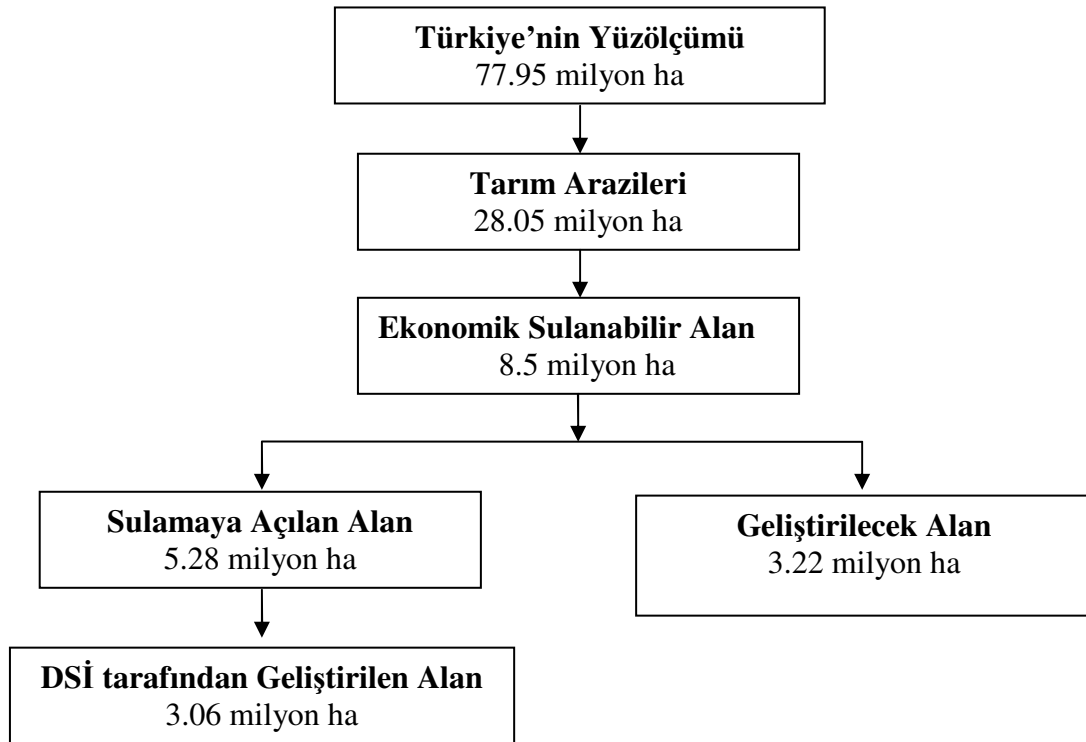
Şekil 5. Türkiye’de sektörlere göre su tüketimi

Kullanılabilir su kaynaklarının sınırlı olduğu günümüzde atık suların tekrar kullanılması; artan su talebinin karşılanması, çevrenin korunması ve kaynakların etkin kullanımı açısından önem kazanmaktadır. Sulamada evsel atık sular, drenaj suyu ve taban suyu gibi kaynaklar kullanılmaktadır. Bunun için, öncelikle bitkisel verimin, tuzluluktan etkilenmeye başladığı eşik değerin ve tuzlu suyun bazı bitkisel özelliklere olan etkisinin bilinmesi gerekir. Sulama suyunun kısıtlı olduğu yerlerde, sulama için gerekli niteliklere sahip atık suların tekrar kullanımı önerilmektedir (Çakmak ve Kendirli, 2001). Ancak, atık sular çeşitli inorganik maddeleri ve patojenleri bulundurduğu için bitki yetiştiriciliği ve çevre sağlığı açısından risk taşırlar. Bu nedenle atık suların sulamada kullanılmasında verimi ve çevreyi koruyacak önlemlerin alınması gerekir. Bu önlemler ya da atık suların sulamada tekrar kullanım ölçütleri, “Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği” ile belirlenmiştir. Türkiye’de son yıllarda yaklaşık 130 000 hektar alan evsel atık suyla sulanmaktadır (Kanber ve Ünlü, 2007). Ancak, Dünya çapında atık suların düşük düzeyde arıtıldığı ve su kaynaklarının hızla kirlendiği dikkate alınırsa, bu konuda çok hızlı hareket

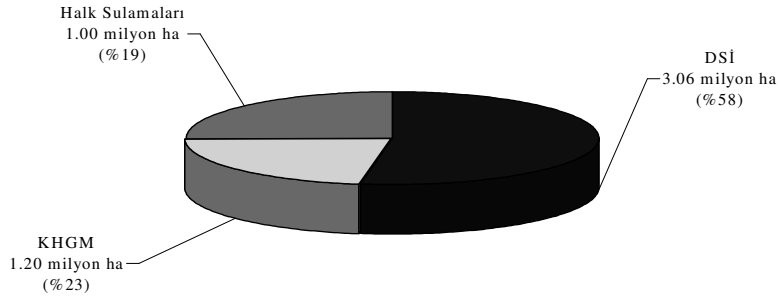
edilmesi gerektiği açıktır. Atık su sorunu çok karmaşıktır ve her ülke, her il ya da her belediye için özel olarak ele alınması gereken ölçüde önemlidir (Kanber ve ark. 2008).

3. TARIMSAL SULAMA ALTYAPISI

Türkiye’de 77.95 milyon hektar olan toprak kaynaklarının 28.05 milyon hektarı (%35.98) tarım arazisi olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik olarak sulanabilecek arazi ise 8.5 milyon hektardır (Şekil 6). 2008 yılı itibariyle ülkemizde sulamaya açılan toplam 5.28 milyon hektar alanın %59’nu teşkil eden 3.06 milyon hektar DSİ tarafından sulanmaktadır (Şekil 7). 1.20 milyon hektarı mülga Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM) tarafından işletmeye açılmıştır. Ayrıca yaklaşık 1.00 milyon hektar alanda halk sulaması yapılmaktadır. (<http://www.dsi.gov.tr>).

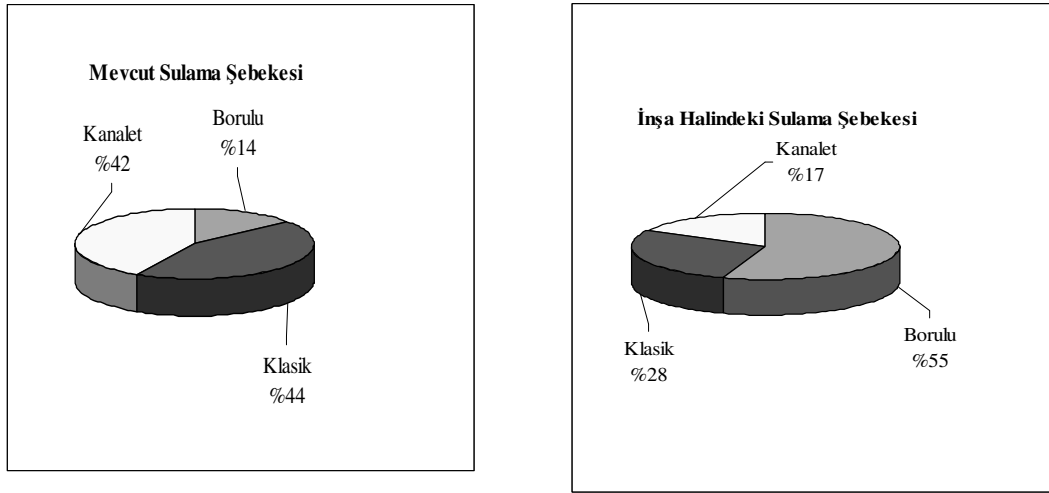
Şekil 6. Ülkemizdeki toprak kaynakları ve sulama alanlarının dağılımı

Şekil 7.
Ülke
mizd

e sulamaya açılmış alanların dağılımı

Su kayıplarını önlemek için yeni yapılan sulama projelerinde borulu su dağıtım şebekesi kullanılmaktadır. Mevcut sulama şebekelerinde %14 olan borulu şebekenin oranı, inşa halinde olan sulama projelerinde %55'e yükselmiştir. Mevcut sulama şebekelerinin %44 klasik kanal (kaplamalı açık kanal), %42 kanalet ve %14 borulu şebekeden oluşmaktadır (Şekil 8).

Şekil 8. Ülkemizdeki sulama kanallarının tip ve uzunlukları

Önceki yıllarda yapılmış sulama projeleri yatırım programında tekrar gözden geçirilerek, açık sulama sistemleri kapalı sulama şebekelerine dönüştürülmektedir. Bununla birlikte tarımda verimliliği artıran en önemli faktörler, arazi toplulaştırması, arazi tesviyesi, drenaj gibi tarla içi geliştirme hizmetlerinin yapılmalı ve bitki-toprak-su yönetimi konusunda çiftçilerin bilgilendirilmelidir. Klasik sulama sistemlerinde, sulama parsellerinin küçük olması, karık veya tava boyutlarının uygun seçilememesi su yönetimi güçleştirmekte, sulama randımanı düşmekte ve tarla içi su kayıplarının da fazla olmasına neden olmaktadır. Tava veya karık sulama yöntemleri kullanıldığında ideal koşullarda tarla su uygulama randımanı %60 civarında olup, şebekedeki sızma, buharlaşma ve işletme kayıpları da ilave edilirse randıman yaklaşık %50 olmaktadır. Bitkiye ihtiyacı olan 1 m³ suyu verebilmek için 2 m³ su kullanılmaktadır (Kanber ve ark 2005). Klasik sulama yöntemleri yerine yağmurlama ve damla sulama yöntemleri kullanılması durumunda randıman %60 dan sırası ile %80 ve %90'a çıkabilmektedir. Bu da %20 ile %30'luk bir su tasarrufu demektir.

Kaynaktan bitkiye ulaşıncaya kadar oluşan kayıplar nedeniyle gerçekte sulama suyu olarak saptırılan su, bitki su ihtiyacından fazla olmaktadır

Yüksek su kayıpları nedeniyle ihtiyaçtan çok fazla su dağıtılmaktadır. Dağıtılan suyun ihtiyaca oranı 1'den büyüktür. İhtiyacın yaklaşık iki ya da üç katı su verilmektedir (Çakmak ve ark. 2007). Mevcut sulama şebekelerinde suyun iletimi ve dağıtımı toprak kanal, klasik beton kaplamalı kanal, kanalet ve borulu sistemlerle yapılmaktadır. Sulama şebekelerinde ortalama %10'luk bir iletim kaybı belirtilmesine rağmen, uygulamada bu kayıplar çok daha büyük değerlere ulaşmaktadır (Çakmak ve ark. 2005). Yeni geliştirilen sulama projelerinde borulu sistem kullanımı ile büyük ölçüde su tasarrufu sağlanmış olacaktır.

Su kullanım etkinliği göstergelerinden sulama randımanı, genel anlamıyla sulama suyu ihtiyacının kaynaktan sulama için saptırılan suya oranı olarak tanımlanabilir. DSİ ve devredilen sulamalarda 2008 yılında 9853 m³/ha su verilmiş ve sulama randımanı %46 olarak gerçekleşmiştir (Anonymous 2009). Tarımda aşırı su kullanımı, ülkemizde sulama randımanını düşüren en önemli faktördür.

Su uygulama randımanının artırılması koşullara uygun olarak seçilmiş sulama yöntemi ve tekniğine uygun olarak projelendirilmiş sulama sistemlerinin kullanımı ile mümkündür. Yüzey sulama yöntemlerinde, derine sızma, gereğinden fazla su uygulanması vb. nedenlerle fazla su sarfiyatı ve yüksek taban suyu nedeniyle tuzluluk sorunları ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık basınçlı sulama yöntemlerinde, ilk tesis ve işletme masrafı yüksekliğine karşın suyun kontrollü kullanımı nedeniyle hem su tasarrufu sağlanmakta, hem de fazla suyun toprakta yaratacağı olumsuz etkiler engellenmektedir. Ayrıca daha yüksek eş su dağılımı gerçekleştirilerek sulamanın etkinliği artırılmaktadır (Çakmak ve ark. 2005).

Toprak Envanter Etütlerine göre; ülkemizde sulanabilir tarım alanlarının % 73'ü %0-12 eğim derecesinde olup basınçlı sulama yöntemleri ile sulanması gerekmektedir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından 2006 yılında başlatılan "**Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Projesi**" ile modern sulama teknikleri hibe yoluyla desteklenmektedir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından "**Damla ve Yağmurlama Sulama Sistemiyle Bilinçli Sulama, Bereketli Gelecek Projesi**" hazırlanmıştır. Bilinçli Sulama ve Bereketli Gelecek Projesi çerçevesinde çiftçilere damla ve yağmurlama sistemi kurmaları için sıfır faizli kredi verilmektedir (Anonymous 2007b).

Damla yönteminde, kısmen arıtılmış su, doğrudan bitki kök bölgesine verilmektedir; sık ve az miktarlarda uygulama olanağı bulunmakta, arazinin yalnızca belli bir bölümü ıslatılmaktadır. Bu özellikleri nedeniyle, sulama suyundan diğer klasik yöntemlere göre önemli ölçüde tasarruf sağlanmaktadır. Yapılan planlamaya bağlı olarak, damla sistemlerinde, sıcak iklimlerde, yüzey ve yağmurlama sistemlerine göre, %70'lere varan su tasarrufu sağlanabilmektedir (Kanber ve ark. 2008).

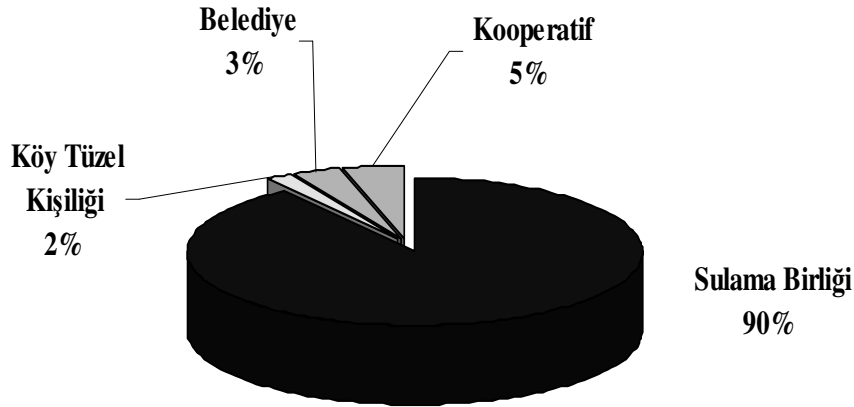
Son yıllarda geliştirilen gömülü damla sistemleri, buharlaşma kayıplarının yüksek olduğu kurak alanlarda çok avantajlı olmaktadır. Gömülü sistemler, geleneksel damla sistemlerinin dayandığı ilkelere göre çalışmaktadır. Yalnızca, damlaticılar, bitki kök sistemlerinin ve diğer toprak organizmaların neden olacağı tıkanıklığa karşı özel maddelerden yapılmışlardır. Benzer

şekilde, poroz borular da aynı işlevi görmektedir. Bu sistemler, toprağın 20-30 cm derinliğine gömülmektedir. Sistemin tek dezavantajı, kış yağışlarının yetersiz olduğu koşullarda çok tuzlu suların kullanılması durumunda toprakta tuzluluk-sodyumluluk gibi sorunlar görülebilmektedir (Kanber ve ark. 2008).

Bugün ülkemizde sulanan alanların yaklaşık %92'sinde yüzey sulama yöntemleri kullanılmaktadır. Geri kalan kısımda basınçlı sulama yapılmaktadır. Geleneksel (elle boru taşıma) yağmurlama sulaması çiftçiler arasında yaygın olarak uygulanmaktadır ve 282 000 hektarın bu yöntemle sulandığı tahmin edilmektedir. DSİ sulamalarında özellikle meyve yetiştiriciliği yapılan 74 000 hektardan fazla alan yağmurlama ile sebze yetiştiriciliği yapılan 26 000 hektar da damla sulama ile sulanmaktadır.

DSİ sulamaya açtığı alanların işletimini de üstlenmiştir. DSİ 1993' e kadar genellikle alanı 2000 ha' ın altında olan küçük şebekeleri kullanıcılara devretmiştir. DSİ'de 1993' ten itibaren devir çalışmalarına hız verilmiş ve "Hızlandırılmış Devir Programı" uygulanmaya başlamıştır. Devredilen alanlar 2008 yılı itibarıyla 2 090 330 ha'a ulaşmıştır. DSİ'ce işletmeye açılan alanların %96'sı devredilmiştir (Şekil 9). Devredilen alanlar içerisinde %90.1'lük pay ile sulama birlikleri ilk sırada yer almaktadır (Çizelge 1).

Devredilen alanların dağılımında, yeraltı suyu (YAS) Sulama Kooperatiflerine devir çalışmaları hariç tutulmuştur. Bu çalışmalar, DSİ ve mülga Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğüne (KHGM) ortak yapılmıştır. Kuyu açma, elektrifikasyon tesisleri inşası, pompa montajı DSİ'ce, sulama şebekesi Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğüne (KHGM) yapılan sulama şebekeleri, Yeraltı suyu (YAS) Sulama Kooperatifleri devir edilmektedir. KHGM'nün kapatılmasıyla, KHGM'nün sorumluluklarını İl Özel İdareler almıştır.

Şekil 9. Sulamaya açılan alanların işletimi

Çizelge 1. Devredilen sulamaların devralan kurum ve örgütlere göre dağılımı

KURUM / ÖRGÜT	Adet	Oran (%)	Alan (ha)	Oran (%)
Sulama Birliği	361	42.6	1 883 702	90.1
Köy Tüzel Kişiliği	228	26.9	40 333	1.9
Belediye	154	18.2	70 612	3.4
Kooperatif	99	11.7	94 013	4.5
Diğer	6	0.7	1 670	0.1
TOPLAM	848	100	2 090 330	100

4. KURUMSAL VE YASAL ÇERÇEVE

Türkiye'de su kaynaklarının entegre yönetimi için gerekli kurumsal yapı, sadece merkezi hükümet seviyesinde bulunmaktadır. Su kalitesi yönetiminde ise, ilgili kuruluşlar arasında benzeri bir koordinasyon bulunmamaktadır. Su kaynağının "bir bütün" olması gerçeği benimsenerek, ilgili kuruluşlar arasında işbirliği sağlanmalıdır.

Ülkemizde su yönetimi ile ilgili çok sayıda kamu kuruluşu görev yapmaktadır. Bunlar, DSİ Gn.Md., Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdürlüğü (EİEİ), İl Özel İdareleri-Köye Yönelik Hizmetler Birimi (Mülga Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün taşra teşkilatları), Tarım Reformu Genel Müdürlüğü (TRGM), Çevre ve Orman Bakanlığı, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü (DMI), İller Bankası Genel Müdürlüğü'dür. Bu kurum ve kuruluşlar kendi teşkilat kanunları uyarınca ve yasal dayanaklar çerçevesinde görev yapmaktadırlar.

Ülkemizde sulama yönetiminde yasal olarak yetkili başlıca iki kuruluş; DSİ Genel Müdürlüğü ve İl Özel İdareleri-Köye Yönelik Hizmetler Birimi (Mülga Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün taşra teşkilatları)'dir.

DSİ Genel Müdürlüğü 6200 sayılı kanunla 1953 yılında kurulmuştur. 31.07.2007 tarih ve 26629 sayılı resmi gazetede yayımlanan tebliğ ile Çevre ve Orman Bakanlığına bağlanan DSİ Genel Müdürlüğü; faaliyetlerini 6200 sayılı DSİ Genel Müdürlüğü Kuruluş Kanunu, 1053 Sayılı İçme Suyu Kanunu ve 167 Sayılı Yer altı Suları Kanuna göre yürütmektedir. DSİ'nin kuruluş yasası olan 6200 sayılı yasa, Türkiye'deki tüm su kaynaklarının yönetim ve kullanımının genel sorumluluğunu bu kuruluşa vermektedir.

KHGM'nün kuruluş yasası olan 3202 sayılı yasaya göre, bu kuruluş 500 L/sn debiye kadar kapasiteye sahip sulama projelerini geliştirme yetkisine sahipti. 13.01.2005'de kabul edilen 5286 sayılı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün Kaldırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunla, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü kaldırılmış ve 3202 sayılı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'un adı Köye Yönelik Hizmetler Hakkında Kanun olarak değiştirilmiştir. 5286 sayılı Kanunla, 3202 sayılı Kanuna Ek Madde 2 eklenerek şu düzenleme yapılmıştır: **"Bu Kanunda belirtilen hizmetler, İstanbul ve Kocaeli illeri dışında İl Özel İdarelerince, İstanbul ve Kocaeli illerinde ise il sınırları dahilinde yapılmak üzere Büyükşehir belediyelerince yerine getirilir."** 3202 sayılı Köye Yönelik Hizmetler Hakkında Kanun hükümleri gereğince, köye ve köylüye yönelik hizmetleri yerine getirme sorumluluğu il özel idarelerine aittir.

İl Özel İdareleri, İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak çalışmalarını yürütmektedir. Ülkemizde İl özel idarelerinin kuruluşu herhangi bir şekilde bağlı değildir, ilin kurulmasına dair kanunla kurulur ve ilin kaldırılmasıyla tüzel kişiliği sona erer. İl Özel İdaresi çalışmalarını 22.02.2005 tarihli ve 5302 sayılı İl Özel İdare Kanununa göre yürütmektedir (<http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr>). İl özel idaresi mahalli müşterek nitelikte olmak şartıyla;

a) Sağlık, tarım, sanayi ve ticaret; ilin çevre düzeni planı, bayındırlık ve iskan, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi, sosyal hizmet ve yardımlar, yoksullara mikro kredi verilmesi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları; ilk ve orta öğretim kurumlarının arsa temini, binalarının yapım, bakım ve onarımı ile diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin hizmetleri il sınırları içinde,

b) İmar, yol, su, kanalizasyon, katı atık, çevre, acil yardım ve kurtarma, kültür, turizm, gençlik ve spor; orman köylerinin desteklenmesi, ağaçlandırma, park ve bahçe tesisine ilişkin hizmetleri belediye sınırları dışında, yapmakla görevli ve yetkilidir. İl özel idaresi yönetimi; İl genel meclisi, İl daimi encümeni, Vali ve İl özel idaresi teşkilatı olmak üzere dört birimden oluşmaktadır.

Ülkemizde, su yönetimi ile ilgili çok sayıda kuruluş görev yapmasına rağmen, kapsamlı bir su yasası bulunmamaktadır. Türkiye'de su kaynaklarının kullanım hakları, konu ile ilgili kuruluşlarının sayısı ve ilgili yasaların çokluğu nedeniyle son derece karmaşıktır.

DSİ'nin kuruluş yasası olan 6200 sayılı yasa, Türkiye'deki tüm su kaynaklarının yönetim ve kullanımının genel sorumluluğunu bu kuruluşa vermektedir. Ancak ne DSİ ne de bir başka kuruluş su kaynaklarının kullanım hakkını özel bir amaç veya projeye tahsis yetkisine sahip değildir. Bunun sonucu suyun tahsisi ve kullanımı ile ilgili yaklaşım geçersiz konuma düşmektedir. Sulamalarda, çiftçilerin su kullanım hakları ile ilgili sorunlar yasa ve tüzük kapsamına alınmamıştır. DSİ sulamalarındaki genel uygulama, arazinin o sistemden yararlanmasında planlanmamış olsa bile kanala ulaşım olanağı olan çiftçinin su alabilmesi şeklindedir.

Yüzey suları ile ilgili yasaların çokluğu ve yasalarda yer almayan konuların getirdiği güçlükler, yıllardan beri bilinmektedir. Ancak günümüze kadar ihtiyaçlara cevap verecek uygun ve kapsamlı yasalar çıkartılamamıştır. Yeraltı suları, yüzey sularına göre daha az sorun taşımaktadır. Medeni Kanuna ek olarak çıkartılan 167 ve 178 sayılı yasalar, yeraltı suyunun kamu malı olduğunu teminat altına almaktadır. Ayrıca yüzey sularından farklı olarak, geleneklerin ve kanunun bu suya özel haklar getirmemesi de ayrı bir destek sağlamaktadır. 167 sayılı yasa kapsamına alınmayan ve yeraltı suyunun bir parçası olan kaynak suları konusunda bir uyumsuzluk vardır. Bunun bir sonucu olarak, kaynak suları yeraltı suyu ile aynı hidrolojik çevrimin bir parçası olmasına rağmen, yeryüzüne çıktığı arazinin sahibinin mülkiyetinde kalmaktadır. Dolayısıyla, hem yüzey hem de yeraltı sularını kapsayacak yeni düzenlemelerin yapılması ve tüm bunların tek bir yasa altında toplanması gerekmektedir.

Burak ve ark (1997) Türkiye için su kaynakları yönetiminin, suyun hem ekosistemin parçası bir doğal kaynak hem de kalite ve miktarına bağlı olarak

kullanım amacı değişebilen bir madde olarak kabul edilmesi temel yaklaşımı üzerine kurmuşlardır. Suyu kullananın bedelini ödemesi stratejisine dayanan "Entegre Su Kaynakları Yönetimi"ni önermişlerdir. Bu çerçevede su yönetiminden sorumlu mevcut kurum ve kuruluşların yeniden organize edilmesi gerekmektedir. Entegre yönetimin gerçekleştirilmesi, için su kaynaklarının yönetimi ile ilgili yasal düzenlemelerin yapılması üzerinde durmuşlardır. Yasal düzenlemelerde suyun kullanımı ile ilgili devlet kontrolü derecesi, sorumluluklar ve koordinasyon mekanizmasının çok ayrıntılı düzenlenmesi ve kullanan öder, kirleten öder, suyu koruyan desteklenir prensiplerinin bulunması gerekliliğini vurgulamışlardır (Meriç 2004).

Ülkemizde su kaynaklarının tahsisi, kullanımı, korunması ve geliştirilmesinde hala tutarlı, kalıcı ve rasyonel politikalar geliştirilememiş ve bir temele oturtulamamıştır. Su kaynakları yönetimine ilişkin mevcut yasaların tümü, bütün sorumluluğu devlete yüklemekte olup, katılımcılıktan uzaktır. Suyu kullananların hiçbir rolü ve sorumluluğu yoktur. Kuruluşlar arası görev alanları ve yetki sınırlarında önemli örtüşmeler bulunmakta olup, bu durum koordinasyon eksikliklerine ve hizmetlerin aksamasına neden olmaktadır.

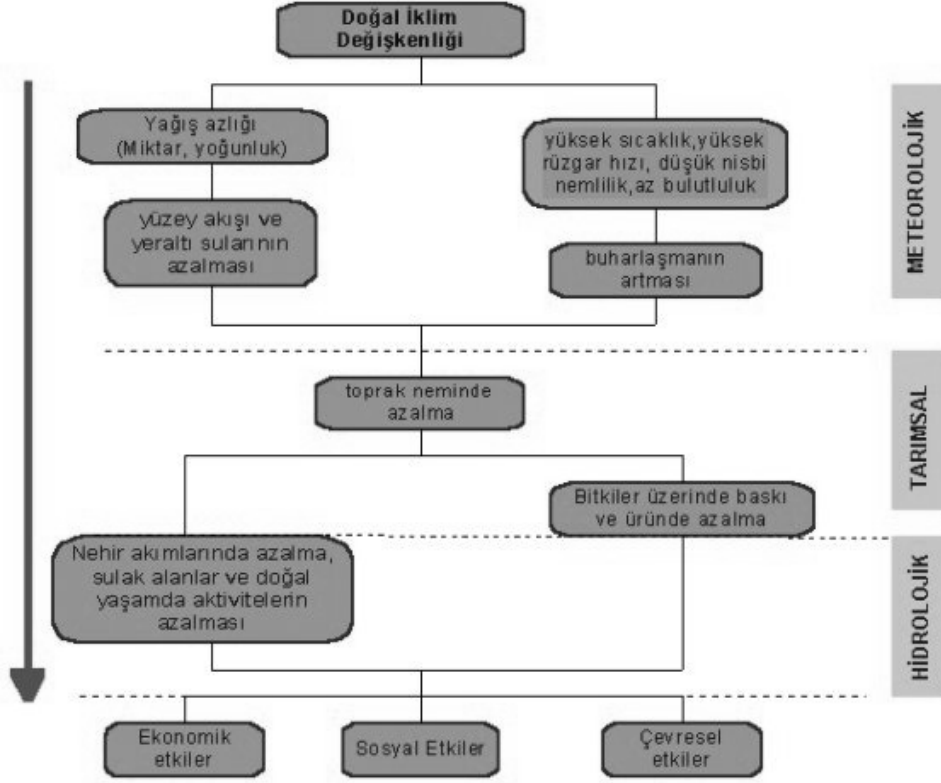
5. KURAKLIK VE SULAMA

Kuraklık, yağış normal düzeyinin oldukça altına düştüğünde ortaya çıkan ve arazi kaynakları ile üretim sistemlerini olumsuz biçimde etkileyerek ciddi hidrolojik dengesizliklere yol açan doğal oluşumlu bir olaydır. Kuraklık (drought) iklimde meydana gelen bir değişiklik veya sapma olup kurak iklim (aridity)'den farklıdır. Kurak iklim, iklimin daimi bir özelliği olup düşük yağış alan bölgeleri ifade etmektedir. Kuraklık olayının şiddeti toprak nem açığıının oranı, devam süresi ve etkilenen alanın büyüklüğüne bağlıdır. Kuraklığı meteorolojik, tarımsal ve hidrolojik kuraklık şeklinde sınıflandırmak mümkündür (şekil 10). Meteorolojik kuraklık, yağış miktarında uzun yıllar ortalamalarına göre meydana gelen azalmadır. Tarımsal kuraklıkta ise, toprakta bitkinin kök bölgesi içinde, bitkinin yararlanabileceği suyun miktarı esas alınmaktadır. Bitkilerin su ihtiyacını karşılayacak miktardaki suyun toprakta bulunmadığı süreler tarımsal açıdan kurak olarak belirtilmektedir. Yağış, bitki su tüketimi ve toprak özellikleri tarımsal kuraklık için ana faktörler olarak sayılabilir. Hidrolojik kuraklık ise, uzun süreli yağış azlığıından dolayı yeryüzü ve yer altı su kaynaklarında meydana gelen azalmadır (şimşek, 2006).

Kuraklık "Yağışların, kaydedilen normal seviyelerinin önemli ölçüde altına düşmesi sonucu, arazi ve su kaynaklarının olumsuz etkilenmesine ve hidrolojik dengede bozulmalara sebep olan doğal olay" olarak tanımlanabilir (BMÇMS¹).

¹ Birleşmiş Milletler Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi. Haziran 1992 tarihinde Rio de Jenerio' da düzenlenen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı' nda alınan kararlar çerçevesinde kurulan Hükümetler arası Müzakere Komitesince "Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi" hazırlanmış ve 17 Haziran 1994 tarihinde kabul edilmiştir. Türkiye 1998 yılında resmen taraf olmuştur.

Sulama, doğal kaynaklardan sağlanan suyun, yılın yalnızca bir döneminde veya tümünde yeterli olmadığı yörelerde gerekli bir tarımsal uygulamadır. Bitki, suyu solar enerjiye ve büyüme durumuna bağlı olarak mevsim boyunca değişik miktarlarda tüketir. Türkiye’de yaklaşık 5 milyon hektar alan sulanmakta; su kaynaklarının %50’ye yakın bölümü, sulama (%70), kentsel tüketim (%20) ve endüstri (%10) kullanılmaktadır.

Şekil 10. Kuraklık çeşitleri

Sulamaya açılan alanların %92’sinde yüzeş, %5’inde yağmurlama ve %2’sinde ise damla sulama yöntemleri uygulanmaktadır (Kanber ve Ünlü 2007).

İklim değişikliği nedeniyle sıcaklıkların ortalama 2.5-3.5°C artacağı; yağış miktarının ise %25-35 oranında azalacağı öngörülmektedir (ICCAP 2007). Diğer taraftan, küresel ısınma ve iklim değişikliğinin, sulamada kullanılan suyu %40 artıracığı saptanmıştır. Su kaynaklarının (112 km³/yıl), sulanabilir alanların tümünün sulamaya açılması durumunda, yeterli olamayacağı ileri sürülmüştür (Kanber ve ark. 2005). Nüfus artışı, sanayideki gelişme, çevre kirliliği ve iklim değişikliği gibi faktörlerin su kaynakları üzerindeki olumsuz etkisi dikkate alındığında, Türkiye’yi gelecekte çok önemli su sıkıntılarının beklediği söylenebilir. Bu açıdan, suyun etkin kullanımı, yeni su kaynaklarının bulunması sorunun çözümü için büyük önem taşımaktadır. Suyun etkin kullanılması, sulama ile ilgili alışkanlıkların değiştirilmesine, yeni sulama yöntemlerinin kullanılmasına bağlıdır. Yeni su kaynakları ise geleneksel olmayan suları, yani taban suyunu, drenaj kanal sularını ve seyreltilmiş veya damıtılmış deniz suyunu kapsamaktadır (Kanber ve ark. 2008).

Suyun etkin kullanımı, sulama uygulamalarında kaynaktan bitkiye ulaşıncaya kadar kayıpların azaltılarak su tasarrufunun sağlanması ile gerçekleşebilir. Tarımda su kaynaklarının etkin kullanımı için öncelikle su tasarrufu sağlayan önlemler alınmalıdır. Basınçlı sulama yöntemlerinin özellikle damla sulama yönteminin kullanılması, kısıntılı sulama yapılması, kullanılan su miktarına göre sulama suyu ücretinin belirlenmesi ve sulama şebekelerinde açık kanal-kanalet sistemleri yerine borulu sistemlerin yapılması gibi önlemlerle su tasarrufu sağlanabilir.

6. AB'YE KATILIM SÜRECİNİN ETKİLERİ

Türkiye'de AB'ne uyum çalışmaları kapsamında, su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı ile ilgili önemli adımlar atılmaktadır. Bunlardan en önemlisi, AB tarafından kabul edilen Su Çerçeve Direktifinin (SÇD) ülke koşullarına adapte edilmesidir. Avrupa sularının ortak bir standarda göre korunmasına yönelik kapsamlı bir politika, 2000/60/EEC sayılı **“Su politikaları alanında Topluluk için bir çerçeve su kanunu oluşturmaya yönelik 23 Ekim 2000 tarihli Su Çerçeve Direktifi (SÇD)** ile belirlenmiştir.

Direktif ile ulaşılmak istenen hedefler;

- a) Yerüstü ve yeraltı sularının bütüncül olarak korunması,
- b) 2015'e kadar suların “iyi durum”a gelmesinin sağlanması,
- c) Nehir havzalarının entegre yönetimi (su sisteminin politik sınırlarda bitmediğinin kabulü ve sınır ötesi işbirliği)
- d) Su kalite standartlarının ve emisyon kontrolünün birlikte değerlendirilmesi ve öncelikli zararlı maddelerin ortadan kaldırılması,
- e) Suyun mantıklı bir şekilde kullanılmasını sağlayacak biçimde doğru fiyatlandırılması,
- f) Bütün paydaşların ve vatandaşların su yönetimine katılımı; çevre ile yararlananların çıkarlarının dengelenmesi'dir.

Direktifin içerdiği anahtar kavramlar;

- Nehir Havzaları Bölgesi yaklaşımı
- Entegre su yönetimi
- Ekolojik kalite
- Tehlikeli atıklar
- Sürdürülebilir su kaynakları
- Ekonomik analizler / maliyetin karşılanması (kirleten öder)
- AB mevzuatının uyumlaştırılması'dır.

AB Komisyonu, ortak bir uygulama stratejisi oluşturmak ve sonuçları karşılaştırmak için belirlenen ilkelere rehberlik etmekle birlikte, uygulamadaki ayrıntıların çoğunu üye ülkelere bırakmaktadır.

Avrupa Birliği yeraltı sularında, gübrelerden ve hayvan atıklarından kaynaklanan nitrat konsantrasyonları, tarımsal arazilerinin % 85'inden

fazlasında AB kılavuz seviyesi olan 25 mg/litre seviyesini aşmaktadır. Çiftçiler ise kit su kaynakları için kent sakinleriyle rekabet halindedir, çünkü toplam su kaynakları içinde ihtiyaçlarının payı orta ve kuzey bölgelerdeki üye devletlerde % 33 ile güneydeki üye devletlerde % 82 arasında oynamaktadır. Son yıllarda gübre ve tarım ilaçlarının kullanımında azalmalara rağmen, tarımsal faaliyetler çevreyi tehdit etmeye devam etmektedir. Bu nedenle, AB üyesi ülkelerin büyük çoğunluğunda azot ve/veya fosfor parametreleri için deşarj standartları bulunmaktadır. Bu parametrelerin her ikisine birden kısıtlama getirmeyen ülkelerde, bu konuda yasal düzenleme yapması istenilmektedir.

AB'ye katılımın tarım ve sulamaya etkileri; AB müktesebatına uyumun mevcut düzeyi ve tam olarak uyum sağlandığı koşulda beklenen etkiler olmak üzere iki aşamada değerlendirilebilir.

• **AB Müktesebatına Uyumun Mevcut Düzeyi**

AB katılım sürecinde DPT Müsteşarlığı'nca hazırlanan "Ulusal Kırsal Kalkınma stratejisi"nde, tarımsal toprak ve su kaynaklarının sürdürülebilir yönetiminin sağlanmasına önem verilmiştir. "Kırsal alanların tarımsal potansiyelini, sorunlarını, kısıtlarını ve sanayi durumlarını ortaya koyacak şekilde, FAO ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın ortaklaşa yürüttüğü projeye, 81 ilin Kırsal kalkınma ve Tarım İl Master planları ve Bölgesel Tarım Master Planları hazırlanmıştır. "Ülkesel Tarım Master Planı" da hazırlanacaktır.

Türkiye Tarım Havzalarının Belirlenmesine İlişkin 2009/15173 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı 23.07.2009 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kalkınma Planları, Hükümet Eylem Planı ve Tarım Kanunu kapsamında Tarım ve Köyişleri Bakanlığına verilen görev doğrultusunda; **iklim, toprak, topoğrafya, arazi sınıfları ve kullanım şekillerine** dayalı veriler değerlendirilerek Türkiye de ilk defa 30 adet tarım havzası belirlenmiştir (Şekil 11).

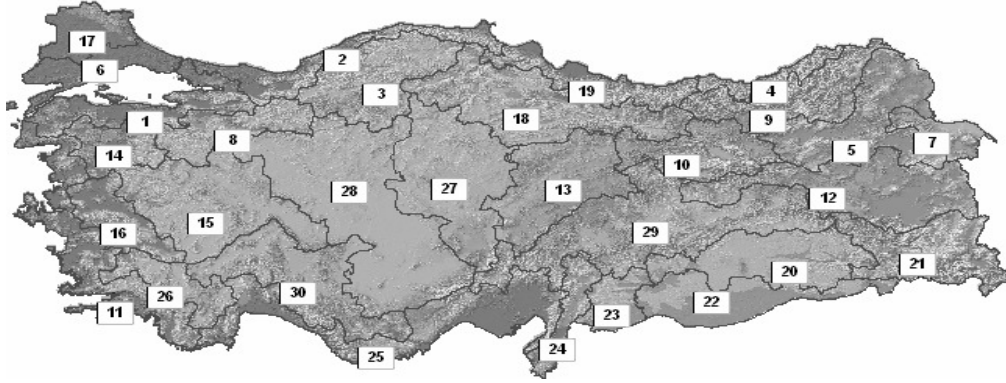
Çeşitli araştırmalardan elde edilen veriler değerlendirilerek havzaların özellikleri ve ürünlerin istekleri karşılaştırılmış, havzalarda yetiştirilebilecek en uygun ürünler belirlenmiştir. Çalışmada;

- Arazinin verimli ve sürdürülebilir kullanımı,
- Tarımsal planlama ve desteklerin ekonomik yönetilmesi,
- Üretim, tüketim, dış ticaret ve tarıma dayalı sanayinin ihtiyaçları gözetilerek talep projeksiyonlarının oluşturulması,
- Üretimin sektör ihtiyaçlarına göre planlanması,
- Çiftçi gelirinin artırılması, amaçlanmıştır.

527 milyon 782 bin 613 adet veri değerlendirilerek hazırlanan "Türkiye Tarım Havzalarının Üretim ve Destekleme Modeli"nde iklim, topoğrafya ve toprak verileri dikkate alınarak önce 190 tarım havzası belirlenmiştir. Ürün desenleri, havzaların yönetilebilir ve benzer ekolojiye sahip olması kriterleri dikkate alınarak 190 havza birleştirilerek 30 temel havza belirlendi. Havzalar ekolojik özellikler, idari yapılanma, yönetilebilir büyüklük ve en uygun yetiştirilecek

tarım ürünleri dikkate alınarak belirlenmiştir. Belirlenen 30 havzadan en büyük olanı 7 milyon 171 bin 254 hektar alanı ile Ankara, Eskişehir, Konya, Karaman, Aksaray, Niğde ve Afyon'u içine alan "Orta Anadolu, Sakarya, Selçuklu Havzası", en küçüğü ise 784 bin 765 hektarlık alanı ile Ağrı, Iğdır ve Kars'ı kapsayan "Büyük Ağrı, Iğdır Havzası"dır. İklim, toprak, topografya özellikleri dikkate alınarak havzalar oluşturulduğu için iller coğrafi olarak bölünüyor. Aynı ilin bazı ilçeleri bir havzada yer alırken diğer ilçeleri başka bir havzada yer alıyor (www.tarimdunyasi.net).

Tarım havzaları üretim ve destekleme modeli ile ülke tarımının mevcut durumunu ortaya koyan, geleceğe ilişkin tahmin yapmayı kolaylaştıran ve yatırımcılar için yol gösterici nitelikte çok güçlü bir veri tabanı da oluşturuldu. Bu kapsamda ilk kez 24 ürünün üretim deseni haritası çıkarıldı. Arpa, ayçiçeği, buğday, burçak, çavdar, çay, çeltik, domates, elma, fasulye, fındık, fiğ, limon, mercimek, mısır, pamuk, patates, portakal, soğan, susam,üzüm, yonca, yulaf ve zeytin için hazırlanan ürün deseni haritaları havzalar dikkate alınarak üretim yoğunluğuna göre oluşturuldu (www.tarimdunyasi.net).

Şekil 11. Türkiye Tarım Havzaları (TKİB, 2009)

Tarım Havzaları ve kapsadığı iller:

- 1- İznik, Güney Marmara, İstanbul: (Çanakkale, Balıkesir, Bursa, Bilecik, Yalova, Sakarya, Kocaeli, İstanbul)
- 2- Batı Karadeniz, Karaelmas: (İstanbul, Düzce, Sakarya, Kastamonu, Sinop, Bartın, Zonguldak, Kocaeli)
- 3- Köroğlu, Orta Karadeniz, Ilgaz: (Kastamonu, Bartın, Zonguldak, Bolu, Karabük, Ankara, Çankırı)
- 4- Kaçkar, Doğu Karadeniz: (Artvin, Rize, Trabzon)
- 5- Palandöken, Aras, Karasu: (Ardahan, Kars, Erzurum, Ağrı)
- 6- Gelibolu, Trakya: (Çanakkale, Edirne, Tekirdağ, İstanbul)
- 7- Büyük Ağrı, Iğdır: (Ağrı, Iğdır, Kars)
- 8- Söğüt, Orta Sakarya:(Bursa, Bilecik, Bolu, Kütahya, Eskişehir, Ankara)
- 9- Çoruh, Harşit:(Gümüşhane, Trabzon, Rize, Bayburt, Artvin, Erzurum, Ardahan)
- 10- Otlukbeli, Köseadağ, Munzur: (Erzincan, Sivas, Tunceli, Gümüşhane, Bayburt)

- 11- Kıyı Ege: (Antalya, Muğla, Aydın, İzmir, Balıkesir, Çanakkale)
- 12- Malazgirt, Süphan, Van Gölü: (Muş, Bitlis, Van, Tunceli, Bingöl, Ağrı, Erzurum)
- 13- Kızıldağ, Erciyes: (Kayseri, Sivas, Yozgat)
- 14- Karasi, Gemlik: (Balıkesir, Bursa, Çanakkale, Manisa)
- 15- İç Ege, Dumlupınar, Murat: (Afyon, Kütahya, Uşak, Denizli, Manisa, Balıkesir, Konya, Eskişehir)
- 16- Gediz, Aşağı Menderes, Sultani: (Manisa, İzmir, Denizli, Aydın)
- 17- Meriç, Ergene, Balkan: (Edirne, Kırklareli, Tekirdağ)
- 18- Ilgaz, Yeşilirmak, Akdağ: (Çorum, Amasya, Tokat, Ordu, Yozgat, Samsun, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Giresun, Sivas)
- 19- Fındık, Orta Karadeniz, Canik:(Samsun, Sinop, Ordu, Giresun)
- 20- Ilisu, Karacadağ, Hasankeyf: (Diyarbakır, Batman, Mardin, Siirt, Adıyaman, Şanlıurfa)
- 21- Gündoğusu, Çölemerik:(Şırnak, Hakkari, Van, Bitlis, Siirt)
- 22- GAP, Harran, Mezopotamya: (Şanlıurfa, Mardin, Adıyaman, Şırnak)
- 23- Antepfıstığı, Şahinbey: (Gaziantep, Kilis, Kahramanmaraş, Adıyaman)
- 24- Hatay, Antakya, Asi: (Hatay, Osmaniye, Gaziantep, Kahramanmaraş)
- 25- Akdeniz, Çukurova, Toroslar: (Antalya, İçel, Adana, Burdur, Osmaniye, Hatay)
- 26- Dalaman: (Denizli, Aydın, Burdur, Antalya, Muğla)
- 27- Kapadokya, İncesu, İhlara: (Kırşehir, Nevşehir, Yozgat, Kırıkkale, Çorum, Çankırı, Niğde, Kayseri, Aksaray, Ankara)
- 28- Orta Anadolu, Sakarya, Selçuklu: (Ankara, Eskişehir, Konya, Karaman, Aksaray, Niğde, Afyon)
- 29- Fırat, Harput: (Kahramanmaraş, Malatya, Elazığ, Bingöl, Adıyaman, Adana, Kayseri, Diyarbakır, Batman, Sivas, Erzincan)
- 30- Göller, Mevlana: Konya, Isparta, Burdur, Karaman, Antalya, İçel)

Tarım Bakanlığı'nın hazırladığı havza modeli doğru ve yerinde bir çalışmadır. Modeli hazırlamak önemli ama yeterli değil. Asıl önemli olan uygulamadır. Uygulamada ekolojik yapı ile ekonomik yapının örtüşmesi, bölgeler arası gelişmişlik farkının körüklenmemesi ve bazı ürünlerde yoğunlaşırken diğerlerini ihmal ederek dışa bağımlılığı artırmamalı. Havza modelinin birçok eksikliği var. Fındık, şekerpancarı, tütün gibi bazı temel ürünleri, sebze ve meyveyi kapsamıyor (www.tarimdunyasi.net).

Yapılan çalışmalar sonucunda 30 tarım havzası belirlenmiş ve bu havzalarda üretilecek 24 ürün destek kapsamına alınmıştır. Havza bazlı desteklere 2010 yılında 16 ürünle başlanacağı, prim ödemelerinin 2011 de yapılacağı ve bu uygulama ile üretim, verim ve çiftçi gelirinin artırılmasının hedeflendiği belirtilmektedir. **Havzalarda ürün deseni nasıl değişecek** Arpa, buğday ve mısır 30 havzanın tamamında desteklenecek. Aspir üretimi 4 havzada destekleme kapsamından çıkarılırken 3 havzada destekleme kapsamına alındı. Ayçiçeği üretimi 5 havzada, çeltik üretimi 11 havzada destekleme kapsamı dışında kaldı. Son yıllarda üretimi yaygınlaşan kanola üretimi de 11 havzada destekleme kapsamı dışında yer aldı. Bakliyat ürünlerinden kuru fasulye 6 havzada, mercimek 11 havzada nohut üretimi ise 5 havzada destekleme kapsamı dışına çıkarıldı (www.tarimdunyasi.net).

Tarımda reform olarak nitelenen Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli, 2007 yılı üretim rakamları baz alınarak planlanmıştır. Değerlendirmeye esas alınan yıl, tarımda büyük bir kuraklığın yaşandığı, pek çok üründe üretim miktarlarının normalin oldukça altında gerçekleştiği bir yıldır. 2007 yılına göre yapılan bir planlama bu projenin başarısı konusunda oldukça düşündürücüdür. Örneğin Türkiye normal şartlarda 20 milyon tonun üzerinde buğday üretimi gerçekleştiriyorken bu projeye yaklaşık 18,3 milyon ton'luk bir üretim hedeflenmektedir. Bu durumda buğdayda ithalatçı bir konum kabul edilmiş olmaktadır. Yapılan projeksiyonda nohut üretiminin 505 bin tondan 544 bin tona çıkarılacağı belirtilmektedir. Normal şartlarda Türkiye 600 bin ton nohut üretimi gerçekleştirmektedir. Mısır üretiminin 3,5 milyon tondan 4,8 milyon tona çıkarılacağı belirtilmektedir. Bilindiği üzere yeterli destek verildiğinde Türkiye 4,2 milyon ton mısır üretimi gerçekleştirmiştir (TZOB 2009).

Model 4 ana bileşenden oluşmaktadır.

1. Veri Tabanı; İklim, toprak, topoğrafya gibi arazi bilgileri ile Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı ÇKS kayıtları, TOBB, TÜİK, DTM, FAO, OECD, DTÖ gibi ulusal ve uluslararası kurum kuruluşlardan sağlanan **527 milyon** veriden oluşmaktadır.

2. Tarım havzaları: İklim, toprak, topoğrafya, arazi sınıfları, arazi kullanım kabiliyeti, ülkemizin idari yapısına uygun ilçe idari sınırları, ürün deseni benzerliği ve uzman görüşleri dikkate alınarak belirlenmiştir.

3. Talep-Tahmin; Arz ve talep dengesine göre, belirlenen havzalarda yetiştirilecek ürünlerin planlamasında, üretim, tüketim, dış ticaret, fiyat, nüfus, GSMH, GSYİH verileri kullanılmıştır.

4. Karar Destek Sistemi; Destek bütçesinin belirlenen havza ve ürünlere göre optimum dağılımını gerçekleştirerek, üreticinin refahını en üst düzeye çıkarmak üzere analizler yapılarak karar vericilere sunulmaktadır.

Türkiye'de ilk defa;

- İklim, toprak, topografya, arazi sınıfları ve arazi kullanım kabiliyeti dikkate alınarak Tarım Havzaları belirlenmiştir.
- Her havzada hangi ürünün daha verimli yetiştirilebileceği, iklim, verileri 2.5 dekarlık alanlara kadar yayılarak tespit edilmiş ve bitki çeşitlerinin ekolojik istekleri ile ilişkilendirilmiştir.
- Hangi ürünün nerede ne kadar üretilebileceği, Çiftçinin toprağında hangi üründen daha fazla verim alacağı tespit edilmiştir.
- Sağlıklı tarım envanteri hazırlanarak geleceğe yönelik talep projeksiyonları yapılmıştır.

Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli ile;

- Tarımsal desteklemeler daha etkin bir şekilde kullanılacak
- Arz açığı olan ürünlerde üretim artışı sağlanarak, kamu finansman yükü azaltılacak
- Doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilirliği sağlanacak
- Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde olası gelişmelerin önemli tarım ürünleri üzerine etkilerinin analizi yapılacak
- Muhtelif senaryolara göre üretim planlanacak.

Örnek olarak; halen prim desteği ödenen 16 üründe planlama öncesi toplam 35.3 milyon ton üretim ve 23.4 milyar TL'lik üretim değeri elde edilirken, önerilen havza modeli ile verimli alanda 42.4 milyon ton üretim ve 28.7 milyar TL üretim değeri elde edilmektedir. Böylece **planlama ile yaklaşık 5.3 milyar TL'lik üretim değeri artışı** sağlanacaktır (www.tarim.gov.tr).

Sistem;

- Şartlara göre yenilenebilir ve geliştirilebilir yapıda olup, tarımsal planlamaların ve desteklerin objektif ve bilimsel bir temele oturmasına,
- Tarımsal veri tabanının oluşturulmasına,
- Kırsal kalkınma planlarının sağlıklı bir şekilde yapılmasına,
- Biyolojik çeşitlilik, toprak ve su gibi doğal kaynakların etkin bir şekilde korunması ve kullanılmasına
- Arz talep dengesi sağlanarak kamu finansman yükünün azalmasına
- Üreticinin gelirini yükselterek rekabet gücünün artmasına
- Tarımsal üretimin etkin bir şekilde planlanmasına, yardımcı olacaktır (www.tarim.gov.tr).

Tarım Reformu Uygulama Projesi kaynaklarından karşılanması öngörülen “**Katılımcı Kırsal Kalkınma Projesi**” çalışmaları başlatılmıştır. AB'nin su konusundaki politikalarına yum sağlanması için Katılım Öncesi Mali İşbirliği kapsamında desteklenen çeşitli projeler ile müktesebata uyum çalışmaları sürdürülmektedir.

Ülkemizde AB'nin su politikası alanındaki mevzuatının uyumlaştırılması çalışmalarından sorumlu kuruluşlar;

- Dışişleri Bakanlığı
- Çevre ve Orman Bakanlığı,
- Tarım ve Köyşleri Bakanlığı,
- Sağlık Bakanlığı,
- Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü,
- İller Bankası Genel Müdürlüğü'dür.

Ülkemizde, birçok su toplama havzasında yaygın olan pestisid kullanımı konusunda AB standartlarına uyum söz konusu olup bugüne kadar yapılan çalışmalar sonucunda müktesebat uyumuna yönelik olarak çıkartılan diğer mevzuat şöyledir:

- 20.11.2005 tarihli “İçmesuyu Elde Edilen veya Elde Edilmesi Planlanan Yüzeysel Suların Kalitesine Dair Yönetmelik” (79/869/EEC ile değişik 75/440/EEC)
- 26.11.2005 tarihli “Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği” (76/464/EEC ve kardeş-direktifleri)
- 17.02.2005 tarihli “İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik” (98/83/EC)
- 31.05.2005 tarihli “Toprak Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği” (86/278/EEC)
- 14.03.2005 tarihli “Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği” (91/689/EEC)
- 18.02.2004 tarihli “Tarımsal Kaynaklı Nitrat Kirliliğine Karşı Suların Korunması Yönetmeliği”dir (91/676/EEC).

Avrupa Birliği Mevzuat uyum çalışmaları yapılmakta olan direktiflerden bazıları;

- Kentsel Atık su Arıtma Direktifi (91/ 271/ EC)
- Yüzme Suyu Direktifi (76/160/EEC)
- Tehlikeli Maddelerin Deşarjı Direktifi (76/464/EEC, 80/68/EEC, 86/280/EEC)
- Arıtma Çamurları Direktifi (86/278/EEC)
- Atıklara Çerçeve Direktifi (75/442/EEC)

TÜİK ile Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (Eurostat) ve ilgili diğer AB kurumları arasında yoğun bir işbirliği dönemine girilmiştir. Bu doğrultuda Avrupa komisyonu, Türk istatistik sisteminin geliştirilmesi (USST) amacıyla MEDA-II fonu kapsamında Aşama-I için kaynak ayırmış, Aşama-II için de kaynak ayırmayı düşünmektedir. Çevre İstatistiklerinin Geliştirilmesi Projesi, Aşama-II’de ele alınmıştır. Projenin kabulü durumunda, ilgili kurumlarında katılımıyla TÜİK’le Avrupa Birliği ile tam uyumlu çevresel veriler üretilebilecektir.

Ayrıca, 9 Ekim 2000 tarihinde Brüksel’de Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği arasında “Türkiye Cumhuriyeti’nin Avrupa Çevre Ajansı ve Avrupa Bilgi ve Gözlem Ağı’na Katılımı Anlaşması” imzalanmış, Anlaşma 23.01.2003 tarih ve 4794 sayılı Kanunla onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Ülkemizin Avrupa Çevre Ajansı ve Avrupa Bilgi ve Gözlem Ağı’na (EIONET) katılımı konusunda yürütülen çalışmalarda, toprak ve su kaynakları merkezi düzeyde planlanması gereken kaynaklar olarak değerlendirilmiştir. Çevre ve Orman Bakanlığı “Ulusal Odak Noktası”, DSİ Genel Müdürlüğü su konusunda, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü ise toprak ile arazi örtüsü konularında “Ulusal Referans Merkezi” olarak görevlendirilmiştir. Ulusal Referans Merkezi olarak görev yapacak kurumlar Türkiye Ana Bileşen Elemanları’ndan gelen verilerin derlenmesinden, bu verilerin bilgiye dönüştürülmesi için gerekli bilgi

politikalarının oluşturulmasından sorumludurlar. KHGM'nin kapatılması sonrasında toprak ve arazi örtüsü konusunda ilgili ulusal merkez Tarım ve Köyişleri Bakanlığı olarak belirlenmiştir.

• **Tam Olarak Uyum Sağlanması Halinde Beklenen Etkiler**

Bütüncül Su Kaynakları Yönetimi, çevresel sürdürülebilirlik, ekonomik etkinlik ve sosyal adalet ilkeleri doğrultusunda su kaynakları yönetiminde başlıca paydaşlar (kamu, sivil toplum, özel sektör) arasında iletişim, koordinasyon ve katılımı sağlayabilecek kurumsal mekanizmaların geliştirilmesini gerektirir. Avrupa Birliği'nin bu konudaki politikaları SÇD ile yaşama geçmiştir. SÇD'ye uyum için yapılması gerekenler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

- Üye ülkeler mevzuatını SÇD'yi uygulamak için uygun ve yeterli hale getirmeli,
- Her üye ülke SÇD konusunda yetkili birimini belirlemeli ve bunu AB Komisyonuna bildirmeli,
- Üye ülkeler SÇD'nin gereklerini yerine getirirken organizasyonu kendileri oluşturmalı,
- Ülkeler havza alanlarını belirlerken sadece yerüstü sularını değil, yeraltı sularını da göz önüne almalı,
- Üye ülkeler suların mevcut durumunu belirlemek için havzaların karakteristiklerini belirlemeli, etki, baskı ve ekonomik analizlerini yapmalı, sularla ilgili verilerin toplandığı bir veri tabanını da kapsayacak şekilde gerekli altyapı kurulmalı,
- "Havza Planlaması"na halk ve paydaş katılımı sağlanmalıdır.

SÇD'nin önem verdiği konulardan biri de uluslararası entegre havza yönetimidir. Üye ülkelerin birbirleriyle entegre havza yönetimi zorunlu kılınmış, üyelerin üye olmayan ülkelerle entegre havza yönetimi ise teşvik edilmiştir. SÇD'de birçok hususun yeterince açık olmaması nedeniyle, üye ülkelere yol göstermek, rehberler oluşturmak, üye ülkelerin tümünde standart yaklaşımı ve uygulamayı sağlamak üzere Ortak Uygulama Stratejisi üye ülkeler ve AB Komisyonunca kabul edilmiş, bu kapsamda çalışma grupları oluşturulmuştur. SÇD'nin uygulanabilmesi için gerekli olan koşullar:

- Çeşitli detaylar için politikaların belirlenmesi,
- Multidisipliner yaklaşım,
- Eşgüdüm birimi kurulması (zorunlu)'dır.

Kurumsal yapılanma, SÇD yaklaşımının önemli bileşenidir. Yeniden yapılanmada ideal bir su yönetimi sağlayacak şekilde görev ve sorumlulukların yeniden gözden geçirilmesi ve uygulamada varolan karmaşanın çözülmesi gereklidir. Örneğin:

- İçmesuyu alanında Büyükşehir belediyeleri-DSİ görev dağılımı netlikle yapılmalıdır.
- Tarım alanında 500 l/s suyun altında kalan kaynakların tahsisi konusunda DSİ ve KHGM arasındaki yetki dağılımının yeni kamu yönetimi reformu

çalışmaları kapsamında giderilmesi öngörülmekte iken, KHGM'nin kapatılmasından sonra özellikle köylere içme ve kullanma suyu tahsisi; toprak koruma, tarla içi geliştirme ve sulama, su kirliliğinin önlenmesi ve araştırma hizmetleri gibi görevlerin aksamamasına ve yeni yetki çatışmalarının ortaya çıkmamasına özen gösterilmelidir.

- Temel hedefler doğrultusunda su kaynaklarını koruma ve kullanma anlayışının beraber ele alındığı ve su kaynaklarının tahsisi ve kalitesinin yönetiminden sorumlu kurum ve kuruluşların birbirleriyle sıkı bir eşgüdüm içinde çalışacağı vurgulanmalıdır (Çevre ve Orman Bakanlığı ve DSİ).
- Su kullanıcıları, sulama birlikleri ve kooperatiflerinin görev ve sorumlulukları net olarak tanımlanmalı; izleme, değerlendirme ve katılım mekanizmaları açık bir şekilde belirlenmelidir.
- Su kaynakları yönetiminde suyun gerçekçi fiyatlandırılması için su sicili tutulması, kirleten öder prensibi ve maliyetin tam olarak karşılanması gibi ekonomik konular tartışılmalı ve uygulamaya geçirilmelidir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünyanın artan nüfusuna yetecek kadar gıda üretiminin gerçekleşmesi, suyun nerde ve ne zaman bulunduğuyla bağlıdır. Su politikalarında verilecek kararlar, gelecekte insanların yeterince beslenip beslenmeyeceği konusunu etkileyecektir. Yetiştirilmesi için daha az suya gereksinim duyan bitkilerle bitki deseni değiştirilerek, tarladan sofraya oluşan kaybı azaltarak, beslenme şekillerini değiştirerek suyun etkinliğini arttırmak mümkündür.

Kaynakların etkin kullanımı ilkesi çerçevesinde ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslar arası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulması temel amaçtır. Sulama tarımsal üretimin artmasını, gıda üretimi ve fiyatların dengeli hale gelmesini sağlamıştır. Ancak nüfus ve gelirdeki artış, gıda üretimi gereksinimini karşılayabilmek için sulama suyu talebini arttırmıştır. Sulama alanındaki gelişmeler göz kamaştırıcı olmasına rağmen, dünyanın birçok yerinde yanlış sulama yönetimi uygulamaları, yeraltı suyu seviyelerini önemli düzeyde düşürmüş, toprakları tahrip etmiş ve su kalitesini düşürmüştür.

1990'lı yıllara kadar tarım sektöründe su, ücretsiz veya düşük maliyetle temin edilebilir bir kaynaktı. 1992 Dublin Konferansı'nda suyun her bir damlasının boşa harcanmadan bir meta olarak değerlendirilmesinin prensip olarak kabul edilmesiyle, tüm dünyada su tasarrufu sağlayan sulama teknolojileri ve sulama suyunun fiyatlandırılması gündeme geldi. 2002'de Johannesburg'da düzenlenen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nin gündeminde de su, enerji, tarım, sağlık ve biyolojik çeşitlilik yer almıştır. Bu zirvede su kaynaklarının kullanımı ve yönetimi konusunda kullanıcıların bilgilendirilerek sürdürülebilir su kullanımının sağlanması hedef gösterilmiştir. Su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı, su israfının önlenerek suyun korunması, sulama sistemlerinde randımanın arttırılması, su kalitesinin iyileştirilmesi ve suyun gerektiği miktarda çevreye zarar vermeden kullanımının sağlanması konularını kapsamaktadır.

Son yıllarda FAO, IWMI ve ICID (Birleşmiş Milletler Tarım ve Gıda Teşkilatı, Uluslararası Su Yönetimi Enstitüsü, Uluslararası Sulama ve Drenaj Komisyonu) gibi uluslararası kuruluşlar suyun bir damlasının bile boşa harcanmadan etkin kullanılmasının önemini vurgulamışlar ve “her damla suya karşılık daha fazla ürün” ilkesini benimsemişlerdir.

Türkiye su kaynaklarının geliştirilmesi ile ilgili fiziksel yapılarını tamamlamamıştır. Türkiye’de su kaynaklarının geliştirilmesi ile ilgili her tür faaliyet (barajlar, sulama kanalları v.b.) AB’ye uyum sürecinde çok titizlikle çevresel, sosyal ve ekonomik etki değerlendirmeleriyle beraber ele alınmalıdır. Bu amaçla bir “Çerçeve Su Yasası” oluşturulmalıdır. Çerçeve Su Yasası AB ile müzakereler aşamasında çok gerekli bir araç olacaktır. Müzakereler aşamasında tek bir yasa (strateji) metninin olması müzakerelerin verimliliği açısından çok faydalı olacaktır. Mevcut parçalı yapısıyla su mevzuatının ele alınması müzakerelerin uzamasına ve zaman neden olabilecektir.

Sürdürülebilir su kullanımı; suyun tek bir damlasının bile israf edilmeden çevre ile uyumlu olacak şekilde etkin kullanımının sağlanması olarak tanımlanabilir. Su kaynaklarının sürdürülebilirliği ise suyun çevreye zarar vermeden kullanımının sağlanması, kalite ve kantite açısından doğal dengesinin korunarak gelecek nesillere devredilmesidir. Sulamada sürdürülebilirliğin sağlanması için alınacak önlemler;

- Aşırı su kullanımının önlenmesi
- Suyun etkin kullanımının sağlanması
- Su tasarrufunun sağlanması
- Su kalitesinin iyileştirilmesi ve korunması
- Su kalitesinin izleme ve değerlendirilmesi
- Sulamanın çevresel etkilerinin izlenmesi ve değerlendirilmesi
- İklim değişikliklerinin bitkinin gelişimine, su tüketimine etkilerinin araştırılması
- Basınçlı sulama yöntemlerine göre sulama sistemlerinin projelendirilmesi,
- Alternatif su kaynaklarının (Atık suların geri kazanımı, yüzey sularının suyun kıt olduğu alanlara yönlendirilmesi, su tasarrufu sağlayan sulama yöntem ve tekniklerinin geliştirilmesi, atık sulardan ve drenaj sularından yararlanma olanakları) geliştirilmesi,
- Su dağıtım kayıplarının en aza indirilmesi için açık sistemlerden vazgeçilerek kapalı borulu sistemlerin yaygınlaştırılması,
- Su ücretlendirme politikasının (bitki-alan yerine, su miktarı) yeniden ele alınması ve hacim esasına dayalı fiyatlandırmaya geçiş için altyapı oluşturulması,

- Çiftçi eğitimine daha fazla önem verilmesi ve eğitimlerin yaygınlaştırılması,
- Su kaynaklarının etkin bir şekilde korunması ve kullanılması hususlarında kapsamlı bir su yasasının bir an önce çıkarılması, gerekmektedir.
- Kurumlar arası koordinasyonun sağlanması,
- Sulama ile ilgili kuruluş ve organizasyonlar için farklı iklim senaryoları için su yönetim rehberlerinin oluşturulması, olarak sıralanabilir.

Havzalarının korunabilmesi ve kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılabilmesi için uzun dönemli politikalar uygulanmalıdır. Koruma ve kullanım dengesini sağlayacak Su Yasası çıkarılmalı, su kaynaklarının korunmasından sorumlu kuruluşlar güçlendirilmelidir. Toprak kaynaklarının korunması, kullanımı ve sürdürülebilir yönetiminin sağlanması gerekmektedir. Bu amaçla tarım ve orman arazilerinin amaç dışı kullanımı engellenmeli; ormanlaştırma, yeniden ormanlaştırma, erozyon kontrolü ve çayır/mera ıslahı için gerekli finansman sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

Aküzüm, T., Çakmak, B. 2008. Gıda Güvenliği Açısından Tarımda Su Yönetiminin Değerlendirilmesi. Standard Ekonomik ve Teknik Dergi, Y/47, N/549 Şubat 2008, TSE Dergisi, s.55-63. Ankara.

Anonymous 2001. İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. DPT: 2532 . ÖİK: 548, 123 s. Ankara.

Anonymous 2003. Water for People, Water for Life. World Water Assessment Program. The United Nations World Water Development Report.

Anonymous 2007a. Water for Food Water for Life. A Comprehensive Assessment of Water Management in Agriculture. Edited by David Molden, International Water Management Institute.645p., Earthscan, USA.

Anonymous 2007b. Türkiye Çevre Durum Raporu. T.C.Çevre ve Orman Bakanlığı.Yayın No:5, 540s., Ankara.

Anonymous 2009. DSİ'ce İşletilen ve Devredilen Sulama Tesisleri 2008 Yılı Değerlendirme Raporu. DSİ Gn. Md., İşletme ve Bakım Dairesi Başkanlığı, Ankara.

Burak, S., Duranyıldız, L, Yetiş, Ü. 1997. Ulusal Çevre Eylem Planı: Su Kaynaklarının Yönetimi. Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 116 s.

Çakmak, B., Ucar, Y. and Akuzum, T. 2007. Water Resources Management, Problems and Solutions For Turkey. International Congress on River Basin Management 22-24 March 2007 Belek-Antalya, DSİ&WWC, Vol:1, p.867-880, Turkey.

Çakmak, B., Kendirli, B. ve Yıldırım, M. 2005. Türkiye'de Sulama Uygulamaları ve Basınçlı Sulama Uygulama Olanakları. II.Ulusal Sulama Sistemleri Sempozyumu 9-11 Kasım 2005, DSİ Gn.Md., s.25-37, Ankara.

Çakmak, B. ve Kendirli, B. 2001. Tarımda Atık Su Kullanımı. Ziraat Mühendisliği Dergisi, Zir. Yük. Müh. Birliği Yayını sayı:332, s.31-37, Ankara.

Gönültaş, G., Boyacı, H., Uygan, D. 2008. Küresel Isınma Gerçeği Çerçevesinde Türk Tarımı. Türktarım Dergisi Ocak-Şubat, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dergisi, Sayı:179, s.8-12, Ankara.

ICCAP., 2007. ICCAP Projesi Türk Grubu Sonuç Raporları: Kurak alanlarda, iklim değişikliğinin tarımsal üretim sistemlerine etkisi. "Impact of climatic change on agricultural production system in arid areas (ICCAP)." ICCAP Yay. No. 12, Kyoto, 181 s.

Kanber, R., M.A. Çullu, B. Kendirli, S. Antepli ve N. Yılmaz, 2005. Sulama, Drenaj ve Tuzluluk. Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi Bildirileri, s: 213-251, Milli Kütüphane, Ankara.

Kanber, R., Ünlü, M., 2007. Country Survey on Water Use for Agriculture and Rural Development of TURKEY :Country Profile. FAO, AQUASTAT Report, Rome , 27s.

Kanber, R., Ünlü, M., Kapur, B., Koç, D.L. , Tekin, S. 2008. Tarımsal Kuraklık ve Yeni Sulama Teknolojileri. Türktarım Dergisi Ocak-Şubat, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dergisi, Sayı:179, s.14-18, Ankara.

Meriç, B.T. 2004. Su Kaynakları Yönetimi ve Türkiye. Jeoloji Mühendisliği Dergisi 28 (1:27-38).

Şimşek, O. 2006. 2005-2006 Tarım Yılıının Kuraklık Analizi. A.Ü.Fen Bilimleri Enstitüsü Tarımsal Yapılar ve Sulama Anabilim Dalı Doktora Semineri. 41s., Ankara

TKİB, 2009. Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli. Sunum, 14 Temmuz, Ankara.

TZOB, 2009. "Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli". Bilgi Notu-9.7.2009, Ankara.

<http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr>

<http://www.dsi.gov.tr> (6.10.2009)

<http://www.tarimdunyasi.net>(8.10.2009)

<http://www.tarim.gov.tr>(8.10.2009).

TARTIŞMA BÖLÜMÜ

Oturum Başkanı: Oturumun birinci bölümü süremizi aşmadan tamamladık. Değerli konuşmacılara çok teşekkür ediyorum ve soru-cevap ve katkı bölümüne geçiyorum. Buyurun.

Orhan ALKAŞ (Ziraat Mühendisi): Kenan hocama, özellikle bu genetiği değiştirilmiş organizmalarla ilgili olarak şunu sormak istiyorum: Bildiğim kadarıyla, Sovyetler Birliğinde fareler üzerinde yapılan iki çalışma var. Eminim, Kenan hocamız bunları çok çok daha detaylı olarak biliyor. İnsan sağlığı üzerinde ne gibi etkileri var bu yapılan çalışmaların? Bu çalışmalardan bahsederse, genetiği değiştirilmiş organizmaların ne olduğu konusunda sanıyorum toplum çok daha duyarlı bir hale gelecektir.

İkinci sorum Emel hocama. Yoğurtlardaki kalite değişikliğinden önce biz Avrupa'ya yoğurt ihraç edebiliyor muyduk ve ondan sonra ihracatta bir değişiklik oldu mu?

Son sorum sonuncu sunumu yapan arkadaşına. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü 2005 yılında kapatıldıktan sonra bu konudaki görevlerin il özel idarelerine aktarıldığını belirtti kendisi. 2005 yılında acaba sulanabilir alanın ne kadarını sulayabiliyorduk? Köy Hizmetleri kapatıldıktan sonra il özel idareleri yeni bir proje ortaya koydular mı? Bildiğim kadarıyla, il özel idareleri hâlâ Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün geçmişte başlattığı büyük projeleri sürdürüyor sadece. Bu konuda net bir bilgisi var mı arkadaşımızın? Bu soruları sormama imkan verdiğiniz için ve cevaplar için şimdiden teşekkür ederim.

Ersin TARANOĞLU (Türkiye Gıda ve İçecek Sanayi Dernekleri Federasyonu Genel Sekreteri): Bu tip, bilim adamlarının katıldığı, halka açık, demokratik, herkesin düşünce ve görüşlerini hür bir şekilde söylediği bir ortamda bulunmaktan ve bu görüşleri dinlemekten duyduğum mutluluğu öncelikle ifade etmek istiyorum. Prof. Dr. Emel SEZGİN'in kendi bilimsel değerlerine saygı duyuyorum; bunu eleştirecek, değerlendirecek değilim, bunu bilim hayatı değerlendirir. Sadece bir cümlesine dikkat çekmek istiyorum. Bu dikkati çekerken de, sayın konuşmacının yoğurt konusunda bir üstat olduğunu kabul ettiğimizi belirtmek istiyorum.

Konuşmasında, "Üst kurul, bir firmanın dediğini yaptı" şeklinde bir cümle ifade ettiler. Üst kurul, hepinizin de bildiği gibi, 7 kişiden oluşmaktadır; Başkanı, Tarım Bakanlığı Müsteşar Muavinidir; içinde 4 tane ilim adamı vardır, bunlar profesördür, hepsi gıda sektöründe temayüz etmiş kişilerdir. İsimleri burada anmak istemiyorum. Sayın konuşmacı gibi temayüz etmiş kişilerdir. Konu kurulda tartışılmıştır, oybirliğiyle karar verilmiştir. Kurula konunun gelmesi firmanın talebi üzerine değildir; ayranada bir gelişme üzerine, Süt ve Et Üreticileri Birliği, SETBİR'in talebi üzerine gelmiştir. Ayrandaki gelişme yoğurdu tetiklemiştir. Kastettiği söz konusu firma dir. Talebi 2.7'dir. Kuruldan karar 3 şeklinde çıkmıştır. Kurula katılan insanlar, en az hoca kadar şerefli, haysiyetli kişilerdir.

Oturum Başkanı: Sayın TARANOĞLU, süremiz sınırlı; lütfen, uzatmadan, ne söyleyecekseniz kısaca söyleyin de, hocamız cevap versin.

Ersin TARANOĞLU: Ben, katkıda bulunmak için söyledim; yoksa hocamı kritik edecek düzeyde bilgi sahibi değilim, ona saygı duyduğumu söylüyorum.

Hem kurul üyesi olarak, hem Gıda Dernekleri Federasyonu temsilcisi ve Genel Sekreteri olarak, hem de tüketici olarak, medyaya yansıyan şekliyle geleneksel Türk yoğurdunun kriterlerinin belirlenmesi konusunda, Türk ilim dünyasından ve başta Sayın hocamdan, bu kriterlerin bilimsel mesnetleriyle sonuçlandırılıp, kamuoyuna ve kurula iletilmesi konusunda beklentilerimizin devam ettiğini de ifade etmek istiyorum. O kurulda karar alan bütün insanlar, haysiyetli, şerefli insanlardır. Demokrasilerde ve hukuk devletlerinde, çağdaş dünyada meşruiyetin temeli anayasadır, yasalardır, kurullardır. O kurullar da, bu platformlar gibi yasalıdır. Kurul, Süt Üreticileri Birliğinin, Türkiye'de sayıları çeşitli olan süt üreticileri derneklerinin değerlerini almıştır ve Türkiye'deki sütlerin protein değerlerini de dikkate alarak bu kararı vermiştir. Yoksa bir firmaya veya bir başka firmaya menfaat sağlamamıştır. Bunu söylemek istedim. Hem hocama, hem de size, bu fırsatı bana verdiğiniz için teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Teşekkürler. Hocam cevap verecek; ancak, önce ben bir şey söyleyeyim. Biz, konuyla ilgili olarak, bu alanda çalışan 30 tane hocanın altına imza koyduğu bir basın bildirisini hazırladık. Ama maalesef, hiçbir yerde yer almadı. Onu da söylemek isterim. Teşekkür ederim.

Ersin TARANOĞLU: Bunu çok pozitif duygularla söylüyorum, herhangi bir art niyetim olamaz. İlim dünyasının, geleneksel Türk yoğurdunun parametreleri ve kriterlerini belirlemesi halinde, gerek Tarım Bakanlığı, gerekse Ulusal Gıda Kodeks Komisyonu, Türk yoğurdunu yaşatmak için her türlü kararı almaya hakikaten hazırdır. Bunu bekliyoruz. İlim dünyası bize bu katkıda bulunursa memnun oluruz. Teşekkür ederim.

Salondan: Burada bazı konularda konuşurken, bazı alanlara da saygı duyalım lütfen. Sayın konuşmacı Emel SEZGİN Hanım, gerçi kendisi söyleyemez, bahsedemez; ama sözüne başlarken, "Ben, 40 yıldır bu işte çalışıyorum" dedi. 40 yıl ne demek; yarım asra yakın bir süre. Belki daha da çalışacaktır. Emel hanımın, benim bildiğim kadarıyla, doktorası yoğurt üzerinedir, bütün yayınları yoğurt üzerinedir. Bundan daha fazla bir bilgi birikimi olamaz. Ben de Emel hanımın yakın dostuyum, arkadaşuyum; hiçbir kimse hiçbir yerde böyle bir uzmana laf söyleyemez. Burada yapılan şeyi protesto ediyorum. (Alkışlar)

Oturum Başkanı: Peki, teşekkür ediyorum. Buyurun hocam.

Prof. Dr. Emel SEZGİN: Efendim, önce birinci soruya; yani "Bu Tebliğ değişikliğinden önce Avrupa'ya ihracat var mıydı, sonra değişti mi?" sorusuna yanıt vereyim.

Avrupa Birliği ülkelerine bizim ihracatımız kayda değer bir şey değil, yani yok bildiğim kadarıyla. Ancak; Ortadoğu ülkelerine yoğurt benzeri bazı ürünleri ihraç ediyoruz. Onun için, bu Tebliğin bu konuda bir değişiklik yaratması söz konusu değil.

İkinci soruyu soran arkadaşımız, Sayın Ersin TARANOĞLU, “Üst kurul 7 kişiden oluşuyor, burada bazı hocalarımız da var” dedi. Benim katıldığım iki toplantıda, orada iki hoca gördüm. Bir tanesi bir veteriner arkadaşımız, sevdiğimiz bir hocamız. İkincisi de bir beslenmeci hocamız. Her ikisi de kendi açılarından, bu Tebliğdeki bu teknolojik kriterin bir sakıncası olmadığını söyledi. Ama veteriner olan hocamız, “Hijyenik açıdan bir sakıncası yoktur; ama burada yoğurt elde edilmez, çorba gibi bir şey elde edilir” diye açıklamıştı. Beslenmeci arkadaş ise, “Proteinin yüzde 4’ten yüzde 3’e inmesi, proteinde yüzde 1’lik bir azalma meydana getirir, bu da kayda değer bir şey değildir” dedi. Ben bir tek o iki hocayı gördüm; onların dışında başka hangi hocalar var üst kurulda, bilmiyorum.

Sayın Ersin TARANOĞLU da, benim katıldığım toplantıda, “Benim federasyonumun altındaki firmalar zaten küçük firmalardır, bunların da işine gelir bu maliyeti düşük yoğurt yapmak; onun için ben de bunu destekliyorum” diye belirtmişti, o şekilde bir görüşü olmuştu. Gayet net, bugün gibi hatırlıyorum. Ama burada o firmanın ismini vermeniz de doğru değildi. Firmanın ismini vermemeniz gerekirdi.

Gelgelim bu “haysiyetli ve şerefli insanlar” meselesine... Ben burada hiç kimsenin haysiyetine, şerefine laf etmedim. Tabii ki herkes haysiyetli, şerefli; o üst kurulun üyeleri de haysiyetli, şereflidir. Benim anlayamadığım nokta, bu kadar yoğurt üreticileri, bir tanesi hariç, hepsi, “Bu Tebliğde yapılan değişiklik yanlıştır” derken; bilim adamlarının hepsi, “Bu yanlıştır” derken, Tarım Bakanlığı’nın veya bu üst kurulun bu konudaki ayak diremesi, anlaşılamayan noktadır. Ama yine de bir şey demiyorum. Şimdi öyle dayatmalar altındaki ülkemiz; “Atatürk’e sövenlerin, heykellerini kıranların hakkında kovuşturma açmayın dayatması altındayken ülkemiz, Yoğurt Tebliğindeki böyle bir dayatmanın ne önemi olabilir?!” diye de düşünüyorum açıkçası. (Alkışlar)

Oturum Başkanı: Çok teşekkür ederim Sayın hocam. Evet, ikinci sunumla ilgili sorusu veya katkısı olan var mı? Yok. Hocam, daha önce bir tane soru gelmişti size. Buyurun.

Prof. Dr. Kenan DEMİRKOL: Emel hocama küçük bir katkıda bulunarak kendi sorumu cevaplamak istiyorum. “Yabancı bir firma” dedi. Bu yabancı firma, aslında Osmanlı vatandaşı bir Musevi ailenin Fransa’ya göç etmesi sonucu kurulmuş. Yani geleneksel Anadolu yoğurdunu Fransa’da satarak bu hallere gelmiş bir firma. İkinci bir firma var bu şekilde; o da yine Osmanlı vatandaşı bir aile, Ermeni kökenli bir aile. Onlar da Amerika’ya göç etmiştir 1900’lü yıllarda ve orada yoğurt satmıştır. Yine geleneksel Türk yoğurduyla General Neutrations Company haline gelmiştir. Nedir General Neutrations Company; hepinizin bildiği GNC. Yani geleneksel Türk yoğurduyla bir yerlere gelenler, geleneksel Türk yoğurduna tükürmesinler lütfen. (Alkışlar)

GDO’nun insan sağlığına etkileri gerçekten bir saatlik ayrı bir konferans; ama genellikle üzerinde durulmayan o Rusya’da yapılmış çalışmaları destekleyen, Viyana Üniversitesinde de çok sayıda çalışma var, Avusturya Sağlık Bakanlığı ve Çevre Bakanlığı adına. Gerçekten de, Avusturya Sağlık Bakanlığının Internet sayfasına girerseniz, çok değerli çalışmaları

görürsünüz. Ama ülkemiz için benim çok önemsedğim ve Türkiye'de çok tartışılmayan bir yan etkisine değinmek istiyorum; o da antibiyotik direnci.

Biliyorsunuz, genetik değişimin gerçekleşip gerçekleşmediğini anlamak için, sırf teknik gerekçelerle, antibiyotik direnç geni, işaret geni olarak kullanılır ve bu bitkide bir antibiyotik direnci yaratır. Bu bitkideki antibiyotik direnci toprakla temas ettiğinde, topraktaki bakterilere yatay geçiş olur ve topraktaki bakteriler de antibiyotiğe direnç kazanır.

Bugüne kadar hep, “Bu bitkiyi yediğimizde, sindirim sistemimizde bu genetik yapılar parçalanır” diye iddia edildi; ama parçalanmadığı bugün kesin olarak kanıtlanmıştır. Dolayısıyla, bu antibiyotik direnç geni, insan bağırsağındaki bakterilere de geçerek antibiyotiklere direnç kazandırmaktadır.

Yine firmaların iddia ettiğine göre, bugün artık insan sağlığında kullanılmayan antibiyotiklere karşı direnç geni işaretleme geni olarak kullanılıyor. Bu da yalan. Çünkü Finlandiya’da yapılan çalışmalara göre, her ülkenin antibiyotik kullanım profili, ister insan sağlığında olsun, ister veteriner hekimlikte olsun, farklıdır ve bizim Sağlık Bakanlığından elde ettiğimiz verilere göre, şu anda genetiği değiştirilmiş bitkilerde kullanılan antibiyotik direnç genleriyle ilgili antibiyotik hâlâ insan sağlığında ve hayvan sağlığında yaygın olarak Türkiye’de kullanılmaktadır. Biz, genetiği değiştirilmiş organizmaları tüketmeye bu şekilde devam eder, hatta Türkiye’de üretimine izin verirsek, gelecekte tüberkülozu dahi -ki biliyorsunuz, Türk hayvancılığında, büyükbaş hayvancılığında çok yaygın bir hastalıktır- tedavi edemeyecek hale geleceğiz. Bu soruna hepimizin dikkatini çekmek isterim. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Ben de çok teşekkür ediyorum hocam. Aslında bu konuda daha söylenecek çok şey var, ama moralinizi bozmak istemiyorum. Yani Türkiye’de yapılan peynirlerin neden yapıldığını bilerseniz, belki bir daha peynir yemezsiniz diye, konuya daha fazla girmek istemiyorum.

Evet, üçüncü sunumla ilgili olarak Sayın Ali Ekber YILDIRIM’a sorusu olan veya katkısı olan var mı? Buyurun.

Özlem ARAS (Ziraat Mühendisi): Merhabalar. Ali bey, 16 tane üründen bahsettiniz. Türkiye’nin ithalat ya da ihracat oranlarında bir değişikliğe yol açacak mı bu ürünler; yoksa sadece içerideki ihtiyaçları karşılamak amacıyla mı bu ürünlere destek veriliyor?

Ali Ekber YILDIRIM: Modelin tamamına baktığınızda, aslında Bakanlığın işin dış ticaret yönüne hiç bakmadığını görmek mümkün. Çünkü benim anladığım kadarıyla, bu ürünlere uzun süredir destekleme primi verildiği için, bunlarla ilgili elimizde bilgiler var; yani, “Bu bilgiler varken, bunun üzerine modeli kuralım” diye düşünüp, o şekilde yola çıkmışlar.

Bunun içerisine baktığımızda, mesela pamuk var; ki Türkiye’de pamuk giderek yok olmaya başladı. Türkiye, bırakın ihracatı, yılda 1 milyar dolarlık pamuk ithal eder duruma geldi. Soya var; soyada tamamen dışa bağımlıyız. 2 milyon tona ihtiyacımız var, 30 bin ton üretiyoruz. Bakliyat ürünleri var; bakliyat ürünleri daha yeni bu destekleme prim kapsamına alınmıştı. Ama mesela zeytinyağı uzun yıllardır desteklenen, ihracatı olan bir ürün; ama Bakanlık işin dış ticaret yönüne hiç bakmamış. Zaten modelin adı da Üretim

ve Destekleme Modeli olduğu için, “Biz bunları desteklersek, ihracat da daha çok artar” gibi düşünülmemiş veya böyle bir çalışma, böyle bir hesaplama yapılmamış. Ben görmedim.

Sayın Başkan; yoğurtla ilgili bu kadar yazı yazdıktan sonra, burada ben de çok kısa bir not ilave etmek istiyorum. O dönemde üst kuruldaki hocalardan biriyle ben de görüştüm. Bu hocamız aynı zamanda, bu talebi bulunan firmanın bir akademisi var, o akademinin başında. Yani böyle de etik bir durum söz konusu. Bu bir. İkincisi, hocanın telefonda bana söylediği şu: “Yüzde 4 ile yüzde 3 arasında ne fark var; yani protein bir birim az olsa ne olur? (!)”

Oturum Başkanı: Yüzde 25 fark var Sayın Yıldırım.

Ali Ekber YILDIRIM: Evet. Ben de, “Peki, bunun yüzde 4 olmasında ne sakınca var?” diye sordum; “Çok pahalı” dedi. O zaman aynen şunu söyledim ben: “Hocam, o zaman şunu söylüyorsunuz: Firmalar daha pahalıya yapmasın diye, tüketicinin, yani benim tüketeceğim proteinin bir bölümünü alıyorsunuz yoğurdun içinden.” “Evet, öyle, ne olacak ki; zaten Türkiye bu kadar dengeli ve sağlıklı da beslenmiyor” dedi bana. Bunu söyleyen de bir beslenmeci. Bunu da burada söylemeyi bir vicdan borcu saydığım için söylüyorum. Teşekkür ederim. (Alkışlar)

Oturum Başkanı: Çok teşekkür ederim. Yalnız, bir şey var burada: “Hocalar bulundu” deniliyor, “Hoca söyledi” deniliyor. Hocanın çalıştığı konu önemli. Biz burada teknolojiden bahsediyoruz; yani teknolojik olarak bunun mümkün olmayacağını, yapılan şeyin yoğurt olmayacağını söylüyoruz. Beslenme yönü ayrı. 4’ten 3’e düşerse, yüzde 25 protein oranı düşer; bu da çok önemli bir şey beslenmeci açısından. Beslenmeci bir hoca, Sayın YILDIRIM’ın söylediğini söylüyorsa, vay bu ülkenin haline!

Evet, dördüncü tebliğle ilgili olarak Sayın Dursun YILDIZ’a sorusu olan veya katkısı olan var mı? Yok. Sayın ÇAKMAK’a sorusu olan veya katkısı olan var mı? Buyurun.

Dr. Nüvit SOYLU: Belgin hocama şunu sormak istiyorum: Sulamanın Devlet Su İşleri tarafından işletmeciliğinin ortadan kaldırılmasıyla, 362 sulama birliğine dağıtılan 1 milyon 880 bin hektar alan olduğunu ve devletin köye hizmet götürme birlikleri ve kooperatiflere bu sulamaları devrettiğini söylediniz. Bu devredilen sulamalarla ilgili ve bunların işletmeciliğiyle ilgili, yani devirden sonra ne olduğuyla ilgili herhangi bir bilgi vermediniz. Ama Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifiyle ilgili, ona mutlaka uyumun sağlanmasıyla ilgili de önerileriniz oldu.

5762 sayılı Yasa çıktı, 8 Mayıs 2008 tarihinde. Sulama işletmeciliğinin yerli ve yabancı şirketlere devredilmesi ve açılımla ilgili bir yasa çıkarıldı. Zaten sulama işletmeciliğinde sulama birliklerinin başarılı olmadığı 2007 yılı Dünya Bankası Raporunda da yer aldı. Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi, Su Yasası çıkarılmamış bir ülkede tabii ki oldukça sorun yaratıyor, bizler de bunun düzenlenmesini çok istiyoruz; ama birtakım çifte standartlar ve haksızlıklar konusunda da endişelerim var. Bu çerçevede düşündüğümüz zaman ne gibi yorumlar getireceğinizi merak ettim. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Teşekkürler. Buyurun hocam.

Prof. Dr. Belgin ÇAKMAK: Öncelikle daha önce soru soran arkadaşımızın sorusunu cevaplamak istiyorum.

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü kapatıldıktan sonra görevleri il özel idarelerine devredildi; ben de sunumumda yasal durumdan bahsederken bu konudan bahsettim, içerik olarak bunların faaliyetlerini değerlendirmeye girmedim sunumumda. Ama siz sorduğunuz için kendi görüşlerimi aktarmak istiyorum. Çünkü bildirim kapsamı içerisinde sizin sorduğunuz konu yer almıyordu.

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünün daha önce başlamış oldu büyük projeler devam ettirilmekte. Ama onun üzerine benim kendi görüşüm şu: İl özel idareleri, sulamayla ilgili kayıt altına alınacak herhangi bir çalışmaya başlamadı.

Nüvit hanımın sorusuna gelince; Avrupa Birliği uyum çerçevesinde birçok çalışma yapılıyor; fakat bu devredilen sulamalar biraz bu konunun dışında tutuluyor. Benim kendi görüşüm bu. Avrupa Birliği uyum çerçevesinde bu sulama birliklerinin konumu ne olacak, bunlarda bir yenilik yapılacak mı gibi bir çalışma söz konusu değil. Ama sizin de belirttiğiniz gibi -ki bu konuda çok bilgili olduğunuzu, tecrübelerinizin de olduğunu biliyorum- sulama birliklerinde birçok sıkıntı yaşanmakta. Bu sıkıntıları herkes, tüm çevreler bilmekte. Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde onların da tekrar gözden geçirilip, yeniden revize edilmesinde büyük bir ihtiyaç bulunuyor.

Oturum Başkanı: Teşekkürler. Başka soru veya katkı var mı? Yok. Verdikleri değerli bilgilerden dolayı konuşmacılara teşekkür ediyorum. Sabrınızdan dolayı da hepinize teşekkür ediyorum. Oturumu kapatıyorum. Sağ olun.

PANEL GIDA GÜVENLİĞİNİN SAĞLANMASI VE TÜRKİYE

Oturum Başkanı

Mehmet BESLEME / TMMOB Kimya Mühendisleri Odası Başkanı

Değerli konuklar, sevgili arkadaşlar; “Gıda Güvenliğinin Sağlanması ve Türkiye” konulu kapanış panelimizi açıyorum.

Zamanı çok verimli kullanamadığımız için ve İlknur hanımı da uçağına yetiştirmemiz gerektiğı için, ilk sözü, Türkiye Gıda ve İçecek Sanayi Dernekleri Federasyonu adına İlknur hanıma veriyorum.

Buyurun.

İlknur MENLİK *

Sayın Başkan, değerli konuklar; hepinizi şahsım ve Türkiye Gıda ve İçecek Sanayi Dernekleri Federasyonu adına saygıyla selamlıyorum.

Ben, konuya ilişkin Federasyon görüşlerini aktarmadan önce, sizlere kısaca Federasyonumuz hakkında bilgi vermek istiyorum.

Türk gıda ve içecek sektörünü ulusal ve uluslararası düzeyde temsil ederek, sektörün gelişimini sürdürülebilir bir yaklaşımla en üst seviyeye çıkarmak, Türkiye Gıda ve İçecek Sanayi Dernekleri Federasyonunun en temel misyonu ve rolüdür.

Nedir tarihçemiz? 1999 yılına dayanıyor. O tarihlerde bir protokolle, Gıda Dernekleri Platformu çatısı altında birleşiyor ve hemen arkasından, 2003 yılında Federasyon resmi statüsüne kavuşuyor. Bugün 23 alt üye sektör derneğimiz var.

Federasyonumuz, 2006 yılından bu yana Avrupa Birliği Gıda ve İçecek Sanayi Konfederasyonunun (CIAA) da üyesi, aynı zamanda da Yönetim Kurulunda yer alıyoruz.

CIAA, gıda ve içecek endüstrisinin uluslararası arenadaki en büyük ve en etkili organizasyonudur.

Bilimsel network'umuzda, bilimsel çalışmalarımızda, özellikle merkezi kalite, regülasyon ve bilimsel gelişmelerin teşvikinde ve takibinde uluslararası otoritelerle yoğun bir koordinasyon halindeyiz. Özellikle FAO, Dünya Sağlık Örgütü, FDA ve EFSA'nın bilimsel ve uluslararası yaptırımlarını sürekli takip ediyor ve tüm paydaşlarımızla paylaşıyoruz.

* Türkiye Gıda ve İçecek Sanayi Dernekleri Federasyonu Kurumsal İlişkiler Direktörü

Federasyon olarak odaklandığımız temel konular, gıda güvenliği, çevre, tüketici ve rekabet başlıkları altında. Oldukça geniş bir iletişim ağıımız var. Çok etkili çalışan bir İnternet sitemiz var. Gıda Hattı'nı biliyorsunuzdur sanırım, Federasyonumuzun kurumsal yayın organı.

Elektronik iletişim ağıımız

TÜRKİYE GIDA VE İÇECEK SANAYİİ DERNEKLERİ FEDERASYONU

twitter facebook

paylaşımına açıldı

3.5 MİLYON ziyaretçi
5500 gün/kşi

3000'e yakın yurt dışı elektronik abone
1.500.000'a yakın İngilizce e-bülten gönderimi

2.500.000'dan fazla Türkçe e-bülten gönderimi
8000'den fazla elektronik abone

Sürelİ yayınıımız

TÜRKİYE GIDA VE İÇECEK SANAYİİ DERNEKLERİ FEDERASYONU

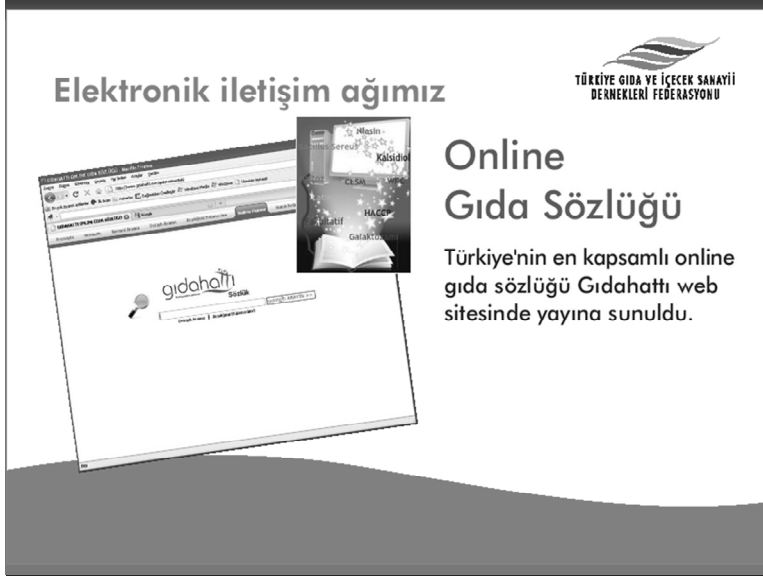
2 ayda bir yayınlanan ve her sayısı 7000 kişiye dağıtılan dergimizin

24. sayısı yayınlandı

160.000 adet doğrudan ücretsiz gönderim

"Paydaşlarımızla iletişimimizde en önemli argümanımız"

Gıda konusunda yaptığımız toplantıların raporlarını basıyor ve web sitemizde yayınlıyoruz.

Zaman daraldığı için hızlı hızlı geçiyorum Sayın Başkan, kusura bakmayın lütfen.

Bazı çok temel konularda belli raporlar yayınladı Federasyonumuz ve bunları da tüm paydaşlarımızla paylaştık. Özellikle beslenme ve sağlık konusunda toplum bilincinin geliştirilmesi amacıyla sektörün Ar-Ge çalışmalarına sürekli öncülük ediyoruz. Nedir bunlar; özellikle ürün reformülasyonları, ürünlerin içindeki yağ, tuz, şeker oranlarının azaltılması konusunda sektör içi yoğun iletişim çabalarımız var.

RAPORLARIMIZ

Çok yakın bir geçmişte çevre konusundaki sorumluluğumuzu tüm paydaşlarımızla paylaştığımız bir rapora daha imza attık ve bunu Çevre Bakanlığıyla birlikte düzenlediğimiz bir konferansla da kamuoyuyla paylaştık.

Tabii, gıda güvenliği bizim en temel önceliğimiz, en temel aksiyon alanımız. Bu konuda kesintisiz çalışmalarımız sürüyor.

Sürdürülebilir ticaret ve rekabetin tesisi, en temel unsur olarak sağlam veri yönetimine dayalı analizlerle üretilecek politikalarla mümkün. Ne yazık ki Türkiye'de buraya gelince hep beraber şöyle bir sıkıntı yaşıyoruz: Bir veri analiz, data problemimiz var. Özellikle sektörün ileriye dönük vizyonuna yön çizebilmek adına, sektörün 3 yıldan bu yana envanterini çıkarıyoruz.

Gıda ve İçecek Sektörü Envanteri

TGDF 4 yıldan bu yana sektörün envanterini çıkararak sektörel politikaların geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Şimdi ben Federasyon tarafından hazırlanan bu envanterden hareketle bazı rakamlara dikkatinizi çekmek istiyorum.

2009 yılı Gıda sanayi envanterine göre, 17 bin 391 işletmesi var. 2009 yılında bir önceki yıla göre işletme sayılarında yüzde 21'lik bir düşüş oldu. 977 bin kişiye kayıtlı istihdam sağlıyoruz. Kayıt dışını öngöremiyoruz, hepinizin malumu. İhracat ve ithalat rakamları olarak baktığımızda da; 5.932 milyon dolar ihracat ve 2.904 milyon dolar ithalat yapıyoruz. Gıda sanayi işleme kapasitesi 187 milyon ton, içecek kapasitesi ise 13.2 milyar litredir. Bunlar makro rakamlar. Federasyonun sitesinde envanterin detaylarına ulaşabilirsiniz.

İşletme sayımız, istihdamımız ve 3,8 milyar dolar dış ticaret fazlamızla yüzde 204 dış ticaret karşılama oranını yakalayan tek sektör, gıda ve içecek sektörü ve Türkiye'nin de dördüncü büyük sektörü. Ambalajlı gıdadan bahsediyorum; yani fabrikaya hammadde girmeden önceki süreçler değil, sadece ambalajlı gıdadan bahsediyorum.

Şimdi, CIAA'nın yayınladığı envanterle biraz global pazardaki durumumuza bakalım.

Avrupa Birliğinin 27 ülkesinde 308 işletme var, 4.3 milyon insan gıda endüstrinde istihdam ediliyor ve 2 milyar Euro dış ticaret fazlası var.

Biraz önce Türkiye için 3,8 milyar dolar rakamını verdik. Bu rakamlara baktığımızda, Avrupa Birliğinde 27 ülkeyle rekabet edebilen tek sektörün gıda ve içecek sektörü olduğunu söyleyebiliriz.

Tabii, hammaddesi tamamen iç üretime dayalı en önemli, en büyük, hatta tek sektör diyebiliriz. Bu nedenle de aslında gıda ve içecek sektörü, kırsal kalkınmanın da lokomotifidir.

Şimdi biraz başka bir tarafa geçmek istiyorum.

FAO raporları, yüzde 172 gibi inanılmaz bir artışla, 2050 yıllarında dünya nüfusunun 10 milyar gibi bir seviyeye çıkacağını söylüyor. Bu bizim söylediğimiz bir şey değil, FAO bunu öngörüyor ve başka raporlar da bu nüfusun, yani bu 10 milyar kişinin obezite, diyabet, açlık gibi sorunlarla karşılaşacağını belirtiyor. Ki halihazırda yeryüzünde 1 milyara yakın insanın açlık çektiği yine FAO ve Dünya Sağlık Örgütü raporlarında var. 2015 yılında 700 milyon obez bekliyoruz, 2030 yılında da 350 milyon diyabet hastası bekleniyor.

Burada herkesin bir tane sorunu var; 2050 yılına geldiğimizde, aç da olsa, diyabetli de olsa, obez de olsa bu nüfusu besleyeceğiz; bu nüfusun değişen, artan, gelişen beslenme ihtiyaçlarını hep beraber karşılayacağız. Kiminle; tabii ki oyunun en önemli parçası olan gıda ve içecek sektörüyle.

Fotoğrafa bu açıdan baktığımızda, ki ne yazık ki bu rakamları, global rakamları biliyoruz; fakat Türkiye'ye ilişkin beslenme ve sağlık araştırması henüz yapılmadığı, tamamlanmadığı için, 2050 yılında Türkiye topraklarında bizi ne bekliyor, sağlık ve beslenme odaklı sorunlarımıza dair elimizde çok net bir datamız yok. Ama tüm strateji, politika ve uygulamalarımızın güvenilir ve bilimsel verilere dayandırılması, kuşkusuz, tüm paydaşların işbirliğiyle mümkün.

Tabii, işin anahtar sözcüğü herhalde tarım-sanayi entegrasyonu. Tarım havza modeli bir şekilde eleştiriliyor, hep bir çözüm arayışı söz konusu. Neye çözüm arayışı; tarım-sanayi entegrasyonuna bir çözüm arayışı. Gıda zincirinin yaşam döngüsü içinde tarım-sanayi entegrasyonundaki her türlü sorun, sektörün hem büyümesine, hem de ulusal ve uluslararası arenadaki rekabet gücüne ciddi anlamda sekte vuruyor. Onun da ötesinde, gıda güvenliğini de ciddi anlamda tehdit ediyor.

Şimdi, gıda zincirinin yaşam döngüsüne şöyle bir bakacak olursak; öncelikle bir fabrikaya hammaddemizin girdiği ana kadar ki süreç var. Yani buradaki tüm tarımsal süreçleri ele alıyoruz. Ki bizim Federasyon olarak yayınladığımız çevre raporunda bunun daha detaylarını bulmanız mümkün. Toprak, su, yem, tarım kimyasalları, pestisitler, herbisitler, hepsini burada değerlendiriyoruz. Gıda üretimi ve üretimden sonraki taşıma, satış noktaları ve tüketiciler dediğinizde, aslında yaşam zinciri oldukça büyük, oldukça kompleks ve gıda güvenliği adına ilk noktadan işe başlamak çok önemli. Zaten o yüzden, gıda güvenliği, bütün bilim otoriteleri tarafından tarladan sofraya büyük bir zincir olarak ele alınan bir kavram.

Gıda ve içecek sanayimize endüstriyel tipte hammadde sağlanamaması, tarımsal hammaddelerimizdeki kalite sorunu, ülkemizdeki hammadde fiyatlarının dünya fiyatlarından daha yüksek oluşu gibi sorunlar, endüstrinin, özellikle de ihracat anlamında belini büken en önemli konular.

Tabii, gıda ve içecek sanayi, temel ürünlerinin yanı sıra, çok geniş bir yelpazede ekonomik açıdan yarar sağlayacak çok çeşitli ek ürünler de üretmekte.

Bu bölümü özellikle aldım buraya. Çünkü zaman zaman bazı yasal düzenlemelerden çok farklı şekillerde etkilenebiliyoruz. Ambalaj Atıkları

Kontrol Yönetmeliğinde yapılan bir değişiklikle, ambalaj üzerindeki sorumluluk sadece piyasaya süren olarak gıda üreticilerine yüklenmiş durumda. Yani zincirin en önemli halkası olan ambalaj üreticisi, geri dönüşüm noktasındaki sorumluluklarından arındırılmış durumda. Biz buna her platformda karşı çıktık. Buna Çevre Bakanlığı nezdinde de karşı çıkıyoruz; ki Çevre Bakanlığıyla yaptığımız programda da bunu açıkladık. Ancak, Avrupa Birliğinde olduğu gibi, ülkemizde de atık ile atık olarak sınıflandırılmayacak yan ürün kavramlarındaki karmaşa, yan ürünlerin etkin kullanımı önündeki en büyük engel ne yazık ki. Çünkü yan ürünlerin etkin kullanımı da endüstriyel anlamda çok büyük bir değer ifade ediyor.

Tabii, sürdürülebilir bir çevre için, gıda ve içecek sanayi, enerji verimliliğinin artırılmasını ve sera gazı emisyonlarının azaltılmasını desteklemekte. Bu noktada KOBİ'ler çok önemli. Çünkü 17 bin işletme diyoruz; yaklaşık yüzde 90'ı KOBİ'lerden oluşan bir sektör gıda ve içecek sektörü. Gıda sektörünün dünyada da yapısı böyledir. Yani 10 tane büyük gıda şirketini bütün ülkelerde sayarsınız, bunları bir kenara koyarsınız, geri kalan bütün üreticilerin KOBİ niteliğinde olduğunu görüyorsunuz. Avrupa Birliğinde de bu böyle, Amerika'da da bu böyle. Amerika, birazcık daha ölçeği büyük işletmelerin olduğu bir yapı sergiliyor.

Dolayısıyla, bizim burada özellikle enerji ve iklim değişikliği tedbirleri konusunda KOBİ'lerin desteklenmesine çok yapısal çözümler üretmemiz gerekiyor.

Tabii, ambalaj, Türkiye Gıda ve İçecek Sanayi Dernekleri Federasyonunun her zaman temel stratejik sözü olmuştur, kavramı olmuştur. Çünkü ambalaj, gıda güvenliğinin, gıda izlenebilirliğinin en önemli argümanlarından. Çünkü kayıtlıdır; bir şekilde denetim zinciri içine, ambalajsıza göre daha fazla, daha kolay alındığını varsayıyoruz. Dolayısıyla, ambalaj bizim için en önemli kavramlardan biri.

Tabii, gıda güvenliğinin en önemli oyuncusu tüketici. Tüketici bilinci olmadan, tek başına ne yaparsak yapalım, hangi paydaş ne yaparsa yapsın, tüketici bilinçli değilse, tüketici tercihleriyle geriye dönük zincirin tamamını zorlamıyorsa -ki tüketici hakikaten sanayinin gelişimine yön veren en temel argüman- ilerleme kaydetmek hakikaten güç oluyor.

Biz, bu zincirin içinde yer alan tüm paydaşlarımıza, ama öncelikle üyelerimize, öncelikle ve özellikle üyelerimize, başta gıda güvenliği olmak üzere, her türlü hijyen standartlarının yükseltilmesi adına sürekli hizmet içi eğitimler veriyoruz ve sürekli olarak, size az önce ifade ettiğim bilimsel network'teki gelişmeleri üyelerimizle paylaşıyoruz.

Teşekkür ederim.

1- GİRİŞ

Bu gün burada Dünya gıda gününü kutlamak maksadıyla toplandık. Gıda konusunda Dünyanın haline bakınca kutlama tabiri ne derece doğru düşünmek lazım. Dünyada gıda konusunda tam bir felaket yaşanıyor.

FAO'nun son açıklamalarına göre 2009 yılında, Dünyamızda yaşayan 6,2 milyar insandan açlık çekenlerin sayısı ilk kez bir milyarın üzerine çıkmıştır. Bu insanlar yeterli ve dengeli beslenemediklerinden dolayı ölümlerle burun buruna yaşamaktadırlar.

Son yıllarda gıda fiyatlarında yaşanan dalgalanmalar ve yüksek oranlı fiyat artışları ve azalışları ülke ekonomisinde ve tüketici taleplerinde istikrarsızlığa sebep olmaktadır. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) Gıda fiyat endeksi bir önceki yıla göre 2006'da %8, 2007'de %24 artmıştır. 2008 yılı sonundaki gıda fiyatları, 2006 yılına oranla reel olara ortalama % 24 daha yüksek olduğu görülmektedir.

Ekonomik Kalkınma İşbirliği Örgütü (OECD),Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Uluslararası Gıda Politikası Araştırma Enstitüsü (IFPRI) gibi uluslararası kuruluşların dünyada tarım ve gıda tüketimi konularında yaptıkları tespitlere göre; yüksek enerji fiyatları sebebiyle biyoyakıtlara olan ilginin artması, gelir artışları, iklim değişikliği, tüketim alışkanlıklarının değişmesi gibi faktörlerin etkisiyle tarım ürünleri fiyatlarının tarihsel denge seviyelerinin üzerine çıktığı vurgulanmaktadır.

Özellikle, tarım ürünleri üretiminde söz sahibi olan ülkelerin son yıllarda biyoyakıt üretimlerini artırmaları, dünya tarım ürünleri tüketiminin artışı önemli oranda etkilemektedir.

Tarım ürünleri ve gıda fiyatlarındaki yükselişin nedenleri aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır:

- Çin ve Hindistan'ın tüketim miktarı ve tüketici alışkanlıkları büyüme hızıyla orantılı olarak değişmektedir.
- Fosil yakıtların tükenme korkusu ve alternatif olarak biyoyakıtların kullanılmaya başlanması fiyatların artışında önemli bir etken olmuştur. Bu konuda özellikle Brezilya ve Arjantin'de büyük ölçekli yatırımlar yapılmaktadır.
- Tarım ürünleri fiyatlarındaki yükselişin bir diğer sebebi de "iklim değişikliği" olarak gösterilmektedir.

Asya Ülkelerinde tüketim alışkanlıklarının değişmesi ve biyoyakıtlara olan talep artışının, önümüzdeki yıllarda tarım ürünleri dünya fiyatlarında oldukça etkili olacağını göstermektedir.

* Türkiye Ziraat Odaları Birliği Teknik Hizmetler Kurul Başkanı V.

Bu durum, tarımın ve gıdanın stratejik önemini dünyaya yeniden hatırlatmıştır. Ülkemiz bu gelişmeden gereken dersi çıkarmalı, uygulanacak politikalarda tarıma yeni bir yaklaşım göstermelidir.

Ortaya koymaya çalıştığımız durumdan anlaşılacağı üzere tarımsal ürünler, gıda ihtiyacının giderilmesi yanında, enerji ihtiyacı için de geniş kullanım alanı bulmaya başlamıştır.

Önemli olan gıda kullanımındaki yeni gelişmeleri görüp, bu durumun ülkemiz için bir fırsata dönüştürülmesini sağlamaktır. Başka bir ifadeyle Dünyadaki tüketim taleplerinin karşılanabilmesi ve fiyat artışlarından en asgari düzeyde etkilenmemiz için, ülke olarak geleceğe yönelik üretim hedeflerimizi belirleyip bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi amacıyla uygun politikaları ortaya koymalıyız.

AB, dünya'daki bu değişimden yararlanmak ve fırsatları değerlendirmek amacıyla 20 Kasım 2007 tarihinde "Ortak Tarım Politikası gözden geçirilmesi" raporu başlıklı bir bildiri yayınlanmıştır. Bu bildiriye göre; tarım arazilerinin ekim dışı bırakılması zorunluluğu ortadan kaldırılmış, biyoenerjinin yarattığı fırsatlardan yararlanmak üzere kırsal kalkınma tedbirlerinin güçlendirilmesi amacıyla yeni tedbirler oluşturulmuştur.

2- TÜRKİYE'DE TARIMSAL YAPI VE GIDA ÜRETİMİ;

2.1- Tarımsal Yapı

Türkiye; toplam 77,9 milyon hektar alana sahip olup, bu alanın yaklaşık %26'sını (20 milyon hektar) ormanlar, %16'sını (12 milyon hektar) çayır ve otlaklar, %35'ini (27 milyon hektar) de tarım alanları oluşturmaktadır.

1940 yılında 14 milyon 800 bin hektar olan ekili ve dikili alan, 2006 yılında 25.9 milyon hektara ulaşmıştır. Ekili ve dikili alanların yaklaşık 8.5 milyon hektarı ekonomik olarak sulanabilir özellikte olup, 2008 itibarıyla, bunun ancak 5.28 milyon hektarı sulamaya açılmıştır. Diğer bir anlatımla Türkiye'deki toplam ekili ve dikili alanların %20'inde sulu tarım yapılırken, %80'inde kuru tarım yapılmaktadır.

Ülkemizde özellikle İç Anadolu Bölgesi başta olmak üzere bazı bölgelerimizde yağış eksikliğinden dolayı nadas uygulamalı tarım yapılmaktadır. İşlenen yaklaşık 24 milyon hektar tarla alanının yaklaşık 5 milyon hektarı her yıl nadasa bırakılmaktadır (Dolayısıyla her yıl yaklaşık 19 milyon hektar alanda tarla tarımı yapılmaktadır). Diğer taraftan 2006 yılı itibarıyla 790 bin hektar alanda sebze, 1.393 bin hektar alanda meyve, 535 bin hektar alanda bağ ve 595 bin hektar alanda da zeytin üretimi yapılmaktadır.

Tarla ürünleri içerisinde %81 ekiliş oranıyla en büyük yeri tahıllar almaktadır. Tahıllar içerisinde de %65 ekiliş oranı ile buğday ilk sırada yer almaktadır.

Kuru baklagiller toplam ekiliş alanının yaklaşık %6,9'unu, Şeker pancarı %2 Pamuk %3.7, yağlı tohumlar %4 ünü oluştururken kalan kısımda ise diğer tarım ürünleri yetiştirilmektedir.

Ülkemizdeki mevcut tarımsal yapı ve işletmelerin optimal büyüklükte olmaması nedeniyle tarımda istenilen ölçüde teknoloji kullanılamamakta ve kullanılan girdilerden de istenilen verimlilik sağlanamamaktadır.

2001 yılı tarım sayımı sonuçlarına göre 3.0 milyon tarım işletmesinin %64,8'i 50 dekardan daha küçüktür.20 dekara kadar olan işletmeler tüm işletmelerin %33,4'ünü oluşturmalarına karşın, toplam işlenen alanın %5,3'lük bir bölümünü işletmektedirler.500 dekardan büyük işletmelerin toplam işletmeler içindeki oranı %0,7 iken, bu işletmelerin işledikleri alan, toplam alanın %11,4'üdür.

2001 yılında yapılan son tarım sayımına göre ülkemizde 3.022.127 tarımsal işletme bulunmaktadır.

Türkiye'de 2007 yılı itibarıyla 1.056.128 traktör, 12.775 Biçerdöver bulunmaktadır.

2.2-Tarımsal Üretim

2.2.1.Bitkisel Üretim

Ülkemiz sahip olduğu (gerek tarımsal arazi varlığı bakımından gerekse iklim çeşitliliği bakımından) büyük tarım potansiyelinden dolayı dünya tarımında önemli bir paya sahiptir.

2007 yılı üretim rakamlarıyla ülkemiz ; buğday üretiminde dünyada 9. , arpa üretiminde 7., mercimek üretiminde 3. nohut üretiminde 3. , taze sebze üretiminde 4., sert kabuklu meyve üretiminde 4., taze meyve üretiminde 4, üzüm üretiminde 6., incir üretiminde 1., kayısı üretiminde 1., tütün üretiminde 11., limon üretiminde 7., portakal üretiminde 12., pamuk üretiminde 6., ayçiçeği üretiminde 9., patates üretiminde 15, ve sığır sayısında ise 25. sırada yer almaktadır.

Ülkemizdeki tarımsal ürünlerin verimleri genelinde gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında düşüktür. Ancak aynı özellikteki arazilerdeki verimler karşılaştırıldığında ülkemizdeki verimlerin üstünde olmadığı görülmektedir. Hayvansal ürünlerde verim bitkisel üretime göre daha düşüktür. 2008 yılı verilerine göre ülkemizin tarımsal üretim değeri yaklaşık 90 milyar T.L.. Bu miktarın yaklaşık 66 TL. si (%73'ü) bitkisel üretimden24 milyar TL. si ise (%27'si) hayvansal üretimden oluşmaktadır. Bitkisel üretim değerinin, 24.1 milyar TL.si (%26.8) Tarla ürünleri üretim değeri, 18.1 milyar TL.si (%20) sebze üretim değeri, 23.8 TL. si () meyve üretim değerinden meydana gelmektedir. Aşağıdaki tablodan da izlenebileceği gibi, üç yıllık üretim ortalamaları üzerinden gidilerek ürünlerin ortalama üretim durumları ortaya konmuştur. Buğday, şeker ve meyvelerin büyük kısmında kişi başına üretim rakamları gelişmiş ülkelerdekinin üzerindedir. En büyük fark buğdayın kişi başına üretiminde görülmektedir.

Tablo-1 Bazı Tarımsal Ürünlerin Üretim Miktarları(Ton)

ÜRÜNLER	2006	2007	2008	Üç Yıllık Ortalama Üretim
	Üretim	Üretim	Üretim	
TAHILLAR				
Buğday	20.010.000	17.234.000	17.782.000	18.342.000
Arpa	9.551.000	7.306.800	5.923.000	7.593.600
Mısır	3.811.000	3.535.000	4.274.000	3.873.333
BAKLAGİLLER				
Kuru Fasulye	195.970	154.243	154.630	168.281
Mercimek Kırmızı	580.298	508.378	106.361	398.346
Mercimek Yeşil	42.326	26.803	24.827	31.319
Nohut	551.746	505.366	518.026	525.046
ENDÜSTRİ BİTKİLERİ				
Şeker Pancarı	14.452.162	12.414.715	15.488.332	14.118.403
YAĞLI TOHURLAR				
Ayçiçeği	1.118.000	854.407	992.000	988.136
Soya	47.300	30.666	34.461	37476
YUMRU BİTKİLER				
Patates	4.366.180	4.227.726	4.196.522	4.263.493
Soğan	1.765.396	1.856.442	2.007.118	1.876.319
MEYVELER				
Elma	2.002.033	2.457.845	2.504.494	2.321.457
Şeftali	552.775	539.435	551.906	1.644.116
Üzüm	4.000.063	3.612.781	3.918.442	3.843.762
Kayısı	460.182	557.572	716.415	578056
İncir	290.151	210.152	205.067	235.123
Fındık	661.000	530.000	800.791	663.930
Limon	710.401	651.767	672.452	2.034.620
Mandalina	791.255	744.339	756.473	2.292.067
Portakal	1.535.806	1.426.965	1.427.156	1.463.309
SEBZELER				
Lahana Toplam	687.112	647.678	674.617	669.802
Marul (Toplam)	441242	428059	439641	436314
İspanak	242.231	235.731	225.746	234.569
Pırasa	320.091	256.397	252.286	276.258
Fasulye	563.763	519.968	563.056	548.929
Kavun - Karpuz	5.570.911	5.457.810	5.752.220	16.780.941
Kabak (sakız)	288.336	267.142	279.451	278309
Hıyar	1.799.613	1.674.580	1.678.774	1.717.655
Patlıcan	924.165	863.737	813.686	867.196
Domates	9.854.877	9.945.043	10.985.355	10.261.758
Sivri biber	775.577	727.190	734.596	745.788

2.2.2 Hayvansal Üretim

Türkiye’de 1980’li yıllardan itibaren hayvan sayılarında düşüşler başlamıştır. 1980 yılında 16 milyon civarında olan sığır varlığının, 1997 yılında 11 milyona

2008 yılında ise 10.86 milyona düştüğü görülmektedir. Düşüş oranı yaklaşık % 32' dir. 1980 yılında 48 milyon civarında olan koyun varlığı, 1997 yılında 30 milyona, 2008 yılında yaklaşık 24 milyona, 1980 yılında 15 milyon civarında olan kıl keçisi 1997 yılında 7-8 milyona 2008 yılında 5.6 milyona düşmüştür. Koyunda düşüş oranı % 50, kıl keçisinde % 62.7 olmuştur. En yüksek düşüş oranı ise 1980 yılına göre 1997' de % 83 ile tiftik keçisinde olmuştur.

2008 yılındaki Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre Ülkemizde;

Sağılan toplam hayvan varlığından (inek, manda, koyun ve keçi) yıllara göre ufak değişimler göstermekle birlikte 12.2 Milyon ton civarında süt üretilmektedir. Bu sütün yaklaşık % 92' sini inek sütü, %6.1 koyun sütü, %1.9 unu ise keçi ve manda sütü teşkil etmektedir.

Toplam 1 123 132 ton beyaz et üretilmiştir. Bu üretimin yaklaşık %97 si tavuk eti %3 ise hindi ve diğerleridir.

2008 yılında toplam 13.2 milyar adet yumurta üretilmiştir.

482 458 ton kırmızı et üretilmiştir. Bunun yaklaşık %75 i sığır, %20.5 koyun, %4.2 si keçi, % 0.3 ise manda etidir.

Ülkemizde kişi başına yılda 170.6 lt süt, 15.7 Kg beyaz et, 6.75 kg kırmızı et ve 184.6 adet yumurta üretilmektedir.

3- TARIMDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE GIDA GÜVENCESİ;

Dünya nüfusundaki hızlı artış bir taraftan doğal kaynaklar ve çevre üzerinde tahribatlar oluştururken diğer taraftan gıdaya ulaşma ve gıda güvenliği açısından sorunları gündeme getirmiştir. Nitekim dünya nüfusu 1950 yılından sonra %125 oranında artmıştır. Gelecek 50 yılda dünya nüfusunun iyimser bir yaklaşımla %67 oranında artacağı tahmin edilmektedir. Bu artışın özellikle de gelişmiş ülkelerde daha yoğun olacağı öngörülmektedir. Bu hızlı nüfus artışına paralel olarak günümüzde büyük çoğunluğu geri kalmış ve geliştirmekte olan ülkelerde olmak üzere 1,3 milyar kişi, günde 1 Dolar veya daha az gelire yaşamak zorunda oldukları bilinmektedir.

Dünyada özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde tarım sektöründe çok önemli gelişmeler olmuştur. Tarımda yüksek teknolojinin kullanılması, gübre ve kimyasal ilaç kullanımının artması ve özellikle de üretimi artırma politikaları, tarımsal üretim miktarında önemli artışlar meydana getirmiştir. Bu gelişmeler gıda ve lif üretim miktarlarındaki pozitif etkilerinin yanı sıra tarım işletmeleri üzerinde birçok negatif etkiler ortaya çıkarmıştır. Tarım işletmeleri üzerindeki negatif etkiler, toprak yapısının bozulması, erozyon, yer altı ve yüzey sularının kirlenmesi gibi yapısal problemleri, tarımsal faaliyette bulunanların hayat standartlarının ve çalışma şartlarının kötüleşmesi gibi sosyal problemleri, üretim maliyetlerinin yükselmesi ise ekonomik problemleri kapsamaktadır.

Günümüzde “sürdürülebilirlik”, “doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı” ve “ekolojik denge” gibi terimler yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu kavramlar uzun dönemde insan davranışlarının çevre ve diğer canlı türleri üzerine

etkisini inceleyerek, kaynakların kullanımı ve korunması ile birlikte dengeli bir tarımsal yapının oluşturulmasında yol gösterici rol oynamaktadır.

Sürdürülebilir gelişme; “gelecek nesillerin kendi gereksinmelerini karşılayabilmelerini tehlikeye atmadan bugünün ihtiyaçlarını karşılama” olarak tanımlanabilir. Bu çerçevede “Sürdürülebilir tarım: Tarımsal faaliyetin uzun dönemde verimliliği ve çevreyi koruyacak, ekonomik gelişmeyi sağlayacak, kırsal yaşam kalitesini yükseltecek şekilde yönlendirilmesidir.

Gıda güvencesi, yeterli, sürdürülebilir ve istikrarlı bir üretimle birlikte düşünülmelidir. Son yıllarda tarım ve gıda ürünlerinin fiyatlarında yaşanan dalgalanmalar ve yüksek oranlı artışlar, dikkatleri istikrarlı üretimin ve gıda güvencesinin önemine çekmiştir. Türkiye’ de tarımsal üretimde yeteri kadar potansiyel bulunmaktadır. Önemli olan üretimin ve üretimdeki istikrarın önündeki engellerin kaldırılmasıdır.

3.1 - Sürdürülebilir Tarımın İlkeleri:

Ekolojik açıdan sürdürülebilirlik: Bu kapsamda sürdürülebilirlik, biyofiziksel işlemler ile ekosistemin devam eden üretkenliği ve fonksiyonu üzerinde odaklaşır. Aynı zamanda uzun dönemde kaynakların kalite ve üretkenliği, su ve toprak gibi fiziksel şartların korunması, genetik kaynakların korunması, biyolojik farklılıkların muhafaza edilmesi gibi konularda ekolojik sürdürülebilirlik kavramı içine girer.

Sosyal açıdan sürdürülebilirlik: Sürdürülebilirlik sosyal açıdan değerlendirildiğinde gıda ve barınma gibi temel gereksinimlerin sürekli temini yanında güvenlik, eşitlik, özgürlük, eğitim, istihdam gibi kültürel ve sosyal zorunluluklar da karşımıza çıkar.

Ekonomik açıdan sürdürülebilirlik: Süreklilikte ekonomik yaklaşım, tarımsal üretici açısından uzun dönemli faydayı hedefler. Ayrıca ekonomik performans, düşük tarımsal ürün fiyatları, azalan üretim, yüksek üretim maliyeti veya bunlara benzer olumsuz koşullar nedeni ile tarımsal işletmelerin varlığı ekonomik açıdan sürdürülebilirliği ortaya çıkaran faktörlerdir. **Ekonomik yönden uygulanabilirlik deyince bugün ve gelecekte çiftçiler için üreticilere mutlaka gerekli olan geliri sağlaması anlaşılmalıdır.**

Sürdürülebilir tarımı oluşturan bu unsurlardan bir tanesi ihmal edilirse istenilen başarıyı sağlamak zorlaşır.

Sürdürülebilir tarımda verimli olabilmek için stratejik açıdan ekonomik bir gübreleme, toprağın organik madde oranını koruma, azaltılmış toprak işleme, uygun bir ekim nöbeti ile entegre olarak hastalık, zararlılar ve yabancı otlarla mücadele **en önemlisi üretilen ürünlerin değerinden satıldığı pazar büyük önem taşımaktadır.**

En uygun yönetim ve girdi faktörlerinin kombinasyonu tarladan tarlaya, çiftlikten çiftliğe, bölgeden bölgeye fiziksel ve ekonomik çevreye göre değişmektedir. Dünya genelinde yapılan araştırma sonuçlarına göre elde edilen tecrübeler sürdürülebilir tarımın geliştirilmesi için azaltılmış toprak işleme, gübreleme teknikleri, ekim nöbeti, entegre zararlı, hastalık ve

yabancı ot mücadelesi, su kullanma etkinliği ve adapte olmuş bitki çeşitleri ve destekleyici olarak da hayvancılık yapılması üzerinde durulmalıdır.

Sürdürülebilir tarım işletme düzeyinde mutlaka bugün ve gelecek için çiftçiye yeterli kazanç sağlamalıdır. Kısıtlı imkânlarla sahip fakir çiftçiler normal yetiştirme sezonunda yeterli verim ve gelir sağlamayan sistemlere kesinlikle yatırım yapamazlar.

Türkiye’de sürdürülebilir tarım ülke ihtiyacımızdan başka mutlaka dış satımda talep gören ürünlere de yönelik olmalı, kalite ve maliyetleri de uygun olmalıdır.

3.2- Sürdürülebilir Tarım ve Doğal Kaynak Kullanımı:

Doğal kaynak kullanımının en yoğun olduğu tarım sektöründe bu kaynakların korunarak gelecek nesillere güvenli bir şekilde bırakılması sürdürülebilir tarımın temel amacıdır. Bu kapsamda;

Su: Dünya su tüketiminin %65’i tarımda gerçekleşmektedir. Toplam su tüketiminde endüstrinin payı %25, ev işyeri gibi yerlerde kullanımın payı ise %10 civarındadır. Dolayısıyla ilk çağlardan itibaren tarımsal faaliyetin sürekliliği için su en vazgeçilmez doğal kaynak olarak önemini korumuştur. Su miktar ve kalitesinin korunması, yüzey ve yer altı sularının kirlenmesinin önlenmesi, yanlış sulama sistemlerine bağlı olarak ortaya çıkan su kaybının önlenmesi sürdürülebilir tarım açısından önemli konulardır. Ayrıca su kaynaklarının korunması tarımın bir başka alt sektörü olan balıkçılık açısından da önemlidir.

Enerji: Modern tarımın en yoğun olarak kullandığı doğal kaynaklardan biri de enerjidir. Petrol gibi tarımda yoğun olarak kullanılan enerji kaynaklarının tabiatta sınırsız miktarda olduğu düşüncesiyle dikkatsiz bir şekilde kullanılması endişe verici bir durumdur. Buna bağlı olarak sürdürülebilir tarımda yenilenemeyen enerji kaynakları yerine yenilenebilir kaynakların daha yoğun kullanımı tavsiye edilir.

Hava: Birçok tarımsal aktivite hava şartlarından önemli ölçüde etkilenir. Duman, toz, kimyasal ilaçların havada bıraktığı artıklar, trafik kalıntıları vb. gibi hava şartlarını bozan unsurlar tarımsal faaliyeti olumsuz yönde etkiler. Bitki, hayvan ve insan sağlığının korunması ve bu korumanın sürekliliği açısından bu negatif etkileri engellemek gerekir.

Toprak: Tarımsal faaliyetin gerçekleştiği diğer bir doğal kaynak topraktır. Günümüzde erozyon neticesinde toprak kaybı ve yanlış tarımsal faaliyetler sonucu toprağın yorulması ve bitki besin elementlerinin kaybedilmesi, tarım arazilerinin maksat dışı kullanımı tarımı riske atan faktörlerdir. Toprağın kısa dönemli kar beklentisiyle yorucu bir şekilde kullanılması yerine koruyucu tedbirler alınması önemlidir.

3.3 - Bitkisel ve Hayvansal Üretim Faaliyetleri:

Sürdürülebilir tarımda topografya, iklim, toprak ve su kaynakları, girdilere ulaşım gibi fiziksel unsurlar yanı sıra, tarımsal faaliyeti yapan kişilerin müteşebbis kabiliyetleri ve yönetimdeki etkinlikleri gibi kişisel unsurlarda önemlidir. Bu kapsamda;

Tür Seçimi: Tarımsal işletmelerde yöneticilerin, işletmelerin sahip olduğu toprak yapısı, pazar ve ulaşım noktalarına yakınlığı ve bunlara benzer fiziksel imkanlarını baz alarak üretim faaliyetini belirlemesi tarımsal faaliyetin etkinliğini artırarak, sürdürülebilirliği garanti edecektir.

Çeşitlendirme: Tarımsal faaliyetin çeşitlendirilmesi, yani mono kültür tarım yerine birbirini destekleyecek faaliyetlerin bir arada yapılması üreticinin risk ve belirsizlikler karşısında esnekliğini artırır. Mesela bitkisel üretimde bulunan bir tarımsal işletmenin faaliyetini hayvancılıkla desteklemesi ekonomik kriz dönemlerinde bu işletmenin riske dayanma gücünü artıracaktır.

Toprak Yönetimi: Sürdürülebilir tarım konusunda “sağlıklı toprak” anahtar kelime niteliğindedir. Sağlıklı toprak, sağlıklı bitki, sağlıklı hayvan ve dolayısıyla da sağlıklı insan anlamına gelir. Sağlıklı bitki, hastalık ve zararlılara karşı optimum dirence sahiptir ve daha az mücadele gerekir. Dolayısıyla iyi bir toprak yönetimi ile toprağın su ve bitki besin elementi dengesi kurularak uzun dönem verimlilik ve istikrar temin edilmiş olur.

Etkili Girdi Kullanımı: Geleneksel tarımda kullanılan bir çok girdi sürdürülebilir tarımda da kullanılır. Bununla birlikte sürdürülebilir tarımda yenilenebilir ve çevre üzerine olumsuz etkisi olmayan girdilerin kullanımı esastır.

Hayvansal üretim faaliyetleri: Hayvansal üretimde de bitkisel üretimde olduğu gibi iyi bir ürün planlaması gerekmektedir. Nitekim işletmenin sahip olduğu yem kaynakları ve diğer mevcut kaynaklar hayvancılık faaliyetinin başarısını etkilemektedir. Yine aynı şekilde hayvan beslenmesi, hayvansal atıkların değerlendirilmesi, hayvan sağlığı, çayır-mera yönetimi, gibi konular da hayvansal üretimde sürdürülebilirliğin temel şartlarıdır.

3.4 - Ekonomik, Sosyal ve Politik Süreç:

Sosyo-Politik çevre, insan topluluklarının sosyal ve kültürel faaliyetleri ile birlikte, bireysel ve toplu halde hareket kabiliyetlerini belirler.

Artan nüfus ve yükselen yaşam standardı tarımsal üretim alanı ve üretim miktarında artışı zorunlu hale getirmektedir. Tarımın sürdürülebilirliği için doğal kaynak yönetimi, çevrenin korunması, etkin bitkisel ve hayvansal üretim planlarının uygun politikalarla desteklenmesi gereklidir.

Gelişmiş ülkelerde bir taraftan ticaret politikaları, fiyat politikaları ve çeşitli tarım destek politikaları tüketicinin ihtiyacı olan gıda ve lif üretiminde sürekliliği artıracak politikalar uygulanırken, diğer taraftan sürdürülebilir tarımın en önemli amacı olan çevre ve doğal kaynakların kullanılmasına yönelik politikalar mevcuttur. Üretim sınırlaması, toprak kullanımı ve dağıtımı ile ilgili politikalar, tarımsal işgücü ile ilgili politikalar ve kırsal kalkınma politikaları ise bu kapsamda değerlendirilir.

4 - TÜRKİYE’DE TARIMIN SORUNLARI VE GIDA GÜVENCESİNİN SAĞLANMASI AÇISINDAN ALINMASI GEREKLİ TEDBİRLER;

Son yıllarda takip edilen ekonomik ve sosyal politikalar tarım kesimini ve çiftçilerimizi çok zor durumda bırakmıştır. Bu dönemde çiftçiler iki yönlü baskı altında kalmış; bir taraftan genel ekonomik sorunlar, krizler çiftçilerimizi

fakirleştirirken, diğer taraftan tarım ve destekleme politikalarındaki yanlışlıklar, tarımsal desteklerin azaltılması, çiftçilerimizin satın alma güçlerini ve gelirlerini azaltmıştır.

Tarım sektörünün ve çiftçilerimizin çok önemli ekonomik ve sosyal sorunları bulunmaktadır. Bunların temelinde yapısal sorunlar olmakla birlikte, halen çok önemli ve acil çözüm gerektiren sorunlarımız da bulunmaktadır. Çiftçilerimiz, öncelikle bu sorunların çözümünü beklemektedirler.

Çiftçiler üretimi devam ettirmekte zorlanmaktadır. Sorunlara bir an önce çözüm bulunmaz ise çiftçi üretimden vazgeçeceğinden, Türkiye’de gıda güvencesinin sağlanması mümkün olmayacaktır

Geçen son iki yılda yaşanan süreç, tarımın ve çiftçilerimizin aleyhine gelişmiştir. Sektörümüz, bu koşullarda küresel mali krizin etkisi altına girmiştir. Başka bir ifadeyle, tarım kesimi, zaten zor durumda iken krize yakalanmıştır. Buna rağmen, sektörümüz için kapsamlı tedbirler alınmamıştır.

Tarımda, 2007 yılında kuraklık sebebiyle üretimde önemli oranda azalma oldu. 2008 yılında da bölgesel olmakla birlikte yine kuraklık yaşandı. Bu yıl üretim bir miktar arttı, fakat normal seviyesine ulaşamadı. Üstelik maliyetler, girdi fiyatları çok arttı. Bu koşullarda, yetersiz olan destekler artırılmadı, aksine kısıldı.

Kriz ortamına, tarımda bu şekilde girildi ve yaşanan bu sürecin etkisiyle çiftçilerimiz borçlarını ödeyemez hale geldi. Yeni kredi bulmakta da güçlük çeken çiftçilerimiz, gübre kullanımını kısmak zorunda kaldı ve traktörlerini yenilemekten vazgeçmeye başladı. Hayvancılık sektöründe, önemli sayıda kültür ırkı süt hayvanı kesime gönderildi. ***Gübre kullanımının azalması sonucu bu yıl genelde hava şartları çok iyi olduğu halde hububat üretim artışı ve kalite beklendiği kadar olmadı.***

Netice itibariyle, üretimin yetersizliği, ürün ve girdi fiyatlarında çiftçilerimizin aleyhine değişen parite yüzünden çiftçi para kazanamadı, gelirleri azaldı.

Çiftçilerimiz içinde buldukları durumu şöyle özetliyor: ***Maliyetlerimiz artıyor; ürünlerimiz para etmiyor; buna karşılık destekler yetersiz kalıyor.***

Doğru tarım ve destekleme politikaları ile tarımın, üreten ve Ülkemizin gıda güvencesini sağlayan, kalkınmamıza katkıda bulunan bir sektör haline getirilmesi gerekmektedir. Bunun için öncelikle acil sorunların çözümü sağlanarak doğru bir başlangıç yapılmalı, daha sonra da Ülkemizin temel tarımsal sorunlarının çözümünü hedefleyen, AB Ortak Tarım Politikalarına da uyumu amaçlayan bir politika oluşturmalı ve istikrarlı bir biçimde uygulanmalıdır.

Dünya Çiftçiler Günü münasebetiyle Türkiye’nin dört bir tarafından ***727 Ziraat Odası Başkanı 14 Mayıs 2009 tarihinde Ankara’da bir araya gelerek Tarım Sektörünün sorunlarını masaya yatırmış ve aşağıda belirtilen sorunları tespit etmiştir. Türkiye’de tarımın sürdürülebilirliği ve gıda güvencesinin sağlama bilmesi için bu sorunların giderilmesi şarttır.***

4.1 - Temel Sorunlar:

4.1.1- Tarımda Devlet Politikasının Uygulanmaması

Ülkemizde, Cumhuriyetin ilk yıllarında tarıma gereken önem verilmiş, tarım politikası çok ciddi olarak ele alınmak suretiyle istikrarlı bir şekilde uygulanmıştır. Ancak daha sonraki dönemlerde, kalkınma politikaları ile belirlenen Tarım Politikalarına uyulmamıştır. Tarım sektörü, Hükümetlerin dönemsel uygulamaları ile yönlendirilmiş ve politikalar ile uygulamalar günün şartlarına göre düzenlenmiştir.

Tarımda gününü birlik hükümet politikalarının önüne geçmek kalıcı devlet politikalarının uygulanması ve üreticilerin üretim planlarını yaparken önlerini görebilmeleri amacıyla, 5488 sayılı Tarım Kanunu 18.4.2006 tarihinde kabul edilerek 25.4.2006 tarihinde yürürlüğe girdiği halde, Kanunun pek çok maddesinin fiilen uygulanmadığını görüyoruz. Bunlardan en önemlisi kanunun 21 inci maddesi **"Tarımsal destekleme programlarının finansmanı bütçe kaynaklarından ve dış kaynaklardan sağlanır. Bütçeden ayrılacak kaynak gayrisafi milli hasılanın yüzde birinden az olamaz"** hükmünde olduğu halde ayrılan kaynak hiçbir zaman % 1 e ulaşmadığı gibi binde beşin de altına düşmüştür.

4.1.2. Kamuda Uygun Örgütlenme Modelinin Gerçekleştirilememesi

Tarım politikasının istikrarlı bir şekilde uygulanmaması ve uygulamanın da çok elden yürütülmesi, kaynakların verimli kullanılamamasına ve etkinliğinin azalmasına neden olmaktadır.

Kamuda, tarım politikalarının tek elden yürütülmesi amacıyla gerekli düzenlemelerin yapılması arzu edilmektedir.5488 sayılı Tarım Kanunu'nun da bu konuda açık hüküm olduğu halde uygulamada fazla bir şey değişmemiştir.

4.1.3. Tarımın Alt Yapısı ile İlgili Sorunlar

Tarım sektöründe, kırsal ve tarımsal alt yapı yetersiz, işletmeler küçük, toprak ve su kaynakları geliştirilmemiş, tarım arazilerinin korunması ve erozyon çalışmaları yetersiz, sermaye sınırlı, işsizlik yaygındır.

Ayrıca, bu kesimde kamu ve çiftçi kuruluşlarının verimli olarak çalışmadığı, tarım-sanayi-ticaret entegrasyonunun yeterince sağlanamadığı görülmektedir.

Tarımımızda girdi ve teknoloji kullanımı düşük, araştırma ve eğitim faaliyetleri etkisizdir.

Tarım sektörü ile diğer kesimler arasındaki gelir dağılımında büyük dengesizlik mevcuttur.

4.1.4. Hükümet Kararlarında Çiftçinin Söz Hakkı

Ülkemizde, genel olarak toplumun yönetime katılımında büyük eksiklik vardır. Bir örnek verilmesi gerekirse, Hükümetçe tarımda devrim olarak nitelendirilen, tarımımızın ve dolayısıyla çiftçilerimizin geleceğini ilgilendiren "Türkiye Tarım Havzalarının Belirlenmesine İlişkin Karar " ve "Yeni Fındık Stratejileri ile ilgili alınan kararlarda Çiftçinin temsilcisi olan Türkiye Ziraat Odaları Birliğinin görüşleri alınmamıştır. Nitekim, çiftçimiz ve temsilcileri de, kendileri ile ilgili kararlarda söz haklarını bu güne kadar yeterince kullanamamışlardır.

4.1.5. Enflasyon

Bu dönemde, çiftçi gelirlerinin yetersiz kalması yanında, elde ettiği gelirin satın alma gücü de düşmüştür. Çünkü, ürünlerin fiyatlarındaki artışlar (tabii bazen azalma bile olmakta), maliyet artışlarının çok gerisinde kalmıştır.

2008 yılında tarım fiyatları, girdi maliyetlerindeki artışların gerisinde kaldığı gibi, enflasyonun da altında kalmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun tespitlerine göre, 2008 yılında yıllık **enflasyon %10.06** artarken, **Tarımsal ürün Fiyatları ise sadece % 0.16** artmıştır. Yani enflasyon %10'un üzerinde seyrederken çiftçilerimizin sattığı tarım ürünleri fiyatları yerinde saymıştır.

En son açıklanan enflasyon rakamlarına göre, Ağustos ayı itibariyle yıllık TÜFE enflasyonu %5.33 artmışken, ÜFE Tarım fiyatları %2.03 artmıştır.

4.1.6. Destekleme Bütçesi

Son üç yıldır tarımsal destekleme bütçesi **reel olarak azalmıştır**. 2007 yılında 5.3 milyar YTL olarak belirlenen destekleme bütçesi, 2008 de 5.4, 2009 da ise önce 5.5 milyar TL olarak belirlenmiş, sonra **%10 kesinti** yapılmıştır.

Tarım Kanunu'na göre, "Bütçeden ayrılacak kaynak, gayri safi millî hasılanın yüzde birinden az olamaz". Tarım Kanunu'na uygun bir bütçe hazırlansaydı, tarımsal destek bütçesinin asgari 11 milyar TL olması gerekirdi.

2009 yılı dahil, sekiz yıllık süreç incelendiğinde, tarım destek bütçesinin Milli Gelirden aldığı pay gittikçe düşmektedir. **2002 yılında** tarımı desteklemek için milli gelirin **% 0.65'i** ayrılırken, **2009'da** bu oran **% 0.45'e** düşmüştür. Halen istihdamın % 24'ünü taşıyan bir sektöre, kanunla verilmesi gereken asgari miktarın yarısı bile verilmemiştir.

Dünya pazarlarında yüksek destekli ürünlerle rekabet etmeye çalışan sektörümüz için, Tarım Kanunu'na uygun bir destek bütçesi oluşturulması gerekmektedir.

4.1.7. Krizin Etkileri

Ülkemizde 2001 krizinden sonraki dört yılda tarım fiyatları, sanayi mallarının fiyatları karşısında %39 gerilemiştir. **Enflasyon rakamları** da gösteriyor ki, küresel bir ekonomik krizin yaşanmakta olduğu günümüzde de benzer sürece girilmiştir.

Çiftçilerimizin; ürün fiyatlarını, girdi fiyatlarını belirleme veya etkileme gücü ve inisiyatifi yoktur. Diğer kesimler, bu durumu zaman zaman istismar etmektedirler. Nitekim, kriz fırsatçılığı yapılarak, süt üretiminin mevsimsel olarak en düşük olduğu 2008'in son aylarında bile **süt fiyatları** düşürülmüş, **gübre fiyatları** sürekli değişim göstermiştir.

2008 yılında ürün fiyatları enflasyonun çok gerisinde kalırken, **gübrede %180, mazotta %40'a** varan fiyat artışları olmuştur. Bu durumda, 2008'in son dört ayında **gübre tüketimi % 36 azalmıştır**. Bir taraftan çiftçinin gelirleri azalırken diğer taraftan satın alma gücünün de azalması, gübre, tohumluk, ilaç alımlarında kısıntıya gitmesine, **traktör alımlarından** büyük oranda

vazgeçmesine yol açmıştır. 2008 de süt/yem paritesinde üretici aleyhine oluşan durum yüzünden çiftçilerimiz verimli **süt hayvanlarını kesime** göndermiştir.

Çiftçilerimiz **borçlarını ödeyemez** hale gelmiş ve kredi temininde zorluklarla karşılaşmaya başlamışlardır. Halen çiftçilerimizin kamu ve özel bankalara, Tarım Kredi Kooperatiflerine **15 milyar TL'ye yakın borcu bulunmaktadır**. Çiftçilerimiz, bu borçlarını ve elektrik enerjisi borçlarını ödemede sıkıntı çekmektedirler.

4.2 – GÜNCEL SORUNLAR

Tarımın genel sorunları yanında, Ülkemizin tamamına yayılmış olan 727 ziraat odası tarafından, Dünya Çiftçiler Günü Münasebetiyle 14 Mayıs 2009 tarihinde Ankara'da yapılan toplantı sonunda belirlenen çiftçilerin güncel sorunları, aşağıdaki şekilde özetlenebilir. Gıda güvenesi ve üretimin sürdürülebilirliği sağlanması için çiftçilerin tespit ettiği aşağıdaki sorunların çözümlenmesi tarımımız için hayati önem arz etmektedir;

4.2.1. Hububat ve TMO Politikaları

- TMO ürün maliyetlerini göz önüne alarak bir müdahale fiyatı açıklamalıdır. 2009 yılı için ziraat odaları buğday maliyetini 61 Kr/kg olarak hesaplandığı halde TMO 50Kr/kg fiyat vermiştir.
- TMO alım merkezlerini artırarak, hasat döneminde ürünü acil satmak zorunda olan çiftçileri toplayıcıların eline bırakmamalıdır.
- TMO alımları peşin yapmalıdır.
- TMO'nun kar amacı gütmeyen bir müdahale kurumu olması amacıyla gerekli mevzuat değişiklikleri yapılmalıdır.
- Buğday primleri yeniden gözden geçirilerek artırılmalı, prim miktarları üretim döneminden önce açıklanmalıdır.
- Dahilde İşleme Rejimi (DIR) kapsamında yapılan ithalata dahi bu dönem izin verilmemeli, ihracatçıları desteklemek için başka araçlar kullanılmalıdır.

4.2.2. Girdi Destekleri

Son yıllarda en büyük destekleme kalemi olan DGD, 2009 yılından itibaren ödenmeyecektir. 2008 yılında son kez 2007 yılına ait DGD ödemeleri yapılmıştır. DGD nin kaldırılmasıyla desteklerin özellikle girdi desteklerine yönelmesi arzu edilmiştir. Ancak, gübre ve mazot fiyatlarındaki büyük artışlar ürün maliyetlerine yansımış, bu yüzden gübre mazot desteklerindeki artış yetersiz kalmıştır.

- Gübrede KDV, Mazotta KDV ve ÖTV düşürülmelidir. Yada en azından ödenen destekler çiftçinin ödediği vergileri karşılamalıdır.
- **Yem bitkileri desteği gibi bazı desteklerdeki alan sınırlamaları çiftçinin destekten faydalanmasını zorlaştırmaktadır. Bilindiği üzere işletmeler küçük, daha da önemlisi çok parçalı bir yapıya sahiptir. Arazi toplulaştırma işlemleri bitmeden bu parçalı yapıda, destek için arazilerde belirlenen minimum miktar (10 da) çiftçilerin destekten**

faydalanmasını önlemektedir. Bu nedenle alan sınırlaması kaldırılmalıdır.

- Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi, Makine, Alet ve Ekipmanların Desteklenmesi projelerinde çiftçilerin karşılaması gereken öz kaynak ödemelerinin üretim dönemine denk gelmesi ve bu ekipmanların KDV'sinin de çiftçiler tarafından ödenme zorunluluğu üreticileri sıkıntıya sokmaktadır. Bu sebeple ödemelerin hasat dönemi sonrasında yapılması ve makine alet ve ekipmanlara uygulanan KDV'lerin düşürülmesi gerekmektedir. Ayrıca projelerin toplam destekleme bütçeleri artırılmalıdır.
- Desteklerin ödeme zamanları da değişkenlik göstermektedir. Destek ödemeleri belli bir takvime bağlanmalı ve çiftçi üretim masraflarını destek ödemelerine göre planlayabilmelidir.

4.2.3. Sulama

- Sulamaya açılan alanlarda eksik yatırımlar bir an önce tamamlanarak bu yatırımlar ekonomiye kazandırılmalıdır, sulu tarım yapılan bölgelerde drenaj sistemleri acilen kurulmalı, sulama oranları ve sulama randımanları yükseltilmeli, tarımsal sulamada kullanılan suyun daha etkin kullanımını sağlayacak modern sulama yöntemleri yaygınlaştırılmalıdır.
- GAP'tan sonra ülkemizin en büyük sulama projesi yatırımı olma özelliklerini taşıyan ve DSİ tarafından uygulanmaya başlanan **Konya Ovası Sulama Projesinin** bir an önce tamamlanması ve ayrıca **KOP tarım eylem planının** yatırım programına girmesi ve uygulanmaya başlaması gerekmektedir.
- Bütün Bölgelerimizde arazilerin parçalı olması, sulama çalışmalarının zamanında bitirilmesini engellemekte ve bitirilen şebekeler çok pahalıya mal olmaktadır. Bu nedenle, **arazi toplulaştırma çalışmalarının bir an önce tamamlanması** gerekmektedir.
- Mahalli İdareler Kanunu ile yönetilen Sulama Birliklerinde mevzuat sıkıntısının giderilmesi için Sulama Birlikleri Kanunu bir an önce çıkarılmalıdır.

4.2.4. Elektrik

Birim alandan elde edilen verimin artırılması bakımından sulama yapılmaksızın bir yetiştiricilik yapılması mümkün değildir. Üreticilerimizin tarımsal sulamada kullandıkları elektrik, ürün maliyeti içerisinde oldukça önemli bir paya sahiptir. Üretimde önemli girdi kalemi olan elektriğin birim fiyatının daha ucuz olması sağlanmalıdır. Elektrik faturalarının tahsilat zamanı bölgesel olarak belirlenerek ürünlerin hasat ve pazarlama dönemleri sonunda yıllık olarak yapılmalıdır

Seralar ve hayvancılık işletmelerinde kullanılan elektrik enerjisine ise, ticarethane ve yazıhane tarifesi uygulanmaktadır. Tarımsal sulama abone grubundan elektrik alan üreticilerimize göre %35,5 daha pahalıya elektrik kullanmaktadırlar. Seralar ve hayvancılık işletmelerinin de indirimli tarifeden elektrik alması sağlanmalıdır.

4.2.5. Kredi

2008 yılında hızla artan girdi fiyatları, iki yıldır yaşanan kuraklık, yaşanan ekonomik kriz ve ürün fiyatlarındaki gerilemeler karşısında çiftçilerimiz kredi borçlarını ödeyemez hale gelmiştir.

Çiftçilerimiz kooperatif ve bankalara olan borçlarını ödemek istemektedirler. Bu nedenle çiftçilerimizin borçları 5 yıl, faizsiz şekilde yeniden yapılandırılmalıdır.

4.2.6 Tarım Sigortası

- Devlet destekli tarım sigortası hasar ödemelerinde muafiyet ve müşterek sigorta nedeniyle kesintiler yapılmakta, üreticilerimizin alacakları düşmektedir. Sigorta teminat paketleri, kapsamdaki ürünler ve yapılan kesintilerde yeni düzenleme yapılmalı ve hasar ödeme miktarı en az %80 oranında olmalıdır.
- Kuraklık ve sel gibi afetler de tarım sigortaları kapsamına alınmalıdır.
- Sigorta prim fiyatları çiftçiler için halen yüksektir. Sigorta yaptırmak isteyen çoğu çiftçimize sigorta bedeli yüksek geldiği için yaptıramamaktadır. Bu nedenle prim oranları yeniden gözden geçirilmelidir.

4.2.7, Tarım Dışı Arazi Kullanımı

- Özellikle sahil kesimlerinde 1. ve 2. sınıf tarım alanları imara açılarak, tarım dışına çıkarılmak istenmektedir. Alınan tüm yasal önlemlere rağmen bu durum engellenememiştir. Bu sebeple öncelikli olarak ayrıntılı toprak etütleri tamamlanmalı ve ülkesel arazi kullanım planı yapılmalı, bu kapsamda tarım, turizm ve sanayi alanları belirlenmelidir.
- Toprak Kanunu, tavizsiz ve kararlı biçimde uygulanmalı ve tüzük uygulanır hale getirilmelidir.
- Yasanın etkin bir biçimde uygulanabilmesi için, Toprak Koruma Kurullarına önemli görevler düşmektedir. Tarım topraklarının tarım dışı kullanımının önlenmesi amacı ile kurulan Toprak Koruma Kurullarında kamu personellerinin çoğunlukta olmasından dolayı yeterince etkin ve amacı doğrultusunda çalışmamaktadır. Bu sebeple koruma kurullarındaki üye sayılarının tekrar düzenlenerek, çiftçi kuruluşlarının ve diğer sivil toplum örgütlerinin etkinliğinin artırılması gerekmektedir.

4.2.8. Yaş Meyve ve Sebze

- Sınır ticareti kapsamında Ülkemize giren yaş sebze ve meyve sadece sınır illerimizde kalmayıp yurdun her bölgesinde satışa sunulmakta olup, üreticimiz haksız rekabete uğramaktadır. Kontrol noktalarında, hallerde ve pazarlarda denetimlerin sıklaştırılması gerekmektedir.
- “Milli Narenciye Politikası” oluşturulmalıdır.
- İç tüketimin çeşitli tanıtım faaliyetleri ile mutlak surette artırılması gerekmektedir.
- İhracat iadeleri Temmuz ayında açıklanmalı ve nakit olarak verilmelidir.

- Narenciyenin erken hasat edilerek ihraç edilmesi önlenmelidir.
- Narenciyede işleme sanayi geliştirilmeli, sanayiye giden ürüne prim verilmelidir.
- Narenciyede tarım sigortası yaygınlaştırılarak, ürünün daha geç hasat edilmesi sağlanmalıdır.
- Uzun vadede ise erkenci ve geççi çeşitlerin dikimi sağlanmalı, çiftçi, desteklenmelidir.
- Yaş meyve sebze üreticiden tüketiciye kadar uzanan pazarlama zincirinin kısaltılması için üretici birlikleri kanalıyla alıcı ve satıcı bir araya getirilmelidir.
- Girdi maliyetlerinin yüksekliği narenciye üreticilerimiz için de geçerli olup, diğer üretici ülkelerle rekabetimizi zorlaştırmaktadır. Gübre, ilaç, mazot gibi üretim girdilerinin yanında, depolama, ambalajlama, nakliye gibi unsurlar mutlak surette desteklenmelidir.
- Eski tip seralar Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından bir proje dahilinde yenilenmelidir. Havalandırmanın yetersiz olduğu seralarda hastalıklar artmakta ve ilaç kullanımı fazlalaşmaktadır.

4.2.9. Yağlı Tohumlar

Ülkemizin döviz kaybının önlenmesi ve mevcut üretim potansiyelinin değerlendirilerek bu üretim dalının ülke ekonomisine olan katkısının artırılması bakımından yağlı tohumlu bitkilerin ve özellikle ayçiçeği üretiminin artırılması zorunludur.

Bu amaçla;

- DTÖ kararları çerçevesinde yağlı tohumlar ve bunların ürünlerinin ithalatında uygulanan gümrük vergilerinin üst sınırları bellidir. Bu sınırlar, dış piyasa fiyatları ile üreticimizin rekabet edebilmesi için yeteri kadar yüksek değildir. Bu nedenle özellikle üreticinin ürün pazarlama döneminde (hasat ve sonrası) ithalatı önleyecek ek tedbirler alınmalıdır.
- Üretici kararını etkileyen en önemli faktörlerden biri ayçiçeğine verilecek prim miktarıdır. Ekim alanı ve üretim miktarının artırılabilmesi, bakımından, ayçiçeği üretiminin prim ile desteklenmesine devam edilmelidir. Prim miktarı üreticinin gelir kaybını karşılayacak şekilde olmalıdır.
- Ayçiçeği-buğday fiyat paritesinin 2'nin altına düşmesi ayçiçeği ekim alanlarının daralmasına yol açmaktadır. Bu nedenle, mevcut olan bitkisel yağ açığımız daha da arttırılmaması bakımından parite 2'nin altına düşmemelidir.
- Tohumlarda gerekli performans analizleri ve demonstrasyonlar yapılmadan piyasaya sürülmektedir. Bu da üretimi ve verimi olumsuz etkilemektedir. Yabancı ot, hastalık ve zararlılara dayanıklı çeşitlerin geliştirilmesine ağırlık verilmeli ve geliştirilen çeşitlerin performans denemeleri ve adaptasyon çalışmaları yapılarak sonuçları üreticilerimize aktarılmalıdır. Ayrıca tohumda dışa bağımlılığımızın azaltılması için Tarımsal

Araştırmalar Enstitüsü ve Trakya Birlik tohum geliştirme çalışmaları için desteklenmelidir.

- Tarım Satış Kooperatiflerinin etkili bir ifti rgütü olarak çalışmalarına yardımcı olmak üzere 4572 sayılı yasa ile kesilen finansal desteklerinin yerine, yeni finans kaynakları oluşturulmalı, ekonomik kayıplara neden olan depolama koşulları iyileştirilmelidir.

4.2.10. Çeltik

- Destekler üretim maliyetleri dikkate alınarak belirlenmelidir.
- TMO fiyat açıklarken üretim maliyetlerini göz önünde bulundurmalıdır.
- Sertifikalı tohumluk kullanımının yaygınlaştırılması için prim ödemelerinde sertifikalı tohumluk kullananlara yapılan destek artırılarak devam etmelidir.
- Örgütlenmenin etkin bir şekilde yapılabilmesi için, üreticiden tüketiciye standartlara uygun ürünlerin sunulması amacıyla oluşturulacak tesisler kurulum aşamasında desteklenmelidir.
- Rekabeti oluşturan şartlar sağlanıncaya kadar eltik üreticisi düşük fiyatlı ürünlere karşı korunmalıdır. Özellikle eltik pazarlama dönemlerinde yerli üreticilerimizi mağdur etmeyecek şekilde ithalatı kısıtlayıcı farklı tedbirler alınmalıdır.
- Referans fiyat uygulaması devam etmelidir.

4.2.11. şekerpancarı

- 2004 yılında 9,89 Kr/kg olan pancar fiyatı, 2008 yılında 10,8Kr/kg'dır. Son dört yıldır pancar fiyatı neredeyse hiç artmamıştır. Bununla birlikte son bir yılda üretim girdilerinden sadece gübre fiyatlarındaki artış ise %100'ün üstündedir.
- şeker pancarının fiyatı, içerdiği polar oranına göre farklılık göstermektedir. Baz alınan fiyat %16 polar oranına göre belirlenmektedir. Polar oranının değişmesiyle fiyat da değişmektedir. Polar oranlarının belirlenmesi alıcı tarafından yapılmaktadır ve çiftçimiz bu konuda söz hakkı bulunmamaktadır. şeker pancarında polar oranlarının belirlenmesi tarafsız bir kurum tarafından yapılmalıdır.
- şeker Kurumu tarafından sektöre tahsis edilen kotalarda Kanun yürürlüğe girdiğinden itibaren herhangi bir değişim görünmemektedir. Ülkemiz nüfus artışına paralel olarak tüketimin dolayısıyla şeker kotasının artması beklenirken, Ülke şeker kotasında bir değişiklik olmamıştır.
- şeker kaçakçılığı önlenmelidir.

4.2.12.Mısır

- Hayvancılık başta olmak üzere, biyoyakıt sanayi, nişasta bazlı şekerler sanayi, bitkisel yağ sanayi, gıda tüketimi gibi birçok alanda kullanılan mısırın üretimi bütün Bölgelerde son yıllarda artış göstermiştir. Artan üretime karşılık ithalat ihtiyacı ortadan kalkmıştır. Ancak fiyatları düşük olması nedeniyle mısır üreticisi beklediği geliri mısırdan elde edememektedir.

. 2009 yılı üretimi ile birlikte ithal ürüne gerek kalmayacaktır. İthalat özellikle hasat döneminde tamamen durdurulmalı, ülkemiz üretimi ihtiyacımızı karşıladığı sürece ithal ürünün piyasayı bozmaması için gümrük vergi oranları yüksek tutulmalıdır.

- Ayrıca, mısır fiyatlarının düşürülmesinde prim miktarı da oldukça önemlidir. Mısır için verilecek olan prim miktarı üreticinin gelir kaybını karşılayacak şekilde olmalıdır. Prim miktarı belirlenirken piyasa fiyatları ile üretim maliyetine göre belirlenecek hedef fiyat arasındaki farkı karşılayacak şekilde olmasına dikkat edilmelidir.

4.2.13. Pamuk

- Kalitesiyle dünyaca ünlü Ege pamuğu ekim alanları sürekli azalmaktadır. İç talebimizi karşılamak için üretimin artırılması gerekmektedir. Bu da üretim alanlarımızın artırılması ile mümkündür. Ancak üretim artışıdaki en büyük engel, oluşan fiyatların üreticiyi tatmin etmemesidir.

- Tekstil sanayinin ham maddesi olan pamuğun üretimindeki girdi kalemlerinde maliyetlerin çok yüksek oluşu üretimin her yıl daha da azalmasına sebep olmaktadır. Tohumluk, ilaç, gübre, elektrik, mazot gibi girdi kalemlerinde ödenen ve üreticiye geri ödemesi yapılmayan KDV oranları düşürülmelidir.

- Pirim miktarı üretim maliyeti + kar payı ile belirlenen hedef fiyat ile piyasa fiyatı arasındaki fark olarak üreticiye ödenmelidir.

- Ulusal Pamuk Konseyi oluşturulmasına rağmen, halen ulusal bir pamuk politikası ortaya konamamıştır. Üreticilerin yeniden üretime dönmeleri için dünya piyasalarındaki pamuk fiyatları ile rekabet edebilir bir ortam yaratılmalıdır.

4.2.14. Zeytin

- Zeytincilikte yaşanan gelişmelere karşın, üreticilerimiz hak ettiği geliri elde edememekte, ürün fiyatları maliyetin altında kalmaktadır. Prim miktarı öncelikle üretim maliyetleri ve dünya fiyatları dikkate alınarak belirlenmeli, primler zamanında ödenmelidir.

- Her ne ad altında olursa olsun, zeytin ve zeytinyağı ithalatına izin verilmemelidir.

- Zeytin sineği ile mücadeleye, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından destek verilmelidir.

- Yeni pazarlar bulunarak ihracat imkânları artırılmalı, ambalajlı ihracatın teşvik edilmesine devam edilmelidir.

- Kaliteli ürüne teşvik verilmelidir.

- Zeytin, periyodisite gösteren bir tür olup, var yılı ve yok yılı yaşanmaktadır. Var yılında fiyat düşüşlerini önlemek, yok yıllarında ürün arzını garanti altına alabilmek, ürün arzında ve fiyatta istikrar sağlanması bakımından depoculuğa önem verilmelidir.

- Üretici birliklerine finansal destek sağlanmalıdır.
- Zeytin ve zeytinyağı taban fiyatları sezon açılmadan açıklanmalı, üretici tereddüde düşürülmemelidir.
- Satıcı firmalar arasında haksız rekabetin önlenmesi, üretim standartlarının yükseltilmesinin sağlanması, tüketici sağlığının korunması bakımından, kayıt dışı sofralık zeytin satışları kontrol altına alınmalı, piyasada üretim izni olmayan ve standart dışı üretim yapan ve pazarlayan firmalar sıkı bir şekilde denetlenmelidir.
- Zeytin ve zeytinyağında karışım önlenmelidir.
- Organik tarıma yatırım yapılmalı, organik zeytin ve zeytinyağının işlenmesi ve pazarlanmasına yönelik sanayi tesisleri kurulmalıdır
- Anacı belli olmayan zeytin fidanlarının dikiminin yapılması, yetiştirilecek zeytin cinsine karar verilememesi nedeniyle ekonomik kayıplar yaşanmaktadır. Zeytin konusunda uzman kadro oluşturularak, Akdeniz Bölgesinde Zeytin Araştırma Enstitüsü kurulmalıdır.

4.2.15. Üzüm

- Sofralık üzüme ihracat iadesi verilmelidir.
- Talep fazlası kuru üzümü depolamak üzere bir stok müessesesi kurulmalı, depolama yardımları devreye girmelidir.

4.2.16. İncir

- İncir ihtisas borsaları oluşturulmalı ya da mevcut borsalara işlerlik kazandırılmalı, ticaret borsaları tescil kurumu olmaktan çıkarılmalıdır. Aydın'da Kuru İncir Borsası kurulmalıdır.
- Kuru incir ihracatında ilk yükleme tarihi önem arz etmektedir. İlk yükleme için belirlenen tarih rakiplerimizin pazara erken girerek yüksek fiyatla ürün satmalarına imkan sağlamaktadır. İlk yükleme tarihi ülke menfaatleri doğrultusunda belirlenmelidir.
- Aflatoksin birçok gıda maddesinde olduğu gibi incirlerde de oluşmakta, tüketim aşamasında insan sağlığı ve dış satım açısından sorun yaratmaktadır. İncirlerde aflatoksin oluşumunu önlemek için çiftçi eğitimleri oldukça önemlidir.

4.2.17. Elma

- Elmanın değerini bularak üreticinin emeğinin karşılığını alabilmesi için, girdilere yeterli destek verilmeli, elma ihracatının artırılması için İhracat global bir bakış açısı altında pazar araştırması yapılmalıdır.
- Geçmiş yıllarda verilen ihracat iadesi desteği yeniden uygulanmalıdır.
- Uluslararası fuarlarda ülkemizde üretilen elma çeşitlerimiz tanıtılmalıdır.
- Soğuk hava ve atmosfer kontrollü depoların yetersiz olması nedeniyle ürün kayıpları fazla olmakta ve üretici hak ettiği geliri elde edememektedir. Bu nedenle soğuk hava ve atmosfer kontrollü depoları sayısı artırılmalıdır.

Depolamanın teşvik edilmesi bakımından, soğuk hava depolarında elektrik ücretleri düşürülmelidir.

- Elmanın meyve suyu sanayinde kullanımının artırılması sağlanmalıdır.

4.2.18. Kayısı

- Kayısıbirlik kapanmıştır. Müdahale alımı yapılamadığından üretici ürününü değerinde satamamaktadır. Bu konuda üreticinin yeniden örgütlenmesi sağlanmalıdır.

4.2.19. Fındık

Fındık Üreticilerine Alan Bazlı Gelir Desteği ve Alternatif Ürüne Geçen üreticilere Telif edici Ödeme Yapılmasına Dair 15 Temmuz 2009 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile, %6 dan daha az eğimli 3'üncü sınıf tarım arazilerinde ve 750 metre rakım üzerinde bulunan ruhsatsız fındık bahçelerinin sökülerek, alternatif ürüne geçen üreticilere telif edici ödeme yapılacağı belirtilmiştir.

Ülkemizde 750 metre rakım üzerinde fındık üretimi yapılan 82 bin hektar alan bulunmaktadır, "Bu alan fındık üretim alanlarımızın yaklaşık %13'ünü oluşturmaktadır. Sökülecek alanlar için üreticilere sökme bedeli ve alternatif ürün için sadece üç yıl destek verilecektir.

Bahsi geçen arazilerin bulunduğu bölgedeki iklimi ve arazi yapısı bakımından, alternatif ürün üretilmesi hemen hemen imkansızdır. Rakımı 750 m üzerindeki arazilerde az sayıda alternatif ürün bulursa bile, bu ürünlerin hasadı ve pazarlanması mümkün değildir. Fındık eğimli arazilerde toprağın erozyonla kaybolmasını önlemektedir. Devlet, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları Ülkemizin her yerinde erozyona karşı ağaçlandırma yaparken, diğer yandan erozyonu önleyen fındık sökmek istenmektedir. **750 m rakımın üzerindeki eğimli arazide fındığı söktüğünüzde toprak denizle buluşur. Fındık Karadeniz Bölgesi için büyük bir şans ve geçim kaynağıdır. Tarım dışı iş ve gelir imkânı yaratılmadığı sürece üretici fındığı sökmez. Sanayi ve hizmetler sektörü gelişmediği sürece bu gün için fındığın alternatifi fındıktır.**

Fındık stratejisi, ilgili tarafların ve Birliğimizin görüşleri de alınarak, yeniden gözden geçirilmelidir."

4.2.20. Çay

- Üreticilerin çaydan elde etmekte oldukları gelir günümüzün ekonomik koşullarında yeterli değildir. Açıklanan fiyatlar maliyetin altında kalmaktadır. Yaş çay fiyatları üretici maliyetleri dikkate alınarak belirlenmelidir.

- **Kaçak çay girişi engellenmelidir.**

- **Çayın pazarlanması Çay-Kur ve özel sektör firmaları tarafından gerçekleştirilmektedir. Çay-Kur'un çay alımlarında kota uygulaması üreticilerin mağduriyetine neden olmaktadır.**

- **Devlet kontrolünün giderek zayıflaması nedeniyle çay dikim alanları ruhsatsız alanlara taşmıştır.**

- Kalitenin artırılması bakımından yaşlanmış, verimden düşmüş, açılımlar nedeniyle bir örneklığı bozulmuş bahçeler, üstün verim ve kaliteye sahip çay tiplerinden alınan çelikler ile üretilmiş fidanlarla bir program dahilinde yenilenmelidir.

- Ülkemiz çayının tarım ve sanayinde kimyasal ilaç ve katkı maddesi kullanılmadan üretilmesi önemli bir avantajdır. Bu avantajın değerlendirilebilmesi için organik çay üretimine gereken önem verilmelidir.

4.2.21 . Hayvancılık

- Hayvanını kestiren çiftçiye kilo başına 1,5 TL olarak verilen et desteğinin ülke genelinde de verilmesi sağlanmalıdır.

- Yem fiyatlarının pahalı olması, hayvancılık desteklerinin yetersiz olması nedeniyle hayvancılık gerileme göstermektedir.

- Yem bitkileri desteklerinin en az 10 dekarla sınırlı olması, özellikle küçük ve parçalı arazilere sahip Kütahya gibi illerimizde yem bitkileri ekilişlerini düşürmektedir. Yem bitkileri desteklemelerinde 10 dekar sınırında ısrarlı olunmaması, yem bitkileri ekilişlerini artıracaktır.

- Hayvancılık sektörünün içinde bulunduğu durum göz önüne alınarak hayvan başına ödenecek desteklemelerde baz alınan 5 adet/baş uygulaması kaldırılmalıdır.

- Süt üreticileri süt fabrikalarının kendi aralarında anlaşarak süt alımlarında gizli tekel yaratmalarından dolayı zor durumdadır. Tekelleşmenin önüne geçilmelidir.

- Süt tüketimini artırmaya yönelik okul sütü gibi programlar hayata geçirilmeli, sütte uygulana KDV %1'e indirilmelidir.

- Süte verilen teşvik miktarı yükseltilmeli ayrıca yem alımlarının da hayvancılık destekleri kapsamına alınması sağlanmalıdır.

- Hayvansal işletmelerin yapı ruhsatlarının alımında kolaylık sağlanmalıdır.

- Hayvancılık kesiminde özellikle süt üreticisini mağdur eden düşük süt fiyatları konusundaki sıkıntıyı aşabilmek için süttozu ithalatının makul olan minimum seviyeye çekilerek iç piyasanın hareketlenmesinin sağlanması gerekmektedir.

- Hayvancılık desteklerinde; hayvan başına destekleme uygulamasından vazgeçilerek önceki sisteme dönülmeli, hayvancılığa ayrılan destek miktarları artırılmalıdır.

- Süt, et ve canlı hayvan ithalatı ve kaçak girişleri önlenmelidir.

- Ulusal Süt Konseyinin çalışmaları bir an önce tamamlanarak, etkin hale getirilmelidir.

5.SONUÇ;

Türkiye de üretimi artırma yönünde bir an önce tedbirlerini almalıdır. Amaç sadece yurt içi talebi karşılamak değil, üretim potansiyelimizi kullanarak gelişen dünya tarım ürünleri pazarından daha fazla pay almak olmalıdır.

Ayrıca her türlü risk için gereken tedbirler alınmak suretiyle üretimde sürdürülebilirlik ve istikrar sağlamalı halkımız gıda güvencesine kavuşturulmalıdır.

Görüldüğü üzere **“bizim maliyetlerimiz yüksek, yurt dışında fiyatlar daha düşük, üretmemiz şart değil, ithal edelim”** zihniyetinde olanlar için şunu hatırlatmak gerekir, tarım ürünleri ve gıda fiyatları artık dünyada da yüksek. Kriz dönemlerinde gıda maddelerini üreten ülkelerin kendi halkının ihtiyacı olduğunu öne sürerek ihracatı yasaklamaları nedeniyle, çok yüksek döviz rezervine sahip ülkelerin bile gıda temininde ne kadar güçlük çektikleri anlaşıldı. Daha önemlisi değişen ve gelişen bir pazar var. Türkiye, mevcut üretim kapasitesiyle bu pazarda yerini almalıdır. Aksi halde gıdaya erişim hem zor hem de çok yüksek maliyetlerle mümkün olacaktır.

Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda Tarımsal Yapının Etkinleştirilmesi ile ilgili bölümün ilk maddesi ile, “Gıda güvencesinin ve güvenliğinin sağlanması ile doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı gözetilerek örgütlü ve rekabet gücü yüksek bir tarımsal yapı oluşturulacaktır.” hedefi belirlenmiştir. Dokuzuncu planda yer alan bu amaç hükümetin eylem planında ve 2008 programında da yer almaktadır.

O halde bu amacın gerçekleşmesinin gereği yerine getirilmelidir. Tarımsal üretimin artırılması, diğer stratejik ürünler yanında özellikle yağlık bitkiler ve hububat üretiminin artırılması her zamankinden daha önemli hale gelmiştir. Tarım ve destekleme politikalarımız bu ihtiyaca uygun olarak gözden geçirilmelidir.

Bu politikalarla, tarım makroekonominin büyüme hızını aşağıya çeken değil, kalkınmamızı daha fazla destekleyen bir sektör konumuna getirilebilir.

İklim değişikliğinin olumsuz etkileri ve artan nüfusun beslenmesi ihtiyacı, önümüzdeki yıllarda tarımsal üretimin istikrarlı bir şekilde devamını zor ve zorunlu kılmaktadır. Bu istikrarın devamı için tarımdaki güncel sorunlar ve yapısal sorunların çözümü için gerekli tedbirler, katılımcı bir yaklaşımla acilen alınmalıdır.

ÖZET

Konuya evrensel tüketici hakları açısından baktığımızda öngörülen ve yerini getirilmesi gereken hedefler, ilkeler, esaslar şunlardır.

1 – Tüketicinin sağlıklı, yeterli, ucuz ve çok seçenekli gıdaya ulaşma hakkı vardır.

2 – Tüketicilerin tükettiği gıdalar hakkında eksiksiz ve doğru bilgilendirilmesi hakkı vardır.

3 – Gıdaların üretimi, dağıtım süreçlerinde çevreye zarar verilmemesi ve sağlıklı bir çevrede yaşamasının sağlanması hakkı vardır.

4 – Gıdaların üretimi, dağıtım, tüketim süreçlerinde tüketicilerin kendilerini ilgilendiren yönlerden görüş ve düşüncelerinin ortaya konulması ve isteklerinin alınan kararlara yansması açısından temsil edilmesi hakkı vardır.

Özellikle hükümetlerin bu evrensel hakların uygulanabilmesinin sağlanabilmesinde görev ve sorumlulukları vardır. Bununla birlikte, kırsal alanda en temel tüketici hakkı olan gıda dağıtımını sağlayacak politikaların hükümetlerce yerine getirilmesi sorumluluğu bulunmaktadır. Bunun için de tüketim kooperatiflerinin kurulmasının sağlanması, bilhassa bu girişimin kırsal alanda teşvik edilmesi hükümetlerin görev ve sorumlulukları arasında sayılmaktadır.

Öngörülen tüm bu haklar, tarımla uğraşan ve geçimini tarımla sürdürmek zorunda bulunan köylü ve küçük çiftçiler ile tüketicilerin ve onların yaşadığı ülkenin gıdaya her aşamada ve her yönüyle egemen olması ile sağlanabilir. Aksi takdirde gıda egemenliği kaybedildiğinde ne tüketici hakkından ne de kırsal kesimde yaşayan ve tarımla uğraşmak zorunda kalan yoksul köylü ve küçük çiftçilerin insanca yaşayabilmesinden bahsetmek mümkün değildir.

18. yy'ın sonu ve 19.yy'ın başında Avrupa sömürgesi altındaki ülkelerde kendi yararları için başlatılan ihraç ekin üretimi ve bu tarım alanlarındaki ucuz işgücü kullanımı hala devam etmektedir. Bununla birlikte, özellikle de 2. Dünya Savaşı'ndan sonra tüm dünya'da geleneksel tarımsal yöntemler ortadan kaldırılarak uluslararası tekellerin çıkarları doğrultusunda batı tarzı modern tarımsal yöntemler egemen hale getirildi. Daha az emek harcayarak daha çok ürün elde etmek yutturmacası ile empoze edilen ve yeşil devrim de denilen bu uygulamalar modern tarımsal makinalar, suni gübre, böcek ilacı, tohum satan ve ucuz ihraç ürünlerini işleyen emperyalist tarım ve gıda şirketlerine yaradı.

Özellikle, 1980'yılından sonra IMF ve Dünya Bankasının gerek Türkiye'ye gerekse az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere dayattığı neoliberal

* Tüketici Hakları Derneği Genel Başkanı

politikalar ile tarımdaki özelleştirme uygulamaları ve tarımdan desteğin çekilmesi tüketici haklarına aykırı sonuçlar doğurmuştur. Bununla birlikte, dar gelirli, yoksul köylü ve çiftçilerin daha da yoksullaşmasına ve kırsal kesimden kentlere göçe neden olarak toplumsal sorunların daha da ağırlaşması sonucunu doğurmuştur.

MODERN TARIM TEKNİKLERİ’NİN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERE ETKİLERİ

Modern tarım tekniklerinin dayatıldığı gelişmekte olan, az gelişmiş, daha doğru deyimle geri bırakılmış ülkelerde tüketiciler, köylü ve çiftçiler ile çevresel yönden şu sorunlara neden olmuştur.

- 1- İş sayısında düşüşe yol açmıştır.
- 2- Birçok karar, çiftçilerin ve yöre insanının elinden alındığı için yerel kendine yeterlilik, güven azalmıştır.
- 3- Suni gübre ve böcek ilacı tüketimi hızla artmış, bunun sonucunda da tarımsal maliyetlerin artmasına neden olunmuştur.
- 4- Toprak, su kirlenmiş, sera gazı etkisine neden olunmuştur.
- 5- Verimlilik ve üretim azalmalarına neden olunmuştur.
- 6- Zararlı böceklerin böcek ilacına bağımsızlık kazanmasıyla hem zararlı böcek sayısında hem de böcek ilacı sayısında ve tüketiminde artış olmuş, ekin hastalıkları yayılmıştır.
- 7- Genetik biyoçeşitlilik azalmış, insanlık az sayıda ekine bağımlı hale gelmiştir. Son yüzyıl içinde dünyanın bilinen bitki türlerinin yaklaşık dörtte üçü kaybolmuştur.
- 8- Kırdan kente göçün artmasıyla birlikte işsizlik yoksulluk ve açlık da artmıştır. 800-900 milyon insan kronik gıda yetersizliği çekmekte (açlık), 2 milyardan fazla insan da gıda yetersizliği çekmektedir. Her gün 5 yaşın altındaki yaklaşık 16.500 çocuk yetersiz beslenmeden dolayı ölmektedir.
- 9- Tarımsal ürünler ve gıda maddelerinin fiyatları artmıştır.
- 10- Yanlış ve uygun olmayan tarımsal yöntemlerle yapılan sulama sonucunda toprağın tuzlanmasına, yeraltı sularının çekilmesine, göllerin kurumasına neden olunmuştur. Bu da tarımsal üretimi tehlikeye atmıştır. Bu durum ülkemizde çok bariz şekilde görülmektedir.
- 11 – Ormanlık alanların azalmasına neden olunmuş, gıda zincirinin bir parçası olması nedeniyle de ormanların azalması gıda güvencesini tehlikeye attığı gibi diğer çevresel sorunlara neden olunmuştur.

Yukarıdaki sorunların çoğu Türkiye’de de yaşanmış ve halen de yaşanmaktadır.

YAPISAL UYUM PROGRAMLARI VE TÜRKİYE’DEKİ SONUÇLARI

İMF ve Dünya Bankası’nın 1980’li yıllardan itibaren dayattığı yapısal uyum programları, Türkiye’deki tarım kesimiyle tüketiciler üzerinde şu etkilere neden olmuştur.

1 - Süt Endüstrisi Kurumu (SEK), Yem Sanayi, Et Balık Kurumu (EBK), Türkiye Gübre Sanayi (TÜGSAŞ), Türkiye Zirai Donatım Kurumu, Tekel yok pahasına özelleştirilmiştir. Özelleştirilen birçok fabrika kapatılmıştır.

2- Tarımsal destekler azaltılmıştır.

3- Çiftçilerin üretim maliyeti artmıştır.

4- Tarımsal üretimde verim ve üretim azalmıştır.

5- Tarım ürünleri ithalatı, tarım ürünleri ihracatını geçmiştir. Türkiye tarımsal ürün ithalatçısı konumuna düşürülmüştür.

6- Tarımsal ürün ve gıda fiyatları artmış, yoksullaşan ve alım gücü azalan tüketicilerin bu ürünlere ulaşımı zorlaşmıştır.

7- Yoksullaşan ve çaresiz bırakılan küçük çiftçi ve köylülerin önemli bir kısmı kentlerin varoşlarına göç etmek zorunda bırakılmıştır.

8- Yoksulluk ve açlık sınırının altında yaşayan tüketici sayısı artmış, bunun sonucunda da sadaka ekonomisi ön plana çıkartılarak siyasi rant elde edilmiştir.

9- Tohumculukta dışa bağımlı hale gelinmiştir.

TÜRKİYE GDO'LU ÜRÜNLERİN PAZARI OLDU

Ülkemiz tarımı ile gıda egemenliğine çok büyük zararı olan ve aynı zamanda insan ve çevre sağlığı ile biyoçeşitliliğimiz açısından son derece zararlı ve yıkıcı sonuçlar yaratacak olan genetik yapısı değiştirilmiş ürünler Türkiye pazarını işgal etmiştir. Milyarlarca dolar ödeyerek herhangi bir yasal izin olmadan kontrolsüz bir şekilde ağırlıklı olarak ABD, Arjantin'den Türkiye'ye giren mısır, mısır yağı, soya, soya yağı, soya küspesi ve pamuk hem bugünümüz hem de geleceğimiz açısından çok büyük riskler ve tehlikeler taşımaktadır. Bu konuda gerek Tüketici Hakları Derneği gerekse Tüketici Hakları Derneğinin'de üyesi olduğu GDO'ya Hayır Platformu uzun yıllardan beri mücadele vermektedir.

Ülkemize Yapılan GDO'lu Ürün İthalatı

(1996-2005 ABD-Dolar)

Soya Fasülyesi	Soya Yağı	Soya küspesi	Mısır	Mısır Yağı
768.969.101	61.216.523	225.997.517	864.965.198	354.064.233

(1996-2005 Arjantin-Dolar)

Soya Fasülyesi	Soya Yağı	Soya küspesi	Mısır	Mısır Yağı
270.597.859	121.509.371	147.515.441	114.369.960	111.053.750

ABD ve Arjantin'den yapılan toplam GDO'lu ürün ithalatı : 2.970.258.953\$
(2006-2008 – Milyon Dolar)

Mısır	2006	2007	2008
ABD	2.8	85	146
Arjantin	3.0	34	101
Mısır Yağı			
ABD	63	75	89,50
Soya Yağı			
ABD	1.6	1.4	-
Arjantin	73.90	19.50	10.70
Brezilya	24.50	6.4	4.3
Soya Fasulyesi			
ABD	167.7	147	170
Arjantin	83	154	200
Brezilya	42.3	33.6	68
Soya Küspesi			
ABD	167.7	38.8	45
Arjantin	8.3	45.5	45

(1998-2008 – Pamuk - Milyon Dolar)

Yıllar	ABD
1998	223
1999	50
2000	222
2001	206
2002	264
2003	400
2004	483
2005	560
2006	530
2007	817
2008	426
TOPLAM	4.181

EMPERYALİST TARIM VE GIDA ŞİRKETLERİNİN HAKİMİYETİ

Dört Biyoteknoloji şirketi, dünyanın en önemli tarım ürünleri üzerindeki patentlerin %44'nün sahibidir. Altı şirket, dünya tahıl ticaretinin %85'ni gerçekleştiriyor. Sekiz şirket dünya kahve satışlarının %55-60'nı, yedi şirket batı ülkelerinde tüketilen çayın %90'nını, üç şirket kakao ticaretinin %83'nü, üç şirket muz ticaretinin %80'nini, üç şirket (sınai) Syngenta, DuPont ve Monsanto) küresel böcek öldürücü pazarının yaklaşık üçte ikisini ve aynı üç şirket dünya tohum pazarının yaklaşık dörtte biri ile genetik yapısı değiştirilmiş tohum pazarının %100'nü elinde tutuyor. Cargill dünya tahıl dağıtımının %80'nini idare etmektedir.

GENETİK YAPISI DEĞİŞTİRİLMİŞ SOYA VE MISIRIN KULLANILDIĞI GIDALAR

GDO'lu Soyanın kullanıldığı Gıdalar

- Soya yağı
- Sucuk, salam, sosis, köfte ve pizza, hamburger gibi kırmızı etin kullanıldığı ürünler ve et suyu tabletleri

- Soya etli kıyma, soya unu
- Güveç yemekler, şiş kebaplarda
- Fındık, fıstık ezmesi, çikolatalı ürünler, pastacılık ürünleri, çeşitli unlu mamuller (ekmek çeşitleri)
- Süt tozu, kozmetik sanayinde
- Büyükbaş, küçükbaş ve kanatlı hayvan yemlerinde
- Hazır çorbalar

GDO'lu Mısırın kullanıldığı Gıdalar

- Mısırdan elde edilen nişasta bazlı tatlandırıcılar (örneğin, glikoz şurubu) gazoz, kola, meyve suyunda
- Mısır yağı
- Pasta ve baklava gibi ürünlerde tatlandırıcı olarak,
- Bebek mamalarında
- Hazır çorbalarda
- Büyükbaş, küçükbaş ve kanatlı hayvan yemlerinde

GDO'LARIN SAĞLIK RİSKLERİ

İnsan Sağlığı Üzerindeki Riskleri

- Alerjik ve toksik etkilere neden olabilir.
- Kansere neden olabilir.
- İnsan bünyesinde antibiyotiğe dayanıklı mikroorganizmaların oluşumuna neden olabilir.
- Gıda kalitesi ve besin öğelerini azaltıcı riski vardır.

Çevre Sağlığı üzerindeki Riskleri

- Bitki ve hayvan çeşitliliğinin yok olma riski vardır.
- Genetik yapısı değiştirilmiş bitki tarafından üretilen toksinlere böceklerin direnç kazanması riski bulunmaktadır.
- Topraktaki mikroorganizmaların yapısını olumsuz etkileme riski vardır.
- Toprak ve su kirliliği yaratılması riski bulunmaktadır.

Sosyo-ekonomik Riskleri

- Bu tür ürünlerin tohumunun üretkenliğini kaybetmesinden dolayı tohumluğun her yıl yenilenmesi gerektiğinden tohum yönünden dışa bağımlılığa ve pahalı tohuma neden olunması, çiftçinin zarar görmesi.
- Gıda yardımı kapsamında GDO'lu ürünlerin etik olmaması.

- Bu teknolojiyi üreten gelişmiş ülkelerin ve emperyalist tarım-gıda tekellerinin dünya ticaretini ellerinde tutmaları nedeniyle gelişmekte olan ülkelerdeki gıda güvencesini olumsuz etkilemeleri.
- Bu ürünlerin genetik olarak değiştirildiklerine ilişkin etiketlenmemeleri ve tüketicilerin bilgilendirilmemeleri.
- Organik ve diğer sürdürülebilir tarım yöntemlerine zarar verilmesi.
- Çeşit karışımı
- GDO'lu ürün yetiştiren ülke konumuna gelinmesi
- Yerel ürün çeşitliliğinde azalma ve tek türleşme
- Her yönüyle tüketici haklarına zarar verilmesi
- İlaç bakımından dışa bağımlı olunması

SONUÇ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Kırsal kesimde yaşayan ve tarımsal üretimle geçimini sağlayan köylüler ve küçük çiftçiler ile tüketicilerin özgürleşmesi, gıda egemenliğine sahip olabilmesi için dışa bağımlılıktan, IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü'nün dayatmalarından kurtulmak zorundayız. Bununla birlikte, geleneksel tarımsal yöntemler yeni anlayışla ele alınmalı ve organik tarım tekniklerine önem verilerek, tüketici haklarına, tarımla uğraşan köylü ve küçük çiftçi ile ülke yararına uygun etkin ve ulusal bir tarım politikası uygulamaya konulmalıdır. GDO'lu ürünlerin ithalatına, üretimine ve tüketimine izin verilmeyen yasal düzenleme yapılmalıdır. Yerli tohumculuğumuz geliştirilerek, tohumculukta dışa bağımlılıktan kurtulmalıyız. Tarımsal KİT ve KİK'lerin yeniden yeni anlayışla kurulmaları sağlanmalıdır. Üretim ve tüketim kooperatifçiliği teşvik edilmelidir.

Kaynaklar

Herkese Gıda-John MADELEY

GM Foods – The Facts and the fiction – Maia Elena Hurtado – Consumers International – 2000

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın GDO'larla ilgili kitapçığı

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen Tüketicinin Korunmasına İlişkin Temel Esaslar – Türk-İş Yayınları – Yayın No 174

Çalınmış Hasat – Vandana Shiva

Brüksel'in Gözetiminde Sanayicilerin GDO Aşkı – Le Monde Diplomatique Türkiye – 15 Nisan 2003 – 15 Mayıs 2003 Dergi

Avrupa Desteğinde Genetik'te Amerikan Saldırısı – Suzan George – Le Monde Diplomatique Türkiye – 15 Mayıs 2002- 15 Haziran 2002 Dergi

Yaşam Bizimdir – Yaşam Patentlenemez – GDO'ya Hayır Platformu Yayını- Temmuz 2004

Genetik Mühendisliği, Az Gelişmiş Ülkelerde Yoksulluk ve Gıda Sorunu – Zülküf Aydın – Leeds Üniversitesi – Toplum ve Bilim Dergisi 85.Sayı 2000

Biyoteknoloji Tarımın Sorunlarını Çözebilir mi? –Miguel A. Altieri – Peter Rosset – İngilizceden çeviren Baha Kuban, Bilim ve Ütopya Dergisi, Mart 2001, Sayı 81

8.Beş Yıllık Kalkınma Planı - Biyoteknoloji ve Biyogüvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu – 2000

Tarım Teknolojilerinde Yeni Yaklaşımlar ve Uygulamalar – Bitki Biyoteknolojisi – Prof. Dr. Murat Özgen – Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Prof Dr. Filiz Ertunç- Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Doç. Dr. Gülcan Kınacı - Osman Gazi Ün. Zir. Fakültesi, Doç.Dr. Cengiz Sancak - Ankara Ün. Zir. Fak., Dr. Mustafa Yıldız- Ankara Ün. Zir. Fak., Dr. Melahat Birsin – Ankara Ün. Zir. Fak., Dr. Hakan Ulukan Ankara Ün. Zir.Fak., Dr. Haluk Emiroğlu – Bilkent Ün. Hukuk Fak., Araştırma Görevlisi Nur Koyuncu – Ankara Ün. Zir. Fak.

4.Tüketici Konseyi, Genetik Yapısı Değiştirilmiş Organizmalar Alt Komitesinin Çalışma Raporu – Doç.Dr. Vehbi Eser - Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Sündüz İbiş – Sağlık Bakanlığı, Hüsnüye Kılıçarslan - Çevre Bakanlığı, Nurdeniz Sönmez- Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

Tarım Program Taslağı – Abdullah Aysu – Çiftçi Sendikaları

Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın 1996 – 2008 yılı istatistikleri

Fatih TAŞDÖĞEN *

Sayın Başkan, değerli katılımcılar; sizlere Ziraat Mühendisleri Odası adına saygılarımı sunarak sözlerime başlamak isterim.

Konu, gıda güvenliği. Türkiye'de, maalesef, terminoloji hatası yapılmaya başlandı. Dünyaca kabul edilen "security" kavramı bizde "güvence" olarak algılanmaya başlandı; oysa bunun herkes tarafından kabul edilen karşılığı "güvenlik"tir. Yani halkımızı asgari düzeyde besleyebilmek için gerekli olan tedbirleri almak, politikaları uygulamak ve o iradeyi gösterebilme yeterliliğidir.

Genel tespitlerle başlamak istiyorum. Çok da zamanınızı almak niyetinde değilim; çünkü bu saatte sabırları da zorlamamak lazım. Mümkün olduğu kadar da hızlı konuşmaya çalışarak, artık küçülen gözleri rakamlarla biraz büyütmeye çalışarak zamanımı doldurmaya çalışacağım.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün rakamlarına göre ve herkesin de ifade ettiği üzere, maalesef, dünya ölçeğindeki aç insan sayısı 1 milyar 20 milyona kadar yükselmiş durumda, günde 1 doların altındaki gelir seviyesiyle geçinen ailenin kapsadığı insan sayısı yaklaşık 1 milyarın üzerinde.

İlginç olan şu: 2007 yılından 2009 yılına kadar geçen 3 yıllık süre içerisinde rakamlara baktığımız zaman, 100 milyon insanın daha bu kervana katıldığını ve 3 yıllık dönem içerisinde yüzde 10 ölçütünde insanın, hızla yükselen aç insan sayısına ilave olduğunu görüyoruz.

Yine bazı önemli isimlerden alıntılar yaparak sözlerime devam etmek isterim.

FAO Genel Direktörü DİUF, son 1 yıl içerisindeki aç insan sayısının 100 milyonun üzerinde artışını dikkate alarak şöyle ifade ediyor; diyor ki, "Sessiz sedasız yaşanmakta olan, dünya nüfusunun altıda birini etkileyen bu gıda krizi, dünya barışı ve gıda güvenliği için ciddi bir tehlike oluşturmaktadır. Dünyada açlık sorununa son vermek için acilen bir mutabakata ulaşmak ve gerekli önlemleri almak zorundayız."

FAO Genel Direktörü bu itirafta bulunmakta ve tarıma yapılan yatırımın açlık ve yoksulluğu azaltmakta anahtar bir rolünün olacağını ifade etmektedir.

Yine FAO tarafından açıklanan verilere göre -ki bunlar, yeni yayınlanmış olan bir rapordan alıntılardır- 2009 yılında bütün dünyada gıda ithalatı için harcanacak para, artan gıda fiyatları yüzünden, geçen yıla göre yüzde 26 oranında artarak 1 trilyon doların üzerinde bir meblağa ulaşacaktır.

Son 2 yıldan beri, özellikle küresel krizden nemalanmak üzere kurgulanmış olan yeni senaryoya göre, dünya ölçeğinde konuşmalar yapan, konferanslar veren, ticareti ellerinde bulunduran aktörler tarafından ortaya konulan çeşitli çalışmalar sonucunda, bazı ürünlerde yüzde 100'ün üzerinde -ki buğday bunlardan bir tanesidir- bazı ürünlerde ise yüzde 200'ün üzerinde ürünlerde fiyat artışının bulunduğunu; ödemeler dengesi sorunu yaşayan ve bu ürünleri

* TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Yazman Üyesi

ithalat yoluyla tedarik etmek zorunda kalan ülkelerin çok zor koşullarda halkını doyurmak zorunda kaldığını ve siyasetlerini bu ana aktörlerin belirlemiş olduğu kurallara göre uygulamak zorunda kaldıklarını ifade etmek zorundayız.

Maliyetlerin de yaklaşık olarak yüzde 40 artacağı bu koşullarda, bu durumdan ekonomik olarak en çok etkilenecek ülkelerin savunmasız ülkeler olduğunu ve fakirlerin daha yüksek seviyede bu süreçten etkileneceğini; zenginlerin hem var olan küresel krizden, hem de ifade edilmeye çalışılan küresel ısınma sonucunda üretim değerlerinde meydana gelen olumsuzluktan daha az etkileneceklerini, hatta bundan menfaat sağlayacaklarını birçok bilim adamı ifade etmektedir. Yine tırmanan gıda fiyatlarının gelirlerinin önemli bir kısmını gıdaya harcayan ülkeler için felaket bile üretecek kadar önemli olduğunu ve bu ücretlerin tekrar eskiye dönmesinin de mümkün olmayacağını ve özellikle bu fiyatların yükselmesinde yakıta ayrılan tarımsal ürünlerin, biyoyakıtlar için üretilen tarımsal ürünlerin ana aktör konumunda olacağını yine bu rapor ifade etmektedir.

Bu kapsamda, FAO, 16-18 Kasım 2009 tarihlerinde, Roma'da, Dünya Gıda Güvenliği Zirvesi adı altında bir zirve düzenleneceğini bütün taraflarına, bütün ülkelere, konuyla ilgili muhatap olan bütün bakanlara iletmiş ve bunun altyapı çalışmalarını yürütmek üzere görevlendirilmiş bulunmaktadır. Bu kapsamda açlığa çözüm sürecinde yeni bir müzakere sürecini başlatmak için, başta dışişleri bakanları olmak üzere, dünya ölçeğinde Birleşmiş Milletlere dahil bulunan bütün ülkelerin bu konuda bir şeyler yapmak zorunda olduğunu ifade eden raporu üzüntüyle okuyoruz.

Bu dosyanın içine baktığımızda, hükümetlerin 2025 yılına kadar açlığın yok edilmesi için mücadeleye çağrılmasına ilişkin ifadeler ağırlıkla yer alırken; 2050 yılında 9.2 milyar olacak dünya nüfusunun dünya ölçeğinde büyük oranda açlıklara yol açacak şekilde, iç savaşlara, çatışmalara, bölgesel savaşlara ve belki de dünya için felakete yol açacak şekilde değişik unsurlara gebe olduğu ifade edilmektedir.

Yine ilginç olan bir haber bu, bunu da üzüntüyle ifade etmek zorundayım: Dünya ölçeğinde yaklaşık olarak 6.7 milyar dolar civarında muhtaç ülkelere yapılan yardım söz konusuysen, ülkelerin geçen sene içerisinde, krizi bahane ederek, 3 milyar dolara yakın miktarını bu yardım sandığına aktarmadıkları sebebiyle, yani taahhüt etmiş oldukları yardımın yarısını aktarmaları sebebiyle, bazı ülkelerin büyük oranda açlık çekecekleri noktasında tespitler bulunmaktadır. Bu süreçten en çok etkilenen ülkelerin de Bangladeş ve Etiyopya olacağı yine o raporda yer almaktadır.

Ülkemize döndüğümüzde görmüş olduğumuz rakamlar, maalesef, dış dünyadan çok da iyi durumda değil. TÜRK-İŞ'in belirlemiş olduğu rakama göre, ülkemizde 4 kişilik bir aile için açlık sınırı olan 735 TL'nin altında geliri olan 1 milyon insan yaşıyor. Yine yoksulluk sınırı diye ifade edilen ki bazı rakamlara göre 1400 TL, bazı rakamlara göre de 2100 TL olan yoksulluk sınırının altında ise iyimser tahminle bile 20 milyonun üzerinde insanımız yaşıyor. Bu koşullarda şöyle geriye doğru, tok karnımızla gerine gerine varoşlara doğru baktığımız zaman, insanların bir ekmeğe bile muhtaç

olduğunu görmezlikten gelemeyeceğimizi, vicdanlarımızın buna izin vermeyeceğini ve bunun da siyaseten ne kadar yoğun bir şekilde kullanıldığını ifade etmek zorundayız.

Yine ilginç bir tespit, iki kişi tarafından yapılan bir tespit; bunu da bilerek bu çalışmanın içerisine koydum. Bunlardan bir tanesi, Dünya Bankası Başkanı, bir diğeri ise IMF Başkanı tarafından yapılan tespitler.

İstanbul'da daha geçen hafta düzenlenmiş olan IMF-Dünya Bankası Guvernörler Toplantısında, Dünya Bankası Başkanı Robert ZOELLICK, küresel krizin bir sonucu olarak bu yıl 59 milyondan fazla insanın işini kaybedeceğini, Afrika'nın sahra altındaki az gelişmiş bölgelerinde 30-50 bin bebeğin krize bağlı bakımsızlıktan ve yetersiz beslenmeden ölebileceğini ifade etmiştir. Bunu ifade eden Dünya Bankasının Başkanı.

Bir diğer aktör, ana aktörlerden bir tanesi, dünya ölçeğindeki kapitalist-empyrialist sistemin, o düzenin koruyucusu, kollayıcısı, yürütücüsü konumunda bulunan insanlardan bir tanesi, IMF Başkanı Dominique STRAUS ise konuşmasında, krizden sonra 90 milyon insanın ağır yoksullukla karşı karşıya kalacağını, düşük gelirli ülkelerde bunun bir ölüm kalım meselesi olacağını belirterek, bu ülkelerde toplumsal huzursuzluklar, siyasi istikrarsızlıklar ve hatta savaşa bile neden olabileceğini net bir şekilde ifade ediyor. Yani dünya ölçeğindeki adaletsiz gelir dağılımının iki ana aktörü bile gerçeği itiraf etmekten kaçınmıyor.

Bir başka gerçeği Henry KISSINGER ifade ediyor -bugün ismi birkaç kez anıldı, malum, Amerika Birleşik Devletlerinin eski Dışişleri Bakanı ve birçok gelişme programının kurgulayıcısı ve halen bile uluslararası siyasetin önemli aktörlerinden bir tanesi- 1970'li yıllarda ifade etmiş olduğu bir gerçek: "Petrolü kontrol ettiğinde ulusları, gıdayı kontrol ettiğinde de insanları kontrol edersin." diyor. Maalesef, uluslararası güç odakları ve dünya ölçeğinde siyaseti belirleyen ana aktörler artık gıdayı uluslararası siyasetin bir aracı olarak kullanmaktan çekinmiyorlar; bu ahlaksız silahı kullanmaktan, maalesef, imtina etmiyorlar.

Bir örnek vermek gerekirse:

İkinci Dünya Savaşı esnasında bugünkü Sovyet Rusya sınırları içerisinde 6 milyon insan ölmüştür; bunlardan sadece 2 milyonu savaş ve savaş araçlarıyla yok edilmiştir, insanlığa karşı suç işlenmiştir, 4 milyon insan ise açlık ve açlığa bağlı hastalıklar dolayısıyla hayatlarını kaybetmişlerdir.

Yine bir başka örnek:

Amerika Birleşik Devletlerinin Irak'ı işgal ettikten sonra ilk yapmış olduğu hukuki düzenlemelerden bir tanesi 81 numaralı Karardır, kanun hükmündedir. Onun dayatmış olduğu hükümler şunu söyler; der ki, "Iraklılar artık kendi yerel tohumlarını kullanmak üzere tarım yapamayacaklardır. Ben tohum verdiğim sürece, benim belirlemiş olduğum tarım politikalarına uygun olduğu sürece üretim yapılabilecek. Aksi takdirde üretim yapmak suçtur ve suçun karşılığı da cezadır." İfade edilen budur.

Bakınız, ateşli silahların insan hayatını yok etmesinden öte, artık gıda gibi, insanı var etmek, insanı yaşatmak üzere, insanlığa bir lütuf olarak kabul edilerek, üzerinde siyaset ya da politika yapılmasının mutlaka önüne geçilmesi gereken bir varlık ahlaksızca, hiç düşünülmeden, gözünü bile kırpmadan kolaylıkla kullanılabilir bir unsur haline gelmiştir.

Bunları söylerken şu rakam da gerçekten çok önemli, bunu sizlerle paylaşmak istiyorum. Sabahtan beri birçok tarımsal veriye ilişkin rakamlar hepimiz tarafından paylaşıldı ve tekraren bunları konuşmanın daha da fazla sıkıntı yaratacağını biliyorum; ama toprak konusundaki şu rakam çok önemli: Bakınız, 1923'ten 2002 yılının sonuna kadar bu ülkede yabancılara satılan toprak miktarı 11 milyon 961 bin 565 metrekare iken, 2003 yılı ile 2007'nin sonu, yani 2008'in başına kadar satılan toprak miktarı 25 milyon 350 bin 361 metrekaredir. Yani 1923'ten 2003 yılına kadar satılan toprak miktarı, 2003'ten 2008 yılına kadarki 5 yıllık süreçte satılanın ancak yarısı kadardır.

Toprağına sahip çıkmayan, suyuna sahip çıkmayan, tohumuna sahip çıkmayan, halkına sahip çıkamayan, insanını asgari düzeyde besleyebilecek şekilde irade ortaya koyamayan bir ülkenin ulusal bütünlükten, ulusal egemenlikten bahsedebilmesinin mümkün olmayacağını ifade ediyorum ve hususu takdirlerinize sunuyorum.

16 Eylül tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından Orta Vadeli Program ortaya konulmuştur. Bu programa bakıldığı zaman, tarımsal desteklemelerin yeniden düzenleneceği ifade edilmektedir. Makroekonomik politikalara bakıldığı zaman, kırsal alandaki tarım dışı istihdamın mümkün olduğu kadar artırılacağı ve tarımsal politikaların, belirlenmiş olan yeni hususlara bağlı olacak şekilde, üretimin ön plana alınacağı şekilde tespit edileceği ortaya konulmuşken; bakıyorsunuz ki, hemen arkasından esnek istihdam biçimlerinin yaygınlaştırılacağına ilişkin kesin hükümler var. Yani sigortalılık ya da iş güvencesi anlamında tespit edilmiş olan hukuki düzenlemelerin dışına taşınabilecek ve insanların bir anlamda sömürülmesine yol açabilecek, demin ifade etmiş olduğum ahlaksızlığa ahlaksızlık katacak şekilde yeni bir istihdam yöntemi belirlenmek üzere irade beyanı ortaya konulmuştur ve kesin hüküm olarak Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

Yine 2010 yılından sonra bölgesel kalkınma ajanslarının devreye sokulacağı belirtilmektedir.

Bu programın içerisinde tespit edilen hususlardan belki en önemlilerinden bir tanesi de, şeker üretim alanlarından devletin tamamen çekileceği, yani elde bulunan 25 tane şeker fabrikasının özelleştirileceğine ilişkin tespitlerdir. Siz bir taraftan -yeni moda ya- çeşitli açılımlardan bahsedeceksiniz, bu açılımların içerisindeki önemli unsurlardan bir tanesinin de halkımıza iş, aş bulmak olduğunu söyleyeceksiniz, istihdam yaratmanın kaçınılmaz olduğunu ifade edeceksiniz; ama Erzurum Şeker Fabrikasının kapanmasına neden olacak özelleştirmeyi yine raporunuzun bir parçası haline getireceksiniz. Ancak 5 tane ilin şeker fabrikasını blok olarak satın almanız durumunda özelleştirileceğine ilişkin hüküm ortaya koyacaksınız ve böylece Erzurum'un yerel olarak kendi iradesiyle, elinde bulunan kıt kaynaklarıyla fabrikasını

çalıştırabilmek için ortaya koymuş olduğu emeğin, çabanın ya da iradenin önüne geçeceksiniz.

Erzurum esnafı, sanatkârı ya da ticaret odası, borsası, “Bu şeker fabrikasını bize satın; bu fabrika çalışsın, insanlarımız bu alanda istihdam edilsinler. Yani şekerpancarının ortaya koymuş olduğu ekonomik değerden faydalanmaya devam edelim. Çünkü bu fabrikanın kapanması bölge için felaket anlamına gelir” diyor; ama Hükümetten gelen ses şudur: “Bununla birlikte eğer Ağrı, Erziş, Kars ve Muş Şeker Fabrikası, yani 4 tane daha fabrikayı satın alırsanız, Erzurum Şeker Fabrikasını ancak alabilirsiniz.” Bu şekilde yerel iradenin önüne geçecek politikalar dayatmaktadır. Bu koşullarda gıda güvenliğinin, gıda egemenliğinin nasıl sağlanacağını takdirlerinize sunmak istiyorum.

Bakınız, çok ilginç bir rakam, yine o ilerleme raporunun bir parçası. Bu rakamları ortaya koymak zorundayız. Bu rakamlara baktığımız zaman, Türkiye'nin 2009 yılında Gayri Safi Yurtiçi Hasılasında yüzde 6 oranında bir eksiklik var. Bu, Resmi Gazete’de yayınlanmış olan raporun sonucu.

Yine sermaye yatırımlarına bakıldığı zaman, özel sektörün sabit sermaye yatırımı yüzde 22 oranında azalmış. Talep oranında yüzde 7.6 oranında daralma var. Yine dış ticaret dengesine baktığımızda, negatif olarak, - yüzde 35.5 oranında içeride Türkiye. Geçen sene için söylüyorum. Türkiye ihracata ithal ettiğinden yüzde 35 oranında daha fazla para ödemek zorunda kalmış. Cari işlemler dengesinde yüzde 11 oranında bir azalmadan bahsediliyor, bu da yine o raporun bir parçası. Bunun gibi bir sürü ekonomik veri de maalesef olumsuzluklar tespit edilmiş durumdadır. Bu koşullarda gıda güvenliğinizi sağlayabilme şansına sahip olabilir misiniz?

Gıda güvenliği demek, egemen olabilmek, yani kendi politikalarınızı üretebilmek anlamına gelir. Egemen olabilmek, bir devletin kendi iradesiyle, kendi geleceğini çetelerden, din ve mezhep birliklerinden, feodal bağıllık ve yönetim birimlerinden ayıran temel özelliğidir. Egemen olmayan bir devlet, devlet olma niteliğine sahip değildir.

Yine günümüz Türkçesiyle baktığımızda, egemenlik, her türlü iktidar ve güç olarak anlamını buluyor literatürde. Ama yine egemenlik için asıl olarak, bir eylem ya da işlem üzerinde, planlama, uygulama, sonuçlandırma ve denetlenme sürecindeki özgür irade kullanma yeterliliğidir diye ifade edebiliriz. Bunun anlamı, eğer siz tarım konusunda egemen olmak istiyorsanız, siyasal egemenliğinize hükmeden bir yapıyı temsil eden bir iradeyle yönetiliyor olmanız gerekir anlamındadır. Egemenlik, siyasal egemenlik anlamına gelir. Bunu besleyen temel unsurlar vardır; ekonomik olarak egemen olmak zorundasınız, askeri olarak egemen olmak zorundasınız, sosyal ve kültürel olarak egemen olmak zorundasınız. Belki bunlarla birlikte önemli unsurlardan biri de, gıda yeterliliğinizde egemen olmak zorundasınız. Gıda egemenliği, bir anlamda gıda güvencesidir, gıda güvenliğidir. Yani halkımızı insan fizyolojisinin ihtiyaç duyduğu besin öğeleriyle; yani karbonhidrat, yağ, protein, vitamin, mineral maddelerle asgari ölçütte besleyebilmek için gerekli olan gıda maddelerini üretebilme ya da tedarik etme yeterliliğine sahip olmanız anlamına gelir.

Gıda güvenliğini iki şekilde sağlamanız mümkün, başka şansınız yok. Bunlardan bir tanesi üretmek, bir tanesi de tedarik etmek, yani ithalat yapmak.

Ülkemiz için tercih ne olmalı? Sabahtan beri konuşuyoruz, hepimiz bu işin emektarlarıyız, gayet iyi biliyoruz ki, coğrafi özelliklerimiz, ekolojik faktörlerimiz ve zengin gen kaynaklarımızla üretmek ancak bizim için tercih olabilir.

Peki, bunun için ne yapmalı? Egemen olabilmek için, gıda güvenliğinizi temin edebilmek için, siyasal egemenliğinizi sağlayabilmek ve dolayısıyla devlet olabilmek ve millet olabilmek için, stratejik beklentilerinize uygun tarımsal üretimin yapılmasının planlanıp uygulanabildiği, çiftçilerinizin gelir seviyesinin diğer sektörlerle eşit hale getirilebildiği bir düzlem içinde çalışılan; tüketicinin nitelikli ve yeterli tarımsal ürün ve gıda maddelerine uygun fiyat üzerinden ulaşabildiği bir tarım sistemi kurmak zorundasınız ve bunun için de ulusal bir iradeye ihtiyaç vardır.

Son olarak ifade edeceğim şudur ki, gıda egemenliği ya da gıda güvenliği ya da gıda güvencesi, ulusların artık var olma ya da yok olma noktasında tercih kullanmak zorunda oldukları kadar, yani var olmanın temel dayanağı olabilecek kadar önemli argümanların en başatıdır. Bunu sağlayabilmek için de ulusal gözle bakan, ulusal yürekle hisseden, ülkesine dönük politikalar üreten ve uygulayan ve dünya ölçeğinde kendi siyasetini belirleyip uygulayan bir iradeye, yani ulusal iradeye ihtiyaç vardır. O günlerin geleceği inancıyla, hep birlikte bunun için mücadele edeceğimiz gelecek günleri umutla bekliyoruz.

Beni sabırla dinlediğiniz için hepinize Oda'm ve şahsım adına saygılarımı sunuyorum.

TARTIŞMA BÖLÜMÜ

Oturum Başkanı: Arkadaşlar, soru sormak isteyen varsa, alalım. Buyurun Müjdat bey.

Müjdat AYDIN (KMO Ankara Şube Başkanı): Sayın İlknur MENLİK'in yanıtlamasını rica ediyorum. Ambalaj atıkları, geri dönüşümü yapılan atıklardır. Atık Yönetmeliğinde bununla ilgili maddeler vardır. Bununla ilgili zorluğunuz ne, öğrenebilir miyim?

İlknur MENLİK: Bununla ilgili zorluk demeyelim isterseniz. Tabii ki yapılabilir; çünkü atık endüstrisi de ülkemizde oldukça gelişti. Fakat Ambalaj Atıkları Kontrolü Yönetmeliğindeki son değişikliklerle, tek sorumlu, piyasaya süren oluyor; yani ambalaj atığını toplamak, geri kazandırmak ve geri dönüşümde tek sorumlu piyasaya süren üretici oluyor. Oysaki biz bu sorumluluğu en başından bu yana hep ambalaj üreticileriyle paylaştık, "Ambalaj üreticileri de bu oyunun en önemli parçasıdır" dedik. Tabii ki bunun bir ticari boyutu var; çünkü KOBİ'lerin üzerine ciddi bir finansman yükü getiriyor. Büyük oyuncular için bir şey olmuyor, onlar zaten büyük oyuncu, onları çok fazla etkilemiyor. Ama iki açıdan önemli bu: Bir, atığın kalitesini düşürdü. Eskiden işletme bunu satabiliyorken, şimdi belediyelere bedelsiz terk etmek durumunda. Dolayısıyla, işletme bundan para kazanamadığı için, atığın kalitesinde giderek hızlı bir düşüş yaşıyoruz. Diğer önemli konu da, mutlaka ambalaj üreticisinin de bir şekilde denetim zinciri içinde yer alması gerekiyor. Çünkü hem gıda güvenliği bakımından, hem de o atık yönetimi endüstrisinin kendi döngüsü açısından, sadece gıda için değil, bütün sektörler için sorumluluğun paylaşılması bizim esas olarak savunduğumuz nokta.

Dr. Gökhan GÜNAYDIN (ZMO Başkanı): Çok kısa bir soru sormak istiyorum. Türkiye gıda sanayindeki yabancılaşma olgusunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

İlknur MENLİK: Türkiye gıda sanayinde -buraya taşımamışız, ama envantere de o rakamları daha net göreceksiniz- 62 tane üretici, yatırımcı kuruluş var. Bunların da önemli bir kısmı aslında yerli. Antalya'da, o bildiğimiz seraların yan tarafında paketleme yapmak suretiyle -bize katma değeri kalmayan halidir o aslında, ihracat yapan firmalar var. Onun dışında, baktığımızda, öyle sektörde çok ciddi bir yabancılaşma var demek pek mümkün değil. Bizim envanterimizde 62 tane üretici var Türkiye gıda sektöründe. Hatta geçen yıla göre belli bir düşme var.

Tabii, bacası tüten firmaları, üreticileri kastediyorum burada. Yani ticaret yapan firmalar değil. Emtia ticareti yapan yabancı firmalar da var, onlar değil. Biz daha çok, bacası tüten, fabrikasına hammaddeyi sokan, onu işleyen, paketleyen ve halka arz eden bir süreci tanımlıyoruz.

Dr. Gökhan GÜNAYDIN: Ama mesela cips sanayinde yüzde 90, sakızda yüzde 90, tekel ürünlerinde tümüyle yabancı hakimiyeti var. Yani siz bunları kayda değer bir yabancılaşma olarak görmüyor musunuz?

İlknur MENLİK: Alt sektörler bazındaki dağılım oranlarını bilmiyorum. Bilmeden konuşmak, yanlış bir bilgi vermek istemem. İsterseniz bunlara tekrar bakalım. Çünkü direkt sermaye olarak gelip, bizden şirket satın almalarından ziyade, çok ciddi birleşmeler var. Ama bunu tek başına değil, global sermaye hareketlerinin dolaşımı olarak da değerlendirip, o kapsamda ele almak gerekiyor. Yani sizin sorunuz benim uzmanlık alanıma girmiyor, dolayısıyla direkt bir şey söylemek istemem. Ama bu konudaki sorunuzun cevabını özellikle bundan sonraki günlerde, hatta İsmail Mert hocamız da burada, onunla birlikte hazırlayıp size gönderelim.

Oturum Başkanı: Teşekkürler. İlknur Menlik hanım, Türkiye Gıda ve İçecek Sanayi Dernekleri Federasyonu olarak katıldılar aramıza. Tarihçesinden söz ettiler Federasyonun, faaliyetlerini anlattılar. Türkiye'nin gıda ve içecek sektörünün küçük bir envanterini verdiler bize; kaç tane üreticimiz var, ne durumdadır vesaire. Tabii, bunlar ambalajlı gıda üretenler içindi. Yine istihdam ne kadar, onu anlattılar. İstihdam boyutu bence çok önemli. Arkanızdan konuşmak gibi olmasın diye, siz gitmeden paylaşmak istiyorum; yanlışsam lütfen beni düzeltin. 471 bin tane insanı istihdam edebileceklerini söylediler.

İlknur MENLİK: Yok, öyle demedim; veriler bunlar. Yani TOBB'un, TÜİK'in, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığının ve ilgili kurumların dataları bunlar, bizim iddiamız değil.

Oturum Başkanı: Evet. Sektörün dışsattım veya dışalımıyla ilgili karşılaştırma yapıp, ticaret fazlalıklarından söz ettiler. Özellikle ambalajlı gıdalarda Avrupa Birliği ile Türkiye'yi karşılaştırdıklarında çok güzel bir şey söylediler ülkemiz için, bunun üzerinde durmak gerekiyor. Türkiye'nin Avrupa Birliğine üye ülkelerle rekabet edebildiği tek sektör gıda ve içecek sektörüdür dediler.

İlknur MENLİK: Evet, bununla mutlaka gurur duymamız lazım.

Oturum Başkanı: Ülke olarak bu alanda çok iyi durumda olduğumuzu belirttiler ve dünyadaki gelecek öngörülerine, 2050'ye kadarki stratejilere değindiler. Burada bir şey dikkatimi çekti benim, paylaşmak gerekiyor bu Sempozyumda. Örneğin, verilerinizden bir tanesini şöyle yazmışım: Dünyada 1 milyar insan açlık çekiyor arkadaşlar; ama fazla yemek yüzünden rahatsız olan da 700 milyon insan var. Bunu paylaşmak gerekiyor.

Ülkemiz için en önemli sektörün bu alandaki en önemli sorunu tarım-sanayi entegrasyonu. Bizim için olmazsa olmaz bir şekilde gelecek beklentilerinde de bunun yer alması gerektiğini söylediler.

Sonra gıda zincirinin yaşam döngüsüne değindiler, hammadde sorununu kısmen anlattılar bizim ülkemiz için. Sürdürülebilirliğe değindiler; enerji ve iklim değişikliği, bunun bir parçası olarak ambalaj ve bir diğer parçası tüketici boyutuyla gündeme geldi.

Sayın İlknur MENLİK bizimle bunları paylaştılar. Katılımcı arkadaşlardan iki soru geldi, onlara yanıt verdiler. “Ambalajda atıkların bertarafı, geri dönüşümü önemli” dediler. Sayın Başkanım da, “Türkiye’de bu işte yabancıların konumu nedir?” diye sordu; ama henüz o konuda bir hazırlıkları olmadığı için buna şimdilik yanıt veremeyeceklerini belirttiler. O yüzden de bu Sempozyumdan bir ödev olsun size. Yabancıların Türkiye’deki gıda ve içecek sektöründeki konumuyla ilgili ayrıntılı veri ve bilgileri bizlerle paylaşırsanız çok iyi olur.

İlknur MENLİK: Gıda Hattı’nın gelecek sayısında işleyeceğimiz konu bu. Tüm paydaşlarımıza da gönderiyoruz. Ama ben yazılı olarak beyefendiye özellikle bilgilendireceğim.

Oturum Başkanı: Efendim, konuşmacılarımıza başka sorusu olan var mı?

Müjdat AYDIN: Turhan Bey’den, Tarım Bakanlığının denetim yapıp uygunsuz bulunduğu işletmelerin kaçında sorumlu yönetici vardı, bunu öğrenmek istiyorum?

TURHAN ÇAKAR: Teşekkür ediyorum. Aslında ben de kimya mühendisiyim, emekli bir kimya mühendisiyim; ancak, bilemiyorum. Bu soruya Kimya Mühendisleri Odası Başkanının cevap vermesi daha uygun olur diye düşünüyorum.

Oturum Başkanı: Vallahi, yavuz hırsız ev sahibini bastırırımı; bizimki de biraz öyle oldu galiba. Eğer devlet olarak siz gerekli planlamaları, düzenlemeleri yapıp, bunun uygunluğunu denetlemekten aciz olursanız, sayı söylemek anlamında da çok enteresan yerlere gelirsiniz.

Kaçında var; işte Ziraat Mühendisleri Odası, Gıda Mühendisleri Odası ve Kimya Mühendisleri Odası, kendi havuzlarında yaklaşık 7 bini buluyor. Ama sabahtan beri burada konuşuyoruz sayısını, neredeyse 40 bine yakın da işletme var. Gerisini siz düşünün diyorum. Öbür türlü net veriler de sadece odalarımıza kayıtlı olan ya da örgütsel sorumluluğu yerine getiren meslektaşlarımızın kaydıyla sınırlı. Ama bunu bilmesi gereken Koruma Kontrol Genel Müdürlüğü, bunların kaydını tutamadığı gibi, bunları kaldırmak gibi bir aymazlıkla baş başa. Sanıyorum yanıt olmuştur Başkanım.

Oturum Başkanı: Evet sevgili arkadaşlar; “Gıda Güvenliğinin Sağlanması ve Türkiye” konulu panelimizi burada kapatıyoruz. Bir panelistimiz eksik kaldı, o da Tarım ve Köyişleri Bakanlığının temsilcisi. Kendisine çağrı çıktı; ama gelmedi. İzin verirseniz, bir dakika da Kimya Mühendisleri Odası ve düzenleyen kurumlar adına bir şeyler söyleyerek bitirmek istiyorum.

Bu Sempozyumda da, geçmişteki bütün çalışmalarımızda da gördüğümüz tek şey şu: Gıda alanı, kompleks bir alan, yani entegre bir alan ve böyle yaklaşmak durumundasınız. Eğer bir ulussanız, doğal olarak bu alanda söz sahibi olmak istiyorsanız, varlık sürdürmek istiyorsanız, bu bütünleşik, entegre yapıya uygun politikalar üretebilmeniz gerekiyor. Örneğin, sağlık politikasını, enerji politikasını, sanayi politikasını, tarım politikasını, belki bunun bir yanı olan araştırma-geliştirme ya da teknoloji politikasını bütünlüklü düşünmek zorundasınız. Yoksa gıdayı yönetmeniz mümkün değil. Bu

bütünleşik, tümleşik politikaları yaparken de doğru kriterleri koymanız gerekiyor.

Bu kriterlerin en başında olanlardan birisi şu: Tarım alanlarını ya da üretebilir alanları ya da ekilebilir alanları esas alan, tohumunu, suyunu, toprağını, belki bunun üretim süreçlerini, proseslerini esas alan, ambalajlama sürecini esas alan ve bunun tüketici boyutu ile halkın hizmetine sunum boyutlarını da ele alan ulusal önceliklerini belirlemek zorundasınız; buna yönelik yasal düzenlemeler ve planlamalar da yapmanız gerekiyor.

Yine bunu hayata geçirirken, bu bütünleşik politikalarda şu kriter çok önemli, sevgili arkadaşlarımız da onu paylaştılar: Kesinlikle yerli üretimi, yerli istihdamı esas alacaksınız. Buna yönelik olarak üniversitelerinizin, araştırma kurumlarınızın çalışmalarında yerli olmayı esas alacaksınız. Teknolojiden araştırma-geliştirmeye, hatta bu işin lojistik boyutlarına kadar... Yok eğer bunu yapamazsanız, çok da güzel söyledi, ben de Fatih'in sözüyle bitirmek isterim; eğer bunları başaramazsanız, sağlıklı gıda üretme hakkı olan köylüleri, çiftçileri, yine sağlıklı gıda tüketme hakkı olan tüketicileri ve hatta bu süreçlerde piyasacılıktan vazgeçmeyip, üretim sırasında ya da tüketim sırasında doğayla barışıklığı riske atarsınız.

Bu, ulusların gıda güvenliğini, gıda güvencesini ya da Fatih daha da büyük boyutuyla çok güzel söyledi, gıda egemenliğini riske atmak demektir.

İşte bunları beceremez, kendi gıda egemenliğinize bu kapsamda hakim olamazsanız, geleceğiniz karanlıktır sevgili arkadaşlar. Bütün ulusların karşı karşıya olduğu durum bu...

Sabrınız için hepinize teşekkür ediyorum. Bizimle görüşlerini paylaştıkları için panelist arkadaşlara teşekkür ediyorum. Bu Sempozyumda emeği geçen bütün oda çalışanı arkadaşlara da teşekkür ediyorum. Hepinize saygılar sunuyorum.